

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
Стамбульський університет (Турецька республіка)
Європейський університет післядипломної освіти
(Словацька республіка)
Європейський гуманітарний університет у Вільнюсі
(Литовська республіка)
Академія «Гуспол» (Чеська республіка)

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА:
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ
АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

V Міжнародної науково-практичної конференції
(06 квітня 2023 року)

м. Ірпінь – 2023 р

УДК 351.713
ББК 67.301.141.1
Ф 63

Редакційна колегія:

Топчій Василь Васильович – Директор Навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.
Аністратенко Юлія Ігорівна – заступник директора Навчально-наукового інституту права з наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного права

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Навчально-наукового інституту права (протокол №12 від 09 травня 2023 р.)

Тези подано в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, назв, назв підприємств, установ, організацій та іншої інформації, поданої в тезах доповідей, несуть автори матеріалів та їх наукові керівники. Висловлені думки авторів можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї жодних зобов'язань. Переклади і передруки дозволяються лише за згодою авторів.

Ф 63 Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки: Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки», 06 квітня 2023 р. / Державний податковий університет, Навчально-науковий інститут права – Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. –322 с.

ISBN 978-966-924-650-9 УДК 351.713 ББК 67.301.141.1

© Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету, 2023 ISBN 978-966-924-650-9

ЗМІСТ:

~

Секція 1. Правове регулювання публічної фінансової діяльності.

~

Брик О.М., Гутнік Д.О. Правове регулювання взаємодії держави та бізнесу.....	9
Гончаров М.В. До питання державної інноваційної політики України.....	12
Камаралі С. Є. Фінансово-торгівельна політика українського уряду (травень-грудень 1918 р.).....	14
Капічон О.Г. Проблеми ефективного функціонування місцевого самоврядування в Україні.....	17
Кудін С.В. Фіскальна система України: порівняльно-історичний ракурс дослідження.....	20
Линчак В.П., Дяченко С.В. Порівняльна характеристика правового становища свідка як суб'єкта одночасно цивільних та цивільних процесуальних правовідносин.....	23
Мержоєва О.Ю. Основні положення конституції народної республіки Болгарії 1947р.....	25
Паланська Б.І., Лазарчук Д.І. Правове забезпечення реалізації фінансової політики держави.....	29
Старостюк А.В. Ефективність дії права як необхідна умова досягнення правового прогресу.....	33
Четверик В.В. Формування основ Швейцарської державності.....	36
Чорна А.І., Дяченко С.В. Закінчення відео конференції в цивільному судочинстві...	40
Шевченко А.Є. Права нації на самовизначення.....	43
Шевченко Д.А. Становлення та трансформації сутнісного розуміння понять «сім'я» та «шлюб» у системі політико-правової думки.....	48

~

Секція 2. Концептуальні підходи до формування фінансової політики держави: міжнародний досвід.

~

Амеліна А.С. Особливості припинення договорів про надання фінансових послуг.....	55
Божук І.І. Забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія охорони та захисту майнових прав.....	58
Бондаренко Т.О., Головченко А.В. До питання про не поймаєні способи забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором.....	62
Бондаренко А., Смородінова М. Історія становлення та розвитку гарантії як способу забезпечення виконання зобов'язань	64
Ботвинко В.О., Гнатик Н.І. Проблема забезпечення інтересів стягувача в процесі припинення діяльності приватного виконавця.....	66
Головченко С., Обривкіна О.М. Особливості обмеження права власності на нерухоме майно.....	70
Гонцовська Л. Особливості завдатку як способу забезпечення виконання договірних зобов'язань.....	72
Горох К.М. Захист прав споживачів страхової послуги на отримання страхової виплати.....	75
Денешук К.С., Костіна К.М. Способи забезпечення виконання зобов'язань	78

Дженія Н.В., Тименко В.С. Забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія охорони та захисту майнових прав.....	81
Доник Н.О., Коваленко К.В. Порука як альтернативний спосіб до забезпечення виконання кредитного зобов'язання.....	84
Обривкіна О.М., Дудник В.М. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язання.....	87
Даценко О.В., Омельчук В.В. Зобов'язано-правові способи забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором.....	89
Желтухіна А. Завдаток як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.....	93
Зінюк І.В., Сумцова К.М. Завдаток як вид забезпечення виконання зобов'язань у приватному праві.....	95
Кобзар В.А. Особливості іпотеки як способу забезпечення виконання зобов'язань...	97
Корнієць Р. Способи захисту прав поручителя у правовідносинах поруки.....	100
Кохно А.А., Левченко Д.І. Захист права споживачів страхових послуг на інформацію.....	102
Линчак В.П. Порука як спосіб забезпечення виконання кредитних зобов'язань.....	105
Маїк А.В. Загальна характеристика неустойки як способу забезпечення виконання договірних зобов'язань.....	107
Мартинюк А.Р., Дідескул Д.Л. Особливості договору на проведення аудиту...	110
Мельник Т.Р., Шевчук В.Р. Право довірчої власності як цивільно-правова категорія.....	111
Нетребко К.В., Мацелик М.М. Гарантія як вид забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань, її реалізація на практиці та дотримання строків.....	114
Обривкіна О.М., Дудник В.М. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язання.....	118
Онофрей В.С. Особливості притримання як правового забезпечення виконання зобов'язань.....	120
Позднякова О.О. Порука як засіб забезпечення виконання зобов'язань.....	123
Полнікова Д.С.,Теслицький А.А. Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язань за договором побутового підряду.....	126
Пузь О.О., Наконечна А.В. Способи захисту прав споживачів електричної енергії, що постачається через приєднану мережу.....	128
Рябченко Ю.Ю. Категорія «суб'єкт цивільного процесуального права» у контексті актуальних тенденцій розвитку цивільного процесуального права.....	130
Савенок К.О. Юридична відповідальність за порушення грошового зобов'язання.	132
Савченко К.М. Цивільно-правова відповідальність сторін за договором побутового підряду.....	134
Садовська А.Г. Порука як один із способів забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві.....	137
Сілецька О.С., Старостюк А.В. Поіменовані способи забезпечення зобов'язань за кредитним договором.....	139
Столяр В.С., Отрошко М.Ю. Способи забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором.....	142
Твердун С.О. Особливості забезпечення виконання договорів.....	145

Чеховська І.В. Проблеми правового регулювання оподаткування суб'єктів – надавачів косметологічних послуг.....	148
Шевченко А.О. Факторинг як засіб забезпечення виконання кредитного зобов'язання.....	152

~

Секція 3. Правове регулювання взаємодії держави та бізнесу

~

Боднарчук О.І. Основи державно-приватного партнерства.....	155
Голінщак О.Л. Типи та форми надання державної допомоги суб'єктам господарювання.....	157
Довгань В.М. Державно приватне партнерство як форма взаємодії держави та бізнесу: міжнародний досвід.....	161
Закорецький В.В. Концесія як форма державно-приватного партнерства: аналіз чинного законодавства.....	164
Минюк О.Ю., Бенескул А.В. Комерційна концесія, як перспективна форма державно-приватного партнерства.....	167
Плигач Т.О. Перспективи розвитку законодавчих ініціатив, щодо впровадження інституту банкрутства фізичної особи-підприємця в Україні.....	170
Pochynok M.O., Kud D. M. Licensing as one of the means of regulatory influence of the state on the activities of business entities.....	173
Починок К.Б., Роженюк О.О. Державні механізми формування корпоративного сектору економіки.....	176
Сировець М.О. Державне регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління.....	179
Сокол В.О. Арбітраж як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів: теоретико-правові основи.....	183
Яковлев К.О. Правове регулювання публічних закупівель.....	186

~

Секція 4. Фінансово-правові аспекти забезпечення виконання обов'язків у приватному праві

Vozhuk I. I. Current issues of financial monitoring in Ukraine.....	190
Гонцовська Л.В. Особливості правового регулювання міжбюджетних трансфертів.....	193
Гончарова Ю.Ю. Вплив податкових пільг на ціноутворення продуктів харчування та розвиток агропромисловості в Україні.....	196
Губський К. Окремі аспекти здійснення бюджетних процедур у сфері публічної фінансової діяльності держави.....	199
Довга М.О. Правове регулювання податкових правовідносин: сучасний аспект...203	
Кабанов В.І. Щодо правового забезпечення виконання судового рішення у справах адміністративної юрисдикції.....	207
Капітонов О.О., Сем'янків Д.О. Корупція у публічній фінансовій сфері та її вплив на права людини: теоретико-правовий аспект.....	209

Касьяненко Л.М., Коломієць П.В. Сучасна проблематика правового регулювання податкової безпеки України.....	213
Попович О. Правові позиції верховного суду як гарантія забезпечення реалізації загальних принципів права у сфері оподаткування.....	216
Кравзюк А.В. Правове регулювання оподаткування цифрової економіки у світі та в Україні.....	219
Корінна Н.М. Особливості правового регулювання сплати платежів з доходів від діяльності адвокатського бюро.....	222
Мироненко-Шульган О.М. Окремі аспекти здійснення фінансового контролю за діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання у карантинний період.....	226
Нінічук В.Р., Єрмоєнко Д.О. Проблеми та напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання банківської діяльності в Україні.....	229
Новицька Н.Б., Сластьоненко О.О. Сучасний стан та перспективи удосконалення єдиної державної податкової і митної політики.....	232
Пилипенко В.А. Проблемні аспекти функціонування фінансових посередників на ринку фінансових послуг.....	235
Рамазанова У.В., Рамазанов С.І. Правове регулювання принципів економічної безпеки України.....	238
Цимбалюк А.В. Податкові пільги, їх зміст та вплив на виконання платниками податкового обов'язку.....	242
Шакірова О.В. Проблема становлення української національної системи грошово-кредитних відносин.....	245

~

Секція 5. Кримінально-правове забезпечення охорони фінансової політики

~

Зайтов В.Р. Сутність та причини ухилення від оподаткування.....	248
Гасимов З., Бодунова О.М. Правові аспекти боротьби з кібершахрайством в Україні.....	252
Гмирін А.А. Злочинність у сфері оподаткування як загроза економічній безпеці...255	
Дідківська Г.В. Значення рішень ООН у запобіганні злочинності.....	257
Драган О.В., Козачина С.С. Стандарти доказів незаконного збагачення в Україні через призму практики ЄСПЛ.....	259
Забарний М.М. Окремі елементи кримінологічного аналізу особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення в економічній сфері.....	265
Карпенко Н.В. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.....	267
Лугіна Н.А. Зарубіжний досвід правового регулювання діяльності антикорупційних судів.....	270
Мамка Г.М. Бюро економічної безпеки: сучасні реалії та перспективи діяльності.....	274
Мірошниченко С.С. Фінансова безпека України: кримінально-правовий аспект.....	280
Нікітін Ю.В. Інституціональна архітектоніка кримінологічних досліджень: теоретико-правові аспекти.....	283
Топчій В.В. Кримінально-правові аспекти відновного правосуддя.....	286

Топчій В.В. Кримінально-правовий захист права інтелектуальної власності через мережу інтернет.....	288
Топчій Н.С. Окремі аспекти забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування.....	291
Топчій О.В. Запобігання злочинам неповнолітніх як напрям кримінально-правового захисту прав дітей.....	294

~

Секція 6. Теоретико-правові аспекти дії права у процесі реалізації фінансового забезпечення держави

~

Антонюк А.Б. Застосування окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).....	297
Гарбовський Л.А., Долгий О.А. Координація взаємодії правоохоронних органів України з метою виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки (поняття, цілі, роль прокуратури).....	299
Івашко А.О. Основні схеми ухилення від сплати податків в Україні.....	303
Козак Н.С. Предмет злочинних посягань у кіберпросторі.....	305
Копотун І.М., Рудик М.М. Платні камери у слідчих ізоляторах України: вплив чергового реформаторського кроку на економічну політику в цілому.....	308
Кузьменко О.В., Левчук П.Р. Проблеми реалізації засади змагальності сторін під час досудового розслідування економічних злочинів.....	311
Лазебний А.М., Онофрей В.С. Роль судово-медичної експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.....	315
Мікулін Д.М. Фіксація результатів проведення слідчих (розшукових) дій як засобу забезпечення прозорості доказування у кримінальному процесі.....	318
Приходько Ю.П. Проблемні питання науково-технічного забезпечення експертної діяльності в умовах сьогодення.....	321
Свінцицький А.В. Досвід ФРН щодо забезпечення участі осіб під час кримінального провадження.....	324

~

Секція 1. Правове регулювання публічної фінансової діяльності.

**Брик Олександра Миколаївна,
Гутнік Данило Олексійович,**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

**Науковий керівник:
Бинюк Наталія Михайлівна,**
старший викладач кафедри теоретико-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ

Становлення партнерських відносин держави та бізнесу в нашій державі складаються непросто. Залучення підприємницьких структур до співпраці з державою постійно стикається з серйозними проблемами.

Разом з тим, і самі бізнес-структури значною мірою перешкоджають досягненню партнерських відносин з державою, що проявляється в домінуванні власних інтересів над суспільними.

Існує три важливі та основні форми партнерства: економічне, правове та організаційне партнерства.

Коротко розглянемо кожне з них: економічне партнерство передбачає здійснення спільної підприємницької діяльності державними органами та підприємницькими структурами, спрямованої на отримання неподаткового бюджетного доходу шляхом використання ресурсів підприємницького сектора: правове партнерство полягає у спільній організації процесу регулювання підприємницької діяльності з боку держави; організаційне партнерство являє собою різні форми участі представників однієї із сторін у структурних підрозділах іншого боку взаємодії.

Відповідно до зазначених форм вчені пропонують наступну класифікацію видів партнерства бізнесу і влади.

По-перше, економічна взаємодія включає: державні унітарні підприємства; державні корпорації; корпорації за державною участю; Державно-приватне партнерство; ринкові взаємовідносини (закупівлі, тендери, інвестиційні контракти).

По-друге, правова взаємодія включає: державне регулювання підприємницької діяльності; державне регулювання конкуренції; державне регулювання взаємодії державних і підприємницьких структур.

По-третє, організаційна взаємодія передбачає: взаємну участь представників сторін у діяльності інших сторін; державне замовлення.

Якщо держава готова фінансувати вирішення певних завдань, то вона може обрати відповідну форму та вид взаємодії в залежності від необхідного ступеня своєї участі у вирішенні цих завдань. При розміщенні державних замовлень, як правило, використовується організаційна форма взаємодії та обирається ринковий вид. У рамках ринкової взаємодії існують більш-менш ефективно діючі принципи, форми і засоби організаційного взаємодії бізнесу з органами державної влади та управління. [4].

Щодо контрактної системи, то вона виступає якісно визначеним видом реалізації державного замовлення на виробництво товарів і послуг у підприємницькому секторі економіки. Контрактування є способом взаємодії держави і бізнесу, що ґрунтується на системі господарсько-договірних відносин між ними з приводу виробництва товарів і послуг підприємницьким сектором економіки для державних та муніципальних потреб на макро- і мікрорівні.

По суті, вона носить послідовно ринковий, конкурентний характер, оскільки передбачає розміщення державних замовлень на основі складного адміністративно-господарського механізму торгів, тобто відкритої або закритої конкуренції пропозицій. Система торгів виконує при цьому три функції: по-перше, функцію забезпечення режиму конкуренції серед потенційних постачальників товарів та послуг і найбільш економічного розміщення державного замовлення; по-друге, функцію гарантованого його виконання згідно з обумовленими умовами і термінами; по-третє, функцію забезпечення умов для довгострокового планування підприємницької діяльності, оскільки угоди купівлі-продажу товарів і послуг укладаються до їх виробництва підприємницькими структурами і, як правило, на досить тривалий відрізок часу (приміром, у США довгострокове контактування передбачає укладання контрактів на програму вартістю від 500 млн. до 10 млрд. дол на 5-10 років) [5].

Державне фінансування базується на можливостях бюджету і на мобілізації банківського і промислового капіталу, включаючи власні кошти компаній, позикові кошти комерційних банків, надаються підрядниками під гарантію держави, прямі позики підрядникам, що надаються державними відомствами; державне поетапне покриття витрат компанії за контрактом; повне державне та часткове фінансування компанії за договором. При цьому важливою є та обставина, що переважна частина кредитів держави, виданих компаніям-підрядникам, має безпроцентну основу.

Законодавчі та контрольні функції щодо всієї системи контрактації виконує Конгрес США, який щорічно приймає Закон про санкціонування програм і Закон про асигнування. Ними визначаються види і кількість продукції, яка закуповується для потреб держави; визначається вся єдина уніфікована федеральна контрактна система США, в рамках якої здійснюються планування, організація, розробка програм, керівництво, контроль і звітність [5].

Державна контрактна система виступає не лише специфічною формою розподілу інвестиційних товарів в ринковій економіці, але й найважливішим видом економічного партнерства влади і бізнесу. Таку систему слід будувати на збалансованості економічних інтересів держави і підприємництва як цілісності, а не окремих його господарських структур, які мають широкі можливості лобювання з метою отримання вигідних замовлень для задоволення тих чи інших державних потреб, що характерно для сучасної української практики. Режим жорсткої конкуренції, прозорість, доступність і гласність контракування на державному, регіональному та місцевому рівнях повинні стати основними принципами побудови державної контрактної системи України [2].

Щодо взаємодії в інвестиційній сфері, то слід зазначити, що у наявності сприятливого інвестиційного клімату однаково зацікавлені як владні, так і підприємницькі структури. Взаємодія в цій сфері має виключно важливе значення для нормального, стійкого економічного зростання. Особливо важливе воно для сучасної України. Причинами складної ситуації в інвестиційній сфері є, насамперед: завищена щодо інфляції ціна кредитних ресурсів; дефіцит накопичень; скорочення обсягів власних коштів підприємств, зменшення обсягів реалізованих державних інвестицій; фінансування державних цільових програм за залишковим принципом; не виправдано низька питома вага корпоративних цінних паперів в порівнянні з державними цінними паперами.

Отже, форми і технології партнерства бізнесу і влади в інвестиційній сфері можуть бути найрізноманітнішими. Проте всі вони повинні мати в якості основи сприятливий інвестиційний клімат, який передбачає надання державних гарантій приватним інвесторам; надання цільових амортизаційних, податкових і кредитних пільг; формування організаційно-правових умов, що стимулюють інвестиційну активність, наявність дієвого механізму прямого державного та змішаного державно-приватного фінансування інвестицій. Все це означає, що підтримка державою інвестиційного клімату в тому чи іншому якісному стані є методом інвестиційної взаємодії влади і бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. К.: Знання: КОО, 2002. 318с.

2. Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора: Теория и практика. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. №7. С. 28 – 37.

3. Смелянов В.М. Теоретичне обґрунтування і методологічне забезпечення державного регулювання господарської діяльності на рівні регіону. *Наукові праці: науково-методичний журнал*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. Вип.153. Т. 165. Державне управління. С.73-77.

4. Ємельянов В.М. Взаємодія між органами влади на регіональному та державному рівнях щодо розвитку бізнес-середовища. *Економіка та держава*. 2008. № 8. С.107-109.

5. Моргачев В.Н. Формы и методы территориального управления в США и Канаде. М.: Наука, 1997. 267с.

Гончаров Микола Вікторович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Кудін Сергій Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теоретико-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Досліджуючи економічні перетворення у державі, бачимо, що суспільство перебуває на тому етапі свого розвитку, коли більшість проблем вирішують на базі швидкої розробки та використання у виробництві нових технологічних і організаційних ідей, нової техніки або інакше – інновацій.

Прояв негативних тенденцій розвитку економіки України свідчить про відсутність системного підходу до управління інноваційним розвитком. Така ситуація ініціює питання формування інноваційної стратегії на всіх рівнях господарювання, що стане ефективним інструментом розроблення та втілення системи підвищення конкурентної спроможності економіки країни для стимулювання її інноваційного та соціально-економічного розвитку [1, с. 3].

Проблема підвищення ефективності інноваційної діяльності вітчизняних підприємств набуває принципового значення, оскільки її вирішення дасть змогу перейти до створення і використання технологій більш високого рівня, а отже, прискорити економічне зростання національної економіки.

Економіка України й далі залишається несприйнятливою до науково-технічних нововведень через низький рівень виробничої бази промисловості та слабе фінансування державою науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок. Ось чому формування ефективної державної науково-технічної та інвестиційної політики, спрямованої на досягнення більш високих технологічних укладів, повинно здійснюватися на основі перетворення власних наукових і дослідно-конструкторських розробок у базовий елемент виробництва. Саме активізація інноваційної діяльності

наукової і виробничої сфер є важливим завданням та умовою становлення економічної незалежності України [2, с. 8].

До основоположних законодавчих актів, які регламентують інноваційну діяльність, належать Закони України «Про інноваційну діяльність» [3], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [4] та «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукових технологій» [5], на основі яких має будуватися вся нормативно-правова база інноваційної діяльності.

В Законі України «Про інноваційну діяльність» визначені поняття:

- інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери;

- інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Незважаючи на прийняття за останні роки досить великої кількості нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють відносини в сфері інноваційної діяльності, велика частина проблем теоретичного і практичного характеру в сфері правового забезпечення інноваційної діяльності залишаються не вирішеними, а законодавчі норми – нечіткими і неузгодженими. Недосконалість умов і видів державної підтримки інноваційної діяльності, які передбачені Законами України «Про інноваційну діяльність» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» обумовлює необхідність реформування системи правового забезпечення інноваційної діяльності. Зазначені недоліки правового забезпечення інноваційної діяльності ускладнюють реалізацію основних напрямів державної інноваційної політики [6, с. 251].

Також, невисокий рівень досягнень на інноваційному шляху розвитку національної економіки, пов'язаний як зі складністю самої проблеми, так і з відсутністю системної, налагодженої роботи на всіх владних рівнях і в усіх сферах господарської діяльності щодо вирішення цієї проблеми.

Отже, для вирішення зазначених проблем щодо реформування державної інноваційної політики необхідно:

- вивчення і узагальнення позитивного зарубіжного досвіду державної підтримки інноваційної діяльності;

- аналіз існуючих наукових пропозицій щодо вдосконалення системи державної підтримки інноваційної діяльності;
- розробка пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення державної підтримки інноваційної діяльності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юринець З. В. Інноваційні стратегії в системі підвищення конкурентоспроможності економіки України: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 08.00.03. Львів, 2016. 43 с.
2. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. Тернопіль: Економічна думка. 2003. 326с.
3. Закон України «Про інвестиційну діяльність». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991, № 47. ст. 646.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19-20. ст. 166.
5. Закон України «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукових технологій». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004, № 32, ст. 384.
6. Гончаров М.В. Деякі аспекти державної інноваційної політики. *Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття: Матеріали всеукраїнської наукової конференції. Кривий Ріг, 10 листопада 2017 року.* [Упорядники : Сабельникова Т.М. та ін.]. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2017. С. 250 – 252.

Камаралі Світлана Євгенівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теоретико-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ФІНАНСОВО-ТОРГІВЕЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОГО УРЯДУ (ТРАВЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 р.)

Процес становлення організаційно-правових основ фінансово-економічної діяльності уряду Української Держави актуально і сьогодні для подолання проблем становлення національної економіки, торгівлі, побудови тривкої фінансової системи. Їх творче використання може стати ефективним при виробленні засад сучасної фінансової політики держави.

Навесні 1918 року уряду Гетьмана П.П. Скоропадського у спадщину залишилася, скинута майже до феодального рівня промисловість, торгівля, зруйнована фінансова система. Економічну ситуацію ускладнювала залежність Української Держави від торгових зобов'язань Брест-Литовського договору із Німеччиною та Австро-Угорщиною. Виконання економічних

зобов'язань відносно Центральних Держав виступало гарантом існування самостійної України.

Для керування торгівлею уряд сформував коаліційний «Комітет для зовнішньої торгівлі», перетворений у «Торгову Раду». До її складу увійшли представники уряду, торгово-промислових сфер, а також Центральних Держав. «Торгова Рада» займалась питаннями імпорту та експорту, а також внутрішньої торгівлі. В рамках зазначеної політики, гетьманський уряд запровадив монополії. Перш за все, цукрової, як фундаменту забезпечення фінансової системи держави. Другою стала монополія на зернові, наступною – горілчана. З часом, державна монополія поширилась на виробу важкої промисловості. Для проведення організаційної роботи з питання монополії на засіданні Ради Міністрів 3 травня 1918 року було вирішено скласти відповідні комісії [2]. З запровадженням монополії на цукор гетьман затвердив «Закон про підвищення постійних цін і продажних монопольних цін на цукор». 17 травня 1918 року у складі міністерства продовольчих справ з відділів «Центроцукор», «Засівплоща» та відділу «Поставки» було створено нову установу – «Комісію з справ цукру». З метою підтримки галузі 30 травня 1918 р. було видано закон про фінансування її шляхом короткотермінових позичок [3, 4]. Ці заходи мали забезпечити стабільний розвиток цукрової компанії.

Турбуючись про лад і спокій серед підприємців український уряд видав закон від 14 червня 1918 р. «Про право на врожай на території Української Держави». Згідно з яким врожай буряків, посіяних на власній чи арендованій землі цукрових заводів віднині належав їм незалежно від того, на яких засадах ці дії були проведені [4].

Особливу увагу уряд приділяє галузі, безпосередньо пов'язаній з цукровою промисловістю – горілчаній. Її розвиток мав велике значення і в справі відбудови національної фінансової системи. На той час горілчані продукти виступали своєю «натуральною валютою» внутрішнього і зовнішнього ринків. Міністерство фінансів склало план відродження винокурної промисловості і торгівлі горілчаними напоями. Робота почалась із затвердження 9 травня 1918 р. гетьманом закону «Про дозвіл винокуріння з кормової патоки». 30 травня 1918 р. в Києві на з'їзд керівників акцизних зборів визнавалась необхідність та був схвалений план організації горілчаної монополії. Але промисловці виказали занепокоєність тим, що покриття державних витрат вирішується «п'яним бюджетом». За їхньою ініціативою встановлювались норми споживання горілки. В довершення роботи підприємців, було створено «Товариство винокурених заводчиків». На підставі волі підприємців 31 липня гетьман затвердив закон про відновлення горілчаної монополії. Міністерство фінансів терміново виробляло проект необхідних змін «Статуту про скарбовий продаж напоїв», з метою захисту населення від зловживання міцними напоями і покарання за спекуляцію. Результатом двохмісячної напруженої праці стало пробудження до життя більше 70 заводів. Але, відновити показники товарообігу у горілчаній

промисловості довоєнного рівня уряду так і не вдалось. Економічна ситуація ускладнювалась і втручаннями з боку німців. Досить часто, не зважаючи на потреби у сировині українських горілчаних заводів, німецьке командування реквізувало чорну патоку, хоч вона і була оголошена власністю Української Держави.

У зв'язку з новими політичними і економічними умовами, і заради відновлення колишніх показників хлібного виробництва і торгівлі 30 травня 1918 р. у Міністра торгу і промисловості відбулась нарада за участю делегації від Київської Продовольчої Управи. 31 липня Міністерством продовольчих справ було видано «Наказ про тверді ціни на збіжжя та зерновий фураж при переведенні хліба врожаю 1918 року в розпорядження Держави», які підвищувались у півтори рази. Для проведення «хлібної кампанії» було утворено Державне Хлібне Бюро (далі – Бюро). За Статутом, затвердженим гетьманом П. Скоропадським 17 липня 1918 р. [5], Бюро виступало головним торговим посередником між державою і власниками. Воно повинно було виконувати доручення Міністерства продовольства по справах заготовки, переробки, перевезень, експорту та імпорту хлібних продуктів. Бюро надавались права юридичної особи, порушення її Статуту каралося, якщо не карним чи цивільним судом, то за постановою губерніяльних старост – штрафом до 10 тис. крб., або арештом строком до 6-ти місяців.

Встановлення твердих цін на зерно і розцінок на усі виробничі операції позитивно відбилося на стані внутрішнього ринку. І хоча торгові операції проходили під контролем держави, після мертвого періоду почалося поступове пожвавлення.

На зустріч економічним нововведенням уряду, в серпні в Києві зустрілось біля 200-т сільськогосподарських підприємців та торговельників на 1-му Всеукраїнському з'їзді мукомолів. З'їзд гаряче привітав гетьмана та палко обговорював проблеми харчової справи. За ініціативою делегатів було створено Особливий Торговельно-Фінансовий відділ при Раді мукомолів. Він повинен був займатись посильним фінансуванням і організацією заготівлі та переробки зерна. Створення спільного з представниками торгових і промислових сфер органу мало велике значення для підтримки політики гетьмана [6]. Але виникли нові труднощі у вигляді антигетьманської агітації на селі, спрямованої на підрив державної політики [1].

Кризова ситуація в торговельній галузі країни, вимагала від уряду Гетьмана П. Скоропадського виявлення максимуму енергії для відновлення економічного потенціалу. Розбудова правових підвалин фінансової політики держави знаходилась у стані формування. Основним джерелом права виступали нормативно-правові акти, що приймались у скорочені строки. Політика монополізації потребувала пильної уваги і обережності в її впровадженні. Уряд мав вчасно реагувати на змінення стану монополізованих підприємств і галузей, і відповідно змінювати форми контролю і фінансово-правової організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1061. – Оп.1. – Спр. 60. – Арк. 4.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр. 6. – Арк. 3.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр. 6. – Арк. 140.
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр. 13(а). – Арк. 74.
5. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.2198. – Оп.1. – Спр. 18. – Арк. 1-43.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.2198. – Оп.1. – Спр. 22. – Арк. 1-59.

Капічон Ольга Григорівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теоретико-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Свого часу Шарль Луї де Монтеск'є стверджував: «Необхідно щоб народ робив через своїх представників усе те, що він має зробити сам» [1, с. 224]. Абсолютно справедливий і правильний вислів. Проте слід до цього переконання додати ще вимогу професіоналізму самих представників і, звісно, щоб їхнє діяння було спрямоване виключно в інтересах тих, хто їх обрав. На ідеях демократії та децентралізації ґрунтується весь сучасний світ.

Ці ідеї не є новими. До терміна «демократія» звертався ще античний філософ Арістотель. У своїх працях він писав про «урегульовану демократію» як про владу народу, який складається з особистостей, а не всевладну «охлократію» як владу натовпу. Змінювалися часи, а отже, суспільство й держава. На зміну одним ученим приходили інші. Розвиток світу в ХХ столітті потребував уже не абстрактних форм філософського мислення, а правової конкретики. Тому вчених-філософів доповнювали вчені-правознавці.

Говорячи про демократію, не можна не згадати про місцеве самоврядування в контексті владної структури. Для характеристики державної влади важливе значення має правильне визначення її складових і важливих якостей. Основними елементами є суверенітет, воля та сила, а якостями – народна підтримка й довіра як соціальна основа цієї влади.

Державна воля та сила – це складові державної влади, без яких її просто не існує. Немає державної влади і без суверенітету, оскільки саме він

волю і силу наділяє такими якостями, як самостійність, незалежність і верховенство. У своїй сукупності ці елементи, власне, утворюють загальне поняття «державна влада».

Державний механізм відображає і третій складовий елемент державної влади – її силу. Сила є передумовою існування будь-якої влади. Загальноприйнятим є те, що влада не може бути зведена до простого побажання і якщо воля (приписи влади) не виконується, то влада застосовує силу для її виконання. Проте використання сили відносно свого народу є неприпустимим, оскільки воно переростає в криваву диктатуру й тиранію, про що свідчать сумнозвісні сторінки історії.

Державний механізм тісно пов'язаний із формою держави. Останньою слід вважати організацію влади в конкретній державі, важливі принципи й істотні риси структури та діяльності державних організацій, їх взаємозв'язок із суспільними організаціями, співвідношення між державою як цілим і її складовими, в тому числі й місцевим самоврядуванням.

Вищезазначене дає змогу дійти висновку, що, попри всі особливості співвідношення між компонентами держави (сутністю, змістом держави і державної діяльності, політичним режимом і формою), а також їх самостійну соціальну роль і соціальну значущість, державний механізм є невіддільним від держави. Лише з позицій системного підходу до механізму держави та його складових можна найбільш ґрунтовно дослідити проблеми ефективності управління, відповідальності управлінських ланок за результати керування тощо [2, с. 17–18].

Говорячи про владу в контексті демократії, тобто влади народу, варто зазначити, що прав на неї може бути безпосереднім, тобто через проведення референдуму [3, с. 40]. І цьому припису присвячений весь III Розділ Конституції України. На жаль, ситуація що склалася в нашій країні сьогодні, доводить нехтування ст. 73 Основного Закону, в якій сказано: «Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України» [4]. В цьому, напевно, і є колізія між законодавчо закріпленими нормами в Україні, тобто демократією, й недоорганізованістю самого суспільства і держави. Принципи, закріплені Конституцією України, не можуть ігноруватись як це відбулося у АР Крим за втручання Російської Федерації.

Ще на стадії розробки проекту Основного Закону України ключовим завданням було визначитися з державним устроєм, що в подальшому і скоординує перерозподіл влади в країні, закріпивши статус України як унітарної держави. Тоді, в далекому 1995 році, коли точилися гострі дискусії з формулювання положень Конституції України, патріотичні вчені наполягали на розширенні прав регіонів і зміцненні їхнього статусу в межах унітарної держави за принципом унітарності та регіоналізму. Адже попри твердження щодо стабільності України в її єдності, реалії сьогодення диктують свої правила, які показують крихкість централізації влади, а

особливо ігнорування проблем національних меншин, обмеження влади на місцях і звуження засад місцевого самоврядування.

Актуальність такого переконання підтверджують і праці сучасних вчених-правознавців. Так, доктор юридичних наук Калиновський Б.В. у своїй монографії «Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні» (2010 рік) стверджував: «Конституційний принцип законності в діяльності суб'єктів місцевого самоврядування особливо важливий з урахуванням процесів децентралізації, регіоналізації та інших процесів, які супроводжуються перерозподілом і збільшенням повноважень місцевого самоврядування в рамках унітарної держави» [5, с. 158-159].

Дійсно місцеве самоврядування – це особливий інститут. У своїй основі він має не державну владу, а громадську спільноту (общину). Знову ж таки, як свідчить історичний досвід, виключно тоталітарні режими хотіли узурпації влади в одних руках чи державних або партійних структурах. Натомість еволюція поглядів і розвиток самого суспільства доводить вірність переконань у делегуванні певних владних функцій самоврядним органам задля більш ефективної їх діяльності на місцях.

Унітаризм не повинен переростати в єдиноначальний координаційний центр влади. Прогресивно налаштовані вчені наполягали на формуванні владних структур і правового поля держави за принципом регіоналізму як основи демократичного суспільства. Задля більшої ефективності, Основний Закон повинен був опиратися і на здобутки міжнародного права. Цей принцип ще можна назвати «оптимальний баланс між муніципалітетом і місцевим державним управлінням». Саме такий орієнтир сповідує один із ключових міжнародно-правових актів – Європейська хартія місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування є основою демократичного устрою, до якого прагне Україна. Обмежуючи повноваження влади на місцях, центральна державна влада ризикує перетворитися в авторитарну силу [8, с. 41]. Умови ефективного функціонування муніципалітету прописані в Європейській хартії в подальшому втілились в нинішній редакції Конституції України і Законі «Про місцеве самоврядування в Україні».

Попри те, що в розділі XI Основного Закону України закріплено засади розвитку місцевого самоуправління, на жаль, вони здебільшого залишаються лише теорією. Нині ми спостерігаємо централізацію влади, яка лише побічно має уявлення про дійсні потреби регіонів. Проблема децентралізації влади в Україні є надзвичайно актуальною і нині в XXI столітті.

Україна ще лише проходить шлях свого становлення, а отже, мінливою залишається і законодавча база. Нам ще далеко до стабільності Європи, оскільки вже 30 років держава остаточно не встановила демаркацію кордонів, а останні сім років просто виборює право господарювати на своїй же законній території, визнаній міжнародним правом.

Демократія передбачає вияв шани до Права та Закону, беззастережного дотримання правових і моральних норм, чесності судової системи та любові до України. Виховавши в собі таку особистість, ми і самі незчуємось, як будемо жити в демократичній правовій державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Монтескьє Ш. Л. Дух законів. М., 1968. Кн. 2. 336 с.
2. Копейчиков В. В. Механізм советского государства. М., 1968. 215 с.
3. Колодій А., Рудницький М. Проблеми подальшої реалізації ідеї народовладдя в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 1997. № 3. С. 39–48.
4. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254>.
5. Калиновський Б.В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні: монографія. Кременчук, 2010. 184 с.

Кудін Сергій Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ФІСКАЛЬНА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ

Фіскальна політика являє собою не тільки один з важливих елементів державної політики, але й є частиною правової реальності, а в історичному контексті – історично-правової реальності. «Рухливість» фіскальної системи України у часі дозволяє виявляти її об'єктивно зумовлену конкретно-історичним періодом змінність, мінливість, відтак – з'ясувати характерні у рамках цього періоду ознаки, риси.

Дослідження, які спрямовані на виявлення таких ознак та рис фіскальної системи України, що змінюються у часі, є порівняльно-історичними. Вони спрямовані на з'ясування генетичної спорідненості фіскальної системи України протягом певного проміжку часу (історичного періоду, етапу тощо). Наприклад, у результаті порівняльно-історичного дослідження можна виявити генезис фіскальної системи у період Київської Русі та у литовсько-руський період або розвиток фіскальної системи у період Великого князівства Литовського та у часи Гетьманської України.

Окрім того, такі діахронічні дослідження фіскальної системи України можуть містити не лише доведення генезису пов'язаних загальним (спільним, родовим) походженням об'єктів. Вони можуть бути як діахронічно-якісними, так і діахронічно-кількісними. У першому випадку, дослідник буде спрямовувати свої зусилля на виявлення наявності або відсутності у фіскальній системі України (або її елементів) певних

властивостей. В другому – з'ясувати кількісні розходження або встановлювати кількісну тотожність.

З іншої сторони, діахронічні порівняльно-історичні дослідження складають лише один пласт великого масиву пізнання сутності, ознак та рис фіскальної системи України у площині історично-правової реальності. Вагоме значення мають порівняльно-історичні дослідження фіскальної системи України та інших держав (або їх структурних елементів). Такі дослідження можуть бути як діахронічні, так і синхронічні, включати порівняльне пізнання двох або більше фіскальних систем, здійснюватись на основі співставлення або протиставлення, моделювання, проведення аналогій тощо. У такому аспекті дослідження будуть спрямовані на виявлення спільних та відмінних ознак; загального на рівні кількох фіскальних систем (або певного регіону – географічного, культурного, цивілізаційного тощо) та різного для кожної окремої фіскальної системи.

Для фіскальної системи України такі регіонально-просторові рівні можуть визначатись поняттями: «місцезолення в Східній Європі», «християнська православна культура», «східноєвропейська субцивілізація», «між Сходом і Заходом», «ареал поширення західної (або східної) традиції права», «арена протистояння західної і східної традицій права», «симбіоз західної і східної правових культур» тощо. Наприклад, Є.О. Харитонов та О.І. Харитонova зазначають, що специфічною ознакою середньовічної української правової системи було змагання східної та західної традицій права з переважанням першої на підґрунті звичаєвого права Київської Русі та з переважанням другої у період створення статутів Великого князівства Литовського [1, с. 166]. Все це, безумовно, накладає особливий та своєрідний відбиток на проведення порівняльно-історичних досліджень фіскальної системи України.

Названі вище види досліджень ґрунтуються на порівняльно-історичному підході; у свою чергу, основою такого підходу є порівняльно-історичний метод. Останнім часом у науковій літературі висловлюється погляд, що існують кардинально нові можливості порівняльного підходу та методу. Відтак, деякі українські вчені пропонують необхідність його «компаративного» осмислення, що зумовлюється постнекласичною наукою, умовами постмодерну, сучасними культурними цінностями, синергетикою, «гуманізацією» науки, полілогом культур [2, с. 120].

У працях дослідників йдеться про те, що компаративний підхід (відповідно, і метод), на відміну від порівняльного, не зводиться лише до дослідження одного об'єкту чи одного стану об'єкту, а вивчає «одне, друге та інше». Тому компаративний підхід поєднує порівняльний метод, а також методи зіставлення, протиставлення, паралельного зіставлення, конфронтації, контрасту, топології, ареальний, порівняльно-історичний, за аналогією та ін. [3, с.124-125; 4, с.127-128].

Варто зауважити, що у такій інтерпретації компаративного підходу і методу та їх складових вони виступають евристичним способом пізнання

всієї багатоманітності правової реальності. Разом з тим, порівняльно-історичний метод, який цілком може розглядатись як частина компаративного методу, у такому аспекті розуміння трансформується на компаративно-історичний метод. Іншими словами, він, поєднуючи вказані методи, спрямовує дослідника на виявлення не тільки спільного і відмінного, але й універсального (присутність загального у різному) і унікального (відсутність загального) в історії фіскальних систем (у тому числі фіскальної системи України), їх множинності і різноманіття, встановлення їх співвідношень та взаємозв'язків.

Таким чином, із сказаного можна зробити наступні висновки:

1. Фіскальна система України у контексті її часового виміру через здійснення порівняльно-історичних досліджень є важливим інструментом пізнання її ознак, рис та властивостей. Такі дослідження можуть бути порівняльно-генетичними; спрямованими на визначення якісних або кількісних характеристик властивостей фіскальної системи України (або її структурних елементів) як об'єкту, та пов'язаними із залученням іноземного матеріалу – у такому випадку буде здійснюватись порівняння в історичній ретроспективі фіскальної системи України та інших держав.

2. При здійсненні порівняльно-історичних досліджень фіскальної системи України необхідно враховувати наявність як об'єктивно, так і суб'єктивно обумовлених чинників історично-правової та історичної реальностей. Такими є географічне місцезонавання українських земель, релігія, наближеність до різних за своїм змістом і характеристиками правових традицій і культур, соціально-економічний і політичний розвиток, діяльність історичних постатей тощо.

3. Сучасні умови розвитку порівняльної історії права вимагають і оцінки процесів осмислення і переосмислення можливостей порівняльно-історичного підходу та методу. Одним з таких напрямів може стати теоретичне обґрунтування властивостей компаративно-історичного методу як евристичного способу набуття знань про становлення і розвиток фіскальної системи України в різні історичні епохи та періоди, її унікальні ознаки та риси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Правова система України: між західною та східною традиціями права. Порівняльно-правові дослідження. 2007. № 1-2. С. 161 – 169.

2. Тихомиров О.Д. Юридична компаративістика як постнекласичний етап розвитку порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку : Зб. наук. статей За ред. Ю.С. Шешученка, О.В. Кресіна. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2006. С. 117 – 125.

3. Тихомиров О.Д. Юридична компаративістика як постнекласичний етап розвитку порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: Зб. наук. статей За ред.

Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 117 – 125.

4. Тихомиров О., Гусарев С. Методологія порівняльних досліджень в Україні: філософсько-правовий аспект / О. Тихомиров, С. Гусарев // Право України. 2013. № 9. С. 117 – 137.

Линчак Валентина Павлівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Дяченко Сергій Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
приватного права,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА СВІДКА ЯК СУБ'ЄКТА ОДНОЧАСНО ЦИВІЛЬНИХ ТА ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Актуальність даної теми полягає в тому, що характеризуючи свідка як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, не до кінця розкрито його поняття та правову природу, місце та роль в цивільних та цивільних процесуальних правовідносинах.

Вченими, що вивчали це питання, є С. Я. Фурса, О. В. Баулін, В. В. Комаров, М. К. Треушніков, І. В. Решетнікова, М. Й. Штефан, А.Л. Паскар та інші.

Цивільними правовідносинами є майнові відносини, що регулюються нормами цивільного законодавства, відносини, які пов'язані з інтелектуальною власністю чи особисті немайнові відносини, де учасниками виступають носії цивільних прав і обов'язків.

Суб'єктом цивільних правовідносин може виступати кожна особа, поведінка якої регулюється цивільним законодавством.

Цивільні процесуальні правовідносини – це такі суспільні відносини, що існують між судом та кожним з учасників цивільного процесу, стосовно розгляду і вирішення цивільної справи.

Зміст цивільних процесуальних правовідносин – це цивільні процесуальні права суб'єктів правовідносин та процесуальні дії з приводу їх реалізації [1].

Суб'єктами процесуальних правовідносин є учасники цивільних процесуальних правовідносин.

Учасників цивільного процесу поділяють на три групи:
- суди;

- особи, які беруть участь у справі;
- іншими учасниками цивільного процесу.

До осіб, що є іншими учасниками цивільного процесу, належить свідок.

Відповідно до ч. 1 ст. 69 ЦПК України свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи [2].

Не можуть виступати свідком:

- юридичні особи;
- священнослужителі;
- недієздатні особи;
- особи, що не в змозі правильно сприйняти обставини справи через фізичні чи психологічні вади;
- особи, що зобов'язані законом тримати в таємниці відомості, які були довірені їм завдяки їх службовому чи професійному становищу.

Головний обов'язок свідка – це прибути до суду на судове засідання та дати правдиві свідчення про обставини, що стосуються справи.

Складаючи систему ознак свідка, слід враховувати те, що ці ознаки повинні характеризувати саме свідка як учасника цивільного процесу, а не його показання як засіб доказування. Вчені досить часто помилково характеризують свідка, вказуючи ознаки не свідка, а його показань.

Свідку як учаснику цивільного процесу притаманні такі ознаки:

- свідком виступає лише фізична особа;
- характеризується таким фізичним та психологічним розвитком, при якому може безпосередньо та опосередковано усвідомлювати обставини справи та висловлюватись про них;
- свідка можна замінити в процесі іншою особою;
- не має юридичної зацікавленості в результатах процесу;
- залучається за ініціативи суду або осіб, що беруть участь у справі.

Можливість свідка бути учасником правовідносин не залежить від наявності у нього дієздатності. Свідком можуть також виступати малолітні і неповнолітні, за умови, коли не можна вирішити справу без їх притягнення та їхніх показань. Однак, в даному випадку слід враховувати їх рівень розвитку та здатність правильно усвідомлювати обставини справи.

Потреба в показаннях свідка у цивільному процесі виникає в трьох випадках:

- для встановлення фактів, які не можна документально закріпити;
- для з'ясування обставин, які були у свій час документально оформлені, але документи втрачені і відновити їх неможливо;
- для дослідження вірогідності засобів доказування [3, с. 261].

Правильним є твердження Т. М. Кучер про те, що «отримання відомостей від суб'єкта є складним процесом, оскільки об'єктом дослідження виступають ментальні компоненти, за які відповідає психіка людини, що дає змогу їй носію не лише сприймати навколишній світ з усіма його формами,

видами, процесами, тощо, а й акумулювати, отриману інформацію про всесвіт, обробляти її та відтворювати» [4, с. 224].

Отже, свідок – це особа, якій імовірно відомі певні обставини справи, що мають значення для її розгляду і вирішення. Показання свідка є надскладним для розуміння засобом доказування, що поєднує в собі велику кількість юридичних, фізичних, фізіологічних складників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процес України : практикум С. В. Дяченко, Ю. Ю. Рябченко, Л. О. Самілик. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 312 с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 70).
2. Цивільний процесуальний Кодекс України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 40-41, 42.
3. Цивільний процес України : підручник за загальною ред. д. ю.н., доцента М. М. Ясинка. К.: Алерта, 2014. 744 с.
4. Кучер Т. М. Докази, доказування та доведення у цивілістичному процесі України : монографія. К.: Видавець Познишев, 2015. 428 с.

Мержоєва О.Ю.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Патlachук Василь Никифорович

кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЇ 1947 Р.

На даний час інтерес до проблем, пов'язаних з реалізацією фінансового забезпечення держави неухильно зростає в світлі загальних тенденцій демократизації суспільного життя в багатьох державах, Республіка Болгарія в цьому сенсі не є винятком.

У перші повоєнні роки в Болгарії, як і в інших країнах ЦПСЄ (центральної і південно-східної Європи), був встановлений новий режим, який був перехідним від буржуазного до радянського ладу. У Болгарії правлячі кола, праві буржуазні партії, які зв'язали долю країни з Німеччиною, були дискредитовані [1]. На авансцену політичного життя вийшла комуністична партія, що висунула програму оновлення політики та економіки країни.

Перш за все, були ліквідовані старі каральні органи влади: замість розформованих поліції і жандармерії була організована народна міліція, ядро

якої складали колишні партизани. Повстання 9 вересня 1944 р відкрило шлях революційних перетворень в соціально-економічній сфері [2]. Вони проводилися на основі розвитку громадського сектора (державного і кооперативного) при збереженні приватної власності.

У державний сектор перейшла майже вся видобуток вугілля і руд, залізничний та морський транспорт, засоби зв'язку, Болгарський народний банк, ряд підприємств важкої промисловості. Однак в галузях легкої промисловості, яка складала основу всієї болгарської індустрії, поки зберігалось панування приватного капіталу.

Розширення економічної бази держави відбулося в результаті проведеної конфіскації тих приватних підприємств і фірм, власники яких скоїли тяжкі політичні злочини. Був конфіскований і іноземний, перш за все німецький, капітал. В економічному житті країни швидко зміцнювалось становище кооперативної торгівлі, яка поступово витісняла з внутрішнього ринку приватну торгівлю.

1946 рік ознаменувався виключно важливою подією в політичному житті країни. 8 вересня відбувся референдум, який вирішив долю монархії в Болгарії. Переважна частина болгарського народу висловила за республіку. 15 вересня 1946 Болгарія була урочисто проголошена Народною Республікою (НРБ). 9-річний цар Симеон II разом зі своєю матір'ю і сестрою був змушений покинути країну.

Розробити і прийняти першу республіканську конституцію країни належало Великим народним зборам, вибори до якого були призначені на кінець жовтня 1946 р. Опозиція виступила на виборах зі своєю програмою, в якій підкреслювалось, що вона бореться за "республіку народовладдя". У грудні 1947 року нова болгарська конституція була прийнята Великим народними зборами. За основу її була взята радянська Конституція 1936 р. Нова конституція Болгарії носила соціалістичний характер.

Для дослідження та аналізу Конституції Народної Республіки Болгарія 1947 р. за основу була взята Конституція Української РСР 1936 р. компаративний аналіз блок схеми двох Основних законів показує відтворення положень Української Конституції в змісті Болгарської, що доводиться збігом змісту їх логічних схем.

Конституція Української РСР 1936 р.	Конституції Народної Республіки Болгарія 1947 р
Суспільний лад	Народна Республіка Болгарія
Державний устрій	Соціально-економічні структури
Найвищі органи державної влади Української РСР	Вищий орган державної влади
Органи державного управління Української РСР	Органи влади

Місцеві органи державної влади		Місцеві органи влади
Бюджет Української РСР		Традиційний суд і прокуратура
Суд і прокуратура		Відносини між органами державної влади та органів влади
Основні права і обов'язки громадян		Основні права і обов'язки громадян
Виборча система		Герб, друк, прапор, столиця
Герб, прапор, столиця		Внесення змін до Конституції
Порядок зміни конституції		Перехідні положення

Рис. 1 Блок-схема Конституції Української РСР 1936 р і Конституції Народної Республіки Болгарія 1947 р.

За своїм змістом збігаються блоки «Органи державної влади». Повністю збігаються за своєю спрямованістю блоки, які регламентують діяльність органів суду, прокуратури, права та обов'язки громадян, а також порядок змін до Конституції. Виходячи з цього можна зробити висновки, що Конституція Болгарської народної республіки становила пропагандистський акт і розроблялась на підставі зразка Української СРС [3].

Наступним етапом став розгляд змісту Конституції Народної Республіки Болгарія (далі НРБ) 1947 р. [4], на основі підходу, який запропонував Фрицький О.Ф. Тому доцільно виділити чотири елементи конституційного акта: а) державна влада; б) економічні, духовні, соціальні, політичні цінності; в) територіальна організація держави; г) статус людини та громадське.

Питання соціально-економічної структури розглянуті в Главі 2(див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні показники Конституції НРБ 1947 р.

Глави	Загальна кількість		
	статей	знів	
I Народна Республіка Болгарія	5	12	,4
II Соціально-економічні структури	9	28	0

III Вищий орган державної влади	22	66 94	3,9
IV Органи влади	12	37 62	3,5
V Місцеві органи влади	8	26 20	,5
VI Традиційний суд і прокуратура	8	18 11	,5
VII Відносини між органами державної влади та органів влади	5	14 61	,2
VIII Основні права і обов'язки громадян	23	59 01	1
IX Герб, друк, прапор, столиця	3	45 1	,6
X Внесення змін до Конституції	1	40 3	,4
XI Перехідні положення	2	78 7	,8
ВСЬОГО:	101	27956	

Глава 2, складається з 2811 знаків чи 10 % від загального матеріалу Конституції, в якій освітлюється, що державна власність є головною опорою держави в розвитку національної економіки та користується особливим захистом. Важливим елементом є те, що всі руди та інші природні ресурси в надрах землі, лісу, води, включаючи мінеральні та лікувальні, природних джерел енергії, залізничного та повітряного сполучення, поштового, телеграфного, телефонного та суспільного мовлення, тобто державна власність. Також держава підтримує і заохочує кооперативів. Приватна власність і її спадкування, і приватної ініціативи в проведенні визнається і охороняється законом. Ніхто не може здійснювати право власності на шкоду суспільним інтересам. Праця кооперативів рекомендується і при підтримці держави і користуються його особливим захистом. Внутрішня і зовнішня торгівля перебуває під контролем керівництва і держави.

Наступним елементом дослідження стало проведення кількісних розрахунків за методикою, що запропонували Копиленко О.Л. та Б.В. Кіндюк [6]. Отримані результати показали, що документ складався з 11 глав та 101 статті, 27956 знаків (див таб. 1). Найбільшою за обсягом є Глава 3 «Вищий орган державної влади» до змісту якої входить 6694 зн. чи 23,9% від загального обсягу матеріалу Конституції, друга за обсягом є Глава 8 «Основні права і обов'язки громадян» до змісту якої входить 5901 зн. 21% від загального обсягу матеріалу Конституції. Третьою за обсягом є Глава 4 «Органи влади» до змісту якої входить 3762 зн. чи 13,5% від загального обсягу матеріалу Конституції. Найменшою за обсягом є Глава 10 «Внесення змін до Конституції» до змісту якої входить 403 зн. чи 1,4% від загального обсягу матеріалу Конституції. Це свідчить, про те що законодавці найбільшу

увагу приділили вищим органам державної влади, правам та обов'язкам громадян та органам влади. Важливим елементом є те, що держава залишала за собою право бути монополістом, та керувати основними галузями, які мали стратегічне економічне значення для розвитку країни в подальшому.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Положення, що виносяться в результаті проведеного дослідження висунуті і обґрунтовані, що містять елементи наукової новизни. Було встановлено, що в досліджувані періоди Конституцій Народної Республіки Болгарія 1947 р. та Української РСР 1936 р. автори використали логічну схему та принципи побудови розділів, запроваджувала в країнах модель конституційно правових відносин дуже схожі.

2. На підставі математичних розрахунків обґрунтовується відносна самостійність публічної сфери, де реалізується модель парламентської держави з чітким розділенням повноважень та обов'язків, політична свобода громадян, прав людини, державної влади, політики і політичної волі

СПИСОК ВИКОРОСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шутак І. Д. Моніторинг правозастосування як дієвий засіб підвищення правотворчої стратегії, тактики, техніки. Юридична техніка. 2015. № 9. С. 815-838;

2. М.: Наука, 2003. 463 с. (XX век в документах и исследованиях). ISBN 5-02-008858-7 С. 240-246;

3. Конституція (Основний Закон) Української РСР; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text

4. Конституція Народної Республіки Болгарія 1947 р; http://bulgaris.ru/Kons1947_.html;

5. Нормативні акти в галузі конституційного права. Софія: Софія прес, 2009. 176 с. Ва369078

6. Копиленко О.Л., Кіндюк Б.В., Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженні пам'яток права. О.Л. Копиленко Юридична Україна. 2016. № 7-8. С. -12.

Паланська Богдана Ігорівна,

Лазарчук Дарина Іванівна,

здобувачі першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

Науковий керівник:

Бинюк Наталія Михайлівна,

старший викладач кафедри теоретико-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Актуальність даної теми полягає в тому, що важливою умовою формування міцної держави є створення та реалізація дієвої фінансової політики. Ефективність та доцільність фінансової політики визначається насамперед чіткістю та правильністю ухвалених рішень держави на певних етапах історичного розвитку як суспільства, так і країни в цілому.

Головним завданням є визначення особливостей правового забезпечення фінансової політики держави, а також аналіз основних нормативно-правових актів, що діють у фінансовій сфері. Теоретичною основою дослідження стали праці відомих українських вчених та науковців таких, як А. Г. Загородній, Г.В. Бех, Л. Воронов, В. С. Стельмах та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних теоретиків та практиків.

Загальне визначення фінансової політики вказує на те, що це цілеспрямована діяльність держави та різноманітних суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів задля досягнення поставленої мети. Як стверджує Кузнецова, в умовах ринкової економіки основоположним елементом у системі управління фінансами є фінансова політика, що виражає принципи відносин щодо захисту й реалізації фінансових інтересів одних об'єктів на протигагу аналогічним інтересам інших [1, с.237].

Фінансова політика держави являє собою складову частину економічної політики держави та охоплює широкий спектр заходів: розробка ключових напрямів діяльності фінансової політики, її цілей та завдань; забезпечення суспільної рівноваги. Така політика має відповідати об'єктивним і реальним потребам розвитку суспільства й держави в цілому. Реалізація фінансової політики полягає у створенні певної системи відповідних фінансових органів та інституцій, наданні їм достатніх функцій і повноважень для реалізації тієї чи іншої політики, забезпечення цілісності фінансової політики та досягнення координації дій усіх суб'єктів. Основним фактором, що забезпечує здійснення фінансової політики держави є фінансовий механізм, що охоплює ряд фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Його функціонування відбувається за допомогою наступних методів: правове регламентування, планування, організація та контроль. Наприклад, правове регламентування – діяльність держави, спрямована на розробку та прийняття законів у фінансовій сфері. Фінансове планування полягає в розробці фінансових проектів, які слугують основою для ведення оперативного управління. Організацію фінансової діяльності в країні здійснюють органи державного управління на чолі з Міністерством фінансів та Центральним банком. Саме чіткі та узгоджені дії цих органів забезпечують ефективність управління фінансовим механізмом. Що стосується фінансового контролю, то він забезпечує можливість постійного слідкування за рухом капіталу, надає можливість перевірки законності здійснення фінансових операцій. Окрім

фінансових методів, до складових елементів фінансового механізму також відносять: фінансові важелі, фінансові інструменти, інформаційне організаційне забезпечення та нормативно-правове забезпечення.

Нормативно-правовою основою фінансового регулювання держави є Конституція України, закон "Про бюджетну систему України" та інші підзаконні нормативно-правові акти. Верховна Рада України приймає закони, які є обов'язковими до виконання та мають вищу юридичну силу стосовно інших нормативних актів. Інформаційною базою для прийняття рішень з питань ефективного та раціонального використання фінансових ресурсів слугує зведений баланс фінансових ресурсів держави, що складається щорічно. Варто відзначити, що Конституція України посідає особливе місце у системі нормативно-правових актів, що визначають фінансову політику держави. І як зазначає Ю. М. Тодика «Конституція є винятковим нормативно-правовим актом держави й суспільства, основним законом, основним джерелом національної правової системи, а тому вона займає особливе місце як у системі джерел фінансового права, так і всіх інших галузей права» [2, с. 174].

Не менш важливу роль серед джерел забезпечення фінансової діяльності держави відіграють наступні законодавчі акти: Податковий кодекс України; Бюджетний кодекс України; щорічні закони про державний бюджет; інші закони, які регулюють фінансову політику держави; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, що стосуються фінансової діяльності; акти органів місцевих рад та місцевих державних адміністрацій.

Нормативно-правові акти міністерств поширюються, як правило, на сферу діяльності міністерства або на всіх громадян та юридичних осіб. На відміну від правових актів індивідуального значення нормативно-правові акти мають найбільш загальний характер та спрямовані на врегулювання певного виду суспільних відносин і на багаторазове використання. Стаття 117 Конституції України закріплює, що нормативно-правові акти міністерств підлягають державній реєстрації у порядку, встановленому законодавством.

Як зазначено у статті 1 Податкового кодексу України, він регулює відносини, пов'язані із встановленням, зміною та скасуванням податків і зборів в Україні, встановлює вичерпний перелік податків і зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, визначає платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів та повноваження їх посадових осіб при здійсненні податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства[3]. Він представляє собою цілісний нормативно-правовий документ, в якому вміщено всі норми права, що регулюють відносини у сфері оподаткування.

Бюджетним кодексом України регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства і питання відповідальності за порушення бюджетного

законодавства, а також визначаються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу[4]. Таким чином, можна сказати, що Бюджетний кодекс регулює відносини, які є складовою частиною фінансово-правових норм, пов'язаних із формуванням, розподілом і використанням основних державних фондів.

Отже, підсумовуючи все вище викладене, можна дійти висновку, що за своєю сутністю фінансово-правова політика – це діяльність держави, в основі якої лежать розробка і реалізація юридично оформлених ідей, принципів або перспектив її фінансового розвитку. Важливою умовою для проведення державою фінансової політики є комплексне вдосконалення чинного законодавства у даній сфері. Наразі ми маємо достатню кількість законодавчих актів, які формують соціально орієнтовану фінансову систему, що безперешкодно функціонує в умовах ринкових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузнецова Е. И. Финансы. Денежное обращение. Кредит: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям экономики и менеджмента. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. 687 с.
2. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика: монографія. Х.: Факт, 2003. С. 328.
3. Проект Закону України від 21.07.2009 № 2215 (Одержаний ВР України на заміну раніше розданого) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1PJ00B?an=402>
4. Коментар до Бюджетного кодексу України. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/bku/92-bku/4239-1.html>

Старостюк Алла Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЇ ПРАВА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ДОСЯГНЕННЯ ПРАВОВОГО ПРОГРЕСУ

Реформування самих різноманітних сфер життя сучасного українського суспільства потребує вирішення питань, які пов'язані з ефективністю дії права та процесом його реалізації. Враховуючи те, що в сучасній теорії права не існує єдиного підходу до праворозуміння, це ускладнює пошук відповіді на питання щодо ефективності дії права. Основою його вирішення, на нашу думку, є усвідомлення значущості ціннісно-правових засад, які визначають сутність права і виступають в якості орієнтиру розвитку правової системи суспільства та необхідною умовою досягнення правового прогресу.

Дія права розглядається як «змістовно-динамічна складова права, яка характеризує фактичну реалізацію його властивостей здійснювати регулятивний (спеціально-юридичний), інформаційно-психологічний (мотиваційний), виховний (ідеологічний, педагогічний) та соціальний вплив на учасників суспільних відносин. З дією права пов'язані сутність і вияв цінності права, досягнута або не реалізована мета правового регулювання в тому чи іншому суспільстві, державі, ступінь гарантованості прав і свобод людини і громадянина»[1, с.5].

Узагальнюючи існуючі теоретичні підходи, які існують в юридичній науці щодо сутності права (природно-правовий, нормативно-позитивістський, класовий, пострадянський, аксіологічний, лібертарний, теолого-соціологічний, комунікативно-екзистенціальний, антропологічний), можна визначити сутність права як якісну характеристику права, в межах якої розкривається природа, призначення та напрями його розвитку в суспільстві.

З питаннями сутності права нерозривно пов'язано і розуміння призначення права, яке відображає спрямованість дії права щодо досягнення соціально корисного результату та характеризується обумовленістю потребами життя суспільства. Враховуючи те, що право зароджується в суспільстві і є результатом відображення потреб суспільного розвитку, воно має орієнтуватися на досягнення як суспільного прогресу в цілому, так і правового прогресу зокрема.

Однак, формування права в межах самого суспільства не виключає той факт, що право має не лише об'єктивний, а й суб'єктивний характер. Це пов'язано із здатністю людини змінювати та удосконалювати оточуючу дійсність. Так, наприклад, держава шляхом здійснення нормотворчої діяльності може сприяти або перешкоджати досягненню правового прогресу.

Розглядаючи правовий прогрес як цілеспрямований, незворотний, поступальний рух права з метою втілення ідеальної моделі права в правову реальність, ми можемо сприймати право як ціннісний орієнтир, що підлягає трансформації для адекватного відображення суспільних інтересів. Якщо ж прогрес у праві розглядати виключно як оціночну категорію, що має суб'єктивний характер, то постає загроза підвищення рівня правового нігілізму [2, с. 216].

Втілення ідеальної моделі права в правову дійсність є першоосновою ефективною дією права. Свій початок цей процес бере із законотворчої діяльності, яка розпочинається з усвідомлення та аналізу стану суспільних відносин, що потребують правового регулювання; підготовки проекту закону; здійснення попередніх та поточних консультацій щодо положень майбутнього закону; залучення наукових та спеціалізованих установ щодо підготовки тексту закону з метою вивчення та використання їх висновків тощо.

Аналізуючи сучасний стан законотворчої діяльності в Україні можна виявити цілий ряд проблемних аспектів, які знаходять своє відображення в нехтуванні інтересами суспільного розвитку, правилами законодавчої техніки, порушенні принципу розподілу влади.

Процес забезпечення ефективною дією права знаходиться в прямій залежності від рівня функціонування державного апарату в цілому. «У цьому аспекті український досвід свідчить про існування стійкої тенденції постійної реорганізації державного апарату шляхом створення різних владних структур (управлінь, комісій, рад, департаментів тощо) або кадрових перестановок. Дуже часто причиною таких дій є не об'єктивна потреба і професійний підхід, а реалізація суб'єктивних амбітних інтересів окремих політичних сил, які мають вплив на прийняття державно-владних рішень. При цьому зазначені заходи проводяться під виглядом життєво необхідних для країни державних реформ, а по суті спрямовані на задоволення особистого економічного інтересу реформаторів» [3, с.30].

Ефективність дії права обумовлюється наявністю якісних характеристик носіїв державної влади, які мають усвідомлювати цінність права, важливість не лише нормативного закріплення, а й реального процесу втілення в життя прав і свобод людини та громадянина, подолання кризових явищ в житті суспільства, досягнення правового і соціального прогресу. Високий рівень професіоналізму та правової культури суб'єктів, які наділені владними повноваженнями мають сприяти забезпеченню захищеності особи, посиленню її довіри до влади та пануванню верховенства права як фундаментального принципу, який має бути покладений в основу функціонування всього державного апарату.

Крім того, варто пам'ятати, що ефективність функціонування державної влади визначається й рівнем дієвості самого громадянського суспільства, наявності діалогу між ним і державною владою, який залежатиме від рівня довіри до владних інститутів, достовірності та якості

інформації, яка доводиться до відома суспільства і має значний вплив на весь процес дії права. В зазначеному контексті особливого значення набуває діяльність ЗМІ та спрямованість їх діяльності на формування суспільної думки на засадах «концептуально обґрунтованих ідей, принципів і положень, правових цінностей, стимулів і мотивів, морально-етичних і правових норм, які, ґрунтуючись на визначених Основним законом правах і свободах людини, сприяють утвердженню України як демократичної країни, правової держави і громадянського суспільства [4, с.29].

Враховуючи існуючі проблеми, які на сьогоднішній день є притаманні функціонуванню системи українських національних засобів масової інформації (орієнтація на інтереси різних політичних сил, фінансово-економічних угруповань, корпоративних або приватних інтересів), завданням інформаційної політики держави має бути прийняття цілого ряду нормативно-правових актів щодо регулювання відносин в інформаційній сфері та здійснення контролю за процесом їх реалізації з метою захисту національних інтересів, формування високого рівня правової свідомості і правової культури суспільства.

Важливим є усвідомлення того, що забезпечити ефективність дії права без активної ролі в цьому процесі громадянського суспільства неможливо, оскільки «без громадянського суспільства будь-яка держава буде тоталітарною державою...Інакше кажучи, державі потрібен потужний опонент у вигляді громадянського суспільства, у протилежному випадку буде спрацьовувати ефект права сили, коли більш сильна сторона у взаємовідносинах з більш слабкою зловживає своїми повноваженнями [5, с.363].

Таким чином, ефективність дії права як необхідна умова на шляху досягнення правового і соціального прогресу обумовлена цілим комплексом чинників, які мають значний вплив на реалізацію властивостей права та його здатність бути не лише ефективним регулятором суспільних відносин, а й важливим явищем життя суспільства, яке закріплює правові цінності, спрямовуючи діяльність суб'єктів права на правомірну поведінку, захищаючи інтереси особи, суспільства та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дія права: інтегративний аспект. монографія. Відповідальний редактор Н.М. Оніщенко. Київ. Видавництво «Юридична думка». 2010. С.5.
2. Николина К. Правовий прогрес як форма правового життя. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 216.
3. Пархоменко Н.М. Деструктивні чинники у правовому регулюванні. Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах. 2016. Вип. 7. С. 30.
4. Трансформація правової ідеології у контексті сучасних викликів. [монографія]. За заг. Редакцією Н.М. Оніщенко. Вінниця. «Нілан-ЛТД», 2016. С.29.
5. Там же. С. 363.

Четверик Вікторія Володимирівна,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Вітюк Дарія Любомирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ШВЕЙЦАРСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Перші згадки про народ, який живе на території сучасної Швейцарії, нечисленні і часто пов'язані із легендами і переказами. "Вони відносяться до II ст. до н. е., а більш детальні відомості – вже під час правління Юлія Цезаря. Подальша історія тих областей, які сьогодні входять до складу Швейцарії, мало відома і відображена лише в римських джерелах і коротких літературних нотатках переважно іноземних авторів.

Найдавніші мешканці нинішньої Швейцарії – гельвети (гельветійці) – плем'я кельтського походження, по імені якого країна в минулому називалася Гельвеція. Гельвети були войовничі і свободолюбиві, не допускали стороннього панування. Це непокорство чужій волі вони не раз демонстрували протягом усієї подальшої історії.

У гельветів були народні збори і вельми могутня знать з численними васалами. Формування їх державності пов'язують із останніми століттями до н.е. Форму правління, що існувала у них в той час, сучасними термінами можна охарактеризувати як республіканську, а форму територіального устрою - як федеративну. Гельвети займалися скотарством, вели пастушачий спосіб життя, багато мандрували, страждали від набігів сусідніх племен, не прагнучи при цьому до створення централізованої політичної освіти. Вони були розділені на чотири племені, кожне з яких жило і діяло самостійно. Саме тому римлянам було не важко завоювати Гельвецію.

В середині I ст. до н. е. гельвети, не витримавши тиску з боку німецьких племен, зробили спробу переселитися в Галію, але в 58 р. до н.е. вони були розбиті при Бібракті військами Юлія Цезаря. Трохи пізніше, в 15 р. до н. е. римською державою були підпорядковані і рети - сусіднє плем'я, також кельтського походження, яке створило провінцію під назвою Реція. Територія західної частини сьгоднішньої Швейцарії спочатку увійшла до складу провінції Трансальпійської Галлії, а потім була виділена в самостійну провінцію – Гельвеція.

Потрапивши в залежність від Риму, підкорені племена прийняли латинь і частково римську культуру. Римляни покрили країну мережею доріг і водопроводів, сприяли розвитку в ній торгівлі і грошового обігу,

виникненню і розвитку міст. Тоді ж в Гельвецію почало проникати християнство, подекуди виникли монастирі, з'явилася церковна організація з власними єпископами, були побудовані численні пам'ятники і храми.

З III ст. н. е. через вторгнення німців римське панування в Гельвеції стало занепадати. У IV-V ст. її територія була завойована на заході бургундами, на півночі алеманами, на півдні та південному сході остготами та іншими німецькими племенами. Однак майже всі ці німецькі племена опинилися під культурним впливом місцевого романізованого населення. Тільки алемани зберегли свою самобутність. Вони стали родоначальниками «німецької частини» населення сучасної Швейцарії. На заході, півдні і південному сході країни населення стало говорити на мовах, які розвинулися на основі латині; відповідно на французькій, італійській і ретороманській.

Нинішні Тесін і Граубюнден, розташовані на півдні і південному сході країни і потрапили під владу остготів, були в значній мірі романізовані. Граубюнден зберіг ретороманську мову і частково римську культуру, а Тесін – італійську мову і пізніше ще більшою мірою піддався римському впливу. Таким чином, в етнічному та лінгвістичному відношенні Гельвеція вже в IV-V ст., була розділена на ті ж три або чотири (з урахуванням ретороманської мови) групи, що і тепер.

Сучасний етнічний склад населення сьогоднішньої Швейцарії склався в середні століття. Германо-швейцарці походять від німецьких племен, що переселилися на північ Гельвеції і змішалися з гелльветами. Германо-швейцарці розмовляють на верхньонімецьких діалектах, їх літературною мовою є німецька. Відносно релігії більшість з них – протестанти, частина – католики. Франко-швейцарці близькі за своїм походженням французам, крім того, певний вплив на їх культуру надали племена бургундів, які захопили західну частину Гельвеції і розчинилися серед романізованого місцевого населення. Це призвело до того, що у франко-швейцарців поширені південно-французькі діалекти, їх літературна мова - французька, а за релігійними переконаннями більшість з них - протестанти. Поява італо-швейцарців і ретороманців пов'язана із завоюванням остготів. Італо-швейцарці розмовляють діалектами італійської мови, їх літературна мова - італійська, а за віросповіданням більшість населення - католики. Ретороманці (ладіни і романії) являють собою нащадків древнього романізованого населення і розмовляють на особливій ретороманській мові романської групи. Ладіни – в основному протестанти, більшість віруючих ретороманців - католик.

У період раннього середньовіччя територія Гельвеції була завойована франками і до кінця V - початку VI ст. приєднана до франкського королівства. Починаючи з часу правління Хлодвіга (486-511 р.р.) в ній стало знову поширюватися християнство. При нащадках Хлодвіга королівство франків розпалося на кілька частин. Пізніше, при Каролінгах, і особливо при Карлі Великому (768-814 р.р.) ці частини були об'єднані, а їх територія

розширена. Створена ним Імперія включала в себе території сьгоднішніх Швейцарії, Німеччини, Угорщини, Італії (за винятком Південної частини), Франції, Бельгії. За оцінками зарубіжних дослідників, для Імперії Карла Великого в цей період почалася «нова епоха» .

Протягом усього X ст. різні кочові пароди здійснювали неодноразові набіги на колись могутню Імперію Карла Великого з метою грабежу. Територія сучасної Швейцарії не раз піддавалася поділу, як в інтересах вдосконалення управління, так і в результаті завоювань. У 1032 р Гельвеція була включена до складу Священної Римської імперії. Протягом XI-XIII ст. вона цілком залежала від німецьких імператорів і управлялася його намісниками, до яких належали, в тому числі Церінгени, Габсбурги, Кібурги, Савойські. Тільки Тессин і невелика частина Граубюндена залежали від італійських королів.

Особливе прагнення до збереження свого давнього устрою виявили так звані «лісові» (в іншій термінології - «гірські») кантони: Швіц, Урі і Унтервальден. Внутрішнє життя країни, навіть в момент найбільшої могутності Імперії, мало підпорядковувалося регламентації з центру. Жителі громад звикли до самостійного вирішення всіх виникаючих питань, вже тоді у них сформувалася традиція самоврядування. Кріпосне право в Гельвеції не набуло широкого поширення. Поряд з кріпаками тут завжди було значне число вільних поселенців (мисливців, рибалок, скотарів, хліборобів), що мали порівняно невеликі земельні ділянки і займали іноді цілі села. Населення ж міст майже завжди складало вільні.

В кінці XI - початку XII ст. в Гельвеції, поряд з багатьма іншими знатними родами, особливо піднеслися графи Церінгени. Поряд з Церінгеном великі володіння протягом XIII ст., придбали династії Габсбургів, Кібурга, Савойських. У XIII ст. через владу над Гельвецією почалася боротьба між Габсбургами, що стали на той час найвпливовішою династією в Центральній Європі, і владою Імперії. Німецькі імператори досить швидко оцінили значення Сен-Готардського проходу, як зручної дороги в Італію, у зв'язку з чим територія трьох лісових кантонів (Урі, Швіца і Унтервальдена) отримала особливого значення.

Завдяки відносному миру, що панував в Гельвеції в XI-XIII ст. її населення помітно зросло і мало порівняно високий рівень добробуту. У 1231 році імператор Фрідріх II викупив у Габсбургів Урі на користь Імперії, в 1240 році він же дарував Швіцу особливу Хартію, в силу якої останній робився імперським володінням. Габсбурги на чолі з Рудольфом I не визнали цього документа і зробили спробу завоювання Швіца в 1245-1252 р.р. На допомогу йому прийшли Урі і підвладний Габсбургам Унтервальден. Під час війни вони уклали перший Союзний договір. Його текст не зберігся, окремі відомості про нього можна знайти в швейцарській науковій літературі кінця XIX ст. Поразка змусила союзників визнати владу Габсбургів, їх Союз розпався. У 1291 р. Рудольф I помер, і місцеві правителі отримали незалежність. 1 серпня того ж року Швіц, Урі і Унтервальден відновили свій

Союз «на вічні часи», уклавши Договір про взаємну оборону. Це був міжнародний політичний договір, «військовий союз проти І абсоургів», до якого згодом приєдналися і інші області. Утворений Союз рішуче чинив опір будь-яким зазіханням на свою свободу і незалежність.

Договір 1291 р. вважається юридичною основою сучасної Швейцарії, хоча назва «Швейцарія» тоді ще не використовувалася. Вона з'явилася пізніше, після Моргартенської битви (1315 р.), як наслідок неправильного застосування назви кантону Швіц (по-німецьки: die Schweiz - Швейцарія; Schwyz - Швіц) до всіх союзним громадам. Тому не дивно, що в літературі Швіц визнають «колискою швейцарської незалежності», а його жителям приписують «лідуючу роль у звільненні країни».

Історія сучасної Швейцарії як Союзу кантонів сходиться на 1 серпня 1291 р., коли три «лісові» або «первісні» кантони Швіц, Урі і Унтервальден підписали договір, відомий як Союзний лист або «Клятва (на) Рютлі» (в деяких перекладах - Грютлі). Текст Листа був складений на латині невідомими авторами. Його оригінал зберігається в архіві міста Швіца. У цьому документі зазначені кантони, «щоб найкращим чином захистити себе і своє добро і охоронити старе право, дали клятву вірності і обіцяли надавати один одному всіляку допомогу ... як всередині, так і поза своїх земель». Слід зазначити, що саме тому назва швейцарської держави в перекладі з німецького звучить як «Німецьке товариство клятви».

Таким чином, Договір 1291 р. заклав фундамент швейцарської державності і одночасно створив основу для існування власних правових систем і судових органів в «первинних» кантонах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fahrni D. An Outline History of Switzerland. From the Origins to the Present Day. Zürich, 2003. 135 p.
2. Schlapfer R., Bickel H. Die viersprachige Schweiz. Aufl 2. Латай: Frank fWt-a/M.; Sakburg, 2000. S. 28-30.
3. Бульвінський А. Г. Швейцарія В книзі: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа . Країни світу і Україна: енциклопедія: в 5 т. / редкол.: А.І. Кудряченко (голова) та ін. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. С. 384-402.
4. Ван Мюйден Б. История швейцарского народа. СПб., 1898. Т. 1. – 419 с., 1900. Т. 2. 444 с., 1902. . 3. 480 с.
5. Водовозов В.В. Швейцария; Швейцария. Советская историческая энциклопедия. Т. 16. С, 157-158.
6. История Европы с древнейших времен до наших дней; В 8 т. Т. 1. Древняя Европа. М., 1998, С. 203, 78, 503
7. Кубанова М.Н. Швейцарская союзная конституция: 1848 г.: история принятия и основные положения. Известия вузов. Северо кавказский регион. Общественные науки. 2009 № 6 с. 38-45
8. Петров И.А. Очерки истории Швейцарии. Екатеринбург, 2006, 918 с.

9. Райнхардт Ф. История Швейцарии пер. с нем. М. : Весь мир, 2013. 144 с.

Чорна Ангеліна Ігорівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Дяченко Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗНАЧЕННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

На сьогоднішній день пріоритетним напрямком реформування законодавства України залишається підвищення ефективності судової системи, що є одним із вагомих механізмів захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави. Слід зазначити, що судова система буде вважатись ефективною, коли вона в повній мірі відповідатиме сучасним реаліям нашого часу, діятиме до міжнародних стандартів судочинства.

Елементом здійснення правосуддя є визнання, забезпечення прав людини на звернення до суду, що в результаті гарантувало б право на справедливий судовий розгляд, можливість отримати повний та своєчасний захист її порушених, невизнаних прав та охоронюваних законом інтересів.

Ми живемо в сучасному світі, де невпинний розвиток інформаційного суспільства вимагає перетворень, змін в різноманітних сферах життя суспільства. Новації нашого життя не оминули і питання щодо здійснення правосуддя, зокрема в цивільному процесі. Насамперед, розглядаючи справи в режимі відеоконференцій, забезпечується доступність учасників процесу, тим самим виконується одна з найважливіших умов судового процесу.

Аналізуючи положення Цивільного процесуального кодексу України, особа має можливість з'явитися до зали судового засідання особисто або в режимі відеоконференції. Тож буде доцільно для початку дослідити поняття «відеоконференція».

Не зважаючи на стрімкий розвиток технологій, порядок розгляду справ в режимі відео конференцій спричиняло чимало дискусій серед науковців щодо визначення самого терміну відеоконференція. Ми погоджуємось з думкою А. Сизоненко, який трактує відео конференцію «як двосторонній відео-, аудіозв'язок між двома пунктами, відстань між якими не має значення, у режимі реального часу» [1, с. 96]. Режим відеооконференції широко застосовується на практиці щодо розгляду цивільних справ, адже дане дійство виконується за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів, де учасники процесу віддалені один від одного.

Під поняттям відео конференція розуміється певна послідовність чітких дій, «процедура, що виконується за посередництвом телекомунікаційних технологій, де одна особа, що наділена повноваженнями, знаходиться в місці основного провадження, а інша особа, учасник процесуальної дії, перебуває в іншому місці» [2, с. 97]. Це означає, що засідання відбувається без присутності особи в судовому засіданні, а за місцем її перебування.

Для того, щоб органи судової влади найбільш ефективно здійснювали правосуддя, важливо, щоб держава забезпечила кожне приміщення суду найсучаснішими технічними засобами. Таким чином, це полегшить доступ до правосуддя та прискорить вирішення справ.

Отже, який порядок участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції? Насамперед, учаснику необхідно подати клопотання про участь в такому режимі (воно має бути подано не пізніше п'яти днів до початку судового засідання) та вказати суд, де необхідно забезпечити організацію його проведення (ч. 8 ст. 212 ЦПК України) [3]. А суд, який отримав ухвалу про проведення відеоконференції, зобов'язаний забезпечити проведення відеоконференції.

Ознайомившись із підходами науковців щодо розуміння відео конференції, можемо виокремити такі її характерні ознаки: 1) здійснюється за допомогою технічних засобів відео- та аудіозв'язку; 2) учасники цивільного процесу просторово віддалені (один із них знаходиться поза межами зали судового засідання); 3) відбувається в режимі реального часу; 4) учасники взаємодіють на відстані шляхом обміну інформацією, що здійснюється одночасно. Таким чином, відеоконференція в повній мірі забезпечує реалізацію таких принципів цивільного процесу, як відкритість, гласність розгляду справ, своєчасне надсилання судових рішень.

Інформаційні технології дають змогу не тільки прискорити судовий процес, а й мають відповідні ресурси, для того, щоб здійснення судочинства не перетворилось на таємне дійство за участю задалегідь визначених акторів [4, с.113].

Ми бачимо, що розгляд справ у режимі відео конференції є складовою частиною судових процесів та тісно «пов'язаний із забезпеченням принципу доступу до правосуддя, який становить основу сучасної концепції справедливого суду» [4, с. 113]. Більш того, є переумовою утвердження повноцінного й цілісного механізму захисту прав і свобод людини.

Для кращого розуміння суті та значення відеоконференції в цивільному процесі, слід розглянути її в контексті позитивних аспектів та наявних недоліків. Сьогодні відеоконференція в цивільному судочинстві, як ніколи, відіграє важливу роль, оскільки гарантує доступність процесу для всіх його учасників, незалежно від їх місця знаходження, дає можливість заощадити кошти як для учасників процесу, так і для судової влади, зберегти час, що пришвидшить судовий процес та захистить учасників від надмірного затягування процесу, що дуже актуально в нашій країні. Щодо недоліків,

азначимо, що існує низка питань участі в судовому процесі в режимі відеоконференції, що законодавчо неврегульовано, не всі учасники процесу вміють використовувати новітні технології.

На нашу думку, необхідним є закріплення поняття «відеоконференція» та надання чіткого визначення в Цивільному процесуальному кодексі, що дасть змогу учасникам цивільного процесу безсумнівно трактувати та розуміти її значення.

Отже, аналізуючи праці вчених та діюче законодавство, ми дійшли висновку, що застосування відео конференції покликане не обмежувати особу в доступності до правосуддя, а сприяти ефективному підвищенню результативності здійснення судочинства, дотриманню розумних строків судового розгляду. Застосування відеоконференції дає змогу переконатися нам в реалізації принципу безпосередності, неупередженості судді при вирішенні конкретної справи, що в сукупності являється дієвим захистом особою своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сизоненко А. Відеозв'язок як засіб проведення слідчих дій за межами України. Право України. 2003. № 3. С. 96–99
2. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту у режимі відеоконференції. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. №1(34). С. 64-70
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 40-41 Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 04.03.2021)
4. Цісар Г. І. Дяченко С. В. Реалізація принципу верховенства права через призму електронного судочинства : теоретичні та практичні підходи. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №6. Том 1. 2018. С. 113. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/26.pdf (дата звернення: 07.03.2021)

Шевченко Анатолій Євгенійович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВА НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

Питання права націй на самовизначення завжди залишається нагальним і актуальним з огляду на прагнення кожного народу до відстоювання своїх національних прав і свобод.

У радянській історіографії питання права націй на самовизначення прийнято було вважати, що визначальний принцип правового суверенітету радянської держави полягає в згуртуванні соціалістичних націй і формуванні на їх основі єдиного радянського народу [1, с. 24, 25]. Слід зауважити, що питання права націй на самовизначення знаходилося в центрі уваги марксистських дослідників. Зокрема, закладаючи основи нового російського імперського центру, В. Ленін прагнув видозмінити його відповідно до своїх поглядів і переконань. Так, оцінюючи український національний рух як буржуазно-демократичний, Ленін ототожнював його з іншими національними рухами [2, с. 61, 62]. Будучи космополітом, ворожим будь-якому націоналізмові, Ленін, у той же час із ситуаційно-тактичних міркувань, не раз вступав у суперечку з більшістю своєї партії, не поділяючи його тенденції ставити залежність успіху революції від національного питання. В. Ленін, серед іншого стверджував, що ті, хто відкидав право народів на самовизначення (як правило – послідовники Р. Люксембург, на чолі з Г. П'ятаковим і М. Бухаріним) ігнорували також саме поняття демократії, а отже, використання демократичних прав там, де це призвело б до розпаду імперії, і боровся за те, аби включити в конституцію своєї нової держави право республік на відокремлення від СРСР. Після смерті Леніна перевагу здобули ідеї та принципи тих його однопартійців, які перетворили чимало конституційних засад, що стосувалися національностей, на чисту формальність [3, с. 160, 161]. Насамперед це стосувалося Й. Сталіна, який, загалом, не сприймаючи обережної тактики В.Леніна, спрямованої на поступову радянізацію сусідніх націй, діяв більш грубо й прямолінійно.

Для проголошення Україною автономії й навіть повної незалежності у Центральній Раді були всі юридичні підстави, джерела котрих витікали саме з Петрограду. 2 листопада 1917 року тут з'явилась «Декларація прав народів Росії» – конституційний акт підписаний В.Леніним і Й. Сталіним. Він втілював головні риси програми більшовицької партії з національного питання та підкреслював наступне: 1) рівність і суверенність народів Росії; 2) право народів на вільне самоврядування аж до повного відокремлення у утворення самостійної держави; 3) скасування всіх і всіляких національних і національно-релігійних привілеїв і обмежень; 4) вільний розвиток національних меншин і етнічних груп, що населяють територію Росії [4, с.

355]. Слід додати, що Ленін ще до появи «Декларації ...» неодноразово підкреслював право України на самовизначення. Однак лідери Центральної Ради, а пізніше – Директорії не змогли цим скористатись. Також цілком очевидно, що вони й не надто прагнули до незалежності.

Й. Сталін ще в часи, коли слідом за харківським українським радянським урядом і УНР була створена Донецько-Криворізька «советська» республіка для боротьби з Центральною Радою, цинічно заявляв представникам українських більшовиків, що надалі існування такої республіки не потрібне. А ставши генеральним секретарем ЦК РКП(б) Сталін висунув проект «автономізації» республік, котрі мали б увійти до складу Російської Федерації. Його обурювало прагнення комуністів національних республік до незалежності. Ленін, у свою чергу, заперечивши автономістський проект, висунув свій проект федерації радянських республік. При цьому, назва «федерація» була потрібна, на його думку, лише для форми, аби не давати поживи «незалежникам», а над їхньою так званою «незалежною» владою будувати «ще новий поверх» влади – так звану «федерацію рівноправних республік», котра й поглине їхню позірну незалежність новим «поверхом» влади московського центру. Це був унікальний за своєю подвійною моральністю план, план нового об'єднання радянських республік, що мав покінчити з ідеями «незалежності» в національних радянських республіках [5, с. 27, 28].

Українські націонал-комуністи, як також інтелігенція, були надто залежними від пануючої більшовицької ідеології, щоб протистояти централізаторсько-узурпаторським тенденціям. В умовах формування тоталітарної системи, диктатури одного класу – пролетаріату інтелігенція вперше в історії стає об'єктом цілеспрямованої соціальної політики держави, що базувалася на вузькокласовому підході й насильстві.

Посилилися переслідування наукової та літературної інтелігенції. Вона, як особливо близька до ідеологічної сфери, опинилася в центрі уваги ДПУ. У КП(б)У створювалися «трійки», які були пов'язані в якийсь спосіб із українською інтелігенцією, інформуючи партійний апарат про її настрої. Підкреслювалася необхідність висувати на державну, господарську й культурну роботу більш активних і близьких до радвлади представників української інтелігенції. Водночас оголошувалася боротьба з різними буржуазними течіями. Лунали заклики до зміцнення керівництва партії на ідеологічному фронті. До лексики партійних діячів увійшли такі словосполучення, як «прихвостень буржуазної ідеології», «злісний ворог марксизму», «ідеологічний ворог» тощо. Причому таврувалися різні ідеології – «шовіністична», «куркульська», «націоналістична хуторянська», «буржуазна» тощо.

В Україні класовий підхід до «старої» інтелігенції доповнювався ще й боротьбою проти прагнення до національного самовизначення, що кваліфікувалось як «український націоналізм», «шовінізм», «український фашизм» і т. ін. Абсолютизація класового підходу до всіх процесів життя

максимально вихолостила ідеологію та культуру, породила зневажливе ставлення до інтелігенції, звела її до ролі прошарку [6, с. 14]. Науково-технічні товариства та організації мали сповідувати ідеї соціалізму та лояльність до сталінізму. Ентузіазм, породжений комуністичними ідеями трансформувався в нетерпимість, підозріливість, плазування перед сталінською репресивною машиною. Поступово втрачалися такі риси інтелігенції, як незалежність думки, співчутливість, честь, гідність [7, с. 149]. Усіх незгодних із державною політикою та більшовицької ідеологією система прагнула зламати й тим чи іншим способом знешкодити.

Відповідно до постанови Пленуму ЦК КП(б)У від 6 лютого, затвердженої й доповненої Пленумом від 17 жовтня 1922 року, перед Українською пролетарською державою ставилось завдання: створюючи українську соціалістичну державність, українську школу, зрівнюючи в правах українську мову з російською, мову українського селянства з мовою українського пролетаріату, – перешкодити українській контрреволюції використати національну українську соціалістичну державність і народну українську школу для своїх класових цілей. Зокрема мова йшла про наступне: а) повну абсолютну рівноправність української та російської мов, рішучу боротьбу проти всілякої штучної українізації й русифікації та водночас усунення тих перешкод, які стримували б природний розвиток української культури або котрі відрізували б українському селянству доступ до ознайомлення з російською культурою. Боротьбу проти всілякого прагнення зробити з української мови засіб відособлення й протиставлення українських робітників і селян – російським. Вживання тієї чи іншої мови є воля кожного, і держава не повинна ділити свої установи на такі, в яких вплив був би за російською мовою, і на такі, в яких вплив був би за українською мовою; б) необхідно заборонити офіційним установам і особам відмовлятися від розгляду тих чи інших документів або матеріалів на тій лише підставі, що вони написані російською або українською мовами; в) у школах з викладанням російською мовою необхідне запровадження обов'язкового вивчення української мови, а в школах з українською мовою російська мова повинна бути обов'язковим предметом вивчення; г) мова викладання в школах повинна вводитись згідно з організованим волевиявленням населення; вираженим у вигляді постанови Пленуму Ради або з'їзду Рад, що повинно бути узаконене особливим декретом. А думка викладацького персоналу при визначенні мови викладання до уваги не повинна братися; д) з метою сприяння вивчення комуністами української мови вважати необхідним запровадження викладання української мови як обов'язкового предмета в радпартшколах, приділивши їй достатню кількість годин з тим, щоб ті, що закінчують школу, фактично знали її у тих губерніях, де є для цього умови, визнати бажаним вести викладання в радпартшколах українською мовою.

Стосовно української народної школи, то заявлялось, що «без неухильного прагнення до радянської вона неминуче стане цитаделлю

українського націоналізму» [8, с. 11-13]. Також ставилось завдання партії в майбутній період перетворити українську народну школу в знаряддя комуністичної освіти серед українського селянства, для чого необхідно: а) спрямувати діяльність Всевидаву в першу чергу на створення української радянської учбової літератури й до негайного складання коротких загальнодоступних українських підручників популярною мовою, які повинні дати учням трудової школи перші елементарні знання з історії УСРР та її Конституції. Доручити компетентній особі написати історію України з марксистської точки зору; б) забезпечити національні меншини підручниками рідною мовою в достатній кількості тощо.

А щодо комуністичного впливу на населення, зазначалося, що в зв'язку з надзвичайно слабкою наявністю українського міського комуністичного елемента партія повинна звернути особливу увагу на формування кадрів комуністів-українців як з росіян, що знають українську мову, так і з українців – з сільської бідноти тощо [8, с. 13, 14].

Загалом, національне питання було одною з найбільш дискусійних проблем в ідеологічній політиці більшовиків. Від самого початку існування більшовизму, В. Ленін був противником федерації, вважав її буржуазним інститутом і визнавав територіально-національну автономію лише в порядку виключення. Згодом Ленін кардинально змінив свою позицію щодо цього питання. Відстоюючи право націй на самовизначення, навіть доповнивши його положенням про самовизначення аж до державного відокремлення, більшовицькі ідеологи підкріпили цей лозунг принципом пролетарського інтернаціоналізму, вважаючи його основоположним у регулюванні національних відносин. Однак, далеко не всі більшовики розділяли погляди В. Леніна на національне питання. Так, на квітневій партійній конференції 1917 року, у співповіді Г. П'ятакова право націй на самовизначення було оцінено лише «як просто фраза, без реального змісту» і висунуто лозунг «геть кордони» [9, с. 12, 12]. Відтак, навколо даного питання розгорнулася внутріпартійна боротьба. У результаті перемогла позиція Леніна, котрий лицемірно проголошував: «Ми хочемо братського союзу всіх народів. Якщо буде Українська республіка й Російська республіка, між ними буде більше зв'язку, більше довір'я. Якщо українці побачать, що в нас республіка Рад, вони не відділяться, а якщо у нас буде республіка Мілюкова, вони відділяться» [10, с. 169]. У резолюції Квітневої конференції 1917 року стосовно національного питання чітко говорилося про визнання всіма націями, що входили до складу Росії, права на вільне відокремлення та утворення самостійних держав і, разом з тим, закликалося не змішувати права на відокремлення з доцільністю відокремлення. Цим більшовики ставили під сумнів саму можливість відокремлення.

До Жовтневого перевороту в більшовиків вже існувала програма з національного питання. Вона, перш за все, будувалася за принципом пролетарського інтернаціоналізму («Пролетарі всіх країн об'єднуйтеся!»). Також були використані дуже привабливі для національних меншин

обіцянки на кшталт: права націй на самовизначення аж до відокремлення та ідеї федералізму й союзної держави. Не випадково, що так звані націонали дали Червоній Армії стільки визначних командирів, що ні білі, ні рожеві (меншовики й есери), ні зелені, ні чорні (анархісти) їх не мали. І в цьому була одна з причин перемоги більшовиків і в Жовтневій революції, і в громадянській війні [9, с. 29, 30]. Одночасно це була значна ідеологічна перемога більшовиків, котра, однак, ґрунтувалася на популізмі та демагогії.

При формуванні національної політики Леніна, його ідеологія загалом поєднувала доктрину й пропаганду (національні республіки юридично були самостійними, єдина централізована влада здійснювалася через монолітну партійну систему й об'єднання ключових державних служб. Досить було партії втратити контроль за державними органами, і система могла розвалитися. Ленін цінував у такій системі гнучкість, яка звільняла від юридичних зобов'язань і відповідальності, дозволяючи діяти згідно партійної доцільності поза нормами права й моралі. Це була водночас і офіційна доктрина, й ідеологічна концепція.

Розгорнувшись на початку 1920-х років між прихильниками централізаторської тенденції російського шовінізму (Й. Сталін, Ф. Держинський, С. Орджонікідзе та більш поміркованими більшовиками (В. Ленін, М. Бухарін), ця дискусія привела до розгляду національного питання на XII з'їзді РКП (б) у квітні 1923 року. Відтак у резолюції цього з'їзду головною небезпекою було визначено «великодержавний шовінізм», як «...відображення колишнього привілейованого положення великоросів» [11, с. 53]. Ця резолюція зумовила початок курсу до «коренізації» національних компартій, зокрема в Україні – до політики «українізації».

Перші документи радянської влади, котрі регламентували вживання української мови датуються 1919 роком. Так, постановою Наркомату освіти від 9 березня 1919 року «Про обов'язкове студіювання в школах місцевої мови, а також історії та географії України» ставилось завдання «активно працювати в бік розвитку української мови та української культури для проведення ідей пролетаріату, інтернаціоналізму та соціалістичного перетворення суспільства» [12, с. 8].

Таким чином, розпочата в Україні вже у 1923 році політика коренізації була спрямована на підготовку, виховання й висування кадрів корінної національності, врахування національних чинників при формуванні державного апарату, організації мережі шкіл, закладів культури, видання газет, журналів та книг мовами корінних національностей. При цьому коренізація використовувалася більшовиками для того, щоб заручитися підтримкою місцевого (корінного) населення з метою розширення й зміцнення своєї соціальної бази та спрямування національного відродження в соціалістичне русло. Нова національна політика мала також завдання продемонструвати переваги соціалізму українцям у Польщі та в інших країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шевцов В. С. Национальный суверенитет (проблемы теории и методологии). М. : Юрид. лит., 1978. 232 с.
2. Гамрецький Ю. М. До вивчення національно-визвольного руху на Україні в 1917 р. *Український історичний журнал*. 1990. № 12. С. 60-72.
3. Граціозі А. Війна і революція в Європі, 1905-1956 рр. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 350 с.
4. Мироненко О. Право на самовизначення націй у гаслах більшовиків після жовтневої революції 1917 р. Мала енциклопедія етностранства. К. : Вид-во Довіра ; Вид-во Генеза, 1996. С. 355-356.
5. Іванченко Р. П. Українська державність в 20-90-х рр. К. : МІЛП, 2000. 256 с.
6. Матвеева Л. В. Становлення Української Академії Наук (1918-1928 рр.). *Український історичний журнал*. 2008. № 6. С. 4-26.
7. Касьянов Г.В. УТОРНІТСО : епізод з історії «політичного виховання» інтелігенції в умовах тоталітаризму. Минуле України : відновлені сторінки ; за ред. І. М. Хворостяного та ін. К. : Наук. думка, 1991. С. 145-152.
8. Національні процеси в Україні : історія і сучасність. Документи і матеріали : [довідник : у 2 ч. ; упоряд. : І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка]. К. : Вища шк., 1997. Ч. 2. 704 с.
9. Гросул В. Я. Образование СССР (1917-1924). М. : Изд-во ИТРК, 2007. 216 с.
10. Ленин В. И. Избранные сочинения : в 10-ти т. М. : Политиздат, 1986. Т. 7 : Март-октябрь 1917. 635 с.
11. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986). Т. 3 : 1922-1925. – [9-е изд., доп. и испр.] М. : Политиздат, 1984. 494 с.
12. Васильчук Г. М. Перші кроки правового забезпечення українізації в УРСР (початок 20-х ХХ сторіччя). *Вісник Запорізького державного університету*. Юридичні науки. 2004. № 2. С. 7-10.

Шевченко Дмитро Анатолійович

кандидат юридичних наук
заступник начальника відділу поліції –
начальник слідчого відділення відділу поліції
Подільського УП ГУНП
в місті Києві

СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ СУТНІСНОГО РОЗУМІННЯ ПОНЯТЬ «СІМ'Я» ТА «ШЛЮБ» У СИСТЕМІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Серед численної кількості проблем державно-управлінського характеру, які виникають в сучасних умовах українського державотворення, однією із ключових є проблематика пов'язана із визначенням належного рівня правового регулювання шлюбно-сімейних відносин. Як відомо, члени сім'ї є суб'єктами цивільного обороту, проте їх статус в деяких майнових відносинах грає істотну роль, а отже, регулювання сімейних майнових відносин, і особливо відносин подружжя, що є основою сім'ї, є одним з пріоритетних напрямків розвитку. Майнові відносини подружжя мають настільки ж тривалу історію розвитку, як і сам інститут шлюбу. У зв'язку з цим можна простежити зміни регулювання майнових відносин подружжя протягом значного відрізка часу, але враховуючи, що саме з інституту шлюбу впливають дані відносини, розгляд його розвитку також представляється необхідним. Шлюб і подружні стосунки, як правило, становлять основу сім'ї і основу сімейних відносин. Без розгляду цих взаємопов'язаних понять неможливо повністю дослідити правову природу інституту майнових відносин в сім'ї, основною частиною яких є або відносини між подружжям, або з приводу подружнього майна.

Вивчення теоретичних і практичних проблем, що виникають в різні історичні періоди у зв'язку з застосуванням норм, що регулюють аналізовані відносини, дозволяє виявити основні тенденції розвитку даних правовідносин. Слід враховувати, що їм властива певна специфіка в зв'язку з тим, що сім'я є основною складовою частиною суспільства, і державна політика завжди впливає на регулювання сімейних відносин. В даний час Конституція проголошує, що наша країна є соціальною державою, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і створення умов для вільного розвитку людини. У зв'язку з цим сімейна політика держави є одним із пріоритетних видів державної політики. В той же час, питання понятійно-категоріального апарату в контексті історико-правового аналізу є вкрай актуальними, адже дозволять реформувати існуючі нормативно-правові конструкції і встановити якісно-нові наповнивши їх якісно-новим змістом.

Проблематика пов'язана із правовим регулювання шлюбно-сімейних відносин в тій чи іншій мірі була предметом дослідження в роботах різних вчених, водночас, історико-методологічні аспекти становлення та трансформації сутнісного розуміння поняття «сім'я» та шлюб у системі політико-правової думки крізь призму історико-правового аналізу вченими не досліджувалося.

Внаслідок чого, метою даної статі є дослідження історико-правових аспектів становлення та трансформації сутнісного розуміння понять «сім'я» та «шлюб».

Загальноприйнятною є та обставина, що подружжя – це люди, які перебувають між собою у шлюбі, а відповідно до чинного законодавства, права і обов'язки подружжя виникають на підставі реєстрації шлюбу в органах реєстрації актів цивільного стану. Однак, так було не завжди, адже

до першої половини ХХ ст. шлюб укладався у відповідності до релігійних норм, а із середини ХХ ст. юридичного значення стали набувати й фактичні шлюбні відносини, які стали породжувати юридичні права та обов'язки.

Слід зазначити, що з поняттям «шлюб» тісно пов'язане поняття «сім'я», загальноприйнятне та однозначне визначення якого відсутнє, в той же час, подружжя, як правило, становлять основу сім'ї і їх майнові відносини впливають на майнові відносини інших членів родини. У зв'язку з цим при розгляді поняття «шлюб» доцільно розглянути і поняття «сім'я». За даних умов, варто наголосити, що до ХІХ ст. було характерно визначення шлюбу відповідно до якого шлюб був юридичним союзом, що складається з двох осіб різної статі, і цей союз повинен був відповідати певним юридичним умовам і породжувати відомі цивільні наслідки.

Так, Шершеневич Г. Ф. вказує, що з юридичної точки зору шлюб – це союз чоловіка і жінки з метою співжиття, заснований на взаємній угоді і укладений у встановленій формі. Крім того, підставою виникнення шлюбу є договір, але виникле шлюбне правовідношення не можна прирівнювати до цивільних зобов'язань. На його думку, шлюб має на меті спілкування на все життя і має моральний, а не економічний зміст, і тому є інститутом особливого роду.

Водночас, Загоровський І. А. визначав шлюб як найповніше (фізичне, моральне, економічне, юридичне, релігійне) спілкування між чоловіком і дружиною та вважав, що шлюб слід відносити не до сфери договірних прав, а до розряду інститутів особливого роду [1, с. 5].

На думку Побєдоносцева К. П. шлюб в юридичному сенсі є з'єднання чоловіка і жінки, освячений суспільною свідомістю, тобто отримав юридичний характер. Але недостатньо дивитися на шлюб з однією тільки юридичного боку: це був би погляд односторонній. Шлюб, без сумніву, полягає за договором: йому гарантується договірне, обов'язкове ставлення, в якому і дружина і чоловік взаємно приймають на себе обов'язки; шлюбний союз виробляє і відносини по майну; але всі ці відносини займають другорядне місце. Сутність шлюбу – в умовах фізичної і душевної природи людини, а не юридичне тільки з'єднання двох велінь [2, с. 13]. Водночас Мейер Д. І. визначав шлюб, як союз двох осіб різної статі, заснований на почутті любові, який має своїм призначенням – поповнити особистість окремої людини, неповну в самій собі, особистістю особи іншої статі [3, с. 349]. Французький юрист Жюлле де ла Морандьєр визначав шлюб, як укладений у встановленій законом формі цивільний договір, який об'єднує чоловіка і жінку для спільного життя і надання підтримки й допомоги під керівництвом чоловіка, глави родини [4, с. 323].

Всі ці визначення були чисто формальними, оскільки вважалось, що визначення шлюбу не вичерпується навіть перерахуванням всіх прав і обов'язків, що впливають із шлюбу. Крім того, вважалось, що в сфері права немає можливості дати повного визначення шлюбу, і що поняття шлюбу встановлюється поза сферою права – в релігії і моральності.

У той час релігія встановлювала певні правила щодо більшості соціальних явищ, а особливо шлюбу, оскільки він становить основу всього суспільного побуту. З точки зору релігії, шлюб перебував під заступництвом божества; за православними уявленнями шлюб вважався особливим таїнством. Що ж стосується норм моралі і моральності, які існували в суспільстві, вони також впливали на розуміння шлюбу. Відповідно до них шлюб був союзом двох осіб різної статі, заснованим на почутті любові. Призначення шлюбу – заповнити особистість окремої людини, неповну в самій собі, особистістю особи іншої статі.

Таким чином, шлюб визначався в світському праві в найзагальнішому вигляді, значний вплив надавали норми церковного права і норми моралі і моральності суспільства взагалі. Це було пов'язано з тим, що багато відносин, що виникають у шлюбі, не могли бути врегульовані світським правом в силу неможливості встановлення санкцій за їх неналежне виконання; церковне право також в основному регулювало лише ритуальну сторону укладення шлюбу; моральні ж норми регулювали основу шлюбу – особисті відносини подружжя.

Що стосується поняття сім'ї, то Шершеневич Г. Ф., приводячи найбільш загальне визначення, вказував, що сім'я – це є постійне співжиття чоловіка, дружини і дітей, тобто являє собою союз осіб, пов'язаних шлюбом. Победоносцев К. П. вказував, що слово сім'я нагадує, про союз, яким з'єднані подружжя як між собою, так і з дітьми своїми, в також про ставлення, в якому знаходиться глава будинку до всіх членів дому та сім'ї, які перебувають у нього в підпорядкуванні [2, с. 101].

У першій половині ХХ століття вчені, які розглядали загальнотеоретичні правові питання сім'ї та шлюбу, брали за основу роботу Фрідріха Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави». Вважалося, що в ній викладені вихідні положення історії людського суспільства і в тому числі про історію походження та розвитку сім'ї, а отже, виклад основних положень цієї роботи відобразить існуючі теоретичні уявлення про шлюб та сім'ю до моменту проголошення незалежності.

У своїй роботі Ф. Енгельс починає розглядати походження сім'ї з моменту коли ще не було поділу праці на землеробство, промисли, торгівлю. Людина тільки почавши відділятися від природи і привласнювала собі готові продукти, нічого не виробляючи. Як таких сімейних відносин не було: кожна жінка однаково належала кожному чоловікові, а кожен чоловік – кожній жінці. Це був так званий племінний період, не було ні сім'ї, ні шлюбу, а було плем'я як єдина і нероздільна ланка первісного суспільства. Шлюб, який виник у найперших його проявах та інтерпретаціях був кровноспорідненим, але в подальшому поступово уособлювався союз в класичному його розумінні. Таким чином, – пояснює Ф. Енгельс, – одношлюбність з'являється в історії аж ніяк не в якості заснованого на згоді союзу між чоловіком і жінкою і ще менше в якості вищої форми цього союзу. Навпаки – з'являється

як поневолення однієї статі іншою, як проголошення невідомого до того часу у всій попередній історії протиріччя між статями [5, с. 53].

А отже, Ф. Енгельс робить висновок, що моногамія була плодом індивідуальної статевої любові, з якою вона не мала абсолютно нічого спільного. Вона була першою формою сім'ї, в основі якої лежали не природні, а економічні умови. Ф. Енгельс вважав, що приватна власність породила сім'ю, а держава утворилася для захисту приватної власності. Моногамія, приватна власність і держава, як громадські утворення, з'явилися одночасно, на одному щаблі розвитку людської історії. Всі вони обумовлюють одна одну і немислимі один без одного.

Основні положення перших законів радянських часів полягали в тому, що радянський шлюб оголошувався вільним союзом, тобто союзом, заснованим на вільній волі, а будь-яке примушування до його вступу вважалось неприпустимим. Чи не будь-які зв'язки визнавалися шлюбними з юридичної точки зору. Необхідна була реєстрація шлюбу в органах реєстрації цивільного стану, фактичне ж співжиття породжувало юридичні наслідки. При реєстрації шлюбу пред'являлися певні умови його дійсності – шлюбний вік, відсутність близької спорідненості, психічного захворювання і іншого зареєстрованого шлюбу. Це давало можливість державі попереджати небажані шлюбні союзи.

Крім свободи укладення шлюбу проголошувалася свобода розірвання шлюбу. Не можна примушувати людей до вступу в шлюб і не можна примушувати їх до продовження шлюбного життя. Декрет про розлучення скасував дореволюційний шлюботорозлучний процес і проголосив принцип свободи розлучення. Було встановлено, що за обопільною згодою подружжя шлюб міг бути розірваний через орган реєстрації актів цивільного стану, а при відсутності такої згоди питання про розлучення вирішувалося народним судом. Суддя одноосібно виносив ухвалу про розлучення і видавав свідоцтво про нього.

Також було скасовано церковний шлюб і дійсним став визнаватися тільки цивільний шлюб. Відповідно до цього положення норми церковного права щодо шлюбу припинили свою дію. Однак, церковні шлюби, вчинені до першої половини ХХ століття і до видання декрету про розлучення, визнавалися дійсними. Різниця віросповідань нареченого і нареченої більш не були перешкодою для укладання шлюбу між ними.

Крім того, проголошувалася «соціалістична моногамія», поняття з роботи Ф. Енгельса, відповідно до якої визнавалася тільки одношлюбність. Шлюби між особами, одна з яких полягає в шлюбі, не оформлялися. Крім того, вводилося повне зрівняння в правах членів сім'ї, і як наслідок, рівноправність подружжя. Скасовувалися інститути «мужньої влади» і «батьківської влади».

Що стосується теоретичних визначень шлюбу і сім'ї в радянський період, варто зауважити про різноаспектність сутнісного розуміння даних категорій. Зокрема, Матвеев Г. К. приводить шість ознак шлюбу

(одноосібний, вільний, рівноправний, довічний союз, який відповідає певним умовам, укладений в певному порядку). На підставі цих ознак він відображає таке визначення шлюбу як вільний, рівноправний, і в принципі, довічний союз жінки та чоловіка, укладений з дотриманням порядку та умов, встановлених законом, який утворює сім'ю і породжує між подружжям взаємні особисті та майнові права і обов'язки [6, с. 45]. Подібні визначення призводять і інші автори. Рясенцев В. А. розглядає сім'ю в двох аспектах, як соціологічне явище і сім'ю в правовому сенсі. Якщо в соціологічному сенсі сім'я – це союз осіб, заснований на шлюбі, спорідненості (або тільки спорідненість), прийнятті дітей на виховання та характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою; то сім'я у правовому сенсі – це коло осіб, пов'язаних правами і обов'язками, що впливають із шлюбу, споріднення, усиновлення або іншої форми прийняття дітей на виховання та покликаними сприяти зміцненню та розвитку сімейних відносин на принципах моралі. Натомість, шлюб науковець розглядає, як такий, що укладається в установленому порядку з дотриманням вимог закону добровільний і рівноправний, довічний союз вільних чоловіки і жінки, спрямований на створення сім'ї і який породжує у них взаємні права і обов'язки.

Іоффе О. С. вважав, що шлюб виникає на підставі юридичного акту, скоєного з наміром породити правові наслідки. Але соціальний зміст і правові особливості шлюбу виключали кваліфікацію його як один з різновидів цивільно-правових угод. Шлюб, на відміну від угоди, не переслідує своєю метою створення для сторін прав і обов'язків. Метою вступу в шлюб, вважав Іоффе О. С, є бажання отримати державне визнання створеного союзу. Основу такого союзу становлять взаємна любов і повага, які не можуть бути врегульовані правовими нормами. Тому шлюб може припинитися в будь-який час, як тільки ця основа буде підірвана, що неможливо в цивільних угодах [7, с. 187-188].

Таким чином можна зробити висновок, що визначення понять «шлюб» і «сім'я» значно змінювалося з плином часу, що було викликано змінами, які відбуваються в суспільстві і державі. Поняття «шлюб» і «сім'я» мають два аспекти – соціологічний та юридичний. Для визначення шлюбу і сім'ї в соціологічному значенні велику роль відіграють особисті відносини суб'єктів шлюбу і сім'ї, які практично не можуть бути врегульовані правом і не враховуються при визначенні шлюбу і сім'ї в юридичному розумінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загоровский А. И. Курс семейного права. Одесса: Тип. «Экономическая», 1902. 460 с.
2. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. В 3-х томах. Т. 2. М. : Зерцало, 2003. 656 с.
3. Мейер Д. И. Русское гражданское право. М. : Статут, 1997. 290 с.

4. Морандьер Л. Жюллио де ла. Гражданское право Франции. В 3-х томах. Перевод с французского и вступительная статья Е. А. Флейшиц. М.: Издательство иностранной литературы. Том 1: 1958. 742 с.
5. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. М. : Политиздат, 1986. 639 с.
6. Матвеев Г. К. Советское семейное право. М. : Юрид. лит., 1985. 208 с.
7. Иоффе О. С. Советское гражданское право. Москва : Юрид. лит., 1967. 494 с.

Секція 2. Концептуальні підходи до формування фінансової політики держави: міжнародний досвід.

Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Лещенко Марина Анатоліївна
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Становлення України як правової держави, інтеграція до європейської спільноти, перехід до ринкової економіки, необхідність залучення іноземних інвестицій потребують належного правового регулювання договірних відносин, розробки механізмів не лише укладення, дії, але і припинення договорів. Припинення (як і укладення) договорів має велике практичне значення для цивільного обігу, оскільки стосується майнових прав його сторін і в багатьох випадках може спричиняти для останніх негативні правові наслідки[1, с. 3].

На всі договори про надання фінансових послуг, так як і на решту договорів, розповсюджуються загальні положення ст. 651-654 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України та встановлюються загальні правила розірвання договорів.

Відповідно до ст. 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено законом або договором[2]. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору[2]. Але, окрім цього, існують і спеціальні правила, які поширюються на конкретний договір, наприклад на договір страхування поширюється ст. 997 ЦК України та ст. 28 ЗУ «Про страхування»[3].

Щодо договору страхування, то підстави для його припинення закріплені у ст. 28 Закону України «Про страхування» [3] та ЦК України

Цілком слушною є думка З. Р. Бахрієвої про те, що «треба відмітити відсутність логіки в законодавчому положенні, відповідно до якого допускається припинення договору шляхом відмови страховика від договору у випадку несплати першого страхового платежу. Необхідність встановлення

такої підстави взагалі відсутня, тому, що згідно зі ст. 983 ЦК України договір страхування набирає чинності з моменту внесення страхувальником першого страхового платежу. Тобто неможливо припинити договір, який навіть не набув чинності [4, с. 294].

Отже, договір страхування буде вважатися укладеним за наявності двох фактів: угоди і сплати страхового платежу. Як ми знаємо, договір страхування - реальний договір, тому для набрання ним чинності необхідне виконання певних дій, а саме: сплати страхувальником першого страхового платежу, якщо інше не передбачено договором страхування (відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування»)[5, с. 534].

Розглянемо припинення договору позики. У ст. 1050 ЦК України зазначається, що «у випадках, коли позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний за період прострочення сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інші штрафні санкції не визначені договором»[2]. При цьому необхідно зазначити, що у даному випадку проценти, які необхідно сплатити - це є формою відповідальності за прострочення виконання грошового зобов'язання. Крім цього, на основну суму боргу за договором будуть нараховуватися проценти, визначені у договорі за користування грошовими коштами.

Якщо позичальник своєчасно не повернув речі, визначені родовими ознаками, він зобов'язаний сплатити неустойку, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня їх фактичного повернення позичодавцеві, незалежно від сплати процентів, належних йому[5, с. 574]. Варто зазначити, що, навіть, якщо було сплачено неустойку – то це є спеціальною формою відповідальності і її сплата не звільняє від виконання основного зобов'язання.

Отже, для того щоб виконати грошове зобов'язання із договору позики треба належним чином та своєчасно виконати зобов'язання. У разі несвоєчасного виконання та неналежного виконання договір буде припинений.

У разі належного виконання договору позики чи іншими словами ідеального виконання договору позики, а саме із поверненням позики зобов'язання припиняються.

Щодо кредитного договору, то, варто відзначити, що законодавець у ч. 1 ст. 1056 ЦК України зазначає, що «кредитодавець має право відмовитися від надання кредиту частково або в повному обсязі у разі порушення процедури визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений»[2]. Тобто кредитодавець має право відмовитися від надання позичальникові кредиту, якщо будуть існувати такі обставини, які будуть свідчити про підвищений ризик неповернення кредиту. Аналіз ч. 2 ст. 1056 ЦК України дозволяє нам прийти до наступного висновку, що позичальник до отримання кредиту може відмовитися від

нього, як частково, так і повному обсязі незалежно від будь-яких обставин, але попередньо повідомивши про це кредитодавця [2].

Л. І. Гриник зауважує, що «у випадку, з кредитним договором, сторони можуть відмовитися від нього за взаємною згодою. У односторонньому порядку відмовитися від кредитного договору, який є двостороннім правочином, будь-яка із сторін за загальними принципами цивільного права не може. Лише у випадках наявного порушення кредитного зобов'язання стороною, інша сторона має право частково або в повному обсязі відмовитися від виконання зобов'язання, але якщо таке право на односторонню відмову передбачено умовами кредитного договору або спеціальними законодавчими нормами»[6, с. 230].

Відповідно до ч. 3 ст. 1056 ЦК кредитодавець має право відмовитися від подальшого кредитування позичальника за договором у разі порушення позичальником встановленого кредитним договором обов'язку цільового використання кредиту[2].

Що стосується договору банківського рахунка - то у ЦК України чітко встановлені підстави для розірвання договору банківського рахунка.

Зокрема, договір банківського рахунку може бути розірваний за заявою клієнта у будь-який час (ч. 1 ст. 1075 ЦК України). Як зазначає, Є. О. Харитонов, «заява є підставою для розірвання договору банківського рахунку та відбувається закриття рахунку. У випадку, коли на рахунку є грошові кошти, вони видаються клієнтові або за його вказівкою перераховуються на інший рахунок в строки і в порядку, встановлені банківськими правилами. Датою закриття рахунку у такому випадку буде день, наступний після проведення останньої операції. У випадку, якщо на рахунку немає грошових коштів, то рахунок закривається у той же операційний день, на протязі якого була подана заява»[5, с. 584].

Банк має право вимагати розірвання договору банківського рахунка: 1) якщо сума грошових коштів, що зберігаються на рахунку клієнта, залишилася меншою від мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами або договором, якщо така сума не буде відновлена протягом місяця від дня попередження банку про це; 2) у разі відсутності операцій за цим рахунком протягом року, якщо інше не встановлено договором; 3) в інших випадках, встановлених договором або законом (ч. 2 ст. 1075 ЦК України)[2].

Отже, проаналізувавши вищевикладене слід зазначити, що договори про надання фінансових послуг, у більшості випадків є двосторонніми, а тому дві сторони мають право відмовитися від правочину лише за взаємною згодою сторін. Як винятки, стаття 525 ЦК надає таке право, якщо така відмова від зобов'язання чи його зміна передбачена договором, укладеним між сторонами або законом. Однак, одностороння відмова від зобов'язання не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання. Внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання частково або у повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється. На

всі вищенаведені договори розповсюджуються загальні положення про розірвання договорів, які передбачені ст. 651-654 ЦК України, а також регулюються спеціальними правилами, які поширюються на конкретний договір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міхно О. І. Припинення договору за цивільним законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. Наук : 12.00.03. Київ, 2007. 23 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/card6#Public> (дата звернення 27.04.2020).
4. Бахрієва З. В. Припинення договору страхування та його наслідки. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 23(62). № 2. 2010. С. 292-299. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pripinennya-dogovoru-strahuvannya-ta-yogo-naslidki/viewer>
5. Цивільний кодекс України: Науковий практичний коментар / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 740 с.
6. Гриник Л. І. Підстави для розірвання кредитного договору. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С.229-234.

Божук Ірина Іванівна,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ГАРАНТІЯ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ

З огляду на проєвропейський курс розвитку нашої держави, актуальною для дослідження є проблема практичної реалізації в Україні деяких інструментів забезпечення виконання зобов'язань.

Належне виконання зобов'язань передбачає, що сторони, які беруть участь у зобов'язальних правовідносинах, виконують покладені на них обов'язки у точній відповідності із законом, договором, а за відсутності таких вказівок – з тими вимогами, які звичайно висуваються до виконання, а відтак – і з діловими звичаями, що склалися в юридичній практиці. Проте, все ж існують непоодинокі випадки неналежного виконання договірних зобов'язань.

Цивільне законодавство України, регулюючи відносини в сфері приватного права, основу якого складають договірні зобов'язання, передбачає цілий ряд засобів (видів) забезпечення виконання зобов'язань. Відповідно до ч. 1 ст. 546 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), до таких засобів відносяться: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток [1].

Варто зазначити, що договором або законом можуть бути встановлені і інші види забезпечення виконання зобов'язання. При цьому законодавець не робить посилань на те, який вид забезпечувальних засобів є кращим, а тому повинен обиратися сторонами самостійно, виходячи із специфіки правовідносин.

В той же час кожен вид забезпечувального засобу має своє закріплення в окремому письмовому правочині. Саме письмова форма закріплення засобів забезпечення договірних зобов'язань дає точне уявлення того, який саме засіб забезпечення обрано в тих чи інших зобов'язаннях, при яких умовах такий правочин здійснює забезпечення договірних зобов'язань, які з тих чи інших причин було не виконано, або виконано неналежним чином.

Таким чином, під способами забезпечення договірних зобов'язань необхідно розуміти спеціальні види зобов'язань, які є невід'ємною частиною цивільно-правових договорів, спонукаючи боржника до належного виконання своїх договірних зобов'язань на кожному його етапі виконання, які набувають своєї активної форми лише при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань, являючи собою цивільно-правові санкції, та продовжуючи при цьому договірні зобов'язання [2, С. 74].

Необхідно вказати, що для кожного окремого виду забезпечення договірних зобов'язань характерним є точність його змісту по відношенню до конкретного об'єкта забезпечення та суб'єктів договірних зобов'язань, їх реквізитів, оскільки кожен вид забезпечення є мірою відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань, а тому вона повинна мати закріплення чи то в договорі чи в законі на основі постійності, а тому вона не може змінюватись сама по собі.

Відповідно до ч. 1 ст. 549 ЦК України під неустойкою розуміється грошова сума у вигляді штрафу чи пені, або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язань. При цьому виконання основного зобов'язання забезпечується лише тоді, коли це встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 548 ЦК України) [1].

Не дивлячись на такі умовності, забезпечувальні засоби все ж перебувають в пасивній формі і в такій формі вони виконують роль охоронного характеру, оскільки їх зміст націлений лише на спонукання до: а) обов'язковості виконання договірних зобов'язань; б) дотримання строків виконання договорів; в) вчасної оплати об'єктів договірних зобов'язань; г) якості товарів, робіт чи послуг. Неустойка, якою є штраф, що обраховується у відсотках від суми невиконаних, або неналежно виконаних зобов'язань, чи пеня, що нараховується у відсотках на суму несвоєчасно виконаних грошових зобов'язань за кожний день прострочення зобов'язань (ст. 549 ЦК України) [1], відіграє роль майнової відповідальності кредитора за неналежне виконання своїх договірних зобов'язань чи невжиття заходів щодо зменшення своїх же матеріальних збитків.

Не дивлячись на те, що неустойка є одним із найпоширеніших і популярних способів забезпечення виконання зобов'язань [3], все ж вона є ускладненням для порушника договору і цим відрізняється від інших засобів забезпечення, оскільки неустойка не має певного «джерела виконання порушеного зобов'язання» [4, с. 105].

Саме виходячи із такої особливості неустойка відіграє стимулюючу функцію до найоперативнішого виконання зобов'язань як під час дії договору, так і після його закінчення. При цьому немає різниці в тому, як розглядати неустойку як міру цивільної відповідальності за порушення договірних зобов'язань чи як компетенцію (відновлення) [5, с. 131].

За своєю природою договір поруки є по суті договором фінансового заміщення за рахунок нового суб'єкта (поручителя) в договірних зобов'язаннях боржника при порушенні останнім своїх договірних зобов'язань. Якщо ми говоримо про фінансове заміщення, то в першу чергу ми повинні говорити про законність дій боржника і кредитора, обумовлених не лише законністю змісту чи форми договірних зобов'язань, а і строків такого виконання, що для договору поруки є одним із найважливіших моментів, оскільки договір поруки – це як правова прив'язка до основного договору, наприклад договору позики.

В межах добросовісного виконання боргових зобов'язань у строки, передбачені договором, порука носить пасивний характер, відіграючи роль лише охорони майнових прав кредитора і набуває своєї активності лише після несплати коштів чи порушення строків виконання боржником грошових зобов'язань за основним договором. Безумовно, межі кожного зобов'язання поручителя визначаються не лише самими умовами договору поруки, але і кореспондуючись до умов основного договору (як правова прив'язка пов'язується з ним), оскільки договором поруки можуть забезпечуватися «лише дійсні зобов'язання» [6, с. 107].

У зв'язку з цим договір поруки починає свою дію з одночасним підписанням основного договору і закінчує свою дію зі строком виконання основного зобов'язання. В цьому аспекті договір поруки виконує охоронну роль при добросовісності виконання договірних зобов'язань боржником, а

при порушенні договірних зобов'язань – відіграє роль компенсаційного характеру, оскільки він компенсує кредитору його потенційні втрати, захищаючи таким чином кредитора від майнових збитків. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредиторів грошову суму відповідно до умов гарантії (ч. 1 ст. 563 ЦК України) [1]. Враховуючи той факт, що «умова щодо забезпечення основного зобов'язання гарантією узгоджується між бенефіціаром та принципалом, але суттєві умови гарантії передаються принципалом гаранту для узгодження тексту гарантії» [7, с. 122]

Таким чином, пропонуємо під способами забезпечення виконання зобов'язань розуміти передбачені законом чи договором спеціальні заходи, що спрямовані на забезпечення належного виконання умов договору. Забезпечення договірних зобов'язань є самостійною, хоча і кореспондуючою категорією до основних договорів, відіграючи в першу чергу охоронну роль майнових прав кредитора, оскільки всі види забезпечувальних заходів відіграють виключно стимулюючу роль, як роль охоронну. І лише при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань всі способи забезпечення договірних зобов'язань починають відігравати роль захисту майнових прав, оскільки на цьому етапі відбувається саме реалізація способів забезпечення договірних зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 16.02.2021 року).
2. Кушерець Д.В. Забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія охорони та захисту майнових прав. Часопис цивілістики. 2014. № 17. С. 76-79.
3. Цивільне право України: підручник у 2 кн. за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. Кн. 1. К. : Юрінком Інтер, 2002. 662 с.
4. Пучковська І. Проти подвійної природи неустойки. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 105-113.
5. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності: Монографія. Одеса : Астропринт. 2006. 264 с.
6. Слома В.М. Розвиток інституту забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1. С. 103-107.
7. Пучковська І. Щодо незалежного характеру гарантії як виду забезпечення виконання зобов'язань. *Вісник Академії правових наук*. 2007. № 3. С. 117-124.

**Бондаренко Тетяна Олександрівна,
Головченко Анастасія Віталіївна**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕПОЙМЕНОВАНІ СПОСОБИ ЗАПЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ

Останнім часом прослідковується тенденція до виникнення нових, не передбачених у законі, способів забезпечення виконання зобов'язань. Такі нетрадиційні способи забезпечення виконання зобов'язань в юридичній літературі вирізняються від традиційних способів забезпечення зобов'язань – неустойки, завдатку, поруки, застави і називаються непойменовані способами забезпечення. В дореволюційній практиці надання кредитів поширеними були такі непойменовані способи забезпечення повернення кредиту, як грошова застава, передання нерухомого майна замість застави у користування кредитодавця до сплати боргу [1, с. 115].

З цього можемо зробити висновок, що вже в дореволюційні часи існували сприятливі умови для розвитку і впровадження непойменованих способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань.

Потреба у виявленні більш дієвих способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором спостерігається і сьогодні. Пояснюється це тим, що поймаєні способи забезпечення нездатні задовольнити інтереси як кредитодавців, так і позичальників[2, с. 538].

В реаліях сьогодення доволі непросто позичальнику знайти особу, яка б погодилася виступити поручителем за договором поруки або гарантом за договором банківської гарантії тощо. Не завжди й застава є зручним способом забезпечення повернення кредиту навіть для кредитодавця, що пояснюється обтяженою процедурою накладення стягнення на заставлене майно.

На основі наведеного, можемо стверджувати про нездатність окремих традиційних способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань (неустойка, порука, застава) надати кредитору безумовне забезпечення на випадок їх порушення. Фактично при порушенні позичальником договірних умов у кредитодавця виникає лише право вимоги до позичальника або третьої особи, з усіма обтяженнями, що з нього випливають. Тобто, більшість поймаєні способів забезпечення виконання умов кредитного договору дозволяють кредитодавцю компенсувати несприятливі майнові наслідки порушення зобов'язання, однак від невиконання позичальником зобов'язань за договором вони не захищають.

Отже, виходячи із відображеного в ст. 546 ЦК України загального підходу до розуміння способів забезпечення виконання зобов'язань, ще раз

пересвідчуємося у небажанні законодавця передбачати якусь загальну для всіх способів дефініцію забезпечення виконання зобов'язань, що свідчить про свободу учасників цивільних правовідносин у виборі широкого цивільно-правового інструментарію, який хоча б в певній мірі виконує забезпечувальну функцію. Як зазначається з цього приводу в юридичній літературі, принциповою відмінністю положень про забезпечення виконання зобов'язань, що вміщуються в ЦК України, від раніше діючого законодавства є те, що як законом, так і договором можуть встановлюватися й інші способи забезпечення виконання зобов'язань [3, с. 547].

Такими способами забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором можуть, зокрема, бути: правила про зустрічне виконання зобов'язань; страхування; купівля-продаж цінних паперів або валюти із зобов'язанням зворотного викупу через певний строк, договірне списання коштів, відступлення права вимоги, факторинг тощо. Також непомінені способи забезпечення можна розмежувати на дві категорії, ті які певним чином згадані, однак не врегульовані в законодавстві, в силу більшого використання, і способи забезпечення взагалі не відображені в актах цивільного законодавства.

Отже, із активним розвитком правовідносин в сфері кредитування можна стверджувати про початок масштабного процесу пошуку та розширення переліку способів забезпечення виконання зобов'язань. Таким чином, під непоміченими способами забезпечення виконання кредитних зобов'язань пропонуємо розуміти непомінені або частково помінені законодавчо спеціальні засоби, що спрямовані на забезпечення належного виконання умов договору позичальником, та можуть виражатися як в покладанні на останнього додаткових фінансових зобов'язань (спрямовані на його спонукання до належного виконання кредитного зобов'язання), так і в резервуванні наперед визначеного майна, за рахунок якого можуть бути задоволені інтереси кредитодавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мигалюк Л. В. Непомінені договори в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 Л. В. Мигалюк. Київ, 2013. 226 с.
2. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання четверте, перероблене та доповнене. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 1200 с.
3. Федорчук Д. Е. Забезпечення виконання зобов'язань: навч. посіб. Д.: «Вебер» (Донецька філія), 2007. 217 с.

**Бондаренко Альбіна,
Смордінова Маріанна,**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Рябченко Юрій Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГАРАНТІЇ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У процесі формування ринкових відносин в Україні, у зв'язку з динамікою перетворень у сфері української економіки останніх років з'являється необхідність поширити застосування способів забезпечення виконання зобов'язань. Це не є новизною, адже важливим чинником виконання зобов'язань є саме їх забезпечення. Крім того, під час здійснення своєї діяльності жоден учасник цивільно-правових відносин не застрахований від виробничих та економічних криз. Одним з найбезпечніших та найоптимальніших способів є гарантія, оскільки вона здатна забезпечити мінімальний ризик при здійсненні діяльності особою.

Такий спосіб забезпечення виконання зобов'язань все більше стає поширеним на практиці, проте ефективність його використання гальмується певними недоліками законодавства у цій сфері, наявні колізії не дають змоги конкретизувати його правовому природу, прослідковується відсутність узагальненої судової практики та рекомендацій щодо застосування даного інституту. Саме для того, щоб дійти до повного розуміння гарантії, необхідно з теоретичної та практичної точки зору дослідити історію виникнення та розвитку вище вказаного способу забезпечення.

Питанню «гарантії» приділялась увага ряду вчених-правників, які висвітлювали в своїх творчих доробках суть та проблеми даного поняття, варто виокремити праці таких вчених: Г.О. Аванесова, М.І. Брагінський, Т.В. Боднар, В.В. Вітрянський, Б.М. Гонгало, О.В. Дзера, Є.О. Харитонов та інші.

Інститут забезпечення виконання зобов'язань завдячує своїм походженням праву Стародавнього Риму, де було створено струнку систему правових засобів забезпечення зобов'язань, основними з яких є завдаток, штраф, застава та порука [3, ст. 364]. На той час гарантія не виступала як окремий спосіб, а входила до поняття поруки. Як зазначає Б. М. Гонгало: «Гарантія, в тому числі банківська, у цивільному законодавстві кваліфікувалась як різновид договору поруки». [1, с. 109].

Правова система Риму відіграла дуже важливу роль у формуванні права тогочасної України, адже саме з неї черпалися правові норми та принципи. Тому згодом інститут забезпечення виконання зобов'язань набув популярності і на українських землях.

Вперше такі згадки можна знайти у Соборному уложенні 1649 р., де серед способів забезпечення виділялася порука, різновидом якої була гарантія. У 1743 р. у Гетьманщині було опубліковано проекту зводу законів

«Права, за якими судиться малоросійський народ», і в ньому не обійшлося без згадки про поруку [2, с. 407].

Значна увага поруці як способу забезпечення виконання зобов'язань надавалася і в подальших законодавчих актах, а саме у Цивільному кодексі Східної Галичини 1797 р., у «Зібранні малоросійських прав» 1807 р., у Зводі місцевих законів Західних губерній 1837 р. А от у проекті «Цивільного уложення» 1905 р. мають місце тільки завдаток, неустойка та право притримання. З приходом радянської влади на українські землі було повернено інститут поруки як способу забезпечення виконання зобов'язань, вона розглядалася як підстава відповідальності третьої особи за чужі дії. Про це йшлося у Цивільному кодексі УРСР 1922 р.

Гарантія як самостійний спосіб вперше з'явилася у 60-х роках ХХ століття і пов'язувалася з внутрішнім ринком Америки. У ті часи в Америці будувалися дороги, зводилися мости та аеропорти, на все це витрачалися шалені кошти і такі проекти потребували надійного забезпечення. У зв'язку з цим виникла потреба у інституті гарантії.

Труднощі, які виникають на підґрунті спонтанності процесу формування гарантії нового типу, набули досить важливого значення у ситуаціях, ускладнених міжнародним елементом. Гостро відчувається, що національні відмінності права і практики, що стосуються гарантії, стають гальмом функціонування сучасної ринкової економіки.

В УРСР гарантія з'явилася у 1963 р. і закріплювалася статтями Цивільного кодексу. Гарантія сучасного типу з'явилася в Україні після прийняття Цивільного кодексу України (далі ЦК) 16 січня 2003 р. та існує і нині. Тобто, в період сьогодення поняття «гарантія» закріплено в ст. 560 ЦК України, в якій вказано, що за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. [4, с. 120].

Отже, переглянувши вище наведені історичні факти, можна зробити висновки, що гарантія як правова категорія має дуже давню історію та існувала в законодавстві - спочатку як різновид поруки, а потім самостійно. Гарантія, яка регулюється ЦК України істотно відрізняється від гарантії, яка регулювалась ЦК УРСР 1963 року, про це свідчить низка відмінностей, зокрема суб'єктний склад, відповідальність, право зворотної вимоги, обов'язки гаранта та його роль. Варто відзначити, що основною відмінною ознакою гарантії є її незалежність, вона не залежить від основного зобов'язання навіть у разі його припинення або визнання недійсним. За такий тривалий час розвитку гарантія набула всіх ознак безпечного способу забезпечення виконання зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. М.: Статут, 2002. 222 с

2. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 1. Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. 1168 с.

3. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право. Навчальний посібник. - К.: Юрінком Інтер, 2003.- 512 с.

4. Цивільний кодекс України. Чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 3 вересня 2020 р.: (відповідає офіційному текстові). К.: «Центр учбової літератури», 2020. 301 с.

**Ботвинко Володимир Олегович,
Гнатик Наталя Ігорівна**
здобувачі другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Мілевська Альона Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СТЯГУВАЧА В ПРОЦЕСІ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ

Сьогодні інститут приватних виконавців для України все ще залишаються новелою, а їхня діяльність ще не до кінця врегульована нормами чинного законодавства. Саме тому в процесі здійснення виконавчого провадження (далі – ВП) виникає ряд проблем.

Зокрема, такою проблемою є процес припинення діяльності приватного виконавця у зв'язку з застосуванням до нього дисциплінарного стягнення у вигляді припинення діяльності приватного виконавця. Вище вказана процедура регулюється ст. 44 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Відповідно до п. 2 ст. 45 даного нормативно-правового акту, Рада приватних виконавців України визначає тимчасового приватного виконавця, який зобов'язаний протягом трьох місяців здійснити заходи з припинення діяльності приватного виконавця[1].

Головна проблема криється не в процедурі, а в кількості ВП, які були відкриті на момент початку припинення діяльності. Приватний виконавець – це самозайнята особа, яка зацікавлена в отриманні доходу, а отже, й у великій кількості відкритих ВП або щоб сума, яку потрібно стягнути за виконавчим документом була як можна більшою. Відповідно процедура припинення діяльності приватного виконавця не може бути одночасно і швидкою (законодавець обмежив тривалість такої процедури), і ефективною.

Зараз процедура припинення діяльності виконавця виглядає наступним чином (відповідно до ст. 45 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»):

1. Рада приватних виконавців України визначає тимчасового приватного виконавця;
2. Тимчасовий приватний виконавець зупиняє ВП;
3. Тимчасовий виконавець передає документи діловодства та архів приватного виконавця до відповідного державного архіву;
4. За заявою стягувача тимчасовий виконавець повертає виконавчі документи або передає іншому приватному виконавцю, або в органи ДВС.

На перший погляд нічого складного немає, але слід врахувати, що за даними Асоціації приватних виконавців на виконанні у 240-ка приватних виконавців станом на 2020 року перебувало 303 505 виконавчих проваджень [2]. Шляхом нескладних розрахунків ($303505/240=1265$) отримуємо приблизно 1 265 ВП на одного виконавця.

Цей масив виконавчих проваджень тимчасовому виконавцю потрібно опрацювати за три місяці, зважаючи що в нього наявні і свої ВП. Як наслідок, процедура припинення точно затягнеться на три місяці, а отже на цей час виконання рішення зупиниться. Фактично стягувач втрачає відрахування з доходів боржника, що мали б проводитись протягом цього часу. Це зумовлено тим, що стягнуті з боржника кошти відповідно до ст. 47 Закону України «Про виконавче провадження» [3] повинні перераховуватись на рахунок виконавця, а вже потім стягувачу. У Постанові про звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника, не можливо вказати реквізити стягувача для перерахунку стягнутих коштів напряму саме стягувачу. Відповідно виникає наступна ситуація - рахунок приватного виконавця більше не обслуговується, виконавчі провадження зупинено, стягнення боргу з доходів боржника не проводяться.

Наявну проблему можна вирішити шляхом наданням приватному виконавцю змоги зазначати реквізити стягувача для перерахунку на нього стягнутих коштів за ВП, разом зі своїми реквізитами для задоволення витрат ВП та стягнення основної винагороди приватного виконавця. В такому випадку, стягнення не буде перериватись, а тимчасовому виконавцю доведеться виконати приблизно той же масив роботи, але стягувач від цього нічого не втратить.

Аналізуючи рішення Дисциплінарної комісії приватних виконавців, які оформлені протоколом, можна дійти висновку, що основною і вагомою причиною припинення діяльності приватного виконавця є – скарга на дії приватного виконавця. Предметом скарг є той факт, що ВП відкрито не за місцем реєстрації боржника, а за місцем перебування чи проживання боржника без надання документів, що посвідчують цей факт. Отже, це є ще однією важливою проблемою відкриття провадження з порушенням правил.

У кінці 2019 року стягувачі активно користувались можливістю пред'являти виконавчі документи за місцем перебування чи проживання боржника без необхідності підтвердження наданої в заяві інформації.

Ще одним способом пред'явити виконавчий документ певному приватному виконавцю, не зважаючи на його виконавчий округ, є пред'явлення виконавчого документу за місцем розташування більшої частини майна. Стягувач в заяві вказував, що в боржника наявні рахунки в певному банку, місце реєстрації якого територіально збігається з потрібним виконавчим округом.

Важливо, що наявність самого лише рахунку у фінансовій установі чи банку, за відсутності на ньому коштів чи цінностей не породжує цивільні права та обов'язки, оскільки рахунок – це засіб, механізм, спосіб безготівкового здійснення розрахунків, отримання готівки чи інший спосіб розпорядження коштами, що на ньому знаходяться, за волевиявленням власника цих коштів. При цьому, наявність відкритого рахунку у фінансовій установі, місцезнаходження якого зареєстровано у певному місті, не є тотожним місцезнаходженню майна боржника, зокрема, його грошових коштів. Сам рахунок, без наявності на ньому коштів, не може бути власністю громадянина, оскільки призначений для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів. Отже, тільки матеріальні цінності, майно, кошти можуть бути об'єктом стягнення, а не рахунок в установі. Таким чином, наявність у боржника рахунку для обліку кредитної заборгованості не може трактуватися як наявність у боржника майна (такого висновку дійшов суд в справі № 460/6792/20) [4].

У свою чергу, приватні виконавці не мали змоги перевірити надану інформацію до відкриття ВП. Для запобігання зловживання стягувачами наданим правом вибору органів та осіб, що здійснюють виконавче провадження, пункт 3 розділу III Інструкції організації примусового виконання рішень затвердженої Наказом Міністерства юстиції України № 512/5 від 02.04.2012 [5] доповнено новим абзацом та змінено шостий абзац згідно з Наказом Міністерства юстиції №1825/5 від 01.06.2020 [6].

Тепер стягувач зобов'язаний надати документальне підтвердження наявності коштів на зазначеному рахунку боржника, а також підтвердження адреси проживання боржника. Якщо боржник не оскаржив виконавчий закон в установленому чинним законодавством порядку, а під час відкриття ВП виключно неправильно визначено територіальну приналежність, пропонуємо такі способи вирішення даної проблеми:

1. Надати приватному виконавцю змогу зазначати реквізити стягувача для перерахунку туди стягнутих коштів за ВП разом з своїми реквізитами для задоволення витрат ВП та стягнення основної винагороди приватного виконавця. Таким чином, стягнення не буде перериватись, а тимчасовому виконавцю доведеться виконати приблизно той же масив роботи, але стягувач від цього нічого не втратить.

2. Не зупиняти ВП, а одразу за заявою стягувача передати його для виконання органам ДВС чи приватному виконавцю відповідно до територіальної приналежності. Таким чином, стягнення боргу з доходів боржника не зупиняться (боржник не оскаржив виконавчий документ, а отже, згоден з наявністю та розміром боргу);

3. Надати змогу тимчасовому виконавцю направляти виконавчі документи за належним місцем виконання, але виключно до ДВС, без заяви стягувача. В такому разі можна буде уникнути зупинки виконання виконавчого документу, спростити роботу тимчасовому виконавцю, але й уникнути певного конфлікту інтересів (приватний виконавець не зможе передати ВП іншому зацікавленому приватному виконавцю вже за належним місцем виконання).

4. Удосконалити Автоматизовану систему виконавчого провадження (АСВП), а саме – додати технічну можливість передачі ВП від приватного виконавця до ДВС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403 - VIII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, № 29, ст.535 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

2. Асоціація приватних виконавців України// URL: <https://apvu.com.ua/>.

3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, № 30, ст.542 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

4. Рішення іменем України від 30.10.2020 справа №460/6792/20 : Єдиний державний реєстр судових рішень, Рівненський окружний адміністративний суд // URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92536788>.

5. Інструкція організації примусового виконання рішень : Наказ Міністерство юстиції України від 17.11.2020 № 512/5 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>.

6. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України : Наказ Міністерство юстиції України від 17.11.2020 № 3993/5// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1142-20#Text>

Головченко С.В.,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Обмеження права власності встановлюються з метою забезпечення рівноваги в суспільстві та здійснення майнових прав усіма суб'єктами права. Обмеження показують нам ефективність застосування механізму заборони користування та розпорядження своїм майном. З приводу права власності виникає багато відносин, у зв'язку з цим, важливість їх регулювання залишається необхідною.

Вивченню проблемних аспектів обмеження права власності у цивільному праві приділили увагу такі дослідники: Розгон О.В., Мічурін О.Є., Михайленко О.А., Грибанов В.П., Суханов Є.О, Шевченко Є.М., Братусь С.М. та багато інших.

У Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» зазначено, що «обмеження речових прав на нерухоме майно (обтяження нерухомого майна) – це обмеження або заборона розпорядження нерухомим майном, встановлена відповідно до правочину (договору), закону або актів органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадови осіб, прийнятих у межах повноважень, визначених законом» [2, с. 34]. Обмеження у здійсненні прав конкретного власника полягає у звуженні того обсягу прав, яким загальна норма закону наділяє усіх власників. Отже, це не загальна, а виняткова ситуація, яка може бути наслідком як правомірної, так і неправомірної поведінки власника.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» обтяженням є «передача рухомого майна повіреному або комісіонеру; передача рухомого майна у строкове володіння та користування іншій особі, у тому числі за договором найму; відступлення права вимоги; купівля з правом зворотного відкупу; зобов'язання боржника передати право власності на рухоме майно у разі настання певної події тощо» [3, с. 59].

В українському законодавстві обмеження та обтяження принципово не розмежовуються. Ці поняття в різних законах уживаються з різним значенням: обмеження встановлюються згідно із зазначеними законами щодо нерухомих речей, а обтяження – щодо рухомих. Обмеження права власності стосуються насамперед заборони розпоряджання ним, а обтяження – користування й розпоряджання.

Згідно з частиною 2 статті 321 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) «особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом» [5, с. 83]. Обмеження ж не повинно припускати прав інших осіб на річ власника, тому на право власності в цьому не впливають певні особи, які наділені відповідними правами відносно майна власника. Між тим власник не в змозі

взагалі здійснити свої правомочності. Таке становище виникає при накладенні арешту на його майно або забороні відчуження.

Є. О. Мічурін вважає, що обмеження – це «елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон чи дозволів впливати на звуження можливостей здійснення суб'єктивного цивільного права» [4, с. 55]. Однак ця дефініція є надто абстрактною. Та і навряд чи можна говорити про права суспільства. До того ж обмеження – це, власне, реальне звуження можливостей, а отже, – його сутність, а не результат. На думку Є. О. Мічуріна, «обмеження майнових прав діють за допомогою законодавчих заборон, обов'язків та дозволів» [4, с. 55].

Нам відомо, що права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої. Отже, одночасно існують і можливість вчинення особою дій і певна межа, за яку їй заборонено переступати, оскільки за нею – територія права іншого суб'єкта.

В юридичній літературі дуже широко висвітлюється думка про те, що деякі речові права на нерухоме майно мають ознаки обтяжень. Сервітут, який встановлюється рішенням суду поза волею власника земельної ділянки, встановлює обтяження його права власності. Крім того, інші речові права, які мають вторинний по відношенню до права власності характер, також мають ознаки обтяжень. Наприклад, право довірчої власності значно обмежує правомочності власника. Зокрема, власник не може вчиняти будь-які дії, які заважають управителю реалізовувати завдання, які стоять перед ним.

Згідно з частиною 3 статті 1241 ЦК України «будь-які обмеження та обтяження, встановлені в заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, дійсні лише щодо тієї частини, яка перевищує його обов'язкову частку» [5]. Відповідно до статті 1259 Цивільного кодексу України однією з особливостей є те, що «не впливає на порядок вирахування обов'язкової частки і наступне приєднання до кола спадкоємців за законом інших спадкоємців в разі зміни черговості одержання права на спадкування» [5].

Можна назвати обмеженням права власності також те, що держава (через компетентні органи) викупає земельні ділянки для суспільних потребі примусово відчужує їх з мотивів суспільної необхідності. Відповідно до статті 147 Земельного кодексу України «примусове відчуження (вилучення) земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності може мати місце у разі введення воєнного або надзвичайного стану. Воно здійснюється у порядку, встановленому законом» [1].

Отже, проаналізувавши нормативно-правові акти, можна дійти висновку, що необхідно об'єднати термін обмеження і обтяження права власності в один, не створюючи правового нігілізму, а деякі закони можна об'єднати, щодо регулювання цього питання в один, прийнявши новий, у якому чітко будуть прокреслені особливості регулювання цивільних правовідносин. Успіху наше законодавство досягне тоді, коли внесення

змін до законів буде рідше відбуватися, терміни виконання обмеження будуть оптимально визначені і реально виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2002. №№ 3-4. ст. 27.
2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 51. Ст.553.
3. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 11. Ст.140.
4. Межі та обмеження цивільних прав [Текст] / Є. О. Мічурін // Право і безпека: Науковий журнал. 2010. N 3. С. 212-215. ISSN 1727-1584.
5. Цивільний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. На 09 вересня 2019 року: Офіц. Текст. К.: Алерта, 2019. 312 с.

Гонцовська Ліана Володимирівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАВДАТКУ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

На сьогодні зобов'язальні правовідносини – це найбільш поширені правовідносини в цивільному праві, які пов'язані із здійсненням стимулювання контрагентів до належного виконання ними умов зобов'язання. Досить часто трапляються випадки, коли боржник умисно не виконує свої обов'язки за договором або ж виконує їх неналежним чином. У такій ситуації виникає питання пошуку способів захисту інтересів інших учасників цих відносин.

Вивченням завдатку як одного із способів забезпечення виконання договірних зобов'язань займалися такі видатні вчені, як М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Б.Д. Гонгало, І.Б. Новицький, О.О. Підпригора, І.О. Покровський, С.Я. Фурса, Г.Ф. Шершеневич та багато інших. При цьому способи забезпечення виконання зобов'язань розглядалися багатьма науковцями, але саме завдаток як вид забезпечення зобов'язань аналізувався

неповно, часто навіть поряд з іншими питаннями. І тому дана тема все одно потребує додаткового опрацювання для її комплексного і повного розуміння.

Варто відмітити, що відповідно до ч. 1 ст. 570 Цивільного кодексу України, «завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторі боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання» [1].

Завдяки цьому можна стверджувати, що завдаток як частковий платіж вноситься лише після виникнення грошових зобов'язань, тобто тільки після того, як було укладено основний договір.

Проте, цивільним законодавством передбачено ще й попередній договір. Так, відповідно до ч. 1 ст. 635 Цивільного кодексу України, «попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором» [1].

Але за своєю суттю попередній договір можна визначити як організаційний договір, тобто він не є майновим. А відтак, попередній договір не може бути забезпечений завдатком, тому що не може передбачати передачу грошових коштів та майна. Однак, Макаренко Г.В. пропонує доповнити ч. 1 ст. 571 Цивільного кодексу України тим, що «у випадку, якщо завдатком забезпечувалося зобов'язання з попереднього договору, то при укладенні основного договору сума завдатку зараховується в рахунок платежів за основним договором, крім випадків, коли сторони в договорі прямо передбачили інше» [2, с.7]. Таким чином, фактично надати можливість забезпечувати завдатком зобов'язання як з попереднього договору, так і з основного.

Далі необхідно зупинитися на тому, що метою завдатку має бути передусім запобігання невиконання зобов'язання, яке ним забезпечене. Предметом завдатку можуть бути грошові кошти і рухоме майно. Також певною особливістю завдатку є те, що він одночасно є способом платежу і способом забезпечення виконання зобов'язання.

Потрібно звернути увагу на те, що «у ст. 570 Цивільного кодексу України не визначається безпосередньо розмір завдатку, а відтак він визначається на розсуд сторін. Можна лише припустити, що в договірній практиці він має бути меншим від основної суми боргу» [3, с. 85].

Особливістю даного способу забезпечення виконання зобов'язань є те, що «завдаток відрізняється від усіх інших способів забезпечення виконання зобов'язання тим, що він може забезпечувати лише договірні зобов'язання, отже, завдатком не можуть бути забезпечені деліктні зобов'язання, зобов'язання з безпідставного збагачення та інші, що виникають не на підставі договору» [4, с. 58].

Варто зауважити, що завдаток одночасно виконує ще роль доказу укладення договору. Тобто це означає, що якщо між сторонами немає спору щодо факту видачі (отримання) завдатку, а також якщо є спір, і цей факт підтверджується певними доказами, то договір вважається укладеним. Втім

деякі науковці не вважають завдаток доказом. Одним з яких є Макаренко Г. В., яка пише, що «завдаток не виконує доказової функції, оскільки згідно з ч. 2 ст. 570 Цивільного кодексу України сам факт існування завдатку має бути доведеним сторонами, а отже не може слугувати доказом» [2, с. 7]. Але згідно з ч. 1 ст. 570 Цивільного кодексу України, завдаток виконує три функції: платіжну, доказову і забезпечувальну. Тому, на нашу думку, дане питання є колізійним.

Ми вважаємо, що дуже важливо розуміти різницю між завдатком і авансом. Так як нині доволі поширеними є випадки, коли люди купують певні речі, які мають високу вартість, і в такому разі є потреба і доцільність внесення передоплати. Забезпечити виконання договору можна сплатою частини коштів у формі завдатку чи авансу. Але покупець досить часто може не усвідомлювати їх суть, що, в свою чергу, призводить до незгоди між сторонами договору.

Переглянувши судову практику, ми переконалися, що розмежування завдатку і авансу справді є проблемою. Прикладом слугує рішення Верховного Суду України від 16.02.2011 року у справі № 6-17570св10. З якого видно, що виник спір між ОСОБА_6 та ОСОБА_7 про визнання договору завдатку дійсним. У підсумку, «оскільки договір купівлі-продажу будинку в установленому законом порядку між сторонами (ОСОБА_6 та ОСОБА_7) укладено не було, то передані відповідачем (ОСОБА_7) грошові кошти у розмірі 1100 доларів США є авансом» [5]. Отже, суд першої інстанції і суд апеляційної інстанції дійшли неправильного висновку стосовно того, чим саме буде передана грошова сума (авансом чи завдатком) та помилково застосували правила забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Разом з тим, «якщо ж сторони домовились укласти договір, але відповідним чином його не оформили, сплачені в рахунок виконання договору платежі визнаються авансовими і повертаються в тому розмірі, в якому вони надавались» [6, с. 4–5].

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки. Завдаток як спосіб забезпечення виконання договірних зобов'язань регламентований ст. 570 і 571 Цивільного кодексу України. Наразі цивільне законодавство містить деякі прогалини у регулюванні завдатку, серед яких можна виділити: відсутність законодавчого закріплення того, чи може попередній договір бути забезпечений завдатком; відсутність законодавчого визначення розміру завдатку; відсутність законодавчого визначення авансу та його розмежування з завдатком. Сподіваємося, що надалі прогалин ставатиме все менше і всі питання стосовно завдатку, які можуть виникати на практиці, будуть закріплені на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435–IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

2. Макаренко Г.В. Завдаток як спосіб забезпечення зобов'язань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Одеська національна юридична академія. О., 2008. 21 с.
3. Дзера І. О. Завдаток як спосіб забезпечення виконання зобов'язань Наукові записки. 2006. С. 83–87.
4. Сприндис С. І. Особливості застосування завдатку як спосіб виконання обов'язків у договорах купівлі-продажу нерухомого майна / С. І. Сприндис. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2017. №26. – С. 54–62.
5. Рішення Верховного Суду України від 16 лютого 2011 року у справі № 6-17570св10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/14405555> (датазвернення: 15.02.2021).
6. Вісник Верховного Суду України. 2006. №12. – С. 4–5.

Горох Катерина Михайлівна
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ СТРАХОВОЇ ПОСЛУГИ НА ОТРИМАННЯ СТРАХОВИЇ ВИПЛАТИ

Здійснення та захист права споживачів страхових послуг на отримання страхової виплати часто залишалось поза дослідницькою увагою науковців, хоча дійсність свідчить про актуальність питання. Метою даної доповіді є з'ясування змісту права споживачів страхових послуг на отримання страхової виплати, виявлення причин й методів захист цього права разі його порушення, невизнання чи оспорювання.

Цивільне законодавство України має широкий вибір способів захисту, але кожен із них має певні особливості, які потрібно враховувати при дослідженні конкретного порушення прав споживачів страхової послуги. На мою думку, першочергово слід розглянути зміст поняття «право на страхову виплату». При з'ясуванні змісту та сутності цього поняття доцільно звернутися до нормативно-правових джерел.

Так, у ст. 2 Закону України «Про страхування» страхова виплата визначається як грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку. Страхові

виплати за договором страхування життя здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та (або) у вигляді регулярних, послідовних виплат обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету). Розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат визначаються за домовленістю між страховиком та страхувальником під час укладання договору страхування або внесення змін до договору страхування, або у випадках, передбачених чинним законодавством.[3]

В свою чергу, страхове відшкодування – це страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності при настанні страхового випадку. Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Непрямі збитки вважаються застрахованими, якщо це прямо передбачено договором страхування. У разі коли страхова сума становить певну частку вартості застрахованого предмета договору страхування, страхове відшкодування виплачується у такій же частці від визначених по страховій події збитків, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Таким чином, страхова виплата – це грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування життя, а страхове відшкодування – це страхова виплата, яка здійснюється страховиком у межах страхової суми за договорами майнового страхування і страхування відповідальності. Тобто й страхова виплата, й страхове відшкодування – це грошова сума, яка виплачується страховиком за договором страхування при настанні страхового випадку. Підтримуємо позицію Л. О. Майстренко та Я. М. Романюка, які вважають поняття «страхове відшкодування» видовим стосовно родового поняття «страхова виплата»[1, с. 42]. Вони доводять, що підстави для відмови у страхових виплатах за ст. 991 ЦК та для відмови у страхових виплатах або страховому відшкодуванні за ст. 26 Закону України «Про страхування» – ідентичні за змістом, тому далі в роботі вживатиметься родове поняття «страхова виплата», що означатиме також і страхове відшкодування у правовідносинах майнового страхування й страхування відповідальності.

Підставою для відмови страховика у здійсненні страхових виплат або страхового відшкодування, згідно ст. 991 ЦК України та ст. 26 Закону України «Про страхування» є:

- 1) вчинення страхувальником-фізичною особою або іншою особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;
- 2) подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про предмет договору страхування або про факт настання страхового випадку; тощо. [3]

Таким чином, наведений вище перелік підстав для відмови страховика у здійсненні страхової виплати або страхового відшкодування не є вичерпним, що на практиці пов'язано з додатковими ризиками виникнення

суперечки між страхувальником та страховиком.

У випадках коли страхова сума не покриває всі збитки споживача страхових послуг, останній має право в межах деліктних правовідносин звернутися з вимогою до заподіювача шкоди про відшкодування тієї суми збитків, що перевищує ліміт відповідальності страховика.

Споживач страхової послуги має право застосувати такий спосіб захисту, як припинення правовідношення, наслідком якого є розірвання договору страхування. Але на етапі здійснення страхової виплати припиняти правовідношення, в першу чергу, не вигідно самому споживачу. Тому говорити про розумність використання такого способу захисту не має сенсу.

Підсумовуючи проведені дослідження, слід зазначити, що право споживача страхової послуги на отримання страхової виплати або страхового відшкодування – це право на грошову суму, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування при настанні страхового випадку в межах страхової суми. Це право найчастіше порушується або не визнається страховиком, який застосовує різні підстави для відмови у виплаті страхового відшкодування. Серед яких можуть бути:

– несвоєчасне повідомлення страхової компанії страхувальником про настання страхової події (ВССУ ухвалою від 02.07.2014 р.[2] залишив в силі рішення Павлоградського міськрайонного суду від 22.01.2014 та ухвалу Апеляційного суду Дніпропетровської області від 24.03. 2014 р., якими відмовлено у задоволенні позову страхувальника про визнання незаконною відмови страхової компанії про виплату страхового відшкодування та зобов'язання відповідача виплатити страхове відшкодування по причині того, що страхувальник здійснив повідомлення про ДТП наступного дня, а не протягом 30 хвилин, як це зазначено в договорі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Майстренко Л. О., Романюк Я. М. Особливості підстав для відмови страховика від здійснення страхової виплати. Вісник Верховного Суду України. 2015. № 5 (177). С. 41 – 48.

2. Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 липня 2014 року. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. Електронний ресурс: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/397829763>.

3. Про страхування: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996 № 85/96-ВР, ст. 2, ст. 25.

**Денещук Катерина Сергіївна,
Костина Катерина Миколаївна,**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

З метою захисту законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб при укладанні різноманітних правочинів та договорів нове українське законодавство передбачає ряд способів, які сприяють виконанню зобов'язань. В юридичній термінології вони отримали назву способи або види забезпечення виконання зобов'язань.

Згідно і ст. 509 ЦК України договірним зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [1].

Види (способи) забезпечення виконання зобов'язань – це сукупність заходів, за допомогою яких сторони цивільно-правових відносин впливають одна на одну з метою належного виконання передбаченого договором економічного завдання під загрозою вчинення певних дій, які зумовлять настання негативних наслідків майнового характеру для боржника, незалежно від того, чи понесе кредитор збитки фактично [2, 76].

Способи забезпечення виконання зобов'язань – сукупність заходів, за допомогою яких сторони цивільно-правових відносин впливають одна на одну з метою належного виконання передбаченого договором економічного завдання під загрозою вчинення певних дій, які зумовлять настання негативних наслідків майнового характеру для боржника, незалежно від того, чи понесе кредитор збитки фактично [3].

Наспособи забезпечення виконання зобов'язання покладаються завдання:

1) попередити потенційного правопорушника про негативні наслідки, які можуть настати при невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань;

2) створити кредитору можливість для задоволення його інтересів у разі невиконання зобов'язання;

3) усунути негативні наслідки, які можуть настати для кредитора у зв'язку з невиконанням зобов'язання.

Способи забезпечення виконання зобов'язань мають спільну мету: надати кредитору додаткову можливість отримати належне йому за зобов'язанням. Кожен із встановлених законом способів зумовлює виникнення поруч із головним (основним) зобов'язанням нового зобов'язання, яке є додатковим до головного, тобто має акцесорний характер.

Способи забезпечення виконання договірних зобов'язань не просто гарантують виконання зобов'язання, вони стимулюють боржника до належного здійснення дій, покладених на нього. Ці заходи встановлюються за згодою сторін.

Способи забезпечення виконання зобов'язань поділяються на дві групи:

1) зобов'язально-правові способи, до яких належать неустойка, завдаток, порука та гарантія;

2) речово-правові способи, що об'єднують заставу і утримання.

У ЦК України закріплено перелік способів забезпечення виконання зобов'язань, проте він не є вичерпним. Поряд із передбаченими законом способами забезпечення виконання зобов'язань сторонами у договорі можуть бути визначені й інші способи забезпечення. Відповідно до законодавства України виконання зобов'язань може забезпечуватися неустойкою, заставою, порукою, притриманням, гарантією, завдатком, довірчою власністю тощо.

Провідне місце серед традиційних способів забезпечення виконання зобов'язання займає порука. Серед таких способів є і договір страхування, який, як і інші забезпечувальні засоби, наприклад: умовна видача векселя, резервні акредитиви, річні проценти за невиконання грошових зобов'язань, договір факторингу тощо, зазвичай застосовуються у господарському діловому обігу [2].

Якщо розглянути детальніше кожен зі способів забезпечення виконання зобов'язань, то можна виділити певні особливості:

1. Порука. За договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі;

2. Гарантія. За гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником;

3. Неустойка. Неустойкою (штрафом, пенєю) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. Право на неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання;

4. Застава. В силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави);

5. Завдаток. Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором

платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом;

6. Притримання. Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання. Кредитор має право притримати річ у себе також у разі, якщо права на неї, які виникли після передачі речі у володіння кредитора, набула третя особа.

Отже, вибір способу забезпечення виконання зобов'язання залежить від змісту самого зобов'язання. Наприклад, для зобов'язань, що виникають із договору позики або кредитного договору, ефективнішими будуть такі способи, як застава, гарантія, порука. Якщо йдеться про зобов'язання виконати роботу чи надати послугу, що виникають з договорів підряду, банківського рахунку тощо, більш доцільним є використання неустойки, оскільки інтерес кредитора полягає не в одержанні від боржника грошової суми, а у здобутті певного результату. Зобов'язання за участю громадян, що виникають із договорів відчуження майна зазвичай забезпечуються завдатком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-ІУ. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. №№ 40-44. ст.356.
2. Кушерець Д.В. Забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія охорони та захисту майнових прав. Часопис цивілістики. Випуск 17. 2014. С. 76-79.
3. Цивільне право України : практикум. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 550 с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 69).

**Дженії Наталії Володимирівни,
Тименко Вікторії Сергіївни**
Здобувачів другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ГАРАНТІЯ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ

Важливим інститутом для правової системи України є інститут зобов'язального права. Саме він є підгалуззю цивільного права, норми якої об'єднані в окрему книгу Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) (Книга 5 ст. 509-1215 ЦКУ). Зобов'язальне право регулює загальні засади встановлення, виконання та припинення зобов'язань, правові наслідки їх порушення, а також окремі види зобов'язань (договорів).

Проблеми інституту забезпечення виконання зобов'язань досліджували ряд вчених, серед яких праці О.О. Грін, О.С. Кізлової, О.Л. Іваненко, Н.Ю. Голубєва та інших.

Виконання цивільного зобов'язання підпорядковується певним основним положенням, що закріплені в актах цивільного законодавства. Ці основні положення називаються принципами виконання зобов'язання або загальними умовами виконання.

У сучасній доктрині зобов'язального права, яке забезпечує виконання договірних зобов'язань прийнято декілька розумінь цього поняття:

а) це є забезпечувальні міри, які спонукають до точного, якісного і вчасного виконання договірних зобов'язань;

б) це способи охорони і захисту майнових прав кредитора, які задовольняються за рахунок вимог закону чи договору, оскільки саме його права захищаються впершу чергу [3, с.77].

Для того, щоб зобов'язання було виконане, слід обрати правильний засіб його забезпечення. Згідно зі ст. 546 ЦК України, «виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком» [2]. Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Досить цікавим способом виконання зобов'язань, що має акцесорний характер, тобто забезпечує виконання основного договору (позики, постачання тощо) є порука. Її правове регламентування відображається у ст.553 ЦКУ [2].

Згідно зі статтею 553 ЦКУ, «за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки» [2].

Ще одним способом, який має на меті залучення до зобов'язання інших осіб, майно яких поряд із майном боржника мало би можливість слугувати меті задоволення вимог кредитора є гарантія.

«За гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку [2]. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником».

Досліджуючи статтю Кізлової О.С. виокремимо й інші види гарантій, які може надавати банк-гарант, а саме:

1) «гарантія платежу: оформляється відповідно до наказу покупця на користь продавця у формі письмового зобов'язання гаранта;

2) тендерна гарантія: видається за наказом сторони, що бере участь у тендері на користь сторони, що є організатором тендеру;

3) гарантія виконання обов'язку: письмове зобов'язання банку, що передбачає сплату покупцю певної суми грошових коштів у вигляді авансу;

4) гарантія повернення кредиту: визначається на користь кредитора за письмовим зобов'язанням банку, що передбачає сплату кредиторів суми основного боргу» [5, с.17].

Найпоширенішим видом забезпечення виконання договору є неустойка, яка застосовується у вигляді штрафу або пені. Правова регламентація неустойки обґрунтовується одразу двома нормативно-правовими актами: ЦКУ та Господарським кодексом України (далі – ГКУ). Зазначимо, що види неустойки: штраф і пеня, - за ЦКУ розглядаються як форми [2], а за ГКУ як штрафні санкції (ч.1 ст.216, ч .1 ст.218) [1].

Досліджуючи поняття неустойки, варто звернути увагу на посібник «Словник цивільного права» Грін О.О., що конкретизує дане поняття та поділяє неустойку на два види залежно від підстав її встановлення. Так Грін О.О. стверджує, що «неустойка є законна, тобто така, що прямо передбачена у законодавчому акті, та договірна – визначена у договорі сторонами за взаємною згодою» [6, с.11]. Доречі, якщо неустойка встановлюється у договірному порядку, то угода про її встановлення має бути письмово оформлена

«Неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторів у разі порушення боржником зобов'язання» [2]. Право на неустойку виникає незалежно від наявності у кредитора збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання.

Різновидом забезпечення виконання договірних зобов'язань, що в повному обсязі забезпечує інтереси кредитора і носить акцесорний характер, є застава. Акцесорний характер застави полягає в тому, що він вступає в дію лише за умови невиконання основного договору. Виконуючи зобов'язальну функцію, застава забезпечує інтереси як суб'єктів приватного, так і суб'єктів публічного права (інтереси держави і суспільства в цілому).

Правове регулювання застави знаходить своє відображення у цивільному законодавстві, а саме у ст. 572 ЦКУ. Згідно даної статті, «застава – це спосіб забезпечення договірних зобов'язань, яке дозволяє кредиторів (заставодержателю) у разі невиконання боржником (заставаодавцем)

зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення своїх вимог за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлене законом» [2].

Серед способів виконання договірних зобов'язань є завдаток, який регулюється ст. 570-571 ЦКУ. Відповідно до ч. 1 ст. 570 ЦКУ, «завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Якщо не буде встановлено, що сума, сплачена в рахунок належних з боржника платежів, є завдатком, вона вважається авансом» [2].

Якщо порушення зобов'язання сталося з вини боржника, завдаток залишається у кредитора. Якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, він зобов'язаний повернути боржникові завдаток та додатково сплатити суму у розмірі завдатку або його вартості.

Ще одним способом забезпечення виконання договірних зобов'язань є притримання. «Основна його мета, на думку Іваненко О.Л., полягає у захисті прав кредитора і, в свою чергу, стимулюванні боржника до виконання обов'язку» [4, с.55].

Кредитор, який притримує річ у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника. Кредитор відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, яку він притримує в себе, якщо втрата, псування або пошкодження сталися з його вини. Кредитор не має права користуватися річчю, яку він притримує у себе. До кредитора, який притримує у себе річ боржника, не переходить право власності на неї.

Таким чином, забезпечення виконання зобов'язання будь-яким із способів створює зобов'язальне проввідношення між кредитором та боржником (або іншою особою, яка забезпечує зобов'язання боржника).

Розглянувши особливості кожного із способів забезпечення виконання договірних зобов'язань, робимо висновок, що кожен з них має свої переваги і недоліки. При невиконанні чи неналежному виконанні договірних зобов'язань всі способи забезпечення договірних зобов'язань починають відігравати роль захисту майнових прав, оскільки на цьому етапі відбувається саме реалізація способів забезпечення договірних зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 року. № 436 – IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18 . Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 року. № 435 – IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40 . Ст. 356.
3. Голубєва Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: мета застосування і правове регулювання: монографія / Н.Ю.Голубєва. О.: Фенікс, 2014. С. 643.
4. Іваненко О.Л. Предмет притримання як спосіб забезпечення зобов'язання / О.Л.Іваненко. Юридична Україна. 2012. № 7. С.54-59.

5. Кізлова О.С. Питання загальних положень забезпечення зобов'язань. Часопис цивілістики. 2014. Вип. 16. С. 14-18.

6. Словник цивільного права. Грін О.О. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно – видавничий відділ у справах преси та інформації, 2010. 368 с.

**Доник Назарій Олександрович,
Коваленко Катерина Вадимівна**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОРУКА ЯК АЛЬТЕРАТИВНИЙ СПОСІБ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ КРЕДИТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

На шляху становлення, та розвитку ринкової економіки порука була побудована на основах вільної, ринкової конкуренції. Події, котрі з плином часу відігравали певну роль щодо зміцнення та формування єдиної, цілісної системи забезпечення виконання кредитного зобов'язання, внесли свій вагомий вклад у цей процес. Особливо, доцільно вказати про велику фінансову кризу [2], котра надала можливість яскраво ознайомитись з наявними проблемами, як існуючої економічної сторони, так і широкого переліку проблем з нормативно – правової сторони надання послуг кредитування в українській державі .

Розглядаючи сучасний етап системи забезпечення виконання кредитного зобов'язання, її основне спрямування полягає у повному забезпеченні щодо виконання власних інтересів, а також, виконання їх будь – яким чином, аж до вилучення майна у боржників, шляхом застосування до них майнової застави. Таким чином, на підставі наявності таких; жорстких; методів забезпечення виконання зобов'язання, виник інститут поруки, котрий є значно м'якшим у цьому сенсі, та дозволяє розділити зобов'язання боржникові, для подальшої ефективної, надійної сплати власного боргу перед банківською установою.

Відповідно до статті 553 Цивільного Кодексу України порука – це договір, основним змістом якого є те, що, особа – поручитель, поручається перед певною банківською установою або організацією за особу – боржника, таким чином, гарантуючи сто відсоткове повернення боргу особою – боржником. Доцільно вказати, що єдиною підставою для виникнення поруки – є саме договір [ст.553, 1].

Актуальність дослідження зазначеного питання та теми в цілому, полягає у тому, що, в сучасному світі, особливо, під час здійснення широкого ряду економічних реформ, та звісно зростання, становлення ключової ролі підвищення зобов'язань між цивільним населенням, звісно зростає й відсоток його не виконання. На підставах зростання не виконання зобов'язань, а в нашому випадкові, не виконання кредитних зобов'язань, набирає щоденної актуалізації питання до зацікавленості винайдення різного роду гарантійних аспектів, та методів, та з цією метою розроблено відокремлений інститут поруки.

Доцільно наголосити, що, аспекти даного питання забезпечення виконання зобов'язання шляхом укладення договору поруки, у теоретико – аналітичному, та теоретико – практичному значенні, сприяли виникненню великої кількості наукових праць, досліджень, та робіт.

Найяскравішими з них варто виділити вітчизняних вчених, таких як : І.А. Бірюков та Ю.О. Заїка, С.С. Бичкова, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Л. Яроцький, В.І. Гуменюк, П.С. Матвєєв [3].

Варто піддати до розгляду твердження І.А. Бірюкова, котрий стверджує, що, порукою може виступати – односторонній, консенсуальний договір, на підставах якого, третя особа зобов'язується взяти на себе повну, або часткову відповідальність за невиконання, або неналежне виконання боржником його власного зобов'язання, перед стороною – кредитором [4].

Звертаючись до Цивільного Кодексу України, доцільним буде вказати те, що, він передбачає встановлення солідарної відповідальності між поручителем, та особою – боржником, якщо інше не передбачено договором. Також, не варто забувати, що дана норма є більш диспозитивною, через що має власну актуальність, аніж імперативною.

Доцільно розглянути підстави, за якими договір поруки може бути припинено. А отже, до таких підстав може бути включено : у зв'язку з припиненням нею зобов'язання, тобто договір поруки є аксесорним договором, та може бути припинений за волею сторін, або на законних підставах, також, такою підставою виступає зміна зобов'язання без надання власної згоди поручителя, внаслідок чого надається збільшення обсягу його боргової відповідальності, не забуваємо й про прийняття кредитором належного виконання боргового зобов'язання боржником або поручителем після настання строку зобов'язання, й звичайно переведення поруки на іншу особу - поручителя, якщо поручитель відмовився поручитись за нового боржника, також, кінець строків поруки, передбаченого у договорі, у разі відсутності додаткових вимог від кредитора до боржника, або поручителя, протягом шести останніх місяців [5].

Отже, варто сказати, що інститут договору поруки є альтернативним пом'якшуючим методом до забезпечення виконання кредитного зобов'язання у сучасному світі, особливо, на шляху економічних реформ, та має належне місце, та переваги у системі виконання зобов'язання. Також, має певне коло наслідків, за несвоєчасне виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. Дата оновлення : 01.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення : 11.03.2021)
2. Данилишин Б. Світова фінансова криза тест для України // Дзеркало тижня. 2008. № 38.
3. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник / Бичкова С.С. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.С. Бичкової. 3-тє вид., змін. та допов. Київ : Правова єдність : Алерта, 2014. 495 с.
4. Цивільне право України. Загальна частина [текст] : підручник / І.А. Бірюков та ін.; за ред. проф. І.А. Бірюкова і Ю.О. Заїки. Київ: Правова єдність : Алерта, 2014. 509 с
5. Поняття поруки. Правова сторінка офіційного сайту Солом'янської районної у місті Києві державної адміністрації. URL : <http://www.solor.gov.ua/info/19/8595>

Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Дудник Вікторія Миколаївна
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАСТАВА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Забезпечення зобов'язань є ключовим інститутом цивільного права. Адже при виникненні договірних відносин у цивільних правовідносинах передбачає встановлення певних обов'язків учасників один перед одним. Проте нерідко трапляються ситуації, коли боржник не виконує своє зобов'язання перед кредитором, у такому випадку засоби забезпечення виконання зобов'язання є своєрідною гарантією, його реалізації. Цивільним законодавством передбачено шість видів засобів забезпечення виконання зобов'язання неустойка, порука, гарантія, застава, притримання та завдаток.

Одним із видів забезпечення виконання зобов'язання є застава. Інститут застави має вагомє значення для існування договірних цивільно-правових відносин, його правову природу досліджували вчені-цивілісти:

Агарков М.М., Брагінський М.І., Дзера О.В., Дякович М.М., Майданик Р.А., Олюх В.Г., Шевченко Я.М. та інші.

Актуальність даного питання полягає в тому, що у зв'язку з розвитком договірних відносин, вдосконаленням їх механізму правового регулювання, зростає потреба у застосуванні засобів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема застави. «Виконуючи зобов'язальну функцію, застава забезпечує інтереси як суб'єктів приватного, так і суб'єктів публічного права (інтереси держави і суспільства в цілому)» [2].

Проаналізувавши практику застосування різних способів забезпечення зобов'язань, ми дійшли висновку, що застава є одним із найпоширеніших способів. Правове регулювання питання про заставу на законодавчому рівні здійснюється через Цивільний кодекс України, Закон України «Про заставу». В Згідно ст. 1 ЗУ «Про заставу», «в силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами»[3].

Відповідно до ст. 574 ЦКУ, «застава виникає на підставі закону, договору та судового рішення» [1]. Найчастіше заставні правовідносини виникають на основі договору. Ч.2 ст. 574 ЦКУ, встановлює, що «до застави, яка виникає на підставі закону, застосовуються положення цього Кодексу щодо застави, яка виникає на підставі договору, якщо інше не встановлено законом» [1]. У такому випадку виникає аналогія закону, тобто до відносин застави за законом застосовуються положення, що стосуються застави, яка виникає на підставі договору. Застава на підставі договору регулюється нормами ЦКУ, ЗУ «Про заставу» та умовами, зазначеними в самій угоді. Застава за рішенням суду слугує запобіжним заходом у конкретній справі.

Сторонами договору застави є заставодавець і заставодержатель, в особі фізичної або юридичної особи чи держави. У ст. 583 ЦКУ зазначається, що «заставодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель). Заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави» [1].

Договір застави є двостороннім договором і вважається чинним з моменту укладення. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто угоду за всіма істотними умовами договору, які є необхідними для договору застави і є законодавчо закріпленими.

Відповідно до чинного законодавства, існує два типи письмових договорів - простий письмовий та нотаріально засвідчений, існують випадки, коли договір застави потребує державної реєстрації. Доцільно зазначити, що нотаріальне посвідчення договору застави та його реєстрація можлива у випадку, якщо об'єктом застави є нерухоме майно та в інших випадках, передбачених законом.

Зміст договору застави визначений ст. 584 ЦКУ, згідно з якою, «у договорі застави визначаються суть, розмір і строк виконання зобов'язання,

забезпеченого заставою, подається опис предмета застави, а також визначаються інші умови, погоджені сторонами договору» [1]. Вищезазначені поняття в цілому становлять істотні умови договору застави, проте вони можуть відрізнятися залежно від предмета застави, тому що кожен має свої «істотні умови». Ми вважаємо, що дане питання потребує більш детального вивчення та нормативного врегулювання, що забезпечить чітке визначення і неухильне дотримання умов договору, з урахуванням конкретного предмета застави.

Предметом застави може бути будь-яке майно: речі, гроші, цінні папери, тощо, окрім майна, яке має обмежену оборотоздатність або вилучене з обігу. Також це може бути майно, «яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо)», згідно з ч. 2 ст. 576 ЦКУ. Варто зазначити, що до переліку предметів застави не належить майно, яке є державною власністю або зареєстроване у Державному реєстрі Нерухомих пам'яток України як таке, що становить культурну та історичну цінність.

«Залежно від предмета застава має два види: іпотека - застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи) та заклад - застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом - у володіння третій особі»[1]. На нашу думку, існує багато не врегульованих питань, зокрема, що стосуються статусу сторін в договорі іпотеки, а саме розмежування положень, що стосуються статусу майнового поручителя в договорі іпотеки та такого виду забезпечення виконання зобов'язань, як порука. Маковій В.П., зазначає, що «в залежності від конкретного різновиду речі чи майнового права, що є предметом застави, наявна деталізація її правового закріплення, як-то застава векселів у числі застави цінних паперів, застава права оренди у числі застави майнових прав, застава земельних ділянок сільськогосподарського призначення серед застави землі та інш.» [5]. Також існує поділ застави за місцем знаходження предмету застави: застава з передачею майна заставодержателю й застава без такої передачі. Ми визначили базові критерії поділу застави, проте в результаті аналізу наукових робіт виявлено й низку інших класифікаторів.

Як висновок, ми можемо зазначити, що інститут застави має досить розгалужену класифікацію, яка свідчить про його самостійність та незалежність від інших, подібних за сутністю, інститутів. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань виступає ефективним засобом у стимулюванні боржника до належного виконання покладених на нього зобов'язань, адже в результаті невиконання він зазнає санкцій у вигляді майнових витрат, тоді як для кредитора застава є гарантією виконання зобов'язання. Найбільшу тенденцію на застосування має застава, яка виникає на підставі договору, це пов'язано із чітким законодавчим закріпленням та можливістю встановлювати власні умови виконання зобов'язання. Проте,

існують напрямки, які ще потребують детальнішого вивчення вченими-цивілістами і закріплення основних норм на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Кубара У.М. Правова природа заставних відносин. ФП, 2012. № 3. С.343-350.
3. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
4. Маковій В.П. Види застави за вітчизняним законодавством. Південноукраїнський правничий часопис, 2012. № 3. С. 95-98.

**Даценко Ольга Віталіївна,
Омельчук В'ячеслав Володимирович,**
здобувачі першого (бакалаврського),
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
**Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна,**
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗОБОВ'ЯЗАНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ

Кредитний договір повинен виконуватися добровільно, добросовісно, належним чином, в установлені строки і з дотриманням інших вимог та умов, визначених договором, актами законодавства, звичаями ділового обороту тощо. У разі порушення умов кредитного договору до винної сторони можуть бути застосовані як загальні засоби примусового впливу, так і спеціальні, тобто додаткові. До спеціальних способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, належать речовоправові та зобов'язально-правові способи, що стимулюють сторони до належного виконання умов договору, а також забезпечують захист майнових інтересів кредитодавця на випадок порушення зобов'язання позичальником.

Основними поймаєнованими способами забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором є: неустойка, порука та гарантія.

Отже, розпочнемо аналіз зобов'язально-правових способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором з неустойки.

Неустойка як самостійний вид забезпечення кредитних зобов'язань, як правило, не використовується, а поєднується з іншими видами забезпечення. Так, практично всі кредитні договори містять положення, що передбачають застосування такого способу забезпечення, як неустойка, в разі порушення позичальником договірних умов відносно строків повернення кредиту і процентів за користування ним.

Загалом неустойка відіграє важливу роль у регулюванні кредитної діяльності і сприяє підвищенню відповідальності позичальника за неналежне виконання покладених на нього обов'язків.

О. О. Отраднава вважає, що віднесення неустойки до зобов'язально-правових способів забезпечення виконання зобов'язань не є абсолютним. В разі, якщо неустойка визначається у вигляді майнової цінності, вона за своїми ознаками наближається до таких способів забезпечення виконання зобов'язань, як застава та притримання, тобто набуває речового відтінку [1, с. 37].

Законодавець у ЦК України визнав різновидами неустойки штраф та пеню. Варто наголосити на тому, що законодавець визначив ознаки штрафу та пені імперативно, не надавши сторонам кредитного договору можливості їх змінювати. Оскільки штраф, як різновид неустойки, визначається або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання, або у твердій сумі, відтак його розмір, як правило, відомий в момент виникнення забезпеченого штрафом зобов'язання, неустойка у виді штрафу відповідно до ч. 2 ст. 184 ЦК України може бути встановлена як у вигляді речі, визначеної родовими ознаками, так, відповідно до ч. 1 ст. 184 ЦК України, у вигляді індивідуально-визначеної речі, а саме у вигляді нерухомого майна. Водночас, пеня – це триваюча, зростаюча неустойка, загальний кінцевий розмір якої заздалегідь невідомий, тому в якості пені можна застосовувати лише родові речі, кількість яких до передачі також буде змінюватися залежно від часу прострочення [2, с. 560].

Підсумовуючи доцільно зазначити, що у кредитних договорах неустойка, як один із зобов'язально-правових способів забезпечення виконання зобов'язань, стимулює позичальника до належного виконання взятих зобов'язань, адже у випадку їх невиконання чи неналежного виконання у останнього виникає додатковий обов'язок крім основного, що відображається в сплаті грошових коштів чи переданні рухомих речей, не вилучених та не обмежених в цивільному обороті. Більше того, такий обов'язок щодо сплати неустойки залишається за позичальником навіть в тому випадку, якщо така вимога не була передбачена умовами договору.

Серед зобов'язально-правових способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань значну роль відіграє і інститут поруки.

Як вбачається із законодавчої дефініції поруки, відображеної в ст. 553 ЦК України, під порукою розуміється такий договір, за яким поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. В юридичній літературі наголошується, що порука є допоміжним договором,

що використовується для забезпечення будь-якого іншого самостійного договору, та відображає обіцянку про прийняття на себе виконання основного договору або відповідальності за ним в разі його невиконання самим позичальником [3, с. 117].

Аналізуючи ознаки поруки, як способу забезпечення повернення кредиту, доцільно зазначити, що на практиці порука реалізується шляхом укладення договору між кредитором – банком чи іншою фінансовою установою і поручителем. Поручителем може виступати будь-яка фізична чи юридична особа, держава та інші суб'єкти цивільного права. Разом із тим до поручителя в кредитних правовідносинах висувається додаткова вимога про його майнову спроможність і надійність. Саме з цією метою практично всі банківські установи доручають своїм службам аналізувати фінансове становище поручителя.

Отже, договір поруки в практиці кредитування здійснює підготовчі дії до укладення кредитного договору, шукаючи поручителя і одержуючи його згоду. При укладенні договору поруки кредитор у особі поручителя фактично отримує додаткового боржника, до якого може пред'явити вимогу в обсязі всіх невиконаних боржником зобов'язань [4, с. 237].

В банківській практиці договори поруки укладаються до укладення кредитного договору і до передачі позичальнику грошових коштів. Тому договір поруки, що укладений на забезпечення майбутнього зобов'язання, повинен містити умови, які дозволять конкретизувати це майбутнє зобов'язання.

Не менш поширеним в практиці укладення кредитних договорів є такий зобов'язально-правовий спосіб забезпечення виконання зобов'язань, як гарантія. Як зазначається з цього приводу в юридичній літературі, гарантія на сучасному етапі розвитку нашої держави дуже часто використовується кредиторами для мінімізації фінансових втрат, тому попит на цю послугу зростає [5, с. 498].

Метою видачі гарантії є надання кредитодавцю (бенефіціару) впевненості у належному виконанні зобов'язань позичальника (принципала) за кредитним договором. Відповідно й договір про видачу гарантії доцільно сприймати як двосторонній, оскільки він породжує права і обов'язки виключно для гаранта і позичальника (принципала). Тобто, за договором про надання гарантії одна сторона (гарант) зобов'язується за винагороду гарантувати перед кредитором позичальника сплати грошових коштів на виконання умов кредитного договору, а позичальник – сплатити обумовлену суму винагороди гаранта.

Аналіз цивільного законодавства щодо інституту гарантії дозволив О. Р. Шишці зробити висновок про відсутність законодавчих вимог до умов договору про видачу гарантії. На цій основі дослідник до істотних умов договору про видачу гарантії пропонує відносити умову про предмет, розмір винагороди та порядок її виплати, строк видачі гарантії та подію, при настанні якої припиняється зобов'язання гаранта за гарантією [6, с. 106].

Отже, як вбачається із проведеного аналізу, зобов'язально-правові способи забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором відображаються у стимулюванні позичальника до належного виконання взятих на себе зобов'язань шляхом закріплення можливості пред'явлення до нього або до третіх осіб (поручителя, гаранта) зобов'язальної вимоги про сплату кредиту та процентів за ним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Отрадна О. Проблеми предмета неустойки в цивільному праві Підприємство, господарство і право. 2000. № 3. С. 36–39.

2.Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

3.Калінюк О. Іпотека: майновий поручитель; правові наслідки порушення обов'язків іпотекодавця; наступна іпотека; підстави припинення іпотеки. Іпотека – аналіз, коментарі, практика застосування за заг. ред. В. М. Марченка. Х. : Страйк, 2006. С. 116–126.

4.Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (загальні положення) : навч. посіб. К. : Юстініан, 2007. 280 с.

5.Ярема А. Г., Карабань В. Я., Крищенко В. В., Ротань В. Г. Науковопрактичний коментар до цивільного законодавства України: У 4 т.: Т. 1 К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж., 2004. – 928 с.

6.Цивільне право України: підручник. Особлива частина / За заг. ред. д.ю.н., проф. Р. Б. Шишки. К.: Вид. Ліра. К., 2015. 1024 с.

Желтухіна Анастасія,
здобувач першого (бакалаврського),
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник :
Менів Любов Дмитрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАВДАТОК ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

З метою належного виконання учасниками договірних правовідносин взятих на себе зобов'язань цивільним законодавством був визначений перелік видів забезпечення виконання зобов'язань, серед яких окреме місце займає завдаток.

У ч. 1 ст. 570 ЦК України завдаток визначено як грошову суму або рухоме майно, що видається кредиторowi боржником у рахунок належних з

нього за договором платежів на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання [5].

Виділяючи характерні риси завдатку, Д. Е. Федорчук вказує, що: завдаток є майновим способом забезпечення, який здійснюється шляхом передачі певної грошової суми (іншого майна) кредиторі на підтвердження наміру належного виконання; завдаток є акцесорним видом забезпечення виконання зобов'язання, а отже, залежить від дійсного основного(забезпечуваного) зобов'язання; сплата завдатку погашає вимоги кредитора у відповідній частині (на відміну від неустойки, сплата якої не припиняє та не зменшує основного зобов'язання) [6, с. 182].

Досліджуючи вектор дії цих двох видів забезпечення виконання зобов'язань, варто зазначити, що завдаток та неустойка спрямовані на те, аби стимулювати боржника до виконання своїх обов'язків. Загроза втрати завдатку, як і можливість стягнення неустойки, орієнтують боржника на виконання зобов'язання в натурі [1, с. 19].

Завдаток використовуються тоді, коли кредитор «надзвичайно зацікавлений у тому, аби боржник виконав ту саму дію, до якої він зобов'язувався.

І. Й. Пучковська вважає, що винятково стимулююча функція для неустойки та завдатку є закономірною, оскільки саме неустойка та завдаток виступають формами цивільно-правової відповідальності [3, с. 124].

Отже, спільними рисами завдатку та неустойки є те, що вони одночасно є і способами забезпечення виконання зобов'язання, і заходами цивільно-правової відповідальності у випадку порушення зобов'язання зобов'язань. Втім, лише завдаток має двосторонній забезпечувальний вплив, виконуючи превентивну функцію щодо можливих порушень договору як з боку боржника, так і з боку кредитора – адже останній у разі вчинення ним правопорушення повинен повернути завдаткодавцеві подвійну суму завдатку.

Отже, основні відмінності завдатку та неустойки полягають у тому, що завдаток видається «наперед», а сплата або передача неустойки тільки обумовлюється умовами договору у випадку порушення зобов'язання.

Завдаток постає як елемент часткового виконання основного зобов'язання, –натомість питання про сплату неустойки виникає лише у випадку невиконання або неналежного виконання договору.

Оскільки в ст. 547 ЦК України передбачена письмова форма для правочинів щодо забезпечення виконання зобов'язання, у разі її недотримання грошові кошти, які передавалися як завдаток (за домовленістю сторін), вважатимуться авансом, а для стягнення неустойки взагалі будуть відсутні підстави, окрім тих випадків, коли це прямо передбачено законом.

У зобов'язально-правових способах забезпечення виконання зобов'язань (до яких відносяться завдаток, порука, гарантія [2, с.84]) за умови порушення договору боржником кредитор має право вимагати від нього виконання, крім основного, ще й додаткового обов'язку.

З цього приводу І. Й. Пучковська слушно стверджує, що у процесі дослідження способів забезпечення виконання зобов'язання (ст. 546 ЦК України) варто звернути увагу на те, що вони реалізуються («спрацьовують», «включаються») винятково в разі порушення договірної зобов'язання боржником. Вони пристосовані для захисту порушених прав кредитора, що закріплено в понятті кожного з них. [4, с.124].

Різниця між завдатком та заставою полягає також у розмірі, яким забезпечується зобов'язання, оскільки завдаток завжди є частиною грошової суми або майна, яке передається кредиторі, тоді як застава може бути більшою або однаковою з сумою основного зобов'язання.

Порівнюючи обидва види забезпечення виконання зобов'язань, варто згадати, що передаючи завдаток відповідного обсягу боржник заявляє про серйозність своїх намірів щодо виконання основного зобов'язання, тоді як передаванням предмета застави гарантується повернення коштів кредитора.

У разі належного виконання забезпеченого завдатком зобов'язання, частина грошової суми або рухоме майно боржникові не повертаються, оскільки переданий завдаток зараховується як частина виконання основного зобов'язання.

Водночас у ч. 3 ст. 593 ЦК України вказано, що заставлене майно заставодержатель у зазначеному випадку негайно повертає заставодавцеві.

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що завдаток, поряд з іншими видами забезпечення виконання зобов'язання, дійсно надає кредиторі захист від неправомірних дій боржника та стимулює його до належного виконання взятих зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Дзера І. О. Особливості завдатку та забезпечуваних ним зобов'язань. Юридична газета. 2006. № 19 (79)
- 2.Дзера І. О. Завдаток як спосіб забезпечення виконання зобов'язань. На УКМА Наукові записки. 2006. Т. 53. С. 83–87.
- 3.Пучковська І. Й. Науково-правовий висновок: чи припиняє сплата завдатку порушене зобов'язання? Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса». 2007. №3 (33).
- 4.Пучковська І. Й. Щодо визначення характерних ознак і функцій видів забезпечення виконання зобов'язання. Вісник Академії правових наук України. 2006. № 4 (47). С. 118–126
- 5.Цивільний Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. Дата оновлення : 01.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення : 11.03.2021)
- 6.Федорчук Д. Е. Забезпечення виконання зобов'язань: навч. посіб. Д.: «Вебер» (Донецька філія), 2007. 217 с.

**Зінюк Ірина Василівна,
Сумцова Кристина Максимівна**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАВДАТОК ЯК ВИД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

За останні роки наша держава перенесла значні політичні та економічні зміни, тому при укладанні різних договорів з метою захисту юридичних та фізичних осіб законодавство України передбачає способи забезпечення виконання зобов'язань, які в таких умовах набувають все більшої актуальності.

«Способи забезпечення виконання зобов'язань - це сукупність заходів, дій, за допомогою яких сторони цивільного правовідношення впливають одна на одну з метою належного виконання та запобігання настанню негативних наслідків майнового характеру як зі сторони боржника, так і кредитора у зобов'язанні» [1, с. 97].

Саме належне виконання зобов'язань забезпечує укріплення майнового стану та стабілізує комерційний оборот учасників цих відносин.

Основні способи забезпечення виконання зобов'язання поділяються на речово-правові та загально-правові. «Речово-правові засоби мають місце тоді, коли в інтересах кредитора є заздалегідь виділене майно. До цього виду відноситься: застава, завдаток, притримання. Загально-правові - стимулюють боржника до належного виконання шляхом створення можливості пред'явлення до нього або третіх осіб зобов'язальної вимоги»[2].

Регламентація завдатку як одного із видів забезпечення зобов'язань, найпоширенішим видом яких є договірні зобов'язання, здійснюється нормами статей 570-571 Цивільного кодексу України.

Відповідно до ст. 570 Цивільного Кодексу України: «Завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредитором боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання» [3].

Завдаток виступає як способом забезпечення виконання зобов'язань, так і способом платежу. Тобто, завдаток виплачується стороною, що зобов'язана сплачувати платежі за договором наперед - до моменту настання

строку платежу. Сторонами договору завдатку є завдаткодавець та завдаткоотримувач. Завдаток повинен передаватися боржником за основним зобов'язанням кредитора.

Завдаток також відрізняється від інших способів забезпечення виконання зобов'язання тим, що він забезпечує тільки договірні зобов'язання, і тому завдатком не можуть забезпечені деліктні зобов'язання, зобов'язання з безпідставного збагачення та інші, що виникають не на підставі договору та безвідплатні договори.

Завдаток має різні функції:

- платіжну – завдаток зараховується в рахунок майбутніх платежів, що виникатимуть з договору;
- забезпечувальну – завдаток спрямований на забезпечення виконання договору;
- посвідчувальну – завдаток є підтвердженням зобов'язання;
- компенсаційну – завдаток виступає як відшкодування невиконаних вимог кредитора.

Способи забезпечення виконання зобов'язань надають кредитору додаткову можливість у належному виконанні боржником свого обов'язку. «Крім того, вони (крім гарантії) мають акцесорний характер, утворюючи, відповідно до ч. 3 ст. 548 ЦК України, додаткове зобов'язання. Так, до акцесорних засобів належить і завдаток» [3].

Завдаток може забезпечувати тільки реальне існуюче зобов'язання і сам факт укладення зобов'язання свідчить про його існування. Це особливо стосується зобов'язань, що потребують обов'язкового нотаріального посвідчення. В таких випадках, завдаток може виконувати посвідчу вальну функцію лише опосередковано.

Перечисливши все вищесказане, можна зробити висновок, що завдаток виконує роль доказу укладення договору, забезпечено тільки виконання грошових зобов'язань та забезпечуватися лише зобов'язання, що виникають з договорів. Завдаток забезпечує договір, значить, прописується прямо в договорі купівлі-продажу або в додатковій угоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 20 серп. 2019 р.: (офіц. текст). К.: Паливода А. В., 2019.

2.Класифікація засобів забезпечення виконання зобов'язань: https://pidruchniki.com/1948032746234/prayo/klavilikaI8iya_2a8oBiу_2aBe2pe^eппуа_уікопаппуа_2oBoууа2ап

3. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40- 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 27.03.2021).

Кобзар Владислав Анатолійович,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ІПОТЕКИ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Одним із інструментів, що надає можливість уникнути негативних наслідків у випадок невиконання або неналежного виконання зобов'язання, являється іпотека. В період євроінтеграційних процесів нашої країни відбувається реформування всіх сфер життя суспільства, що зумовлює виникнення нових та удосконалення існуючих способів забезпечення зобов'язання. Одним із видів застави виступає саме іпотека, яка є досить поширеною серед населення. Це зумовлено тим що, даний правовий інститут не тільки забезпечує наявність і збереження майна у разі, якщо боржник не зможе виконати зобов'язання, а й являється певним стимулом боржнику щодо належного виконання покладних на нього обов'язків.

Іпотечні правовідносини регулюються великою кількістю нормативно-правових актів, основним з яких є Закон України «Про іпотеку», прийнятий 5 червня 2003 року. Відповідно до статті 2 цього Закону законодавчою базою також є Конституція України, Цивільний Кодекс України, Господарський Кодекс України, Земельний Кодекс України та низка інших правових документів, а також міжнародні договори, прийняті і ратифіковані у відповідному порядку Верховною Радою України [1].

Закон України «Про іпотеку» містить порядок виникнення та припинення іпотечних правовідносин, правила застосування іпотеки, права та обов'язки учасників цих відносин. Так статтею 1 даного Закону дається визначення поняття іпотеки, відповідно до якої під нею розуміється «вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом»[1].

А норма Цивільного Кодексу України говорить, що «іпотека – це застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи»[2]. Отже, можна стверджувати, що іпотека являє собою окремий вид застави, якій притаманні специфічні ознаки, що вирізняють її

серед інших способів забезпечення виконання зобов'язання. Так одною з ключових особливостей являється об'єкт даного виду застави – іпотека стосується тільки нерухомого майна, яке має значну вартість.

Всі положення, які стосуються застави як способу забезпечення виконання зобов'язання, так само повинні застосовуватися і до іпотеки, крім випадків, коли наявний «конфлікт спеціальної і загальної правової норми», тобто якщо нормативно-правовий акт містить спеціальні норми щодо регулювання іпотеки, тоді як інші положення закону містить відмінні правила щодо застави, то застосуванню підлягають спеціальні норми іпотечних відносин.

Іпотечні правовідносини виникають на підставі договору, закону чи рішення суду. Як всі способи забезпечення виконання зобов'язань іпотека носить похідний характер від основного зобов'язання і є чинною до моменту припинення останнього чи закінчення самого строку іпотечного договору. До кола осіб, що виконують іпотечне зобов'язання, відносять іпотекодавця (боржника) і іпотекодержателя (кредитора), якими можуть виступати як юридичні, так і фізичні особи.

Кожне зобов'язання має виконуватися належним чином, в даному випадку ми притримуємось думки В.Ю. Дмитренко, який вважає, що належним іпотечне зобов'язання буде тоді, коли його виконання буде здійснено:

1. належними сторонами (здійснення на користь іпотекодержателя певних дій іпотекодавцем, що становить зміст даного зобов'язання та прийняття іпотекодержателем особисто його виконання);
2. належним предметом (предметом іпотеки (власне нерухомі речі; речі, на які поширюється режим нерухомих речей; майнові права), що перебуває у володінні та користуванні іпотекодавця, а іпотекодержатель в свою чергу має право у разі невиконання іпотекодавцем зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки);
3. належним способом (визначеним законом чи договором порядок вчинення іпотекодавцем дій на виконання іпотечного зобов'язання);
4. у належному місці (за місцезнаходженням предмета іпотеки, якщо інше не встановлено договірними положеннями, де боржник має здійснити певні дії, а кредитор прийняти виконане);
5. у належний строк (час, відповідно до якого сторони можуть реалізувати права і обов'язки відповідно до договору) [3, ст. 45].

Юридична природа іпотеки полягає у забезпеченні правового механізму, що сприяє дотримання принципу довіри-відповідальності між іпотекодавцем і іпотекодержателем.

Отже, можна зробити висновок, що іпотека є особливим самостійним способом забезпечення виконання зобов'язання і в сучасних умовах набуває ще більшого значення. Вона надійно захищає інтереси кредитора з основного зобов'язання, надаючи йому право у випадку невиконання даного зобов'язання боржником отримати задоволення за рахунок заставленого

нерухомого майна. В той же час іпотека захищає законні права боржника, так як саме іпотечне зобов'язання являється тільки додатком до основного, тому у випадку недійсності останнього припиняються і іпотечне правовідношення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. , № 898-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення: 04.02.2021)
2. Цивільний кодекс України від 16.01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.02.2021).
3. Дмитренко В.Ю. Загальні умови виконання іпотечного зобов'язання: проблеми та шляхи вирішення. Економіка та право. 2017. № 1 (46). С. 41-46.

Корнієць Руслан,

здобувач першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник :

Менів Любов Дмитрівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу,

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОРУЧИТЕЛЯ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ПОРУКИ

Припинення поруки в разі відсутності спору відбувається відповідно до закону і не потребує звернення до суду. За наявності спору, коли кредитор не визнає або заперечує факт припинення поруки на підставі закону, поручитель вправі звернутися до суду за захистом свого оспорюваного права. Відповідно кожна особа має право в порядку, установленому законом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Особа, права якої порушено, може скористатися не будь-яким, а конкретним способом захисту свого права. Під способами захисту суб'єктивних цивільних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на порушника.

На думку науковців, захист суб'єктивних цивільних прав, свобод та інтересів, що охороняються законом, здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належної форми, засобів і способів захисту [1, с. 23].

Одним з таких способів захисту є подання позову з метою захисту порушених, оспорених або невизнаних цивільних прав або передбачених законом інтересів.

Окрему увагу заслуговує думка науковців, яка розуміє позов як вимогу, що завжди пред'являється до суду проти відповідача. В силу цього пред'явлення і розгляд такої вимоги відбувається у визначеній законом процесуальній формі. В силу цієї ж обставини позов завжди є вимогою про захист суб'єктивного права чи законного інтересу [2, с. 130].

Т. Бондар, аналізуючи наявні в літературі наукові поняття, зазначає, що позов – це пред'явлені до суду для розгляду й вирішення у визначеному процесуальному порядку матеріально-правові вимоги позивача до відповідача, засновані на певних юридичних фактах, обумовлених спірними матеріально-правовими відносинами [3, с. 69].

У справах про припинення поруки предметом позову виступає вимога про припинення правовідносин поруки, що виникли між кредитором і поручителем (позивачем) на підставі договору поруки. Підставою позову є фактичні обставини, що свідчать про наявність підстав припинення поруки, передбачених ст. 559 ЦК України (сплив строку договору поруки, строку на пред'явлення вимоги та ін.). Змістом позову є спосіб захисту, обраний позивачем, – припинення відносин поруки

Стаття 16 ЦК України передбачає, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу і визначає способи захисту цивільних прав та інтересів. Статтею 16 ЦК України встановлено, що способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Крім того, цією ж статтею передбачено, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Положеннями ст. 16 ЦК України актуалізується питання про те, який саме спосіб захисту може обрати суд, розглядаючи цивільну справу. Виходячи зі змісту вказаних норм, можливість самостійного обрання способу захисту судом є в разі, якщо такий спосіб не передбачений договором або законом, спосіб захисту повинен не суперечити закону, застосування такого способу захисту має бути передбачено законом. Крім того спосіб захисту повинен відповідати викладеній у позовній заяві вимозі.

Вибір способу захисту, як і визначення предмета та підстав позову, належить до компетенції позивача. При цьому суд, розглядаючи справу, діє в

межах, які умовно визначаються позивачем у позові. Із цієї точки зору обрання судом іншого, ніж зазначений у позові, хоча б і ефективного способу захисту може розглядатися як вихід за межі позовних вимог.

Суди при визначенні моменту припинення договору поруки мають зважати на те, що загальний строк дії договору встановлюється сторонами в самому договорі, а строк дії договору поруки – у договорі поруки. Однак право на припинення поруки в особи виникає зі спливу шестимісячного строку з моменту звернення банку до поручителя з вимогою погасити заборгованість, а тому ототожнення строку дії договору зі строком дії поруки без установлення зазначеної обставини є помилковим.

У справах про визнання договору поруки недійсним на підставі ст. 230 ЦК України позивачі зазвичай заявляють, що боржником та (або) працівниками банківських установ під час укладення кредитного договору замовчувались або неправдиво повідомлялись відомості, які, на думку позивачів, мали істотний вплив на їхнє волевиявлення при укладенні договорів поруки.

Особа, яка оскаржила правочин, має довести, що за відсутності тяжкої обставини правочин не було б учинено взагалі або вчинено не на таких умовах. У практиці мають місце спори про визнання недійсними кредитних договорів, а у зв'язку із цим і договорів поруки та іпотеки, укладених у період 2007 – 2009 років, з посиланням на невідповідність укладених договорів моральним засадам суспільства, оскільки саме в цей період сталася світова фінансова криза, яка вплинула на фінансове становище осіб боржників. У цьому разі йдеться фактично не про невідповідність вимогам законодавства змісту правочину, а про ускладнення, які виникли на стадії виконання боржником взятого на себе обов'язку [4, с.14-16].

Отже, непоодинокими є випадки оспорення договору поруки на тій підставі, що особа як поручитель такого договору не підписувала і навіть не знала про його існування, доки фінансова установа не звернулася до неї з вимогою про виконання боргового зобов'язання боржника. Почеркознавча експертиза, що проводиться в ході розгляду таких справ, як правило, підтверджує невідповідність підпису поручителя. Вирішуючи спори, суди визнають такі договори або недійсними, або нікчемними, а іноді – неукладеними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Спасибо-Фатеева І. Порука і гарантії як способи забезпечення зобов'язань // Підприємництво, господарство і право. 2002. № 3. С. 22-25
2. Науково практичний коментар до цивільного законодавства України: В 4 т. / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Кривенко, В. Г. Ротань. Т. 2. К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юрид. дослідж, 2004. С. 864
3. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: загальні положення : Навчальний посібник: Юстиніан, 2007. 280 с.

4. Порука як вид забезпечення виконання зобов'язання.: істотні умови і особливості договору поруки; розгляд судами справ про визнання договору поруки недійсним; розгляд судами справ про визнання поруки припиненою; виконання договору поруки; правові висновки ВСУ з питань застосування законодавства щодо поруки: офіц. Вид. / В.І. Гуменюк, О.Є. Бурлай, С.В. Павловська: відп. Ред.. В.І. Гуменюк. К.: Ін Юре, 2015. 160 с.

**Кохно Аліна Анатоліївна,
Левченко Дар'я Іванівна**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАХИСТ ПРАВА СПОЖИВАЧІВ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ НА ІНФОРМАЦІЮ

Питання права споживачів страхових послуг на інформацію та захист цього права у разі невизнання, оскарження чи порушення в даний час не вирішується вітчизняними вченими.

У свою чергу, є чимало випадків порушень цього права споживачів страхових послуг, які є наслідком відсутності необхідної, достовірної та достатньої інформації про зміст страхової послуги, терміни її надання тощо.

Вивчення взаємозв'язків щодо реалізації та захисту права на інформацію споживачів страхових послуг повинно базуватися на науковій роботі, що вивчає різні аспекти права на інформацію та самої інформації. Це, зокрема, праці Б. М. Гоголя [3], О. В. Кохановської [4], А. І. Марущака [5], О. П. Письменної [6], С. В. Ясечка [7].

Для з'ясування сутності термінів «інформація» та «право на інформацію» спочатку слід зробити посилання на юридичні джерела. Тож у ч. 2 ст. 34 Конституції України закріплено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, усно, письмово або будь-яким іншим способом, на свій розсуд. Систематичний аналіз норм ЦК України породжує, з одного боку, присвоєння інформації об'єктам цивільних прав (ст. 177 Цивільного кодексу України), а з іншого - право на інформацію (Стаття 302 Цивільного кодексу України) про особисті немайнові права як фізичної особи, яку також можна простежити до об'єктів цивільних прав, але в іншій якості.

Загальне визнання таких принципів права не виключає висновку про те, що ці визначення термінів інформації та права на інформацію не є досконалими, і тому можна запропонувати варіанти їх вдосконалення.

Якщо ми адаптуємо це визначення до страхових відносин, ми можемо сказати, що право споживача на інформацію є незалежним суб'єктивним правом, яке не є ідентичним поняттю права на інформацію в контексті ст. 34 Конституції України та ст. 200 Цивільного кодексу України. Змістом права споживача на інформацію про страхові послуги є здатність споживача вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати певну інформацію, а саме: зміст страхової послуги, умови її надання, ціну цієї послуги, умови та процедури для виплати страхових виплат. Мови на випадок страхового випадку, фінансове становище страховика тощо.

Вивчаючи захист прав споживачів страхових послуг на інформацію, необхідно з'ясувати особливості прав цієї групи споживачів. З цією метою слід продовжити відповідні положення українського Закону про захист прав споживачів, українського Закону про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг, українського Закону про страхування та інших спеціальних законів, що регулюють надання певних видів страхових послуг. проаналізовано.

Особливу увагу слід приділити питанню неналежної реалізації права споживача страхових послуг на отримання інформації про умови цієї послуги щодо ознайомлення / незнання споживачів страхових послуг із правилами страхування, розробленими страховиком для кожного виду страхування та предметної реєстрації в уповноваженому органі на право оформлення відповідного виду страхування.

Як відомо, ці правила страхування є невід'ємною частиною договору страхування. Однак ці правила не відображені в тексті договору страхування, укладеного з конкретним споживачем страхових послуг, а існують як окремий документ, який є невід'ємною частиною договору страхування. Як результат, більшість споживачів не знають, що їм слід прочитати зміст цих правил страхування. Це означає ознайомитись із документом, якого ви зазвичай не бачите, але в кращому випадку повідомляєте про його існування (правила страхування).

З цього можна зробити висновок, що, оскільки споживач страхових послуг починає реалізовувати своє право на інформацію до укладення договору страхування, у разі виникнення певних перешкод при здійсненні цього права або у випадку відсутності інформації у страховика, набагато простіше зв'язатися з іншим страховиком, ніж спробувати відстояти своє право в суді. У той же час ми наголошуємо, що право споживача на інформацію про страхові послуги є основним і починається, на основі чого реалізуються всі інші права споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр. Дата оновлення : 01.01.2020. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення 09.03.2021)

2. Цивільний кодекс України від 16 березня 2001 р. № 435-IV. Дата оновлення : 01.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення : 09.03.2021)

3. Гоголь Б. М. Право на інформацію в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Б. М. Гоголь ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2010. 16 с.

4. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Олена Велеонінівна Кохановська; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 34 с.

5. Марущак А. І. Цивільні права на інформацію // Юридичний вісник. 2009. № 3(12). С. 33 – 36.

6. Письменна О. П. Право на інформацію про товари, роботи (послуги) в системі прав споживачів // Університетські наукові записки, 2008. № 2 (26). С. 45 – 48.

7. Ясечко С. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення права на інформацію: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. В. Ясечко; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 17 с.

Линчак Валентина Павлівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОРУКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ КРЕДИТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Актуальність даної теми полягає в тому, що не всі способи забезпечення виконання зобов'язань можуть бути дієвими. Деякі з них не можуть повністю забезпечити інтереси кредитора, бути ефективними, якщо у боржника відсутнє майно. Саме в цих випадках використовують поруку.

Вченими та фахівцями, що вивчали це питання, є Д. М. Гриджук, І. Й. Пучковська, І. А. Лавріненко, О. В. Михальнюк, Ч.Н. Азімов, С.М. Андросов, В.А. Бєлов, Т.В. Боднар, М.І. Брагинський, В.В. Вітрянський, К.Д. Гасников, Б.М. Гонгало, А.С. Жила, Н.С. Кузнєцова, О.В. Латинцев, Г.О. Михайлюк.

Відповідно до ст. 553 Цивільного Кодексу України «за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником» [1]. У чинному законодавстві України відносини поруки врегульовані нормами статей 553—559 §3 Глави 49 Цивільного кодексу України (ЦК).

Зміст поруки полягає в тому, що кредитор в особі поручителя фактично отримує додаткового виконавця робіт, до якого може пред'явити вимогу в обсязі всіх невиконаних основним боржником зобов'язань за договором підряду.

Її завдання полягає у захисті прав сторін під час укладання цивільно-правових угод від імовірних недобросовісних дій іншого учасника таких правовідносин або відмови від виконання певних домовленостей.

Виділяють наступні характерні ознаки поруки, що повністю розкривають її правову природу:

- укладення договору – єдина підстава виникнення поруки;
- поручителем може виступати одна особа або кілька осіб;
- акцесорний (додатковий) характер поруки;
- солідарний вид відповідальності поручителя і боржника, а в окремих випадках - субсидіарний;
- поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові;
- можливість забезпечення порукою будь-яких зобов'язань - договірних, позадоговірних, додаткових.

Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», надання порук є фінансовою послугою, але тільки при дотриманні таких умов:

- порука відноситься до фінансових активів;
- метою поруки є отримання прибутку або збереження номінальної вартості активів.

«Виходить, що якщо поручитель отримав за свої послуги від боржника:

- суму, яка дорівнює тій, що була сплачена поручителем кредиторю (немає прибутку – не зберігається й номінальна вартість активів), то така порука не вважається фінансовою послугою;
- суму, розмір якої більший від сплаченої кредиторю, тоді це розцінюється як фінансова послуга» [2].

Поруку можна розглядати як фінансову гарантію. Особливістю поруки є те, що зобов'язання за договором поруки мають характер додаткового (акцесорного) стосовно основного зобов'язання. Тобто, припинення основного зобов'язання одночасно припиняє дію договору поруки.

У зв'язку з тим, що у країні зростає ринок кредитних послуг, збільшується й кількість порук у цій сфері. Видаючи боржнику кредит, банк

хоче отримати поруку третьої особи (поручителя), як забезпечення виконання останнім своїх зобов'язань з повернення кредиту. Банк і поручитель укладають договір, за умовами якого поручитель зобов'язується відповідати перед банком за зобов'язаннями боржника у разі, якщо боржник буде не в змозі їх виконати.

Як зазначає І. Й. Пучковська, «законодавець, закріплюючи в ст. 559 ЦК підстави припинення поруки, тим самим припиняє право кредитора на захист своїх інтересів за основним зобов'язанням за рахунок майна поручителя. Захист же за рахунок майна боржника може здійснюватися кредитором у межах загального строку позовної давності, який починається з моменту порушення боржником договору, забезпеченого порукою» [3, с. 380].

Відповідно до ст. 554 Цивільного кодексу України «у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя» [1].

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, «у вузькому розумінні відповідальність поручителя визначається, як відповідальність за невиконання або неналежне виконання забезпеченого порукою зобов'язання боржника, що проявляється у відшкодуванні збитків, сплаті неустойки, а за грошовими зобов'язаннями також і сплаті процентів за користування грошовими коштами» [4].

Отже, порука – це окремий вид забезпечення виконання зобов'язань, що використовують для уникнення кредитних ризиків. Збільшення кількості порук пов'язане з розвитком фінансового ринку. Банк і поручитель укладають договір, за умовами якого поручитель зобов'язується відповідати перед банком за зобов'язаннями боржника у разі, якщо боржник буде не в змозі їх виконати. За договором поруки поручитель відповідає перед кредитором тільки за порушення зобов'язання боржником.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. Дата оновлення 04.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (Дата звернення: 01.03.2021).
3. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань : монографія. Харків :Право , 2017. 472 с.
4. Спасибо-Фатєєва І. В. Порука і гарантія як способи забезпечення зобов'язань. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 3. Ст. 22–25.

Маїк Анастасія Володимирівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕУСТОЙКИ ЯК СПОСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Сьогодні все частіше спостерігаються ситуації неналежного виконання договірних зобов'язань, що створює правові наслідки для договірних сторін, одна з яких може при цьому нести певні збитки. Для стимулювання належного та вчасного виконання зобов'язань сторонами договорів законодавстві передбачені способи забезпечення виконання договірних зобов'язань. Одним із найпоширеніших способів забезпечення виконання договірних зобов'язань є неустойка.

Актуальність цієї теми полягає у відсутності єдиного погляду на визначення правової природи неустойки у науковій літературі, віднесення неустойки до способів забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві та застосування неустойки як міри відповідальності у господарському праві.

Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язань співвідноситься з розміром заподіяних кредитором невиконанням зобов'язання збитків. При цьому ніяких додаткових майнових гарантій кредитор не набуває: боржник або відшкодовує збитки (залікова неустойка), або сплачує лише їх частку (виключна неустойка). В штрафній же неустойці проявляється її забезпечувальний характер – кредитор отримує грошову суму незалежно від наявності чи відсутності збитків.

«Слід звернути увагу на законодавче розширення кола предметів, що можуть передаватись боржником в якості неустойки у випадку невиконання або неналежного виконання договорів, що видається, зважаючи на розширення договірної свободи, цілком виправданим підходом. Так, законодавець у загальній нормі ст. 551 ЦК України визначає, що предметом неустойки може бути грошова сума, а також і інше рухоме і нерухоме майно»[1, с. 51].

Окремі аспекти неустойки як способу забезпечення виконання договірних зобов'язань розглядали такі відомі науковці, як Є. О. Суханов, І. Й. Пучковська, А. О. Травкін, Д. І. Мейер, О. І. Гелевей та багато інших.

А. О. Травкін зауважує, що, якщо порівняти неустойку із завдатком, заставою, порукою та гарантією, очевидним є те, що останні займають більш вузьку сферу застосування у правовідносинах. Тому не випадково законодавець, наводячи перелік видів забезпечення виконання зобов'язань, поставив неустойку на перше місце.

Залежно від джерела встановлення неустойка поділяється на:

– законну, тобто встановлену в нормативному порядку — в законі або іншому правовому акті;

– договірну, яка встановлюється безпосередньо в нормах договору (правочину), укладеного між сторонами.

За видами неустойки поділяються на:

– залікову — це неустойка, що передбачає можливість стягнення як неустойки, так і збитків, але в тій частині, яка не покрита неустойкою;

– виняткову — закон або договір можуть передбачити стягнення лише неустойки, але не збитків;

– штрафну — це неустойка, яка підлягає сплаті понад розмір збитків, які заподіяні невиконанням або нена належним виконанням зобов'язання;

– альтернативну — «за вибором кредитора стягується або неустойка, або збитки» відповідно до ст. 624 ЦК України [2, с. 198].

Згідно із ст. 549 ЦК України «неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення зобов'язання» [2, с. 179].

Говорячи про правову природу неустойки слід зазначити, що єдиної точки зору серед дослідників цієї правової категорії немає. Основна проблема стосується того, чи визнавати неустойку лише способом забезпечення виконання зобов'язання або лише мірою відповідальності, чи визнати подвійну правову природу неустойки.

Аналізуючи неустойку як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, слід підтримати позиції таких вчених, які вказують на подвійну природу неустойки. Так, О. І. Гелевей зазначає, що «неустойка – це сума, яку боржник зобов'язаний сплатити у випадку порушення зобов'язання. Вона визначається одночасно із виникненням зобов'язання і до його порушення стимулює боржника, тим самим забезпечуючи виконання зобов'язання, якщо ж неустойка стягується, це вже є мірою відповідальності» [3, с. 11]. Таку позицію поділяє і О. О. Отрадна, підкреслюючи, що «правова природа неустойки залежить від «етапу існування неустойки в зобов'язальних правовідносинах»» [4, с. 9].

Отже, неустойка як спосіб забезпечення виконання договірних зобов'язань включає наступні ознаки: вона спрямована на попередження невиконання чи нена належного виконання умов договорів, її застосуванню передують невиконання чи нена належне виконання боржником передбачених договором зобов'язань, стягненням неустойки компенсуються ті втрати, які зазнав кредитор у зв'язку з невиконанням умов договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Гриняк А. Неустойка як спосіб забезпечення виконання підрядних зобов'язань / Андрій Гриняк. // Юридична Україна. 2012. С. 51.
2. Цивільний кодекс України : закон України: від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 198, 549.
- 3.Гелевей О. І. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. І. Гелевей. К., 2003. С. 11.
- 4.Отраднава О. О. Неустойка в цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Отраднава ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2002. С. 9.

**Мартинюк Анастасія Русланівна,
Дідескул Дарина Леонідівна,**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ НА ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ

Створення ринкової економіки та передача коштів і засобів виробництва у приватну власність, розвиток страхової та банківської справи - всі ці події сприяли до створення нового виду діяльності такого як аудиторська. «Аудит фінансової звітності - аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам» [2, с.2]. Аудит проводиться на підставі договору між та замовником (клієнтом) та аудитором (аудиторською фірмою) згідно статті 7 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність. «Аудиторська діяльність в Україні є саморегулюючою, держава лише встановлює перелік вимог до проведення аудиту, а методику його проведення визначають Аудиторська палата України, Спілка аудиторів України та їх територіальні

відділення шляхом затвердження стандартів, норм, положень, інструкцій, роз'яснень»[3, с.563].

Зазвичай структура договору різна, але форма в цілому має відповідати стандартам, що зазначені в українському законодавстві. Преамбула договору після зазначення назви і номера, місця та дати його підписання, мають бути приведені назви сторін, що склали договір (замовник та аудитор), прізвища посадових осіб, які займалися підписанням договору від імені обох сторін, а також : предмет даного договору, зобов'язання сторін, строк виконання, відповідальність сторін, строк дії договору, реквізити сторін та особливі умови. «Договір на надання аудиторських послуг повинен включати в себе зобов'язання клієнта про оплату робіт незалежно від висновків, які містяться в аудиторському висновку, а також про попередню оплату всієї суми договору або більшої її частини, що відповідає світовій практиці деяких транснаціональних аудиторських компаній. Факт виконання робіт підтверджується передачею висновку клієнту. На екземплярі висновку, який залишається у аудиторів, клієнт повинен проставити розписку в тому, що висновкотриманий, або висновок направляється клієнту по пошті з повідомленням про вручення» [1, с. 254].

З метою уникнення різноманітних непорозумінь, пов'язаних з взяттям певних зобов'язань кожною з сторін та умовами їх виконання та можливістю настання відповідальності, що може бути наслідком невиконання обов'язків передбачених цим договором, потрібно чітко висвітлити всі основні положення взаємодії, що виникає внаслідок укладання цього договору. Це передбачається п.2 ст.7 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Договір на проведення є офіційним документом, що врегульовує відносини між клієнтом та аудитором, він не має кардинальних відмінностей від інших договорів, що притаманні для фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб при здійсненні свого виду підприємницької діяльності. Даний вид договору є гарантією виконання зобов'язань, вказуючи права та обов'язки сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шалімова Н.С. Специфіка договору на проведення аудиту та цивільно-правової відповідальності аудиторів.2018. С.248-259.
2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення 02.03.2021)
3. Романів Є.М., Приймак С.В., Гончарук С.М.. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Львів, 2017. С.563

**Мельник Т.Р.,
Шевчук В.Р.,**
здобувачі першого (бакалаврського)
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВО ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

На сьогодні законодавством України встановлені такі способи забезпечення зобов'язання як неустойка, гарантія, порука, застава, притримання і завдаток. Але закріплені механізми забезпечення не дозволяють повною мірою здійснити захист інтересів та забезпечити дотримання прав позикодавця. В першу чергу це стосується кредитних договорів і договорів позики, де в більшості випадків застосовується застава і порука. У той же час багато європейських країн використовують ще один ефективний засіб забезпечення виконання зобов'язання – довірчу власність (фідучіарний заклад), так як цей спосіб використовувався ще в часи існування Римської імперії і являвся першою формою застави.

Тому з метою законодавчого врегулювання права довірчої власності у 2019 році були внесені зміни до деяких нормативних актів, в тому числі до Цивільного Кодексу України, в якому закріплювався цей вид забезпечення зобов'язання.

Відповідно до статті 597-1 Цивільного Кодексу України «право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань є різновидом права власності на майно, за яким кредитор, який отримав майно у довірчу власність (довірчий власник), не має права самостійно відчужувати таке майно, крім як для звернення стягнення на нього, а також викупу його для суспільних потреб» [1]. Даний спосіб забезпечення виконання зобов'язання виникає на підставі укладення письмового договору, сторонами якого є довірчий засновник та довірений власник. Після встановлення довірчої власності саме право власності довірчого засновника підлягає припиненню, а у довірчого власника воно виникає, але в даному випадку він не може самостійно відчужувати дане майно, тільки в разі звернення стягнення чи викупу для суспільних потреб.

Об'єкт права довірчої власності – це майно, яке відповідно до закону може бути відчужено і на яке може звертатися стягнення. Законодавством

передбачено, що об'єктом довірчої власності не мають права виступати цінні папери і корпоративні права.

Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання є досить вигідною для кредитора, так як останньому не слід перейматися можливістю банкрутства боржника, як у випадку іпотеки. Це пояснюється тим, що на задоволення вимог кредитора дія мораторію, який встановлюється процедурою банкрутства, не поширюється, а також об'єкт довірчої власності не включається до ліквідаційного майна довірчого засновника.

Цивільним Кодексом України передбачено випадки, коли довірчим власником звертається стягнення на об'єкт права довірчої власності, а саме:

1. відбулася державна реєстрація рішення про припинення юридичної особи, тобто боржника;
2. судова постанова про встановлення банкрутства боржника за головним зобов'язанням чи довірчого власника;
3. смерть боржника за головним зобов'язанням, а також визнання його недієздатним чи померлим.

Потрібно зазначити, що різниця між довірчою власністю і правом довірчої власності як засобом забезпечення зобов'язання, на думку І. С. Канзафарової виявляється в тому, що «перша не створює наслідків у вигляді припинення права власності на майно для його власника після передачі довірчому власнику, а друга передбачає припинення у довірчого засновника права власності на передане довірчому власнику майно на час повернення боргу: для рухомого майна – з моменту укладення договору, для нерухомого майна – з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно» [2, с.103].

Довірча власність як спосіб забезпечення зобов'язання, є досить дискусійним питанням, так як доцільність внесення даної категорії до Цивільного Кодексу України не раз виносилась на обговорення і ще досі спірно оцінюється науковцями та юристами.

Так прихильники даного способу забезпечення виконання зобов'язання стверджують, що плюсом даного інституту є, по-перше, зменшення ризиків кредиторів, які пов'язані з поверненням заборгованості, а, по-друге, створення джерел для поширення кредитного бізнесу. Механізм звернення стягнення на майно для кредитора є більш простішим та реалізується набагато швидше, ніж повернення грошових коштів чи реалізація механізму застави (іпотеки).

В свою чергу противниками даної категорії наводяться аргументи щодо того, що даний механізм надає здатність боржнику уникнути звернення стягнення на майно – фіктивна передача майно в довірчу власність, так як на майно довірчого засновника стягнення не звертається. Під сумнів підпадає і сама ефективність такого інституту, адже наявні певні колізії в нормах законодавства щодо закріплення звернення стягнення на майно. Головним недоліком науковці вважають те, що незрозумілим залишається навіть

боржнику погоджуватися на такий не дуже безпечний спосіб забезпечення [3].

Отже, право довірчої власності є досить новим видом забезпечення виконання зобов'язання та альтернативою іпотеці. Наразі є багато законодавчо неврегульованих питань щодо даної проблеми, так як довірча власність є як різновидом права власності, так і способом забезпечення виконання зобов'язання. Введення даної категорії в цивільне право має на меті якнайкраще задовільнити інтереси кредитора, але при цьому боржник перебуває в досить не вигідному становищі. Тому наразі потребує більш детального визначення саме баланс прав і обов'язків кредитора і боржника щодо довірчої власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.02.2021).
2. Кanzaфарова І.С. Право довірчої власності як спосіб забезпечення зобов'язань у цивільному праві. Правова держава. 2020. № 37.с.101- 116.
3. Довірча власність як новий спосіб виконання зобов'язань. Феміда: веб-сайт . URL: <https://femida.ua/advice/dovircha-vlasnist-yak-novuj-sposib/> (дата звернення: 10.02.2021).

**Нетребко К.В.,
Мацелик М.М.,**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ГАРАНТІЯ ЯК ВИД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ НА ПРАКТИЦІ ТА ДОТРИМАННЯ СТРОКІВ

Договір як домовленість двох або більше сторін завжди має конкретну мету, яка відображається у визначенні, зміні або припиненні прав і обов'язків між сторонами. Укладання будь якого подібного документу, першочергово передбачає добросовісне виконання зобов'язань, які були покладені на сторони договору, окрім цього їх належне виконання виступає стимулом для

зміцнення майнового становища учасників та формування впевненості у досягненні мети.

Проте у випадку якщо ви раніше не працювали з тим чи іншим контрагентом, то цілком нормальним явищем є виникнення тих чи інших сумнівів стосовно його сумлінності та виконання тих самих зобов'язань з його боку. Способом усунення цих самих сумнівів можуть виступати засоби забезпечення виконання зобов'язань.

Засоби забезпечення виконання зобов'язань - це додаткові забезпечувальні заходи, які мають спеціальний (додатковий) характер і дають можливість досягнути виконання незалежно від того, чи заповідяні кредитором збитки і чи є у боржника майно, на яке можна звернути стягнення за виконавчими документами.[1]

Відповідно до статті 546 частини першої Цивільного кодексу України передбачено наступні види виконання зобов'язань: неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток та право довірчої власності. Окрім цього, у частині другій даної статті передбачено те, що договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.[2]

Від моменту набрання чинності Цивільного кодексу України 1 січня 2004 року гарантія фактично стала самостійним видом забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань, сутність якого полягає у тому, що банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку відповідно до статті 560 ЦК України.[3]

Зокрема гарантія як вид забезпечення виконання договору має ряд особливостей, серед яких наступні:

- фактична незалежність гарантії від основного зобов'язання у більш розширеному тлумаченні – зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання відповідно до ст. 562 ЦКУ.[4]

Окрім цього у статті 563 ЦКУ передбачено правові наслідки у випадку порушення боржником зобов'язання, яке було попередньо забезпечено гарантією, а саме: у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант зобов'язаний сплатити кредитором грошову суму відповідно до умов гарантії, в свою чергу вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється у письмовій формі. До вимоги додаються документи, вказані в гарантії.

Задля виконання гарантом покладеного на нього зобов'язання, яке було встановлено відповідно до частини першої статті 563 ЦКУ варто здійснити пред'яву вимоги кредитором до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії.

Зокрема на практиці та відповідно до міжнародно-правових актів, що входять до законодавства, яке регулює загальні засади щодо функціонування платіжних систем, дана вимога називається претензією.

Претензія, передбачена Уніфікованими правилами (вимога, передбачена ч. 2 ст. 563 ЦК) має матеріально-правовий характер. В свою чергу дана вимога фактично перетворює обов'язок гаранта перед бенефіціаром (кредитором) в повноцінний борг (разом зі спливом строку для її розгляду, що встановлюється гарантією). Виходячи із зазначеного вище, можна сказати, що претензія (вимога) є правочином.[5, с. 302-303]

Важливим моментом є те, що бенефіціар повинен звернутися до гаранта з письмовою вимогою про сплату грошової суми, а не з позовом. Зокрема такою вимогою можуть бути визнані претензія або будь-яке інше подання вимоги у письмовій формі, проте надзвичайно важливим аспектом є те, що таке вимога повинна відповідати виданій гарантії. До самої вимоги, яка повинна бути пред'явлена у письмовій формі мають додаватися документи, які попередньо були вказані у гарантії. Перелік даних документів може варіюватися в залежності від окремих ситуацій та конкретних випадків, зокрема цей перелік першочергово залежить від забезпечуваного зобов'язання, а також від того, наскільки досягнуто компроміс інтересів гаранта, принципала та бенефіціара.

Окрім зазначеного вище, у самій вимозі до гаранта або у доданих до неї документах кредитор повинен чітко вказати, у чому саме полягає порушення боржником основного зобов'язання, яке було забезпечено гарантією. В свою чергу кредитор може пред'явити вимогу до гаранта у межах строку, встановленого у гарантії, на який її видано.[6]

Самі строки гарантії зазначені у статті 561 ЦКУ, відповідно частин першої, другої та третьої зазначено, що гарантія діє протягом строку, на який вона видана, є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше, а також те, що вона не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше.[7]

В свою чергу пропуск зазначеного строку є підставою для відмови гаранта від задоволення вимог кредитора (ч. 1 ст. 565 ЦК України).

Тому важливим моментом є не лише направлення бенефіціаром своєї вимоги, а й вчасне отримання її гарантом у межах строку дії гарантії, у даному випадку закон покладає на бенефіціара ризик затримання вимоги у дорозі, тому останній зобов'язаний вжити всіх доступних заходів для доставки вимоги у встановлений строк.[8, с. 296]

Проте, варто зазначити, що формулювання ч. 4 ст. 563 ЦК України не включає можливості застосування до вимоги кредитора загального правила, закріпленого у ч. 2 ст. 255 ЦК України, згідно з яким письмові заяви та повідомлення, здані до установи зв'язку до закінчення останнього дня строку, можуть вважатися такими, що здані своєчасно.

Тобто вимога бенефіціара, одержана гарантом після спливу строку дії гарантії, повинна вважатись одержаною у строк, якщо дотримане правило ч.

2 ст. 255 ЦК України. Згідно зі ст. 26 Уніфікованих правил для гарантій на вимогу,[9] якщо бенефіціар вимагає продовження строку дії гарантії в якості альтернативи пред'явленню платіжної вимоги відповідно до умов гарантії чи даним правилам, гарант повинен негайно повідомити про це сторону, яка дала йому вказівку видати гарантію.

Гарант повинен відкласти виплату гарантійної суми на такий строк, який би дозволив принципалу і бенефіціару досягнути згоди про продовження строку дії гарантії, а принципалу – провести необхідні організаційні заходи. Якщо домовленості про продовження дії гарантії не було досягнуто протягом періоду часу, вказаного у параграфі 1 ст. 26 Уніфікованих правил для гарантій на вимогу, гарант зобов'язаний виплатити гарантійну суму бенефіціару відповідно до його платіжної вимоги, не вимагаючи більше жодних дій з його сторони. Гарант не несе відповідальності у випадку, якщо будь-який платіж бенефіціару буде затриманий з причин вказаної вище процедури. Навіть якщо принципал погоджується на продовження строку дії гарантії, він не може бути продовжений без згоди гаранта та емітента.

Отже, відповідно до статті 560 ЦК України гарантія є одним із видів забезпечення зобов'язань, сутність якого полягає у тому, що банк, інша фінансова установа, страхова організація гарантує перед кредитором виконання боржником свого обов'язку. У випадку якщо боржник фактично не виконав покладені на нього зобов'язання, то гарант зобов'язаний сплатити кредитору грошову суму відповідно до умов гарантії та в межах суми, на яку видана гарантія. Для отримання цієї суми варто у письмовому вигляді надіслати претензію до гаранта з відповідними документами та аргументування в чому саме було виражено недотримання зобов'язань зі сторони боржника.

Слід зазначити, що гарантія є досить впливовим інструментом задля забезпечення виконання зобов'язань, проте важливим моментом є недопущення пропуску зазначеного строку зі зверненням з скаргою, оскільки це є підставою для відмови з боку гаранта від задоволення вимог кредитора. Окрім цього варто не лише надіслати скаргу у визначені строки, а й щоб вона дійшла до гаранта у ці самі строки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засоби забезпечення виконання зобов'язань URL: <https://cutt.ly/Cz1Tt23> (з останніми змінами та доповненнями).
2. ЦКУ (ст. 546). Види забезпечення виконання зобов'язання URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (з останніми змінами та доповненнями).
3. ЦКУ (ст. 560). Поняття гарантії URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (з останніми змінами та доповненнями).

4. ЦКУ (ст. 562). Незалежність гарантії від основного зобов'язання URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (з останніми змінами та доповненнями).

5. Науковопрактичний коментар до цивільного законодавства України: [В 4 т.] / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. – Т.2. – К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юридичних досліджень, 2004. – 864 с.

6. Гарантія як вид забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань Слома Валентина Миколаївна URL: <https://cutt.ly/4z1Pa8G> (з останніми змінами та доповненнями).

7. ЦКУ (ст. 561). Строк гарантії URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (з останніми змінами та доповненнями).

8. Новоселова Л.А. Поручительство и банковская гарантия. Сб. Правовое регулирование банковской деятельности / Под ред. Е.А. Суханова. – М.: Юринформ, 1997. – 441 с. (з останніми змінами та доповненнями).

9. Уніфіковані Правила МТП для гарантій на вимогу URL:<https://cutt.ly/oz1VuWk> (з останніми змінами та доповненнями).

10.

Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Дудник Вікторія Миколаївна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАСТАВА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Забезпечення зобов'язань є ключовим інститутом цивільного права. Адже при виникненні договірних відносин у цивільних правовідносинах передбачає встановлення певних обов'язків учасників один перед одним. Проте нерідко трапляються ситуації, коли боржник не виконує своє зобов'язання перед кредитором, у такому випадку засоби забезпечення виконання зобов'язання є своєрідною гарантією, його реалізації. Цивільним законодавством передбачено шість видів засобів забезпечення виконання зобов'язання неустойка, порука, гарантія, застава, притримання та завдаток.

Одним із видів забезпечення виконання зобов'язання є застава. Інститут застави має вагомим значення для існування договірних цивільно-правових відносин, його правову природу досліджували вчені-цивілісти: Агарков М.М., Брагінський М.І., Дзера О.В., Дякович М.М., Майданик Р.А., Олюх В.Г., Шевченко Я.М. та інші.

Актуальність даного питання полягає в тому, що у зв'язку з розвитком договірних відносин, вдосконаленням їх механізму правового регулювання, зростає потреба у застосуванні засобів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема застави. «Виконуючи зобов'язальну функцію, застава забезпечує інтереси як суб'єктів приватного, так і суб'єктів публічного права (інтереси держави і суспільства в цілому)» [2].

Проаналізувавши практику застосування різних способів забезпечення зобов'язань, ми дійшли висновку, що застава є одним із найпоширеніших способів. Правове регулювання питання про заставу на законодавчому рівні здійснюється через Цивільний кодекс України, Закон України «Про заставу». В Згідно ст. 1 ЗУ «Про заставу», «в силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставаодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами» [3].

Відповідно до ст. 574 ЦКУ, «застава виникає на підставі закону, договору та судового рішення» [1]. Найчастіше заставні правовідносини виникають на основі договору. Ч.2 ст. 574 ЦКУ, встановлює, що «до застави, яка виникає на підставі закону, застосовуються положення цього Кодексу щодо застави, яка виникає на підставі договору, якщо інше не встановлено законом» [1]. У такому випадку виникає аналогія закону, тобто до відносин застави за законом застосовуються положення, що стосуються застави, яка виникає на підставі договору. Застава на підставі договору регулюється нормами ЦКУ, ЗУ «Про заставу» та умовами, зазначеними в самій угоді. Застава за рішенням суду слугує запобіжним заходом у конкретній справі.

Сторонами договору застави є заставаодавець і заставаодержатель, в особі фізичної або юридичної особи чи держави. У ст. 583 ЦКУ зазначається, що «заставаодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель). Заставаодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право, передали річ або майнове право з правом їх застави» [1].

Договір застави є двостороннім договором і вважається чинним з моменту укладення. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто угоду за всіма істотними умовами договору, які є необхідними для договору застави і є законодавчо закріпленими.

Відповідно до чинного законодавства, існує два типи письмових договорів - простий письмовий та нотаріально засвідчений, існують випадки, коли договір застави потребує державної реєстрації. Доцільно зазначити, що нотаріальне посвідчення договору застави та його реєстрація можлива у випадку, якщо об'єктом застави є нерухоме майно та в інших випадках, передбачених законом.

Зміст договору застави визначений ст. 584 ЦКУ, згідно з якою, «у договорі застави визначаються суть, розмір і строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, подається опис предмета застави, а також визначаються інші умови, погоджені сторонами договору» [1].

Вищезазначені поняття в цілому становлять істотні умови договору застави, проте вони можуть відрізнятися залежно від предмета застави, тому що кожен має свої «істотні умови». Ми вважаємо, що дане питання потребує більш детального вивчення та нормативного врегулювання, що забезпечить чітке визначення і неухильне дотримання умов договору, з урахуванням конкретного предмета застави.

Предметом застави може бути будь-яке майно: речі, гроші, цінні папери, тощо, окрім майна, яке має обмежену оборотоздатність або вилучене з обігу. Також це може бути майно, «яке заставодавець набуває після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо)», згідно з ч. 2 ст. 576 ЦКУ. Варто зазначити, що до переліку предметів застави не належить майно, яке є державною власністю або зареєстроване у Державному реєстрі Нерухомих пам'яток України як таке, що становить культурну та історичну цінність.

«Залежно від предмета застава має два види: іпотека - застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьою особою) та заклад - застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом - у володіння третій особі» [1]. На нашу думку, існує багато не врегульованих питань, зокрема, що стосуються статусу сторін в договорі іпотеки, а саме розмежування положень, що стосуються статусу майнового поручителя в договорі іпотеки та такого виду забезпечення виконання зобов'язань, як порука. Маковій В.П., зазначає, що «в залежності від конкретного різновиду речі чи майнового права, що є предметом застави, наявна деталізація її правового закріплення, як-то застава векселів у числі застави цінних паперів, застава права оренди у числі застави майнових прав, застава земельних ділянок сільськогосподарського призначення серед застави землі та інш.» [5]. Також існує поділ застави за місцем знаходження предмету застави: застава з передачею майна заставодержателю й застава без такої передачі. Ми визначили базові критерії поділу застави, проте в результаті аналізу наукових робіт виявлено й низку інших класифікаторів.

Як висновок, ми можемо зазначити, що інститут застави має досить розгалужену класифікацію, яка свідчить про його самостійність та незалежність від інших, подібних за сутністю, інститутів. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань виступає ефективним засобом у стимулюванні боржника до належного виконання покладених на нього зобов'язань, адже в результаті невиконання він зазнає санкцій у вигляді майнових витрат, тоді як для кредитора застава є гарантією виконання зобов'язання. Найбільшу тенденцію на застосування має застава, яка виникає на підставі договору, це пов'язано із чітким законодавчим закріпленням та можливістю встановлювати власні умови виконання зобов'язання. Проте, існують напрямки, які ще потребують детальнішого вивчення вченими-цивілістами і закріплення основних норм на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
2. Кубара У.М. Правова природа заставних відносин. ФП, 2012. № 3. С.343-350.
3. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-XII. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).
4. Маковій В.П. Види застави за вітчизняним законодавством. Південноукраїнський правничий часопис, 2012. № 3. С. 95-98.

Онофрей В.С.,
здобувач першого(бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та
процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТРИМАННЯ ЯК ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

На сучасному етапі розвитку української економіки, коли випадки невиконання або незадовільного виконання зобов'язань стали загальноповсюдними і немає довіри до платоспроможності зобов'язаної сторони, навіть тих суб'єктів, з якими працюють вже багато років, цивільно-правові види забезпечення виконання зобов'язань стають все більш важливими. Їх використання у підприємницькій діяльності спрямоване на компенсацію негативних наслідків невиконання зобов'язань боржників та забезпечення кращої дисципліни партнерів у правовідносинах.

Тому законодавець запроваджує способи захисту добросовісної сторони від недбалості через інститут примусового виконання. Цивільний кодекс України містить декілька видів забезпечення виконання зобов'язань в ч. 1 ст. 546, до яких належать неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток, право довірчої власності [6]. Незважаючи на те, що ЦК України був прийнятий майже 20 років тому, деякі новели, які були введені на той час, ще не повністю вивчені вченими, наприклад притримання.

Науковці, що вивчали дане питання, Аблятіпова Н. А., Брагінський М.І., Вітрянський В. В., Гонгало Б. М., Грибанов В. П., Дождев Д. В., Катков М. М., Карнаух Т. М., Пучковська І. Й., Сарбаш С. В., Слома В.М., Харитонов Є. О. та інші.

Притриманню як виду забезпечення зобов'язання присвячені ст. 594-597 §7 глави 49 Цивільного кодексу України та деякі положення даного виду регулюються Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». Колектив авторів у складі В. І. Борисової, Л. М. Баранова, Т. І. Бегова, М. В. Домашенко та інші зазначають, що: «Право притримання як спосіб самозахисту підлягає розгляду як юридично визначена можливість уповноваженої у зобов'язальних правовідносинах особи притримати річ у себе до моменту належного виконання боржником його зобов'язання по її оплаті або відшкодуванню кредитору пов'язаних із нею витрат» [2, с.378].

Особливістю притримання порівняно з іншими способами забезпечення виконання зобов'язань є те, що закон дозволяє кредитору використовувати його без попередньої згоди іншої сторони, в зв'язку із простроченням зобов'язання боржника. Для здійснення права на притримання достатньо лише факту порушення зобов'язання, а для укладення угоди про право кредитора на таке притримання майна боржника не є необхідним. Тобто, коли кредитор тримає річ, він заохочує боржника правильно виконати зобов'язання, бо в іншому випадку буде стягнута необхідна боржнику річ.

Однією з гарантій захисту інтересів боржника є ч. 3 ст. 595 Цивільного кодексу України, в якій зазначено, що «кредитор не має права користуватися річчю, яку він притримує у себе» [6].

Також предмет притримання заслуговує на особливу увагу. Відповідно до ч. 1 ст. 594 Цивільного кодексу України предметом притримання може бути річ, якою «кредитор правомірно володіє та яка підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником» [6]. Відповідно до ст. 179 ЦК річчю визнається предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки [6]. Тобто майнові права, роботи, послуги не можуть бути предметом притримання.

Суб'єктами притримання є фізичні та юридичні особи. Як пише Карнаух Т.М. у своїй монографії: «Правомочна сторона, яка за забезпечувальним зобов'язанням вправі здійснювати притримання речі, дістала назву кредитора (ретентора), зобов'язана сторона – боржника» [3, с. 88]. Проте аналіз цивільного законодавства дає підстави стверджувати, що кредитором також може бути держава.

Отже, притримання - це відносно новий вид забезпечення виконання зобов'язання. До особливостей притримання як виду забезпечення виконання зобов'язання відносять порядок виникнення забезпечувального зобов'язання, який полягає в законному дозволі притримання речі без згоди іншої сторони;

гарантії захисту інтересів боржника, що визначені ЦК України; а також предмет притримання, який може бути тільки матеріальним об'єктом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблятіпова Н.А. Особливості застосування права притримання на сучасному етапі розвитку законодавства України. *Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України*. 2008. Вип. 6. С. 139-148.;
2. Борисова В. І., Баранова Л. М., Бегова Т. І. та ін. Цивільне право : підручник : у 2 т. Т. 1. Харків : Право, 2011. 656 с.;
3. Карнаух Т. М. Притримання як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: монографія. Краматорськ: ТОВ «Тритон-МФ», 2009. 204 с.;
4. Пучковська І. Й. Щодо юридичної природи права притримання. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. "Правова доктрина України", Харків, 20–21 листоп. 2013 р. Харків, 2013. С. 434–437.;
5. Слома В.М. Притримання як вид забезпечення виконання зобов'язання. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2009. Вип. 6. С. 109-112.;
6. Цивільний кодекс України від 01.01.2021 (зі змінами і допов.) URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.02.2021).

Позднякова О.О.,

здобувач першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Амеліна Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОРУКА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Розвиток в Україні ринкової економіки стрімко розвивається, разом з цим зростає роль забезпечення виконання зобов'язань. Для забезпечення виконання зобов'язань сторони ступають цивільно-правові відносини та прагнуть виконати взяті на себе зобов'язання не допустивши жодних порушень. Ніхто не може бути повністю застрахований від фінансових чи виробничих ризики у ході господарської діяльності, тому пропонується порука як засіб забезпечення виконання зобов'язань. Щоб уникнути такі

ризика або мінімізувати їхній вплив, учасники використовують поруку як вид забезпечення виконання зобов'язань згідно чинного законодавства.

Фундаментальні дослідження поруки як забезпечення її виконання зобов'язань проводилися у різний час багатьма ученими, з яких слід виділити: М.Брагінського, В.Вітрянського, М.Волошина, Б.Гонгало, О.Дзери, С. Домошенко, Л.Єфімової, Н. Кузнецової, М.Майоренко, І.Новицького, О. Олійник, С. Пахман, І. Покровського, О.Садікова, Н.Соболевої, Р.Сойка, Є.Суханова, В.Томсінова, Є.Харитонова, В.Хвостова, Г.Шершеневича та інших вчених.

Метою дослідження є визначити та узагальнити сутність поруки, як засобу виконання зобов'язань. Справи відносно поруки звернено увагу на нерівномірне правове становище поручителя, який є солідарним боржником, а також припинення поруки через призму справедливості як однієї із загальних засад цивільного законодавства.

В юридичній науці забезпечення зобов'язань немає досить широкого розповсюдження. Один із видатних науковців Б.М. Гонгало дане поняття трактує як вкрай лаконічні і або зроблені в ході обговорення інших юридичних проблем, або покликані служити вступом до характеристики окремих способів забезпечення зобов'язань [5, с.349].

На думку С.В. Пахман „...зобов'язання за своєю природою потребують застосування засобів, які б гарантували їх виконання; повсюди раніше чи пізніше створюються ті чи інші засоби, які спрямовані проти неспроможності за зобов'язаннями і служать або спонуканням до їх виконання, або навіть повною гарантією виконання” [6, с.356].

І.А. Покровський пояснює питання забезпечення зобов'язань і широкого погляду, згідно з яким основним наслідком виконання зобов'язань являється стягнення збитків [7, с.179].

Порука є досить дієвим способом для підвищення ефективності виконання зобов'язань, оскільки, відповідно до законодавства України, поручитель гарантує кредитору боржника виконання зобов'язання у повному обсязі або в певній частині. Договір поруки укладається у письмовій формі, порушення якої тягне за собою недійсність договору. Закон встановлює відповідальність поручителя при невиконанні зобов'язання, за якою боржник і поручитель виступають солідарними боржниками, якщо інше не встановлено договором.

Порука – умовний правочин, за яким поручитель відповідає перед кредитором лише в разі порушення зобов'язання боржником та неможливості стягнути з нього борг [3].

Згідно зі статтею 553 ЦКУ за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі [4].

Під забезпечення виконання зобов'язань потрібно розуміти як регульований законодавчими актами або договором спосіб впливу кредитора на свідомість поведінку боржника з метою мотивації до сплати боргу, тобто забезпечення виконання зобов'язань [1].

Сутність забезпечення виконання зобов'язань пов'язане з нормалізації цивільного обороту, за допомогою впливу на боржника з дотриманням захисту прав кредитора, оскільки вони носять допоміжний характер.

Для того щоб максимально широко розкрити сутність правовідносин порука як засобу забезпечення виконання зобов'язань, необхідно їх характеризувати. До основних ознак поруки можна віднести наступні, а саме:

1. Відносини поруки мають похідний характер, який свій початок бере від основного зобов'язання. Коли відбувається недійсність основного зобов'язання, то тоді являється недійсній правочин щодо забезпечення.

2. Сторонами у правовідносинах поруки прийнято вважати кредитора та боржника за основним зобов'язанням та поручителя.

3. Порука виникає на підставі укладеного договору, що забезпечує виконання зобов'язань у письмовій формі. Правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним (ст. 547 ЦК України)[4].

4. Відносинах, які забезпечують запорукою, боржник самостійно повинен виконувати зобов'язання на умовах встановлених основним зобов'язанням. Кредитор може пред'явити свої вимоги поручителю лише, коли основний боржник порушить свої зобов'язання згідно умов договору. Право пред'явити вимоги до поручителя може тільки кредитор, оскільки вимоги до поручителя виконати зобов'язання основного боржника перед кредитором[2].

Порука являється формою відносин, при яких забезпечується виконання зобов'язань, тому на поручителя покладається певний обсяг зобов'язань та відповідальності при укладанні договору. При підписанні договору у кредитора з'являється додатковий боржник, тобто, поручитель, який у разі невиконання зобов'язань основним боржником, поручитель повинен відповідати самостійно за порушене зобов'язання [1].

Отже, порука як засіб забезпечення виконання зобов'язань являється основним із ефективних способів забезпечення зобов'язань, оскільки боржник не зможе забезпечити виконати свої зобов'язання, тоді всі зобов'язання переходять до поручителя, а кредитор в будь-якому випадку зменшує свої ризики не повернення коштів згідно укладеного договору між сторонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошина, М. Способи забезпечення виконання зобов'язань. Business Law Electronic Resource. 2017 URL: <https://www.businesslaw.org.ua/sposoby-zabezpechennyavykonannya-zobovuzan/>(дата звернення 19.03.2021).

2. Домошенко С. Порука як засіб забезпечення виконання зобов'язань. LIGA360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG060799>(дата звернення 19.03.2021).

3. Майоренко М. (2018). Порука та гарантія: правові аспекти. Господарські договори: практичні поради та зразки документів, Uteka. 2020. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/commerce-12-hozyajstvennyye-operacii-9-poruchitelstvo-igarantiya-pravovyye-aspekty> (дата звернення 19.03.2021).

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV, Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 19.03.2021).

5. Цивільне право: Підручник. У 2 т. / Под ред. Б.М. Гонгало. Т. 2. - 2-е изд., Перераб. і доп. - М.: Статут. 2017 - 511с.

6. Пахман С.В. Історія кодифікації цивільного права / За редакцією і з передмовою В.А.Томсінова. М.: Зерцало, 2004. 872 с.

7. Покровський І. А. Основні проблеми цивільного права І. А. Покровський; МДУ ім. М. В. Ломоносова. М.: Статут, 1998. 353с.

**Полнікова Даша Сергіївна,
Теслицький Артем Анатолійович,
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету,
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету**

НЕУСТОЙКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ

Сучасний стан економіки нашої держави, ефективність цивільного обороту залежать від належного виконання договірних зобов'язань. Цивільний оборот має характерну особливість, яка є не досить позитивною – значне збільшення кількості невиконаних або неналежно виконаних зобов'язань. Це дещо загострює проблему забезпечення належного виконання договорів, зокрема договорів побутового підряду. Під час виконання договору, сторони зіткаються з великою кількістю проблем, які стосуються умов та елементів виконання договору, характеру дій, тощо.

З метою запобігання негативних наслідків, що можуть настати у разі невиконання або неналежного виконання боржником свого зобов'язання,

законодавець передбачає різні захисні заходи, спеціальні інститути, які у різний спосіб забезпечують виконання зобов'язань. «Одним з найбільш застосовуваних способів забезпечення виконання зобов'язань за договором побутового підряду є неустойка» [5, с. 205]. Проаналізувавши праці науковців, які вивчали питання способів забезпечення виконання зобов'язань, неустойку можна сміливо поставити на перше місце серед інших способів забезпечення виконання зобов'язань, адже вони займають більш вужчу сферу застосування у правовідносинах.

У зобов'язаннях, що виникають з договорів побутового підряду, використовують неустойку, оскільки інтерес кредитора полягає не в отриманні від боржника грошової суми, а в досягненні певного результату, то саме неустойка є засобом стимулювання боржника до належного виконання, що спонукає виконати взяті на себе зобов'язання. У юридичній літературі неустойку часто називають «способом залякування контрагента». Але неустойка, за загальним правилом, не може вийти за межі реальних збитків, тому й так зване «залякування» контрагента є неможливим, хоча б виходячи з того, що відповідальність у цивільному праві носить виключно компенсаційний характер, має обмежувальні межі і не може привести до збагачення кредитора.

«В юридичній літературі виділяють два основних види неустойки: договірна та законна» [2, с. 124]. Особливістю договірної неустойки є те, що вона встановлюється за домовленістю сторін. Її розмір, порядок обчислення, умови застосування визначаються виключно на їх розсуд. Протилежним видом договірної неустойки є законна. Суть її полягає в тому, що вона підлягає застосуванню незалежно від того, чи передбачена така умова домовленістю сторін. «Фахівці з цивільного права розглядали питання про визнання неустойки як способу забезпечення виконання зобов'язання або лише мірою відповідальності, чи визнати подвійну правову природу неустойки» [4]. На нашу думку, неустойку слід вважати як спосіб забезпечення виконання зобов'язання, та як міру цивільно-правової відповідальності. Говорячи про особливості неустойки як способу забезпечення виконання зобов'язань за договором побутового підряду доцільно сформулювати підстави, за якими неустойка є забезпеченням зобов'язань з виконання робіт побутового характеру:

- «неустойка нерозривно пов'язана з договором побутового підряду і не може існувати самостійно - припинення договору побутового підряду тягне за собою припинення неустойки, але припинення неустойки за загальним правилом не тягне припинення договору побутового підряду;
- основною метою неустойки є забезпечення виконання договору побутового підряду;
- неустойка створює можливість стягнення на користь кредитора за договором побутового підряду коштів, іншого майна, але не забезпечує саме стягнення» [3, с. 7-9].

Доцільно виділити такі ознаки неустойки як способу забезпечення виконання зобов'язання: «акцесорність до досліджуваного договору; спрямованість на попередження невиконання або неналежного виконання умов договору; підставою для покладення на боржника негативних наслідків є факт порушення договірної зобов'язання» [1, с. 87].

Проаналізувавши вище сказане можна дійти наступних висновків: неустойка займає перше місце серед інших способів забезпечення виконання зобов'язань, оскільки вона займає більш ширшу сферу застосування у правовідносинах. У договорі побутового підряду вона є найдоцільнішим способом забезпечення виконання зобов'язань, адже є засобом стимулювання боржника до належного виконання, що спонукає виконати взяті на себе зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шишка О.Р. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання. Матеріали міжвузівської НПК «Проблеми забезпечення зобов'язань». Одеса : ОДУВС. 2011. 118 с
2. Пучковська І. Й. Про проблему визнання видів забезпечення виконання зобов'язання способами захисту Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 91-річчю з дня народження В. П. Маслова (м. Харків, 15 лютого 2013 р.). Х. : Право, 2013. С. 175
3. Гелевей О. І. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. І. Гелевей. К, 2003. С. 11.
4. Дьоміна Л. Неустойка: спосіб забезпечення чи вид відповідальності. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/neustoika> (дата звернення 16.02.2020)
5. Ситнік О.М. Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язань за договором побутового підряду. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 203–2

**Пузь О.О.,
Наконечна А.В.,**
здобувачі першого (бакалаврського),
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
**Науковий керівник:
Менів Любов Дмитрівна**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ, ЩО ПОСТАЧАЄТЬСЯ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

Споживач може здійснити власне право на захист шляхом застосування передбачених законом чи закріплених у договорі способів захисту порушених цивільних прав та інтересів. Такі способи передбачені нормами цивільного права, окремі з яких передбачені ст. 16 ЦК України, а саме: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення.

Спосіб захисту завжди має на меті здійснення права. Так, у науці [1, с.344] висловлюється міркування, що способом захисту суб'єктивних прав та інтересів покупців-споживачів визнається їх примусове здійснення – домагання або позов у матеріальному розумінні. Разом із тим припускається можливість альтернативних та додаткових способів захисту. Варто погодитися з вищевказаним міркуванням, адже спосіб захисту має на меті певний примус іншої сторони зобов'язання.

Норми цивільного права представляють можливість суб'єктам правовідносин самостійно вирішувати питання про обсяг правомочностей і обов'язків, а також про використання наданого права, в тому числі права на захист і способів захисту цих прав. У цьому контексті неможливо не відмітити досить цікавий підхід до визначення способів захисту, що висловлює Немченко С. С., що спосіб захисту розглядається як: 1) вид вимоги; 2) матеріально-правовий захід; 3) порядок відновлення права; 4) належна дія порушника; 5) дія суб'єкта захисту [2, с.233].

Як наслідок, авторка зазначає, що спосіб захисту суб'єктивного цивільного права чи законного інтересу може бути визначений як правозахисна за спрямованістю юридична конструкція – система законних (визначених чи допущених законом) дій суб'єктів захисту (управнених осіб та/або юрисдикційних органів) та матеріально-правового юридичного ефекту цих дій (тобто виникнення, зміни чи припинення відповідних прав та обов'язків), яка надає змогу тим чи іншим чином попередити, усунути чи компенсувати наслідки порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивного цивільного права чи охоронюваного законом інтересу.

Цікавим є міркування З. В. Ромовської стосовно того, що спосіб захисту – це концентроване вираження міри державного примусу, за допомогою якої відбувається досягнення бажаного правового результату. Таким чином, автором характерно підкреслено концентроване вираження міри, забезпеченої державним примусом, що слугує суб'єкту для захисту його права [3, с.251].

Узагальнюючи міркування, можна дійти висновку, що способи захисту є не тільки заходами, які здійснюються за ініціативою управомоченої особи, а й певним примусом, що застосовується до зобов'язаної особи. Застосовувати способи захисту цивільних прав можуть управомочені та

зобов'язані особи, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також суди. Проте окремі способи захисту можуть бути застосовані виключно судами або уповноваженими особами.

Таким чином, дослідниця вказує, що право на самозахист може охоплювати і захист цивільного права, і захист інтересу як на стадії порушення, так і на стадії реальної загрози такому порушенню.

Аналізуючи думки науковців у сфері захисту прав споживачів, варто навести міркування Г. А. Осетинської, яка розуміє під способом захисту у сфері захисту прав споживачів обраний особою-споживачем, право якої порушене, конкретний вид вимог, з яким споживач може звернутися до уповноваженого органу для їх примусового задоволення, спрямованих на відновлення порушеного права, або конкретний вид самостійних дій, спрямованих на захист порушеного права[4, с.18].

Отже, диспозитивність цивільно-правового регулювання відносин щодо захисту цивільних прав та інтересів припускає наявність певного розсуду учасників цих відносин при визначенні способів захисту порушених прав, можливість вибору між кількома способами і вибору способу, який прямо не передбачений законом, однак впливає зі змісту відповідної норми. Таким чином, законодавством не передбачено вичерпного переліку способів захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів, а залишено такий перелік відкритим, щоб не обмежувати право особи на захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільне право України: підручник. / За ред. проф. Бошицького Ю. Л. та проф. Шишки Р. Б. (кер. авт. кол.). Загальна частина. – К.: Видавництво Ліра-К, 2013. 760 с.

2. Немченко С. С. Договір постачання електричної енергії через приєднану мережу за цивільним законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Немченко Сергій Сергійович. К., 2010. 203 с.

3. Ромовська З. В. Феномен власності в цивільному праві України // Набуття та припинення права власності в Україні (проблеми теорії та практики): монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 358 с.

4. Осетинська Г. А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2006. 20 с.

Рябченко Юрій Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

КАТЕГОРІЯ «СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА» У КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Взаємозв'язок між соціальним змістом і юридичною формою морфологічної побудови юридичної конструкції категорії «суб'єкт цивільного процесуального права» необхідно визначати через її гуманістично орієнтовані елементи, що мають витoki із концепції людиноцентризму і проявляються у характерних особливостях динаміки процесуальних явищ. Урахування природно-правових засад категорій «суб'єкт права» та «суб'єкт цивільного процесуального права», їх порівняння на якісно новому методологічному рівні з огляду на специфіку галузі цивільного процесуального права дозволяють стверджувати про їх взаємопов'язаність, взаємозалежність та співвідношення у широкому аспекті як загальне та особливе. Урахування статичних положень щодо права на справедливий суд (доступ до суду, незалежний та неупереджений суд, встановлений законом) актуалізує проблематику розвитку гарантій участі особи у розгляді її справи, а також гарантій судової діяльності. Такий підхід дозволяє сприймати особу не тільки як учасника процесуального правовідношення, але в більш широкому значенні – як джерело (суб'єкт) удосконалення галузі цивільного процесуального права.

Комплексне впровадження у чинне законодавство принципів верховенства права та законності формує підґрунтя встановлення та ефективного удосконалення гарантій прав людини у цивільному судочинстві. При цьому з'ясування сутності, змісту, елементів принципу верховенства права у цивільному судочинстві необхідно проводити на основі субстантивного підходу до його розуміння із визначенням пріоритетності прав людини його субстантивним елементом. Зміст категорії «суб'єкт цивільного процесуального права» виходить за межі участі особи у конкретних процесуальних правовідносинах. Сучасна парадигма праворозуміння суб'єкта цивільного процесуального права ґрунтується на концепції людиноцентризму, що впливає з необхідності проникнення природно-правових підходів у національну доктрину цивільного процесуального права. Указане зумовлене сприйняттям суб'єкта цивільного процесуального права як багатоаспектного явища, що в підсумку підкреслює соціально-правову цінність суб'єкта як відправної точки цивільних процесуальних правовідносин. Використання доктринальних положень теорії права щодо рівнів впливу права дозволяє охарактеризувати змістовний обсяг категорії «суб'єкт цивільного процесуального права» та його співвідношення із категорією «учасник цивільного процесу». Отже, категорія «суб'єкт цивільного процесуального права» ширша за змістом, порівняно із категорією «учасник цивільного процесу».

Практику Європейського суду з прав людини потрібно вважати одним із джерел проникнення природно-правових підходів у національну доктрину цивільного процесуального права. У ній простежується надання

регулятивного значення ідеалам правового регулювання, зумовленим його буттєвими витоками. Одним із таких ідеалів виступають вимоги правової передбачуваності [1, с. 176]. Сприйняття законодавцем практики Європейського суду з прав людини свідчить про визнання ним необхідності розширити природноправові підходи у правозастосуванні та правотворенні. Практика Європейського суду з прав людини впливає на імплементацію засад природно-правового регулювання у галузь цивільного процесуального права та утверджує людину як джерело напрямів удосконалення гарантій участі особи у цивільному судочинстві [2, с. 60-62].

У структурі цивільного процесуального статусу суб'єкта цивільного процесуального права потрібно виділити такі елементи: цивільні процесуальні норми; цивільна процесуальна правосуб'єктність; процесуальні права та обов'язки (повноваження); принципи цивільного процесуального права. Зазначено, що положення про форми захисту прав, свобод, законних інтересів як об'єкта регулювання цивільного процесуального права зумовлюють яскраво виражений цільовий характер правосуб'єктності всіх суб'єктів цивільного процесуального права. Таким чином, положення щодо правового статусу особи у цивільному процесі безпосередньо впливають на визначення гарантій його реалізації. Норма права відображає положення суб'єкта права у правовій системі у частині, що охоплюється та визначається нею [3, с. 122-124].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). Право України. 2011. № 10. С. 168-184.
2. Рябченко Ю. Ю. Суб'єкти цивільного процесуального права: монографія. Суми: ВВП «Мрія», 2018. 372 с.
3. Рябченко Ю.Ю. Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 450 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Офіційний вісник України. 2004. № 16 (07.05.2004). Ст. 1088 (із змінами).

Савенок Катерина Олександрівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Невід'ємною частиною будь-яких суб'єктивних цивільних прав є можливість держави захисту порушених прав громадян. Таким чином особливості тих чи інших засобів захисту визначаються головним чином - об'єктом та змістом порушених правовідносин та правового статусу їх учасників.

Тільки з урахуванням впливу всіх факторів у поєднанні з дотриманням основних постулатів верховенства права можуть забезпечити високу ефективність механізму правового регулювання відносин безпеки, в тому числі тих, що виникають внаслідок застосування заходів відповідальності за порушення грошового зобов'язання.

Питання відповідальності за порушення грошових зобов'язань на сьогодні є актуальним питанням наукових дебатів, в яких беруть участь, зокрема, юристи, такі як: О. Подцерковний, Т. Бондар, В. Щербина, І. Дзера. Уваги вчених також потребують досить неоднозначні матеріали із судової практики.

Застосовуючи принцип свободи договору, сторони мають право укладати договори на будь-яких умовах, включаючи відповідальність сторін, але з належним урахуванням обмежень, встановлених Цивільним кодексом, Господарським кодексом та іншими законами України.

Зокрема, статтею 627 Цивільного кодексу України передбачено, що "сторони можуть вільно укладати договір, обирати підрядника та визначати умови договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного права, розумності та справедливості"[1].

Згідно зі статтею 611 Цивільного кодексу України 2у разі порушення зобов'язання настають юридичні наслідки, встановлені договором або законом, зокрема сплата неустойки"[1].

У цивільному процесі - навіть при розгляді справ, в яких йдеться про відповідальність слабкої сторони договору - практика прийняття рішень щодо обмеження явно завищених розмірів покарання, на сьогоднішній час, досі є неврегульованою .

"Рішенням КСУ №7-рп/2013 від 11.07.2013 р., в якому було виявлено колізію через відсутність на той час юридичного обмеження розміру штрафу, накладеного на споживачів кредитних послуг, тоді як Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР "Про відповідальність за несвоєчасну виплату грошових зобов'язань" містить положення, що забороняє накладання штрафу на юридичних осіб, а також фізичних осіб-підприємців пеню за несвоєчасне виконання грошового зобов'язання у подвійному розмірі, яка є більшою за облікову ставку Національного банку України"[2].

У рішенні зазначено: "Конституційний Суд України походить від того, що явно завищена вимога про споживчу позику не відповідає положенню, передбаченого пунктом 6 статті 3, та частиною 3 статті 509 та частиною 1 статті 627 кодексу про принципи справедливості, добросовісності та розумності як складові загального конституційного принципу верховенства права"[2].

Застосування забезпечувальних заходів для запобігання знеціненню присудженої суми не є опосередкованим коригуванням параметрів об'єкта встановленого зобов'язанням, оскільки основною метою санкцій буде не сама компенсація втрат кредитора, а сам захист майнових прав на отримання вчасно компенсації та запобігання погіршенню майнового стану потерпілого.

Отже, коли йдеться про несплату визначеної судом суми грошової компенсації за завдання майнової та/або немайнової шкоди, цілком природним є покладання на боржника відповідного зобов'язання сплатити суму боргу з урахуванням усіх обставин за прострочення виконання грошового зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>(дата звернення 26.02. 2021 р.)
2. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22.11.1996 № 543/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/543/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 26.02. 2021 р.)

Савченко Катерина Миколаївна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Менів Любов Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ

Особливість цивільно-правових договорів в цілому схиляється, до універсального припису який становить - відповідальність належного дотримання сторонами своїх обов'язків.

Невід'ємною частиною договору побутового підряду, та і всіх договорів в цивільно-правових відносинах, полягає законодавче регулювання тих інцидентів, коли одна сторона не реалізує зазначені в договорі свої обов'язки, а протилежна сторона націлена схилити контрагента до виконання покладених на нього обов'язків або припинити чинність договору. Тому в таких ситуаціях, слід звернути увагу на інститут відповідальності в цивільній юриспруденції.

В загальному розумінні, твердження "відповідальність" сприймають як конкретні результати, які мають, як правило несприятливу оцінку для сторони договору, яка порушила положення даного договору.

Щодо цивільно-правової відповідальності, розглядається, притягнення правопорушника у момент реалізації протиправних дій чи бездіяльності зазначених договором або законодавством України заходів державного примусу, в перспективі допоміжних цивільно-правових санкцій які мають майновий характер. [1, с. 124].

Треба звернути увагу, що притягнення до відповідальності сторін за договором побутового підряду здійснюється в тих ситуаціях, коли буде встановлено сам склад порушення змісту умов договору.

Функціонування інституту відповідальності можливе, лише тоді коли визначено, що безумовно виявлено порушення умов договору, присутні дефекти, між порушенням та результатом є існуючий причинно-наслідковий взаємоз'язок, а також зафіксовано вину контрагента у настанні негативних наслідків.

Причиною настання договірної відповідальності є правопорушення специфікації договору побутового підряду, зате позадоговірна відповідальність з'являється при спричиненні особі або майну потерпілого втрату, не пов'язаної з недодержанням або непридатним виконанням боржником договірних елементів.

В.Д. Примака, зазначає, що цивільно-правова відповідальність є допоміжним або подальшим відносно невиконаного обов'язком правопорушника за кошти особистого майна повернути, порушений недодержанням вимог майнового стану кредитора або відшкодувати моральну шкоду. [2, с. 47].

Інакше кажучи, при добровільній компенсації недоліків за порушення умов договору правопорушник несе невігідні економічні результати, адже він добровільно оплачує неустойку, за особисті кошти корегує виявлені недосконалості, що і є фатальним "покаранням" для нього.

В.П. Мироненко звертає увагу на те, що відповідальність в договорі має майновий характер, це відображається у компенсації негативних наслідків, оплата неустойки, а також сплата моральної шкоди. Зобов'язання

на особу цивільно-правової відповідальності свідчить формування в неї обов'язку майного характеру. [3,с.28-29].

Треба зазначити, що договірна відповідальність учасників цивільно-правових відносин виходить за врегульованих підстав та умов. Так, загальні підстави відповідальності фіксуються в ст.610-625 ЦК України, а також різними нормативно-правовими актами, щодо договору підряду - Законом України «Про захист прав споживачів».

Також нормативною базою є п.22 ст.92 Конституції України законами України характеризуються положення цивільно-правової відповідальності.

Характерною рисою цивільно-правової відповідальності є те, що створення захисного правовідношення у випадку недотримання суб'єктивних цивільних прав та недодержання у виконанні обов'язків прогнозується не тільки на ступені нормативно-правового забезпечення, але й за угодою сторін.

Визнання незаконних дій чи бездіяльності, які порушують твердження договору, спрямовується на заохочування як підрядника, так і замовника до самостійного встановлення своєї відповідальності за несправне виконання договірних умов.

Аналізуючи норми ЦК України та Закону України "Про захист прав споживачів" вказує на те, що законодавство передбачає вину підрядника, тобто що саме він в більшості порушує зміст договору, а тому замовник має низку гарантій щодо притягнення підрядника до відповідальності.

Якщо з'являється суперечка, сторони можуть інтерпретувати його у зверненні до суду в порядку цивільного судочинства, або як досудове врегулювання спору.

Коли ми звертаємо увагу на досудове врегулювання, то слід зазначити ст.872 ЦК України, яка надає замовникові право на притягнення підрядника до відповідальності у інциденті порушень умов договору.

Якщо присутні істотні помилки у роботі, то в такому випадку піддається використанню диспозитивна норма, яка відображується в ч.1 ст.872 ЦК України, відповідно до якої замовник самостійно обирає, як саме підрядник нестиме відповідальність.

Необхідно зазначити, що компенсація збитків підрядником замовнику детально визначено в ст.10 Закону України " Про захист прав споживачів ", в якій зазначено допоміжні гарантії для замовника, які вбачають інші випадки, коли підрядник може здійснювати відповідальність.

Окремо в ч.1 ст. 10 вищевказаного Закону допускається замовнику досягти відшкодування збитків, якщо підрядник не приступає вчасно до виконання своїх обов'язків або коли час роботи виконується повільно, що вказує на те, що строк який зазначається в договорі не буде виконаним.

Особливу сутність законодавець надає відповідальності підрядника у випадку існування ризику небезпеки для життя або здоров'я замовника. На підставі ч.3 ст.873 ЦК України замовник має право висловити підряднику

умову протягом десяти років з моменту одержання результатів роботи про безоплатне ліквідування недоліків проведених робіт.

Аналізуючи вищезазначене можна зробити висновок, що замовник як споживач знаходиться під специфічним правовим захистом. Якщо підрядник не виконує свого обов'язку з ліквідації відповідних недоліків, замовник має право вимагати часткового повернення коштів за проведення робіт, або відновлення витрат, які потрібні для відсторонення недоліків.

Аналізуючи тему даної роботи, можна зробити висновок, що в рамках договору побутового підряду відповідальність полягає в ліквідації недоліків робіт, а також покрити завдані втрати, оплата неустойки та компенсування моральної шкоди. Слід вказати те, що відповідальність має майновий характер. Розв'язування спорів та притягнення до відповідальності втілюється за допомогою досудового врегулювання, або судовим захистом прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Майданик Р. А. Цивільно-правова відповідальність Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення Колектив авторів, відп. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк: ПП «ВД «Кальміус», 2013. С. 86–147;

2. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: дис.канд. юрид. наук: 12.00.03. К, 2005.209 с;

3. Гавриленко О. А. Становлення інституту зобов'язального права в античних державах Північного Причорномор'я .Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2009. Вип. 1 (5). С. 182–187;

4. Рапа В.Є. Цивільно-правове регулювання відносин побутового підряду, Західноукраїнський національний університет: Право.2020.С. 72-90.

Садовська Анна Григорівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Обривкіна Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОРУКА ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Одним з провідних способів, які забезпечують виконання зобов'язання є порука. Вона займає важливе місце у сфері приватних правовідносин. Законодавство приділяє особливу увагу зобов'язальним

правовідносинам аби забезпечити їх виконання. Інститут забезпечення виконання зобов'язань несе відповідальність за те, щоб вони належно були виконані і в тому числі, захищає майнові інтереси кредитора.

Досліджували інститут поруки у цивільному праві такі вчені як: Є.О. Харитонов, Ю.О. Заїка, Н.І. Кобзар, В.В. Васильченко, О.А.Підопригора. С.А. Скачедуб, Є.О. Харитонов та інші. Хоча комплексний науковий аналіз щодо припинення інституту поруки проведений не був.

Як зазначено в ст. 509 ЦК України, «договірним зобов'язанням є певні правові відносини, в якому одна сторона – боржник, зобов'язаний вчинити на користь другої сторони – кредитора, певну дію або ж утриматися від вчинення дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [5]. Способи виконання зобов'язань заохочують боржника до належного здійснення дій, які покладаються на нього та гарантують виконання цього зобов'язання. Такі заходи мають встановлюватись і затверджуватись сторонами за їх згодою.

У Цивільному Кодексі України закріплюється перелік способів виконання зобов'язань. Якщо укладається договір виконання зобов'язань, то сторони можуть визначити також інші способи забезпечення такого зобов'язання. Законодавство України закріплює різні способи виконання зобов'язання, ними можуть бути: застава, неустойка, притримання, порука, завдаток, гарантія і довірча власність або як кажуть, траст.

Основне місце серед усіх видів зобов'язання займає порука. Порука може бути у вигляді грошової відповідальності; будь-якої відповідальності у вигляді здійснення за боржника його дій; як договір; і просто відповідальності.

У статті 553 ЦК України зазначено, що «порука – це відповідний договір в якому поручитель повинен поручитися перед кредитором за виконання ним свого обов'язку»[5]. Вона забезпечується лише дійсною вимогою. Порука має акцесорний, тобто, додатковий характер, і якщо буде визнано недійсним основне зобов'язання, так як заради його забезпечення було укладено договір поруки, то така порука вважатиметься недійсною як і основне зобов'язання.

«Договір поруки не спрямовується на стимулювання боржника для того, щоб він належно виконав свої обов'язки, на функцію забезпечення можна звернути увагу в іншому. Порука дає кредиторіві додаткові гарантії виконання зобов'язання, тобто, якщо боржник порушив зобов'язання, то за нього буде відповідати поручитель» [2, с. 231].

У ЦК України зазначено, що поручителями можуть виступати фізичні і юридичні особи.

Загалом, відповідальність поручителя і боржника перед кредитором є солідарна. Кредитор звертається щодо виконання свого обов'язку до боржника і поручителя. Але якщо в договорі зазначена субсидіарна відповідальність, то кредитор спочатку повинен пред'явити свої вимоги до

боржника, а вже потім до поручителя, лише у тому випадку, якщо боржник відмовиться задовольняти вимоги кредитора.

«Поручитель є самостійним суб'єктом у правовідносинах із кредитором, адже він має відповідати перед кредитором так само як боржник, тобто всі обов'язки боржника переходять до поручителя, якщо інше не встановлено договором поруки»[5].

Договір поруки завжди укладається у письмовій формі, але якщо цю умову не було виконано, такий договір можна вважати нікчемним.

«Основним обов'язком боржника і поручителя є те, що вони повинні завжди повідомляти одне одного про стан своїх розрахунків із кредитором. Поручитель зобов'язується попереджати боржника про намір здійснити вимогу кредитора, адже тоді боржник має право висувати проти вимог поручителя будь-які заперечення, які він мав проти вимог кредитора. Або ж якщо боржник у змозі погасити свій борг перед кредитором, то про це потрібно повідомити поручителя. Якщо поручитель виконає зобов'язання, тоді до нього перейдуть усі права кредитора у зобов'язанні»[3, с.189].

«Підстави, які припиняють договір поруки є залік, виконання, угода сторін, неможливість виконання, збіг боржника і кредитора в одній особі, смерть громадянина та ліквідація юридичної особи» [4]. Також існують спеціальні підстави припинення зобов'язання.

Договір поруки припиняється також, коли припиняється основне зобов'язання, адже порука є додатковим зобов'язанням. Іншими підставами можуть бути: зміна зобов'язання без згоди поручителя, саме через це збільшується обсяг відповідальності поручителя, також переведення боргу на іншу особу лише у тому випадку, якщо поручитель не поручився за нового боржника.

Таким чином, традиційним способом виконання зобов'язань є договір поруки. Порука – це договір в якому поручитель повинен поручитися перед кредитором за виконання ним свого обов'язку. І якщо боржник не виконає свої зобов'язання за договором, та за нього це зробить поручитель. Це найефективніший спосіб, тому що залучається ще одна особа, щоб його виконати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Кобзар Н. І. Особливості застосування засобів забезпечення договірних зобов'язань. Н. І. Кобзар, Л. М. Лаухіна, С. А. Скачедуб. Економічний простір. 2018. № 140. С. 120-131.

2. Пучковська І. Неустойка і завдаток як види забезпечення виконання зобов'язання та міри цивільноправової відповідальності. І. Пучковська. Вісник Академії правових наук. 2007. С 149-158.

3. Михальнюк О.В. Цивільно-правове регулювання поруки : дис....канд.юрид. наук : 12.00.03 /Михальнюк Оксана Василівна. К., 2006. - С. 154-165.

4. Федосеев П. М. Підстави припинення поруки за законодавством України. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 67. С. 448-453.

5. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. №№ 40 44. ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 10.03.2021).

**Сілецька Олександра Сергіївна,
Старостюк Анна Віталіївна,**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОІМЕНОВАНІ СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ

Вступаючи у договірні правовідносини з кредитування кожна зі сторін розраховує на належне виконання умов кредитного договору. Разом із тим досить часто суб'єктам цього договірного зобов'язання доводиться стикатися з фактами невиконання або неналежного виконання договірних умов. Так, практично будь-яке договірне зобов'язання не позбавлене ризику його порушення, що відображається у невиконанні або неналежному виконанні боржником своїх зобов'язань [1, с. 214].

Особливо високою є ступінь ризику саме кредитодавця в кредитних зобов'язаннях. Звідси й існує потреба в попередньому забезпеченні належного виконання умов кредитного договору, а саме: у встановленні заздалегідь визначених способів примусу боржника до виконання взятих на себе зобов'язань із повернення суми кредиту. У таких випадках актуальним стає використання закріпленого в законодавстві або в кредитному договорі інструментарію забезпечувальних заходів, в тому числі, спрямованих на спонукання позичальника до виконання взятих на себе зобов'язань з повернення кредиту та сплати процентів за ним.

Загалом такі заходи за своєю природою належать до способів мінімізації кредитного ризику. Саме у мінімізації кредитного ризику полягає важливе економічне значення способів забезпечення виконання кредитних зобов'язань, на загальній характеристиці яких зупинимося далі.

Разом із тим доцільно наголосити, що незважаючи на те, що інститут забезпечення виконання кредитних зобов'язань покликаний забезпечувати в першу чергу інтереси кредитодавця, це не означає можливість нехтування правами позичальника та третіх осіб. Так, кредитодавцю (на якому лежать всі кредитні ризики) надано додаткові заходи, що забезпечують захист його майнових інтересів, а позичальник перебуває під додатковим тягарем майнових втрат. Водночас гарантування інтересів кредитодавця має відбуватись на компромісній основі з інтересами позичальника та третіх осіб, що беруть участь у зобов'язанні (гаранта, поручителя, заставодавця). Специфіка цієї групи способів полягає у тому, що треті особи стають сторонами не тільки забезпечувальних правовідносин, що складаються між

кредитором і третьою особою, але і правовідносин, що формуються між боржником і третьою особою, які здатні ускладнювати зміст і впливати на динаміку забезпечувальних правовідносин [2, с. 476].

Отже, з метою захисту інтересів кредитодавця і попередження або зменшення розміру негативних наслідків від можливого порушення позичальником взятих кредитних зобов'язань використовується інститут забезпечення виконання зобов'язань. Цей спеціальний правовий інститут займає своє місце в цивільному законодавстві (гл. 49 ЦК), що передбачає спеціальні способи забезпечення виконання зобов'язань – неустойку, заставу, притримання, поруку, гарантію, завдаток, а також інші непомінені (страхування, цесія, факторинг тощо) способи, визначені законом або договором.

Аналізуючи доктринальні підходи до визначення поняття способів забезпечення виконання зобов'язань слід зазначити, що доволі часто їх визначають як заходи впливу на боржника, що полягають у стимулюванні його належним чином виконати своє зобов'язання шляхом встановлення певного права на майно (застава, притримання, завдаток, неустойка) [3, с. 310].

Зважаючи на наведене, доцільно підтримати висловлену А. Б. Гриняком тезу, що основне завдання способів забезпечення виконання зобов'язань полягає, по-перше, в стимулюванні боржника до належного виконання зобов'язання через настання в іншому випадку негативних наслідків, по-друге, гарантуванні належного виконання взятих перед кредитором зобов'язань, що виступає додатковим стимулом до вступу останнього в зобов'язання і, нарешті, стимулювання грошового обороту [4, с. 240].

Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань покликані гарантувати інтереси кредитодавця. Водночас одні з них безпосередньо спрямовані на те, щоб стимулювати позичальника до виконання своїх фінансових зобов'язань (наприклад, неустойка) інші ж покликані захистити інтереси кредитодавця в разі порушення зобов'язання позичальником (порука, гарантія). Так, інтереси кредитодавця в разі неможливості виконання фінансових зобов'язань за кредитним договором, забезпечені можливістю стягнення коштів з поручителя або гаранта. Натомість застава та притримання спонукають позичальника до належного виконання зобов'язання, а при їх порушенні гарантують захист інтересів кредитодавця. Так, застава з моменту укладення договору стимулює позичальника до його належного виконання, натомість притримання як спосіб забезпечення може застосовуватись виключно після порушення позичальником взятих на себе фінансових зобов'язань.

За критерієм стимулюючої спрямованості виділяють такі види забезпечення виконання зобов'язань, які: а) стимулюють позичальника до виконання зобов'язання (неустойка); б) захищають майновий інтерес кредитодавця у разі несправності боржника (порука, гарантія); в)

стимулюють боржника до виконання зобов'язання, а у разі його несправності гарантують захист майнових інтересів кредитора (застава, притримання) [5, с. 119].

Підсумовуючи, пропонуємо під способами забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором розуміти передбачені законом або договором спеціальні заходи, що спрямовані на забезпечення належного виконання умов договору позичальником, та можуть виражатися як в покладанні на останнього додаткових грошових зобов'язань (спрямовані на його спонукання до належного виконання кредитного зобов'язання), так і в залученні до виконання зобов'язань третіх осіб, а також резервуванні наперед визначеного майна (заклад, іпотека), за рахунок якого можуть бути задоволені інтереси кредитодавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пучковська І. Й. Основна функція видів забезпечення виконання зобов'язання – захисна / І. Й. Пучковська // Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження док. юрид. наук, проф. В. П. Маслова, 16 березня 2012 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2012. С. 213–215.

2. Соколянський Д. В. Нові способи забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві України / Д. В. Соколянський // Актуальні проблеми політики. Одеса, 2006. С. 475–480.

3. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія К.: Юрінком Інтер, 2014. 664 с.

4. Гриняк А. Б. Теоретичні засади правового регулювання підрядних зобов'язань у цивільному праві України: монографія / А. Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. 374 с.

5. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (загальні положення) : навч. посіб. К. : Юстініан, 2007. 280 с.

Столяр Вікторія Сергіївна,

Отрошко Марія Юрїївна,

здобувачі першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

Науковий керівник:

Менів Любов Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу,

Навчально-наукового інституту права

Державного податкового університету

СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ

Аналізуючи можливості інших непойменованих способів забезпечувати належне виконання зобов'язань за кредитним договором, насамперед зазначимо, що за такими конструкціями, як цесія і факторинг законодавець прямо закріпив можливість їх спрямування на забезпечення виконання договірних зобов'язань. Так, абз. 2 ч. 1 ст. 1077 ЦК України передбачена можливість клієнта відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання зобов'язань клієнта перед фактором.

Одразу ж зазначимо, що незважаючи на певну схожість (як факторинг, так і цесія полягає в передачі прав вимоги) зазначені правові інститути відрізняються за низкою ознак. Так, основна відмінність між цесією та факторингом відображається у суб'єктному складі. Відповідно до ч. 3 ст. 1079 ЦК України фактором може бути банк або інша фінансова установа, а також фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати факторингові операції. Клієнтом за таким договором може бути юридична або фізична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності. Разом із тим, як вбачається із матеріалів судової практики, не лише правосуб'єктність клієнта і фактори мають значення при визначенні судами законності укладення договору факторингу, але й правовий статус позичальника за договором, на якому базується відступлення. Тому Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ дійшов висновку, що суд першої інстанції в порушення вимог законодавства не перевірів наявності у факторі (позивача у справі) прав на придбання права відступної вимоги до фізичної особи, що не є суб'єктом господарювання [2].

Другою відмінною ознакою є предмет цих договорів. Предметом договору факторингу відповідно до ч. 1 ст. 1078 ЦК України може бути право грошової вимоги, строк платежу за якою настав (наявна вимога), а також право грошової вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога). Натомість предметом договору цесії можуть бути тільки існуючі (не обов'язково грошові) зобов'язання. Такі зобов'язання за договором факторингу мають договірний характер, а за договором цесії можуть ґрунтуватись як на договірній, так і на законній підставах. Так, наприклад, Суд апеляційної інстанції мотивував рішення про відмову в стягненні заборгованості, зважаючи, що надана копія витягу з Додатка № 2 до договору про передачу активів від 30.06.2010 року, відповідно до якого договір № 490/ФКВП-07, переданий ПАТ «Дельта Банк», завірений юрисконсультком, ОСОБА_10, повноваження якого в матеріалах справи відсутні, є неналежним доказом по справі [3].

Наступною відмінною ознакою цих правових інститутів є кореспондуючий майновий еквівалент. Так, за договором факторингу фактор передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження клієнта

завжди на оплатних засадах. Натомість за договором цесії відносини між цесіонарієм та цедентом можуть бути безоплатними (наприклад, під час переходу прав кредитора до іншої особи на підставі закону в результаті універсального правонаступництва).

Забезпечувальна сутність правових конструкцій полягає в тому, що на період виконання кредитного договору клієнт/цедент надає факторові/цесіонарію можливість «побути» кредитодавцем у відношенні до позичальника. Дійсність такого договору, як зазначає Я. О. Чапічадзе, не викликає сумніву навіть у тому випадку, якщо між клієнтом і боржником існує домовленість про заборону або обмеження переуступки права грошової вимоги [5, с. 80].

Аналізуючи факторинг та цесію як непойменовані способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань, насамперед зазначимо, що вони відповідають всім ознакам, що притаманні способам забезпечення виконання зобов'язань. Так, як факторинг, так і цесія передбачають майнові наслідки у формі переходу права вимоги від клієнта до фактора за договором факторингу та цедента до цесіонарія за цесією. Договори факторингу та цесії спрямовані на забезпечення виконання кредитного договору, тобто носять акцесорний характер. Одразу ж зазначимо, що в юридичній літературі вже пропонувалося розглядати відступлення права вимоги з метою забезпечення зобов'язання як різновид правочину, вчиненого з умовою [1, с. 98]. Як видається, підставою для переходу прав вимоги від кредитодавця до цесіонарія/фактора є правочин, укладений під відкладальною умовою. Зважаючи на це, вважаємо, що відкладальна умова, яка є безпосередньою підставою переходу прав вимоги, може відобразитися в порушенні позичальником умов кредитного договору. З цього слідує, що договір про відступне укладається до порушення позичальником кредитних зобов'язань, що певним чином суперечить загальному підходу про розуміння відступного як підстави припинення зобов'язань.

Сьогодні ж все більше дослідників схиляються до думки про доцільність віднесення акредитиву як до форм розрахунків, так і до способів забезпечення виконання зобов'язань [4, с. 992]. Аналізуючи інші конструкції, що можуть бути спрямовані на забезпечення виконання кредитних зобов'язань, заслуговує уваги така договірна конструкція, як безвідкличний акредитив. В юридичній літературі під безвідкличним акредитивом розуміється тверде зобов'язання банку-емітента сплатити кошти в порядку й у строки, визначені умовами акредитива, якщо документи, передбачені ним, представлені в банк, зазначений в акредитиві, чи банку-емітента, а також дотримані строки й умови акредитива [4, с. 995].

Підсумовуючи доцільно зазначити, що розглянутий нами перелік непойменованих способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором не є вичерпним. Кожний охарактеризований зі способів забезпечення, відповідно спрямований на запозичення різних цивільно-правових конструкцій, які могли б гарантувати належне виконання

зобов'язань. До таких конструкцій, як нами уже з'ясовано, можна відносити зобов'язання, заходи оперативного впливу, заходи цивільно-правової відповідальності, за умови їх прив'язки до моменту порушення кредитного зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гонгало Б. М. Загальні положення про забезпечення зобов'язань і способах забезпечення зобов'язань / Б. М. Гонгало // Цивілістичний записки. Міжвузівський збірник наукових праць. М.: Статут, 2001. – 397 с.
2. Кольчинська К. Відмінності договору факторингу від договору відступлення права вимоги тягнуть за собою різні правові наслідки //URL: <http://golaw.ua/ua/knowledge/publications/kolchynska-factoryng>.
3. Мацко В. Відступлення права вимоги. Докажіть! URL: <http://matsko.com.ua/gromkie-dela/vidstuplennya-prava-vimogi-dokazhit/>
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання четверте, перероблене та доповнене. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008.
5. 1200 с.
6. Чап'їчадзе Я. О. Договір факторингу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 Харків, 2000. 191 с.

Твердун Сергій Олександрович,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ

Розвиток економіки держави та забезпечення її фінансової стабільності залежить не лише від напряму політики, але і від взаємодії між учасниками різних сфер. Однією з форм такої взаємодії є вкладення різного виду договорів задля двосторонньої вигоди. Відповідно, задля отримання такої вигоди необхідно належне виконання зобов'язань, що виникають з таких правовідносин. Проте не всі учасники правовідносин схильні виконувати покладені на них зобов'язання і часто ухиляються від них. Тому задля належного виконання своїх договірних зобов'язань до учасників правовідносин можуть бути застосовані засоби забезпечення виконання зобов'язань.

Згідно статті 509 Цивільного кодексу України (ЦК України): «Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1]. Передбачено, що виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності або іншим варіантом, встановленим договором або законами.

У національному законодавстві мало уваги приділяється безпосередньо негативним зобов'язанням, хоча на практиці учасниками бізнесу часто укладаються договори щодо нерозголошення конфіденційної інформації (NDA), угоди про не конкуренцію (NCA), договори про ексклюзивність тощо.

Гужва А. зазначає, що існування зобов'язань, предметом яких є утримання від певних дій, засвідчується вже у джерелах римського права. Так, римляни могли включати у договори умови про утримання контрагента від певних дій: не віддавати раба у володіння родичів продавця, не використовувати рабину у якості повії тощо. Як правило, такі умови ґрунтувалися на немайновому інтересі продавця. Серед прикладів негативних зобов'язань у Стародавньому Римі слід також назвати *actum de non petendo* – угода про те, що контрагент не буде подавати позову [2, с. 52].

Манеллі Е. надає теоретичне обґрунтування класифікації негативних зобов'язань на «не робити» (*di non fare*) та «не надавати» (*di non dare*). На відміну від зобов'язань «не робити», які впливають із відповідних численних зобов'язань з активним змістом, зобов'язання «не надавати» складають закритий перелік, оскільки можуть полягати у чотирьох видах бездіяльності або утримання від дій: 1) не передавати права; 2) не платити; 3) не надавати (включаючи сюди «не відшкодовувати» та «не повертати»); 4) не зберігати [3, с. 29].

Зважаючи на таку класифікацію, спільним обох видів зобов'язань є необхідність кредитора у пасивній поведінці боржника і утримання його від вчинення обговорених дій. Проте зобов'язання типу «не робити» є більш безпечними для кредитора і мають менший шанс бути порушеними. В першу чергу, порушення буде легко помітити (наприклад, якщо вимогою було не будувати об'єкт, то при порушенні умови це буде легко помітити). Проте у випадку «не надавати» це складніше і може пройти певний час перед освітленням порушення. Крім цього, у випадку передачі речі боржником третій особі, кредитор не зможе забрати її у такої особи, адже правила договору їй не стосуються. Проте такий недолік можна виправити, якщо умовою укладення договору є надання застави у вигляді оговореної речі. У негативних договорах типу «не передавати» майно застава такого майна є найкращим способом забезпечити його дотримання (за умови, що боржник не потребує її у власне користування).

На думку Деplано С., основною особливiстю негативних зобов'язань є їх особистiсний характер, тобто кредитор зацiкавлений, щоб саме даний боржник не вчиняв певнi дiї. Цим вони вiдрiзняються вiд звичайної заборони або обмеження, якi в основi мають предметне право [4, с. 78]. Отже, можна стверджувати що для такого типу договорiв поручительство або гарантiя як засiб забезпечення виконання зобов'язання є неприйнятним. Аджe задоволення боргу вiд поручителя або гаранта не являтиметься виконанням договору, а свiдчитиме про його порушення i погашення штрафу. Аналогiчно неприйнятним є передання боргу.

Специфiчною рисою негативних зобов'язань є їхня неподiльнiсть. Фактично зобов'язання щодо утримання вiд певних дiй не можна виконати частково, але iснують i певнi протирiччя. Наприклад, утримання вiд розголошення конфiденцiйної iнформацiї буде порушене повнiстю в незалежностi вiд кiлькостi розголошеної iнформацiї. Проте при зобов'язаннi не надавати певну суму грошової допомоги, при наданнi її частини можна стверджувати, що порушено лише частина договору. Проте при невизначеностi суми грошової допомоги будь-яка сума вважатиметься повним порушенням. У випадку часткового порушення кредитор може вимагати утримання вiд вчинених дiй в майбутньому. Зокрема частиною 2 статтi 611 ЦК України передбачена дана можливiсть: «кредитор незалежно вiд сплати неустойки та (або) вiдшкодування збиткiв i моральної шкоди має право вимагати припинення дiї, вiд вчинення якої боржник зобов'язався утриматися, якщо це не суперечить змiсту зобов'язання» [1].

Власне сама неустойка як механiзм забезпечення виконання негативного зобов'язання є ефективним варiантом. Важливо, що розмiр неустойки встановлюється учасниками договору, хоча не можливо точно визначити, що має бiльшу суму: вигода, яку отримає кредитор при дотриманнi боржником зобов'язання чи власне вартiсть не втручання. Крім цього, стаття 177 ЦК України мiстить перелiк видiв об'єктiв цивiльних прав i достовiрно точно неможливо визначити до якого з них вiдносить об'єкт негативного зобов'язання.

Коротков Д.Б. наводить варiант двостороннього негативного зобов'язання, тобто одна сторона утримується вiд певних дiй за умови, що iнша теж утримається вiд подiбних дiй. Наприклад, двi компанiї домовились, що не будуть реалiзовувати свої товари на певних територiях [5, с. 66]. В даному випадку вiдбувається зустрiчне виконання зобов'язання (стаття 538 ЦК України). У разi порушення умов договору однiєю зi сторiн, iнша має право теж не дотримуватися таких умов.

Загалом аспекту негативних зобов'язань мало придiлено уваги вiтчизняним законодавством. Проте бiльшiсть умов щодо виконання зобов'язань встановлюється умовами договору мiж сторонами, що дозволило даному виду зобов'язань поширитись у бiзнес сферi. I хоча бiльшiсть аспектiв зобов'язання регламентується договором, то при вирiшеннi конфлiкту в судовому порядку з'являються певнi невизначеностi так як в

основі цивільного законодавства щодо даної теми лежать положення щодо звичайних договорів. Відповідно, необхідно внести певні доповнення в необхідні законодавчі акти задля розкриття невизначеностей, а також створення певних орієнтирів щодо складання договорів, предметом яких є негативні зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення: 13.03.2021).
2. Гужва А. Негативні зобов'язання у цивільному праві: постановка проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2019. Серія «Право», (28). С. 50-59.
3. Manelli E. *Le obbligazioni di non dare*. Napoli. Edizioni Scientifiche Italiane. 2018. 176 p.
4. Deplano S. *Le obbligazioni negative*. Napoli. Pubblicazioni del Dipartimento di Giurisprudenza dell'Università degli Studi di Cagliari, 2014. 224p.
5. Коротков Д.Б. Негативні зобов'язання в контексті реформи російського цивільного права. *Вісник ВолГУ. Серія 5. Юриспруденція*. 2016. Том 15. № 4 (33). С. 63-

Чеховська Ірина Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ – НАДАВАЧІВ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

Протягом тривалого часу діяльність з надання послуг у сфері косметології набула значних масштабів. Перш за все це пов'язано з високим попитом на косметологічні послуги та стрімким збільшенням закладів (салонів краси), які надають чимало послуг у сфері косметології, починаючи з нанесення звичайних масок і закінчуючи різноманітними ін'єкціями та пластичними операціями. Так, за оцінками експертів світовий ринок СПА-салонів і салонів краси в 2017 році оцінювався у 128,59 млрд доларів США. Передбачається, що до 2024 року він виросте приблизно до 190,81 млрд доларів США [1].

Сьогодні у країнах Західної Європи на косметику і парфумерію витрачають мінімум 120-150 євро на рік, у Польщі – 90 євро, в Україні - не більше за 30-35 євро. Окрім цього щорічно зростає кількість суб'єктів – надавачів косметологічних послуг. Тільки у Києві, за приблизними підрахунками, більше як 270 салонів краси, загалом в Україні нараховується

понад 1300 салонів краси, 500 SPA-салонів і соляріїв, 700 перукарень і студій татуажу [2].

Водночас, незважаючи на стрімкий розвиток косметичної індустрії і зростаючий попит на косметичну продукцію і косметологічні послуги правове регулювання косметологічної галузі в Україні є незадовільним. Пов'язане це передусім із недосконалим нормативно-правовим регулюванням ринку косметологічних послуг в Україні: відсутній уніфікований нормативно-правовий акт, який би регламентував відносини у сфері функціонування ринку косметологічних послуг; діюче законодавство не спрямовано на єдиний об'єкт правового регулювання і торкається різних сфер суспільних відносин (охорона здоров'я; здійснення господарської (підприємницької) діяльності; технічного регулювання та оцінки відповідності тощо).

Окрім цього має місце термінологічна невизначеність на рівні законодавця базових понять «косметичні послуги» і «косметологічні послуги», і також відсутній їх перелік [3, с. 102]. Відсутність офіційного тлумачення змісту цих понять і переліку таких послуг негативно впливає на правозастосовну практику. Розглянемо як наведене вище впливає на оподаткування суб'єктів – надавачів косметологічних послуг.

Суб'єкти підприємництва, здійснюючи діяльність (зокрема на ринку косметологічних послуг), яка має на меті отримання прибутку, зобов'язані сплачувати податки і збори відповідно до найменувань, розмірів та порядку, встановленому Податковим кодексом України [4]. В переважній більшості суб'єкти ринку косметологічних і косметичних послуг обирають спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

Перелік видів послуг, які відносяться до побутових послуг населенню та надаються платниками єдиного податку першої та другої груп, визначено п. 291.7 ст. 291 Податкового кодексу України [4], який включає вид діяльності «послуги перукарень». При цьому згідно з п.п. 5 п. 298.3 ст. 298 Податкового кодексу [4] у заяві про застосування спрощеної системи оподаткування повинні бути зазначені обрані суб'єктом господарювання види господарської діяльності згідно з Класифікатором видів економічної діяльності ДК 009:2010.

Відповідно до КВЕД ДК 009:2010 послуги перукарень відносяться до класу 96.02 «Надання послуг перукарнями та салонами краси» [5].

Згідно з наказом Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних основ та пояснень до позицій Класифікації видів економічної діяльності» [6] клас 96.02 «Надання послуг перукарнями та салонами краси» КВЕД ДК 009:2010 включає миття волосся, підрівнювання та підстригання, укладання, фарбування, тонування, завивання, розпрямлення волосся та подібні види послуг, що їх надають для чоловіків та жінок, а також гоління та підрівнювання бороди, масаж обличчя, манікюр і педикюр, макіяж тощо.

Отже, фізична особа – підприємець – платник єдиного податку першої групи, яка здійснює діяльність, з надання перукарських послуг, що належить до класу 96.02 «Надання послуг перукарнями та салонами краси», також має право надавати послуги манікюру, педикюру, візажу, та масажу обличчя без використання праці найманих осіб.

Тобто йдеться про надання косметичних послуг. Про косметологічні послуги у наведених вище нормативних актах не йдеться. Адже такі послуги не виключають навмисного пошкодження шкірного покриву обличчя чи тіла людини і передбачають використання окремих лікарських засобів, косметичної продукції, медичних інструментів та обладнання. Відтак потребують від суб'єктів – надавачів таких послуг спеціальної освіти і кваліфікації.

Водночас, на офіційному сайті Державної фіскальної служби України міститься інформація про те, що фізична особа – підприємець – платник єдиного податку першої групи, яка здійснює діяльність, з надання перукарських послуг, що належить до класу 96.02 «Надання послуг перукарнями та салонами краси», має право надавати послуги манікюру, педикюру, візажу, *косметології* та масажу обличчя без використання праці найманих осіб [7].

Тобто очевидним для Державної фіскальної служби України є ототожнення косметичних і косметологічних послуг. Отже, очевидно є потреба у внесенні змін до наказу Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних основ та пояснень до позицій Класифікації видів економічної діяльності» [8]. Вважаємо, що слід доповнити клас 86.90 Інша діяльність у сфері охорони здоров'я діяльністю з надання косметологічних послуг, яка здійснюється лікарями, медсестрами із спеціальною освітою.» Така діяльність відповідатиме КВЕД-2010: Група 86.9 «Інша діяльність у сфері охорони здоров'я».

Окрім того суб'єкти надання косметичних і косметологічних послуг, які перебувають на загальній системі оподаткування часто вдаються до порушень Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [9], здійснюючи продаж супутньої косметичної, косметологічної продукції і при цьому не застосовують реєстратори розрахункових операцій (далі – РРО) і розрахункові книжки з проведенням розрахунків у касі підприємства (як правило це товариства з обмеженою відповідальністю) з оформленням прибуткових і видаткових касових ордерів та не видають відповідні квитанції, підписані і завірені печаткою в установленому порядку, як того вимагає законодавець.

Слід зазначити, що, наприклад, майстри-перукарі не лише роблять стрижки у салоні-перукарні, а й надають інші послуги: укладання волосся, його фарбування, різноманітні завивки. Як правило, для забезпечення майстрів-перукарів усім необхідним при виконанні тих чи інших робіт підприємство (салон) закуповує відповідні реактиви, фарби, лаки, шампуні,

інші засоби тощо. А отже, для надання комплексної послуги використовуються вищезазначені засоби виробників цієї продукції. Водночас усі ці фактори збільшують вартість наданих перукарських послуг (на відміну від виконання майстром звичайної стрижки), які не дають можливості визначити кількість складових, що були використані індивідуально на кожного клієнта. Відтак підприємством (салонем краси) крім надання перукарських послуг здійснюється продаж супутніх товарів (косметичної, косметологічної продукції тощо) і таке підприємство (салон краси) зобов'язане проводити розрахункові операції з використанням РРО на загальних підставах.

Акцентуємо увагу на те, що видача відповідного розрахункового документа є свідченням того, що було здійснено розрахунок за надані косметологічні чи косметичні послуги (або ж здійснено продаж супутніх товарів, наприклад фарби для волосся, крему для обличчя тощо). Тобто з одного боку, власник салону, завдяки проведенню розрахункових операцій, матиме можливість запобігти зловживанням своїх працівників, які можуть реалізовувати власні супутні товари клієнтам. З іншого боку, здійснення розрахунків сприятиме прозорості обліку товарів, що знаходяться в реалізації у салоні, та надання послуг.

Окрім цього, що є не менш важливим, клієнтам потрібно надавати розрахунковий документ з декількох причин. Перш за все, це вимога Закону України «Про захист прав споживачів» [10], по друге, клієнт-споживач таких послуг, у разі придбання товарів неналежної якості або неякісне надання послуги, матиме можливість повернути сплачені гроші за товари (послуги) оскільки власник салону (суб'єкт господарювання) буде розглядати претензію споживача тільки після надання ним відповідного розрахункового документа, що засвідчує виконання розрахункової операції. По-третє, завдяки розрахунковим документам підприємство (салонем краси) легітимізує сплату податків.

Слід звернути увагу і на те, що в салонах краси часто продають професійну косметику для догляду за шкірою та волоссям. Однак додатково не реєструють такий вид діяльності і уникають від його оподаткування. Натомість доцільним буде зареєструвати ще декілька видів діяльності, наприклад, таких як КВЕД 20.42 «Виробництво парфумних і косметичних засобів»; КВЕД 47.75 «Роздрібна торгівля косметичними товарами та туалетними приналежностями в спеціалізованих магазинах» тощо.

Проведене дослідження правового регулювання оподаткування суб'єктів – надавачів косметологічних послуг дозволило виокремити недоліки правового регулювання ринку косметологічних послуг. Вважаємо, що врахування окреслених вище пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства у сфері функціонування ринку косметологічних послуг дозволить оптимізувати оподаткування суб'єктів таких послуг і уникнути порушень, у тому числі і Податкового законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ринок салонів краси в Україні і СНД – аналітичний огляд. *PRO-CONSULTING*: веб-сайт. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/rynka-salonov-krasoty-v-ukraine-i-sng-analiticheskij-obzor>
2. Beauty and Personal Care - Euromonitor International. / Internet. 2020 cited 2020 Now 17 Available from: <http://www.euromonitor.com/beauty-and-personal-careю>
3. Чеховська І.В., Білоусюк В.В. Правове регулювання ринку косметологічних послуг: порівняльно-правовий аналіз. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 15. С. 101-111.
4. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 09.03.2021 р.)
5. Сервіс для визначення кодів видів економічної діяльності за КВЕД-2005 та КВЕД-2010. Держкомстат України. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/96/KVED10_96_02.html(дата звернення: 09.03.2021 р.)
6. Про затвердження Методологічних основ та пояснень до позицій Класифікації видів економічної діяльності: наказ Державного комітету статистики України від 23.12.2011 № 396 // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396832-11#Text> (дата звернення: 09.03.2021 р.)
7. Державна фіскальна служба України. Офіційний портал. Про застосування спрощеної системи підприємцями йшлося на «гарячій лінії». URL: <http://lv.sfs.gov.ua/media-ark/local-news/print-309956.html>
8. Про затвердження Методологічних основ та пояснень до позицій Класифікації видів економічної діяльності : наказ Державного комітету статистики України від 23.12.2011 № 396 // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0396832-11#Text> (дата звернення: 09.03.2021 р.)
9. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : закон України від 06.07.95 р. № 265/95-ВР // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.03.2021 р.)
10. Про захист прав споживачів: закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 09.03.2021 р.).

Шевченко Андрій Олександрович,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник :
Менів Любов Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ФАКТОРИНГ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ КРЕДИТНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Розглядаючи аспекти фінансових коливань, потрясінь, та замішань, котрі зазнала українська держава протягом останніх десятиліть, та особливо, останніх років, наявність, та особливо, кількість спроможних до повернення боргів, зазнала високого спаду, втратила свою значимість й об'єктивність рішень, щодо обслуговування власного, так би мовити, боргу. В сучасних реаліях українського життя, банківська структура, як така не є органом допомоги, а особливо, що стосується забезпечення виконання фінансового зобов'язання шляхом вилучення майнової застави, у боржників, котрі за певних причин не хотіли, або не бажали, чи не могли обслуговувати власний борг перед певною банківською установою.

Отже, актуальність зазначеної проблеми, полягає у тому, що, в сучасному світі набагато простіше перейти до обслуговування власного боргового стану шляхом переходу на факторинг. Через те, що, дана система сплати боргового зобов'язання є більш актуальною, та практичною, саме тим, що вона не може примусовим шляхом вилучити все майно у боржника, а лише у разі не спроможності сплати шляхом грошового еквіваленту, а також, передбачає застосування боржником досвіду з формального ведення справи, якщо є певні навички.

Доцільно зазначити, що саме є факторингом. Тому, відповідно до частини першої, статті 1077 Цивільного Кодексу України [2], факторинг – це операція, у банківській сфері, під час здійснення якої, клієнт зобов'язується передати грошові кошти до розпорядження банківської установи за певну плату, також клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Варто зазначити широке коло вітчизняних вчених – правознавців, котрі займались дослідженням даної проблеми факторингу, як методу до виконання зобов'язання, а саме : Я.О. Чапічадзе, А.В. Токунову, А.Ю. Бабаскіна, І.А. Безклубого, С.М. Бервено, О.О. Кота, Л.П. Оплачко, Г.І. Сальникову, С.І. Шимон та решту видатних персон [3, с.190].

Перейдемо до суті факторингу. Отже, основною суттю факторингу є саме те, що, факторинг відзначається можливістю банківської установи або спеціальної компанії (фактору), придбання грошової вимоги постачальника по відношенню до покупця, та відповідної негайної гарантії, щодо оплати постачальнику, а також, передвідступленні боргових прав підприємства іншому суб'єктові даних суспільних відносин [4, с.127].

Отже, в сучасному світі, факторинг, як засіб забезпечення виконання зобов'язання, є одним із найефективніших засобів для банківських установ або організацій (факторів), щодо отримання предмету факторингу, при врахуванні того, що його ще потрібно буде відсудити на правах власника з суб'єктом – боржником. Даний процес яскраво передбачено Законом України; Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг; [1]. Також, варто відмітити, що, схиляючись до юридичної літератури, даний вид кредитування – є одним із найдешевших видів кредитувань, а тому й має попит, й відповідну майнову відповідальність.

Резумуючи все вище зазначене, можна сказати, що на шляху розвитку українських правових інститутів щодо забезпечення виконання зобов'язання, факторинг відіграє не мало важливу роль. А саме, це забезпечується перевагами для використання клієнтові, про які ми вже зазначали, також, є вигідним для банківської установи, у разі відсудження майна у боржника через несплату або неможливість обслуговувати власний борг, та діє на законних підставах з можливістю захисту власних прав та інтересів для обох учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг № 2664-III, від 12.07.2001 р. Дата оновлення : 04.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (Дата звернення 6.03.2021)

2. Цивільний Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. Дата оновлення : 01.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення : 06.03.2021)

3. Токунова А.В. Договір факторингу: Загальна характеристика // А.В.Токунова // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* 2014. № 34. 183 – 192 с.

4. Момот Л.В. Факторинг та його перспективи розвитку в Україні / Л.В. Момот // *Збірник наукових праць Черкаського Державного Технологічного Університету*. Сер.:Економічні науки. 2014. Вип. 36 (1.1). С. 126 – 130.

Боднарчук Оксана Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСНОВИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Основним нормативно-правовим актом, який визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі [1] це – Закон України «Про державно-приватне партнерство».

Адже, відповідно до законодавства, державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства[1].

До державно-приватного партнерства належить широкий спектр бізнес-моделей та сфер застосування. Загальному розумінні термін «державно-приватне партнерство» застосовується при використанні будь-яких ресурсів приватного сектору (капіталу, підприємницького та менеджерського досвіду тощо) для задоволення суспільних потреб [2, с. 73].

На думку Л.В. Сергієнко, варто виділити найбільш суттєві ознаки державно-приватного партнерства, а саме:

- поперше, це взаємодія/співпраця/угода/співробітництво держави та приватного партнера;
- подруге, дана взаємодія повинна бути взаємовигідною (приватний сектор отримує прибуток, держава вирішує суспільно важливі завдання) ;
- потретє, проект повинен бути націлений на задоволення потреб суспільства [3].

Зокрема, державно-приватне партнерство, як відносно нове явище у світовому господарстві відбиває процеси розширення й ускладнення форм взаємодії держави та бізнесу. Передбачається, що діяльність партнерів у межах державно приватного партнерства є взаємовигідною: державі для вирішення складних проблем суспільного сектору, внаслідок отримання додаткових джерел фінансування в умовах бюджетної економії за збереження контрольних функцій у соціально значущих секторах економіки;

бізнесу – для збільшення вартості капіталу, внаслідок зростання обсягів виробництва, розвитку нових ринків (містких, стійких і передбачуваних), стабільного збільшення прибутку, полегшення виходу на світові ринки, активізації залучення іноземних інвестицій у реальний сектор економіки [2, с. 73].

Як зазначає Ф.В. Узунов, партнерство держави і бізнесу необхідно розглядати з позиції форм взаємодії. При цьому доцільно виділити три найбільш важливих форми партнерства: економічне партнерство; правове партнерство; організаційне партнерство [4].

Економічне партнерство передбачає здійснення спільної підприємницької діяльності державними органами та підприємницькими структурами, спрямованої на отримання неподаткового бюджетного доходу шляхом використання ресурсів підприємницького сектора. Правове партнерство полягає у спільній організації процесу регулювання підприємницької діяльності з боку держави. Для цього підприємницькі структури можуть брати участь в робочих групах з розробки законодавства, створювати саморегульовані організації із залученням фахівців з органів державної влади, а також використовувати інші форми і методи державного впливу на розвиток бізнесу. Організаційне партнерство являє собою різні форми участі представників однієї із сторін у структурних підрозділах іншого боку взаємодії. Наприклад, це може бути, з одного боку, участь представників держави в органах корпоративного управління підприємницької структури, а з іншого участь представників бізнесу в органах, що впливають на прийняття державних рішень. Відповідно до зазначених форм вчені пропонують наступну класифікацію видів партнерства бізнесу і влади [5].

Якщо держава готова фінансувати вирішення певних завдань, то вона може обрати відповідну форму та вид взаємодії в залежності від необхідного ступеня своєї участі у вирішенні цих завдань. При розміщенні державних замовлень, як правило, використовується організаційна форма взаємодії та обирається ринковий вид. У рамках ринкової взаємодії існують більш-менш ефективно діючі принципи, форми і засоби організаційного взаємодії бізнесу з органами державної влади та управління. Вчені вважають, що доцільно зробити акцент на характеристиці найбільш значних видах (способів), які виглядають наступним чином: контрактна система; взаємодія в інвестиційній сфері; оренда, концесія, траст державного майна [5].

Отже, із зазначеного вище, можна зробити висновок, що державно-приватне партнерство є ключовим механізмом взаємодії між державою і бізнесом, яке буде сприяти ефективному використанню та досягненню максимальної вигоди від спільної діяльності, як державою так і приватним сектором [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL:<http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 03.02.2021).
2. Крутій О., Радченко О. Основи партнерської взаємодії держави і приватного сектору. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1(54). Ч. 1. С. 72–79.
3. Сергієнко Л. В. Взаємодія держави та бізнесу в забезпеченні реалізації державної політики циркулярної економіки. *ДонДУУ “МЕНЕДЖЕР”*. 2017. №1(74). С. 71–89.
4. Узунов Ф. В. Види взаємодії бізнесу з органами влади та управління. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2013. № 8. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=611>.
5. Ємельянов В. М. Взаємодія між органами влади на регіональному та державному рівнях щодо розвитку бізнес-середовища. *Економіка та держава*. 2008. № 8. С.107–109.
6. Боднарчук О. І. Державно-приватне партнерство, як взаємодія держави та бізнесу. *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки*: зб. Матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. С. 272–275.

Голінщак Олександр Леонідович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ТИПИ ТА ФОРМИ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

З прийняттям 01.07.2014 р. спеціального закону в сфері державної допомоги суб'єктам господарювання [1], на виконання міжнародних зобов'язань України, які виникли, зокрема, внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та який набував чинності в повному обсязі з 02.08.2017 р. Який був прийнятий по-перше: з метою забезпечення захисту та розвитку конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що в свою чергу підвищить рівень інвестицій, стимулюватиме розвиток малого та середнього бізнесу. По-друге, він є одним із засобів боротьби з корупційними схемами завдяки запровадженню прозорого механізму витрачання державних ресурсів та усуненню вибірковості заходів державної підтримки окремих суб'єктів господарювання. Такий підхід надасть можливість забезпечити ефективність управління державними фінансами в Україні в цілому, і як наслідок принесе користь кожному платнику податків.

Зокрема, важливі аспекти правового регулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання отримали вираз у Т.В. Некрасової, проте, внаслідок динамічності розвитку відносин у сфері державної допомоги, законодавство як України, так і ЄС було значно реформовано, і останні істотні зміни не було враховано у даному дослідженні [2]. Окремі господарсько-правові аспекти надання державної допомоги було висвітлено у працях О.Е. Ліллемяе [3]. К.Б. Починок досліджено види та форми надання державної допомоги суб'єктам господарювання [4].

Визначення поняття державної допомоги суб'єктам господарювання закріплює п. 1 ст. 1 ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1], де зазначено, що державна допомога суб'єктам господарювання – це підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності.

Отже, щоб державна підтримка була визнана Уповноваженим органом (Антимонопольний орган України (далі – АМКУ) державною допомогою, повинні одночасно виконуватися наступні умови: підтримка надається суб'єкту господарювання; фінансування державної підтримки здійснюється за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів; підтримка створює переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності; підтримка спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції.

Зокрема, АМКУ як уповноважений орган з питань державної допомоги суб'єктам господарювання безпосередньо не надає державної допомоги. Комітет лише приймає рішення про допустимість такої державної допомоги для конкуренції. Рішення ж про впровадження тієї чи іншої схеми чи заходу державної допомоги приймають надавачі державної допомоги, які формують та реалізують державну політику у відповідних сферах. Надавачами державної допомоги є органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю, а також юридичні особи, що діють від їх імені, уповноважені розпоряджатися ресурсами держави чи місцевими ресурсами і ініціюють та/або надають державну допомогу [1]. Основними надавачами державної допомоги є органи місцевого самоврядування.

Із загальної кількості рішень, прийнятих Комітетом у 2019 р., частка рішень, які стосувалися надання державної допомоги суб'єктам господарювання органами місцевого самоврядування, становить 84% (273 рішень із 324) [5]. У 2018 році частка таких рішень становила 92% (170 рішень зі 185) [6]. У 2017 році Комітет таких рішень не приймав у зв'язку із набранням чинності даного закону з 02.08.2017 р. та передбаченими законом процесуальними строками для прийняття таких рішень.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», індивідуальна державна допомога – захід державної

допомоги, що здійснюється поза межами програми державної допомоги, а також окремі заходи державної допомоги, що здійснюються в межах програми державної допомоги, але підлягають повідомленню згідно з умовами такої програми та цим Законом [1]. Тобто, індивідуальна державна допомога – це надання державної допомоги визначеним суб'єктам господарювання.

Між тим, варто зауважити, що, крім індивідуальної державної допомоги, державна допомога може надаватися в межах програми державної допомоги, яка, за визначенням п. 15 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [1], програма державної допомоги – нормативно-правовий акт або сукупність актів, на підставі яких певним категоріям суб'єктів господарювання передбачається надання державної допомоги впродовж певного або невизначеного періоду у визначеному або невизначеному розмірі. Отже, програма державної допомоги передбачає надання державної допомоги певним категоріям суб'єктів господарювання, тобто спрямована на невизначене коло суб'єктів господарювання.

Таблиця 1

Показники державної допомоги за типами допомоги
(за наданою надавачами інформацією 2017-2019 р.р.)

Державна допомога за типами	2017		2018	2019
	Ц ОВВ	ОВ В/ ОМС	ЦОВВ/ОВВ/ ОМС	
Індивідуальна державна допомога	7 1%	67 %	59%	65%
Програма державної допомоги	2 9%	33 %	41%	35%

таблиця 1 побудовано автором на основі [5-7]

Оскільки, державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів.

Відповідно до законодавства України, державна допомога суб'єктам господарювання може здійснюватися у різноманітних формах, які різняться між собою за механізмом реалізації, підставою та метою їх застосування.

Таким чином, державна допомога може реалізовуватися, зокрема, у таких формах: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами

загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів.

Так, за даними, що містяться у Звітах про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні [5-7], найбільш поширеною формою надання державної допомоги за період 2017-2019 року є субсидія, яка, за наданою надавачами інформацією, становила 19% (у 2018 р. – 17%; 2017 р. – 74% [7], з якої майже вся сума надавалась у добувній промисловості). Гарантії становили - 12%, компенсація збитків суб'єктам господарювання – 11% (у 2018 р. – 9%), дотації – 4% (у 2018 р. – 7%; 2017 р. – 13%), фіскальні заходи – 3% (у 2017 р. – 8%), збільшення державної частки у статутному капіталі суб'єктів господарювання – 1% (у 2018 р. – 6%), зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування – менше 1%. Інші форми державної допомоги становили 49 % (у 2018 р. – 51%).

Отже, в Україні найбільш поширеним видом державною допомогою є індивідуальна державна допомога, за формою надання державної допомоги у період 2017-2019 р.р. є субсидія, за видами економічної діяльності – функціонування наземного і трубопровідного транспорту, за джерелами фінансування: за рахунок місцевих бюджетів становила 91% (у тому числі: міських бюджетів – 74%, обласних бюджетів – 5%), державного бюджету – 9%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 р. № 1555-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.

2. Некрасова Т. В. Правове регулювання державної допомоги суб'єктам господарювання: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2009. 216 с.

3. Ліллемяе О. Е. Господарсько-правове забезпечення державної допомоги суб'єктам господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2016. 201 с.

4. Починок К.Б. Види та форми надання державної допомоги суб'єктам господарювання. Види та форми надання державної допомоги суб'єктам господарювання. Порівняльно-аналітичне право (електронне фахове видання). 2018. №1. С.143-145.

5. Річний звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2019 рік: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 28.08.2020 р № 14-р. URL: [phttp://surl.li/jisy](http://surl.li/jisy)

6. Річний звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2018 рік: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 29.08.2019 № 15-рп. URL: <http://surl.li/mcdh>

7. Річний звіт про надання державної допомоги суб'єктам господарювання в Україні за 2017 рік: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 31.08.2018 р. №17-рп. URL: <http://surl.li/mcqm>

Довгань Вікторія Миколаївна,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Боднарчук Оксана Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права та процесу,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Досягнення високих та стійких темпів розвитку будь якої держави неможливе без активної взаємодії органів державної влади та приватного бізнесу. Реалізація стратегічних проектів держави потребує залучення не лише бюджетних коштів задля їх конкурентоспроможності. В різних галузях економіки, економічно розвинені країни та країни, що розвиваються активно використовують різні форми партнерства та взаємодії держави та приватного бізнесу. Таке партнерство та взаємодія активізують інноваційні, інвестиційні процеси та соціально-економічне зростання. Чимало науковців відзначають, що для пострадянських країн державно-приватне партнерство має неабиякий потенціал для участі держави в регулюванні бізнесу.

Питанню державно-приватного партнерства як форми взаємодії держави та бізнесу приділяється чимало уваги з боку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, неабиякий внесок при дослідженні даного питання зробили: І. С. Біла, О. І. Боднарчук, О. В. Гарматюк, Є. О. Нагорний, І. А. Нечаєва та багато інших.

В умовах глобалізації державно-приватне партнерство виступає інструментом зміцнення господарських, територіальних і соціальних взаємозв'язків між країнами та окремими частинами економічного простору всередині країни [1, с. 300]. Адже такі взаємовідносини впливають на інвестиційну привабливість й конкурентоспроможність кожної держави на світовому ринку та її готовність до участі в житті міжнародної спільноти.

У світовій практиці державно-приватне партнерство спрямоване на залучення приватних інвестицій (як власної країни, так й іноземних) на

довгострокових умовах для фінансування та управління громадською інфраструктурою [2, с. 127]. Така зарубіжна практика для України була б непоганою перспективою, зважаючи на те, що інноваційні проекти часто потребують зовнішнього фінансування за нестатком виділених бюджетних коштів.

О.І. Боднарчук зауважує, що державно-приватне партнерство є ключовим механізмом взаємодії між державою і бізнесом, яке буде сприяти ефективному використанню та досягненню максимальної вигоди від спільної діяльності, як державою так і приватним сектором [3, с. 275]. Саме при партнерстві та взаємодії обидві сторони досягнуть максимальної вигоди, що і практикує світова спільнота.

Світова практика використання державно-приватного партнерства показує, що подібний механізм співробітництва доцільний для запровадження в країнах, де держава і бізнес мають спільний економічний інтерес, проте не можуть розвиватися і працювати незалежно один від одного. Спільний економічний інтерес держави і бізнесу виникає тоді, коли цільові орієнтири держави у взаємодії з бізнесом та цільові орієнтири бізнесу у взаємодії з державою мають точки перетину [2, с. 127].

Як зауважує О.В. Герматюк, основними сферами застосування державно-приватного партнерства в зарубіжних країнах є інфраструктурні об'єкти, адміністративні послуги, освіта, медицина, інформаційно-комунікаційні технології, енергетика, транспорт, водопостачання та водовідведення [4, с. 53]. Що є ідентичним сферам застосування державно-приватного партнерства в Україні. Проте рівень розвитку державно-приватного партнерства в зарубіжних країнах та в Україні має суттєву різницю.

На думку І.А. Нечаєвої, у сучасному світі можна виділити три групи країн за рівнем розвитку державно-приватного партнерства:

I група – Великобританія, Ірландія, Австралія – найбільший накопичений досвід реалізації;

II група – Франція, Португалія, США, Канада – середній рівень розвитку державно-приватного партнерства;

III група – ПАР, Південна Корея, Чилі, Мексика, Україна – початкова стадія розвитку державно-приватного партнерства [5].

Як бачимо, найбільш успішним і показовим є досвід співпраці державного і приватного секторів у Великобританії. Саме ця країна лідирує серед країн «Великої сімки» за кількістю заключених договорів із державно-приватного партнерства. Найбільш популярною формою державно-приватного партнерства у цій країні є «Приватна фінансова ініціатива», розвиток якої пов'язаний із пошуком способів поліпшення послуги для населення, зменшуючи навантаження на державний бюджет [2, с.128].

На сьогоднішній день, державно-приватне партнерство лише набуває поширення в Україні. Воно є однією з ефективних засобів взаємодії держави та бізнесу [3, с. 272]. Однак, Україна все таки знаходиться на початковій

стадії розвитку державно-приватного партнерства. Варто зазначити, що здійснення державно-приватного партнерства в Україні врегульовано на законодавчому рівні і здійснюється виключно на підставі укладеного договору, що вже є неабияким досягненням у сфері державно-приватного партнерства.

Відповідно до Закону України «Про державно-приватне партнерство» [6] визначено, що державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законом та відповідає ознакам державно-приватного партнерства.

Ще одним важливим фактором формування партнерських відносин держави та приватного бізнесу в Україні є відповідність відносин конкретним ознакам. Зокрема, до таких ознак належать:

1) створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт та технічне переоснащення) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років);

3) передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

4) внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства [6].

Проте, незважаючи на великий потенціал, державно-приватне партнерство не набуло широкого застосування в Україні. Державно-приватне партнерство здійснюється в основному у формі концесії та спільної діяльності без залучення бюджетних коштів [4, с. 54].

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що важливість активного застосування у господарській діяльності в Україні державно-приватного партнерства з використанням міжнародного досвіду, носить неабияку перспективу. Адже, поширення застосування державно-приватного партнерства поліпшить інвестиційний клімат держави, активізує розвиток інноваційної діяльності, підвищить рівень економічного та соціального розвитку. І саме партнерські відносини держави та приватного бізнесу, покажуть ефективність у розвитку, аніж розвиток держави та приватного бізнесу нарізно. Тому, зважаючи на те, що Україна знаходиться лише на початковому етапі розвитку державно-приватного партнерства, варто активізувати його розвиток із залученням міжнародного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нагорний Є. О. Державно-приватне партнерство як основа інвестиційної взаємодії держави та бізнесу. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21 червня 2017 року. Київ, 2017. С. 298–301.
2. Біла І. С., Іллічова Е. І. Світовий досвід державно-приватного партнерства. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Випуск 21. С. 126–129.
3. Боднарчук О. І. Державноприватне партнерство, як взаємодія держави та бізнесу. *Фінансова політика: практичні та теоретичні аспекти*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ірпінь, 25 березня 2020 року. Ірпінь, 2020. С. 272–275.
4. Гарматюк О., Гарматюк А. Державно приватне партнерство як механізм інвестиційної привабливості держави. *Проблеми публічного управління та адміністрування на регіональному рівні*: матеріали I міжрегіональної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 21 травня 2019 року. Тернопіль, 2019. С. 53–54.
5. Нечаєва І. А., Рощина Д. С. Використання організаційно-фінансового механізму державно-приватного партнерства: досвід Великобританії. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2020. № 12. С. 13–15.
6. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. URL: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

Закорецький Владислав Валерійович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

КОНЦЕСІЯ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА: АНАЛІЗ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Більш перспективною формою співпраці держави і приватного бізнесу є концесія, яка полягає в тому, що держава, в особі органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування під час укладання партнерської угоди залишається власником майна, наділяючи приватного партнера функціями по використанню державного майна. Основною причиною, яка спонукає органи влади до співпраці з бізнесом, є обмежені бюджетні кошти та необхідність розширення інвестиційної діяльності. У процесі реалізації таких проектів частина ризиків покладається на приватних інвесторів, наприклад, ризики проектування та експлуатації.

Термінологічно поняття концесія походить від латинського слова «concessia», яке означає – згода, поступка, дозвіл, надання, наділення; відступ від будь-якого майна, права чи повноваження [1, с. 255].

О.І. Вікарчук визначає концесію як особливу форму надання приватній особі на тимчасовій основі права на господарське використання державного або муніципального майна [2, с. 201].

Л.Гончарук зазначає, що концесію можна розглядати у таких значеннях:

- як відносини з використання переданих на визначених умовах концесіонером об'єктів публічної власності;
- як владний публічний акт;
- безпосередньо як об'єкти, що передаються;
- як договір з передачі цих об'єктів [3, с. 81].

Таким чином, концесію науковець розуміє як правовідносини, які виникають між державою в особі уповноважених нею органів та підприємцями, іноземними компаніями чи іншими юридичними особами з приводу передачі їм на договірних засадах промислових підприємств, земельних ділянок з правом видобування корисних копалин, будівництва різноманітних об'єктів з метою розвитку або відновлення національної економіки та освоєння природних ресурсів [3, с. 81].

Поняття «концесії» представлено визначеннями в Господарському кодексі України [4] та Закону України «Про концесію» [5], які на сьогоднішній день абсолютно ідентичні, а саме: «концесія – форма здійснення ДПП, яка полягає в наданні концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг в порядку та на умовах, визначених концесійним договором, і передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, який охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції» [4; 5]. При цьому, в ГК України в попередній редакції, тобто до набрання чинності Закону України «Про концесію» від 03.10.2019 р., визначення поняття «концесія» – це не просто передача об'єкта концесії чи права на його створення, а це ще й спеціальний режим господарювання, з усіма його характерними ознаками та особливостями [4].

На даний же час, норми ГК України стосовно концесії носять виключно інформативний характер з точки зору визначення поняття «концесія» та навіть не містять відсильної норми до чинного концесійного законодавства, що позбавляє можливості розглядати концесію як спеціальний режим господарювання.

В свою чергу, Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 р. [5], навіть змістовно та структурно суттєво переважає старе законодавство за цілісністю та логікою викладення норм, їх повноти та спеціалізації, а саме: передбачено порядок підготовки пропозицій та прийняття рішення про

доцільність або недоцільність здійснення концесії, ініціювання вибору концесіонера, порядок визначення концесіонера, укладання та виконання концесійного договору у відповідній сфері, особливості правового режиму об'єктів концесії, фінансові умови концесії, гарантії прав суб'єктів концесійної діяльності, особливості концесії на ринках, що перебувають у стані природної монополії, застосоване право і вирішення спорів, контроль, моніторинг та завершальна оцінка концесій.

Але, спірними залишаються питання, по-перше, земельні відносини між сторонами, а саме: відчуження земельної ділянки (ділянок), на якій (яких) знаходиться об'єкт концесії, його (їх) оренда чи, у випадку неможливості укладення договорів, зобов'язання сплачувати земельний податок, який розраховуватиметься по даній земельній ділянці (ділянкам) у відповідності до діючого законодавства.

По-друге, фінансова складова, а це: концесійний платіж, його розрахунок, порядок та момент його виплат (з моменту підписання акту приймання-передачі об'єкту концесії або з моменту включення його в структуру тарифу постійно діючим державним колегіальним органом в установленому законодавством порядку), а також розмір власних та/чи залучених інвестицій.

По-третє, якщо раніше був розділ, присвячений страхуванню об'єкту концесії, то на сьогодні ні в істотних, ні в інших, погоджених сторонами умовах взагалі не передбачає обов'язку страхування концесіонером об'єктів концесії, взятих у концесію, що може негативно позначитись на успішності реалізації нових концесійних проєктів.

Так, за інформацією Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України щодо кількості договорів, укладених на засадах ДПП в Україні, які реалізуються станом на 01.01.2021 р., в Україні на засадах ДПП укладено 192 договори, з яких реалізується 39 договорів (29 – концесійних договорів, 6 - договорів про спільну діяльність, 4 - інші договори), 153 договори не реалізується (118 – не виконується, 35 - розірвані / закінчився термін дії) [6].

У порівнянні 2021р. то станом на 01.01.2020 р., в Україні на засадах ДПП було укладено 187 договорів, з яких реалізовувалося 52 договори (34 – договори концесії, 16 – договорів про спільну діяльність, 2 – інші договори), 135 договори не реалізується (4 договори – закінчено термін дії, 17 договорів – розірвано, 113 договорів – не виконується).

З огляду на вищевикладену інформацію Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, станом на 01.01.2021 р. реалізуються 29 договорів щодо передачі об'єктів державного майна в концесію, при цьому, залишається не зрозумілим в якій сфері господарювання концесійні договори превалюють.

Зокрема, на відміну від попереднього закону новий закон «Про концесію» від 03.10.2019 р. [5] демонструє запровадження алгоритму визначення концесіонера, при цьому відводячи конкурсу на його визначення

лише одне, а не провідне місце в цій процедурі. Беззаперечним здобутком законодавця є те, що всі важливі аспекти, а саме: порядок визначення концесіонера; вимоги до конкурсної комісії та конкурсної документації; регулювання процедурних питань пов'язаних із прийняттям та оприлюдненням рішення про проведення концесійного конкурсу; попереднім відбором претендентів (прекваліфікація); результатами попереднього відбору – закріплюються в законі. Це підвищує рівень зрозумілості та транспарентності законодавчого регулювання відносин концесії, що в свою чергу робить їх стабільними та зрозумілими для закордонних і вітчизняних інвесторів, відкриває нові можливості для спільного інвестування тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попондопуло В.Ф. Концессионное соглашение – правовая форма государственно-частного партнерства. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2007. №6. С.255-265.
2. Вікарчук О.І. Формування концесій як форми залучення інвестицій. *Сучасні проблеми управління і маркетингу*. Легниця, 2004. №.3. С. 198–202.
3. Гончарук Л. Поняття концесії і концесійного договору в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 87. С. 81-84.
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 р. №155-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text>
6. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: <http://surl.li/niwg>

Минюк Олена Юрївна,

кандидат юридичних наук, доцент, ,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Бенескул Артур Васильович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ, ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ФОРМА ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Вкотре Україна стоїть на порозі нових викликів, зумовлених черговою економічною кризою на фоні пандемії коронавірусу. Підприємства закриваються, люди залишаються без необхідного рівня фінансового

забезпечення, кваліфіковані працівники, внаслідок скорочення витрат, вимушені шукати не профільної роботи різноробочими, щоб забезпечити хоча б мінімальний рівень життя.

За таких умов, актуальним постає питання залучення інвестицій, підняття економіки через нові механізми, які б були швидкими, ефективними та збільшували б коло потенційних інвесторів та створювали нові робочі місця.

Одним із перспективних напрямів в цьому питанні може бути залучення інвестицій за допомогою договорів комерційної концесії через механізм державно-приватного партнерства (надалі -ДПП).

Відповідно до Цивільного кодексу України, комерційною концесією визначається правовідносини, за якими одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг [1].

Згідно Господарського кодексу України, комерційною концесією визначається правовідносини одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду [2].

Статтею 1 Закону України «Про державно-приватне партнерство» державно-приватне партнерство, визначено, як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що згідно із Законом України «Про управління об'єктами державної власності» здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом [3].

В рамках здійснення державно-приватного партнерства можуть укладатися: концесійні договори, договори управління майном, договори про спільну діяльність, та інші договори.

Тобто, законодавством не обмежено перелік договорів, що можуть укладатися в рамках державно-приватного партнерства.

Як зазначає, Е. Савас державно-приватне партнерство, це «будь-яка угода, в якій державний і приватний сектори об'єднуються для виробництва і надання товарів та послуг; складні, багатосторонні інфраструктурні проекти; формальна співпраця між бізнесом, громадянським суспільством і місцевими

органами влади з метою розвитку територій та покращення умов життя населення, в межах якого традиційні ролі держави і приватного сектора перерозподіляються» [4].

Нейкова І.С. зазначає, що «ДПП є формою співпраці, у якій держава і приватний сектор спільно реалізують суспільно значущі проекти, ґрунтуючись на угоді про розділ завдань і ризиків, і являє собою інституційний альянс між державою і бізнесом, що створюється на певний термін для здійснення конкретного проекту і припиняє своє існування після його реалізації» [5].

Отже, як бачимо в юридичні площині державно-приватне партнерство характеризується об'єднанням зусиль, тоді, як комерційна концесія характеризується передачею праволодільцем певних прав. Однак, незважаючи на це, мета в цих інститутах ідентична – отримання економічного ефекту від співпраці.

За таких обставин, розвиток інституту комерційної концесії, як форми державно-приватного партнерства може бути вкрай ефективним. Однак, наразі, на законодавчому рівні відсутні механізми укладення таких договорів державними підприємствами. Наявний в законодавчому полі механізм укладення договору концесії не охоплює тих прав та можливостей які розкриває для держави комерційна концесія.

Характерною відмінністю є те, що концесія зумовлює необхідність передачі приватному суб'єкту об'єктів державної або комунальної власності (нерухоме майно, земельні ділянки, тощо) ресурс яких фізично обмежений.

На відміну від об'єктів, що можуть передаватися за договором комерційної концесії (ділова репутація, комерційне найменування, комерційний досвід, тощо), ресурс яких, умовно, не обмежений. Адже, здебільшого, такі об'єкти є віртуальними, їх характеристики та можливості не змінюються через роки або через неодноразове використання.

Тому, держава відкривши двері до своєї ділової репутації та комерційного досвіду зможе стати локомотивом економічних процесів в країні.

Однак, без чіткого законодавчого механізму це не можливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

2. Господарсько-процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. №1798-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

3. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>.

4. Нейкова І.С. Державно-приватне партнерство як складова

інвестиційного механізму інноваційного розвитку URL:
http://www.nbuu.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Nvudpsu/2010_1/2010_1_Neykova.pdf.

5. Зельдіна О.Р. Спеціальний режим господарювання як інститут господарського права. Право України. 2006.№ 4.

Плигач Тетяна Олегівна,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Боднарчук Оксана Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ, ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ БАНКРУТСТВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ- ПІДПРИЄМЦЯ В УКРАЇНІ

Інститут банкрутства фізичної особи, фізичної особи – підприємця впроваджений Кодексом України з процедур банкрутства, що вступив в дію 21 жовтня 2019 року [1]. Введення даного інституту є новелою для України та може стати дієвим інструментом в діяльності фізичної особи – підприємця.

Як свідчить судова практика, фізичні особи вже стикаються з рядом проблемних питань при зверненні до господарського суду (із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність), що ускладнює доступ таких осіб до застосування інституту банкрутства.

Тому, законодавче врегулювання відновлення платоспроможності фізичних осіб потребує подальшого вдосконалення.

Відповідно до інформації, отриманої із системи аналізу судових рішень «VERDICTUM» [3], за період з 01 листопада 2019 року по 05 березня 2021 року господарськими судами ухвалено 1491 судове рішення на стадії відкриття провадження у справах про неплатоспроможність фізичних осіб на підставі статті 116 Кодексу України з процедур банкрутства [1], з яких: відмовлено у відкритті провадження – 7, відмовлено у прийнятті заяви фізичної особи про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність – 32, заява фізичної особи про відкриття провадження у справі залишена без розгляду – 5, заява фізичної особи про відкриття провадження у справі залишена без руху – 402, заява фізичної особи про відкриття провадження у справі повернена – 147, відкрито провадження у справі – 339, інші – 559. Найбільшу кількість заяв фізичних осіб суд залишає без руху, а найрозповсюдженіша підстава для залишення заяви без руху й

повернення її в подальшому – це несплата особою винагороди арбітражному керуючому та судового збору.

Адже, провадження у справах про неплатоспроможність фізичної особи може бути відкрито лише за заявою боржника. Вимоги до заяви боржника – фізичної особи, а також перелік документів, що додаються до вказаної заяви, передбачені статтею 116 Кодексу України з процедур банкрутства [1].

Одним із обов'язкових документів є доказ авансування фізичною особою на депозитний рахунок суду винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання повноважень. Згідно Кодексу України з процедур банкрутства [1] розмір основної грошової винагороди арбітражного керуючого за виконання ним повноважень керуючого реструктуризацією становить п'ять розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб за кожен місяць виконання арбітражним керуючим повноважень.

В більшості випадків фізичні особи через свою неплатоспроможність не мають змоги сплатити таку винагороду. Ні Кодекс України з процедур банкрутства, ні інші чинні норми законодавства не передбачають права фізичної особи – боржника бути звільненим від авансування винагороди арбітражному керуючому, а також не передбачають підстав, за яких господарський суд може відстрочити, розстрочити чи звільнити таку особу від здійснення авансування винагороди.

Зокрема, відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства [1] встановлено, що кредитори можуть створювати фонд для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого. Порядок формування фонду та порядок використання його коштів визначаються рішенням комітету кредиторів та затверджуються ухвалою господарського суду.

При цьому, зазначеним Кодексом [1], не передбачено механізму формування такого фонду кредиторами до відкриття судом провадження про неплатоспроможність фізичних осіб, який би надавав можливість фізичним особам – підприємцям отримувати доступ до інституту банкрутства у разі відсутності у них коштів та майна, достатнього для покриття витрат, пов'язаних з провадженням у справі. Кодекс України з процедур банкрутства у такому разі має підтримувати баланс інтересів боржника, кредиторів та арбітражного керуючого. Адже законодавством має закріплюватись не тільки можливість захисту інтересів фізичної особи – підприємця, а й захист прав та інтересів інших учасників справи.

Також, вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що частиною 3 статті 116 Кодексу України з процедур банкрутства не передбачено подання боржником до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність доказів сплати судового збору [1].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про судовий збір» платниками судового збору є: громадяни України, іноземці, особи без

громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи - підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення. Також, передбачено, що за подання до господарського суду заяви кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство встановлюється ставка судового збору 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [2].

Але, стаття 3 Закону України «Про судовий збір» встановлено, що судовий збір справляється, зокрема, за подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством [2].

Відтак, ні Кодексом України з процедур банкрутства, ні Законом України «Про судовий збір» не передбачено сплати судового збору за подання фізичною особою – підприємцем до суду заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність.

В той же час, в частині 2 статті 3 Закону України «Про судовий збір» [2] наведений перелік заяв, за подання яких не справляється судовий збір, в якому відсутнє посилання на заяву фізичної особи про визнання її неплатоспроможною. У зв'язку з такою законодавчою невизначеністю, суди вимагають сплати судового збору фізичними особами, що свідчить про неналежне виконання державою свого позитивного обов'язку щодо забезпечення доступу неплатоспроможних фізичних осіб до правосуддя у справах про банкрутство.

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що на сьогоднішній день з метою вдосконалення взаємодії держави та фізичних осіб - підприємців потребують правового врегулювання питання:

1) відстрочення, розстрочення та звільнення фізичної особи - підприємця від здійснення авансування винагороди арбітражному керуючому;

2) порядку формування кредиторами фонду для авансування грошової винагороди арбітражному керуючому до відкриття провадження про неплатоспроможність фізичних осіб – підприємців для забезпечення їх доступу до процедур банкрутства;

3) сплати судового збору фізичною особою – підприємцем за подання до господарського суду заяви про визнання її неплатоспроможною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Кодекс України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

2. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. URL : <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

3. Система пошуку та аналізу судових рішень VERDICTUM : веб-сайт. URL : <https://www.verdictum.ua/> (дата звернення: 10.03.2021).

Pochynok Mariia Oleksiyivna,
first (bachelor) level of higher education
of the extramural form of study
Educational and Scientific Institute of Law
University of SFS of Ukraine
Kud Denys Mykhaylovych,
first (bachelor) level of higher education
of the extramural form of study
Educational and Scientific Institute of Law
University of SFS of Ukraine

LICENSING AS ONE OF THE MEANS OF REGULATORY INFLUENCE OF THE STATE ON THE ACTIVITIES OF BUSINESS ENTITIES

An important and mandatory condition for the formation of the legal economic order in Ukraine is the improvement and implementation of the optimal system of legal organization in the realisation of economic activity. One of such conditions is the licensing of economic activity; it is one of the main means of regulatory influence of the state on the activities of economic entities.

Licensing of economic activity regulates market relations because without it business entities do not have the right and cannot engage in activities subject to licensing, as well as provides a balance between public and private interests, i.e. the interests of economic entities on the one hand, and consumers and the state on the other hand.

According to E. E. Bekirova, licensing of certain types of economic activity should be considered in several aspects: as an element of legitimation of economic entities; as a condition for carrying out certain types of economic activity; as a basis for the right to carry out economic activities subject to licensing; as an element of the mechanism of realization of the constitutional right to entrepreneurial activity; as a means of state regulation of economic activity [1, p. 49].

S. S. Tarasov in his turn considers licensing as a way of state influence on economic entities, which provides for the initial recognition of certain entities the right to carry out certain statutory activities expressed in the issuance of a special permit (license), and further control by authorized bodies of state management of the actual implementation of activities in strict accordance with the licensing requirements and conditions, which also includes the possibility of termination of this activity [2, p. 15-16].

Relations connected to the licensing of economic activities are regulated by the Law of Ukraine «On Licensing of Economic Activities» (hereinafter – the Law on Licensing) [3]. Art. 1 of the Law on Licensing defines that licensing is a means of state regulation of economic activities subject to licensing, aimed at ensuring a unified state policy in the field of licensing, protection of economic and social interests of the state, society and individual consumers [3]. This definition fully corresponds to Art. 14 of the Commercial Code of Ukraine [4].

The Law on Licensing establishes different approaches to the legal regulation of the licensing procedure for certain types of activities, namely: 1) general – unified licensing procedure established by the Law on Licensing; 2) special – the licensing procedure that is based on the provisions of the Law on Licensing, but has certain specific characteristics, features defined by special legislation; 3) specific – licensing procedure that is carried out in accordance with special laws and not covered by the Law on Licensing, for example, activities in the field of television and radio broadcasting carried out in accordance with the Law of Ukraine «On Television and Radio Broadcasting».

To date, 22 types of economic activity are subject to licensing in general, 8 types in special and 4 types of activity in specific order [3].

There are two groups of entities involved in licensing. One of the subjects of the license relationship is always the subjects of organizational and economic powers – a public authority. Most often, it is a body that, in accordance with the norms of licensing legislation, is entrusted with the functions of licensing a particular type of economic activity.

Thus, the formation and implementation of state policy in the field of licensing is carried out by: 1) the Cabinet of Ministers of Ukraine or other public authority in cases established by law - by adopting regulations in the field of licensing; 2) the specially authorized body for licensing, which supervises compliance with the legislation in the field of licensing by licensing authorities, issues orders to eliminate violations of legislation in the field of licensing and orders to reject or satisfy appeals or complaints, taking into account the decision of the Expert Appeal Board licensing, – the State Regulatory Service of Ukraine, which has its own territorial bodies acting on the basis of the provisions; 3) licensing bodies (23 bodies that carry out licensing - ministries, state committees, services), determined by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «List of licensing bodies» of August 5, 2015 №609.

The second group consists of entities – business entities, which according to the Law on Licensing are: license applicant – a business entity that has applied in the manner prescribed by law to the licensing authority with an application for a license to conduct business or part of the type economic activity subject to licensing; licensee – a business entity that has a license to conduct a statutory type of economic activity [3].

In 2019, the licensing authorities issued – 226433 licenses, 75767 of which – to legal entities; 149739 – to natural persons-entrepreneurs.

In 2020, the Expert Appeal Board considered 131 complaints of licensees, licensees against the actions (inaction) of the licensing authority regarding violations of legislation in the field of licensing (in 2019 – 139 complaints). Most businesses complain about the following actions of the authorities:

- decisions on unjustified imposition of financial sanctions for violation of licensing conditions – 39,7% of the total number of complaints (in 2019 – 14%);
- decisions on unjustified revocation of licenses – 31% (in 2019 – 65%);

- decisions on refusals to issue licenses (reissuance) - 23% (in 2019 – 18%);
- decisions to leave the application for a license without consideration – 5,6%;
- decisions on suspension of licenses – 0,5%;
- decisions to refuse to make changes to the list of types of current licenses – 0.2% (in 2019 – 2%).

Compared to 2018, the number of complaints considered by the Expert Appeal Board against the actions (inaction) of licensing bodies increased by 35% and decreased by 6% compared to 2019.

The largest number of complaints from businesses in 2020 were received by the National Commission for State Regulation of Energy and Utilities (hereinafter – NCSREU), which were mostly justified (out of 50 complaints 50 – satisfied) [5].

Thus, the domestic legislation on licensing of economic activity, from the time of the proclamation of Ukraine's independence to the present time, is one of those that is dynamically developing and changing.

Licensing of economic activity is: a separate legal institution that belongs to the system of economic law; only economic activity is subject to licensing; is one of the means of regulatory influence of the state on the activities of economic entities, which is not limited to the issuance of licenses, but includes changes to the license, monitoring compliance with licensing requirements, the decision to revoke the license, application to the economic entity of special types of liability - suspension of the license and revocation of the license, etc.

REFERENCES

1. Bekirova E. E. Pravove reguluvannya licenzuvannya pevnyx vydiv gospodarskoyi diyalnosti [Legal regulation of licensing of certain types of economic activity]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Doneczk, 2006. 199 s.
2. Tarasov S.A. Lycenzyrovanye kak metod gosudarstvennoj razreshitelnoj polytykyv sfere predprynymatelskoj deyatelnosti [Licensing as a method of state permitting policy in the field of entrepreneurial activity]: avtoref. dyss. ... kand. yur. nauk: 12.00.14. Moskva, 2001. 21 s.
3. Pro licenzuvannya vydiv gospodarskoyi diyalnosti: Zakon Ukrayiny vid 02.03.2015 r. # 222-VIII // BD «Zakonodavstvo Ukrayiny» / VR Ukrayiny. [On licensing of economic activities: Law of Ukraine of 02.03.2015 № 222-VIII // DB «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.
4. Gospodarskogo kodeksu Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 r. #436-IV // BD «Zakonodavstvo Ukrayiny» / VR Ukrayiny. [Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 №436-IV // DB «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
5. Analitychnyj zvit DRS za 2020 rik. [Analytical report of the DRS for 2020.] URL: <http://surl.li/obnt>.

Роженюк Олена Олександрівна,
аспірант
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ДЕРЖАВНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

На сьогодні корпоративний сектор економіки є важливим структурним елементом національної економіки, а від ефективності його діяльності залежить розвиток всіх галузей господарства та держави в цілому.

Одним із найважливіших елементів зовнішньої сфери корпоративного управління є державне регулювання корпоративного сектору. У цілому державне регулювання, як один із напрямків корпоративного управління, виходить за межі безпосереднього управління державними підприємствами та корпоративними утвореннями. Створюючи цілісну організаційно-правову базу функціонування економіки, держава регулює різні аспекти діяльності корпоративних підприємств, у тому числі і процеси впровадження стратегії на них [1].

В Україні формування та функціонування корпоративного сектору відбувається в умовах суперечливості процесів зміни форми власності та нормативно-законодавчого забезпечення, недорозвинутої ринкової інфраструктури, тому важливо окреслити коло основних факторів, які мають вплив на цей процес, а саме: фактори як зовнішнього та внутрішнього середовища.

У цілому управління державним корпоративним сектором в Україні можна поділити на три блоки:

1) створення загальної нормативно-правової бази функціонування економіки, полягає в розробці законів та підзаконних актів економічної спрямованості, оскільки усі підприємства здійснюють діяльність у цьому нормативно-економічному полі;

2) пряме управління державними підприємствами;

3) управління певною державною часткою статутного капіталу господарських товариств, застосовується у випадках, коли держава є єдиним власником акціонерного товариства.

Поділ системи корпоративного управління на внутрішнє та зовнішнє дозволяє виокремити один із найважливіших його елементів – державне регулювання, що здійснюється органами загальної та спеціальної компетенції.

Органи загальної компетенції – це органи державної влади, які здійснюють державне управління й координацію всіх або більшості підпорядкованих чи підконтрольних їм органів галузевої або функціональної компетенції.

Органи спеціальної компетенції – це органи державної влади, діяльність яких спрямована на забезпечення регулювання та на контроль за діяльністю корпорацій.

В Україні, як і в інших країнах світу, діє відповідний державний механізм, покликаний регулювати корпоративні відносини і чинити певний управлінський вплив на корпоративний сектор економіки.

Головною причиною складного становища підприємств корпоративного сектору економіки є недостатня дієвість механізму реалізації державної інвестиційної політики щодо підтримки корпорацій, який складається з інструментів прямої та непрямої дії [2, ч.1 ст.10].

Корпоративне управління як складне та багатоаспектне явище досліджувалося різними галузевими науками, звідси – чисельність визначень поняття корпоративного управління.

Окремо слід виділити позицію тих дослідників, що розглядають корпоративне управління як сукупність певних правил, на основі яких діє підприємство. З цього приводу можна навести думку Д. В. Задихайла, який називає корпоративним управлінням сукупність юридичних, економічних, організаційних норм і правил, у межах яких функціонує господарське товариство і на основі яких вибудовуються взаємини між усіма її учасниками [3, с. 23].

В інституційній структурі сучасної економіки України питома вага належить корпоративному сектору акціонерним товариствам та товариствам з обмеженою відповідальністю як найбільш поширеним організаційно-правовим формам здійснення господарської діяльності. Проте ця структура економіки поки що не відображена адекватно в господарському законодавстві. В ГК України не виокремлено корпоративний сектор економіки як економіко-правову категорію (на відміну від державного та комунального сектору економіки – ст. 22, 24 ГК України) [2]. Як відомо, корпоративний сектор української економіки почав формуватися із проведенням приватизації та корпоратизації державних підприємств. Це вплинуло на структуру цього сектору і в його складі на цей час можна виділити приватний корпоративний сектор та публічний корпоративний сектор.

Основну роль у корпоративному управлінні відіграють емітенти, інвестори і держава, оскільки вони виступають безпосередніми власниками корпоративних прав.

Основною ланкою корпоративних відносин є корпорація, як емітент та юридична особа, що передає корпоративні права у власність інших юридичних та фізичних осіб, а також державі. Навколо акціонерного товариства формуються корпоративні відносини, які регулюються шляхом законодавчих механізмів державними та недержавними органами.

Публічний корпоративний сектор утворюють два види суб'єктів:

1) ті, що діють на основі лише державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному капіталі яких перевищує п'ятдесят відсотків чи

становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів;

2) суб'єкти, що діють на основі лише комунальної власності, а також суб'єкти, у статутному капіталі яких частка комунальної власності перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує органам місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. Правове регулювання публічного корпоративного сектору, в тому числі і корпоративного управління, об'єктивно має особливості, зумовлені специфікою публічної власності.

На сьогодні корпоративний сектор економіки є важливим структурним елементом національної економіки, а ефективність його діяльності має значний вплив на загальний стан економіки України в цілому. Під корпоративним сектором слід розуміти сектор економіки, що охоплює господарську, підприємницьку діяльність підприємств, організацій акціонерного та неакціонерного підсекторів. Трансформаційні процеси у вітчизняній економіці сприяли формуванню корпоративного сектору, який представлений переважно акціонерними товариствами, найголовнішими проблемами яких на сучасному етапі є пошук фінансових ресурсів для проведення своєї діяльності та відновлення сталого інвестиційного розвитку [4].

Перш за все, доцільно визначити корпоративний сектор як основний елемент національної економіки, без якого важко уявити ефективне функціонування економіки, розвиток ринкових відносин та підвищення темпів економічного розвитку. Його, в свою чергу, слід структурувати на акціонерний та неакціонерний корпоративні сектори, перший з яких включає суб'єкти господарювання, які використовують акціонерне товариство як первинний, так похідний елемент в інтегровані корпоративні структури: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни другий - інші господарські товариства, а саме: товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, кооперативи тощо.

В Україні за останні роки було накопичено достатній досвід функціонування корпоративних форм організації бізнесу, проте вітчизняна економіка ще досить далека від того, щоб мати статус «корпоративної», «розвиненої» чи навіть «стабільної». І причиною цього є значна кількість перепон щодо розкриття в максимальному обсязі корпоративного потенціалу вітчизняної економіки. Головна особливість полягає в здатності вирішувати та знімати суперечності у складній розгалуженій та динамічній системі економічних відносин між усіма контрагентами ринку.

Отже, одним із найважливіших елементів зовнішньої сфери корпоративного управління є державне регулювання корпоративних відносин. У цілому державне регулювання як один з напрямків корпоративного управління виходить за межі безпосередньо управління державними підприємствами та корпоративними утвореннями. Створюючи

цілісну організаційно-правову базу функціонування економіки, держава регулює різні аспекти діяльності корпоративних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євтушевський В. А. Корпоративне управління. К. : Знання, 2006. 406 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Задихайло Д.В. Корпоративне управління: Навчальний посібник. / За ред. Д.В. Задихайла. Харків: Еспанда. 2003. 688 с.
4. Шахова Г. В. Механізм реалізації державної інвестиційної політики щодо підтримки корпорацій. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 2 (117). С. 82-85.

Сировець Марина Олегівна,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ І КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

З погляду економіки корпоративний сектор є одним із найбільш динамічних ринків, а тому його державне регулювання потребує постійних змін з урахуванням вимог сьогодення. Разом із тим ці зміни мають бути виправданими та зваженими, а суб'єкти корпоративних відносин повинні чітко усвідомлювати свої права та обов'язки. Необхідність державного регулювання корпоративних відносин доповнює їх міжнародний характер і суттєвий вплив законодавчого закріплення тих чи інших положень у нормативних актах інших держав на українське право. До того ж Україна прагне стати членом ЄС, де запроваджено спеціальне регулювання корпоративних відносин на рівні директив і регламентів.

Корпорація є важливим елементом ринкової економіки. Від ступеня та характеру державного регулювання корпоративних відносин залежить не тільки обсяг обов'язкових у статуті елементів, а й загальна стратегія розвитку корпоративного бізнесу та перспективи залучення інвестицій.

Згідно з ч. 1 ст. 9 ГК України у сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому [1]. З метою нормального функціонування економіки держава має впливати на господарську діяльність суб'єктів, провідне місце серед яких належить корпораціям.

Т.В. Корягіна визначає систему державного регулювання корпоративного сектору як прямий або опосередкований вплив на самостійні виробництва, філії й підприємства корпоративних утворень [2, с. 6].

Державне регулювання здійснення корпоративних прав і корпоративного управління можна поділяти за такими напрямками: нормативне регулювання корпоративних відносин і власне регулювання органами держави. Нормативне регулювання здійснюється у багатьох сферах і належить до тих відносин, які не можна врегулювати на розсуд власників за допомогою статуту. Щодо органів, які безпосередньо здійснюють державне регулювання щодо всіх корпорацій, можна визначити Державний реєстратор і НКЦПФР.

На думку В.С. Щербини, головним завданням держави залишається досягнення співвідношення приватних і публічних інтересів шляхом застосування економічних чи адміністративних методів регулюючого впливу на економіку, а також різноманітних засобів і механізмів регулювання господарської діяльності [3, с. 29].

Отже, виходячи із положень ч. 1 ст. 12 ГК України, що держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності, можна говорити й про інші засоби, не наведені у ч. 2 зазначеної статті [1].

Зокрема, науковці визначають такі засоби державного регулювання, не названі у ч. 2 ст. 12 ГК України:

- законодавчі заходи, а саме розгорнуте правове регулювання різних правовідносин;
- безпосереднє управління державною власністю, її використання і вплив на процеси соціально-економічного розвитку в суспільних інтересах;
- програмування та планування економічного і соціального розвитку [4, с. 184] (згідно зі ст. 11 ГК України це форми державного регулювання);
- дозволи, заборони, приписи, що зобов'язують до окремих дій чи бездіяльності;
- резерви та допустимі суми, що зобов'язують до конкретних дій або бездіяльності.

Якщо виходити зі змісту визначених науковцями механізмів, то арсенал засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів корпоративних відносин значно розширюється і охоплює ті сфери корпоративних відносин, які держава має намір найбільше врегулювати через їх суспільне, економічне та публічне значення.

Також науковці пропонують таку класифікацію засобів впливу держави на здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, яка має юридичне значення і наведена у нормативних актах:

1. За джерелом закріплення у: законах, підзаконних нормативних актах, корпоративних кодексах і принципах, модельних статутах, типових статутах і договорах, локальних нормативних актах (у тому числі, в

установчих документах).

2. За об'єктами відповідної форми власності корпорації: об'єкти приватної власності, державної власності, комунальної власності. Засоби, що застосовуються до об'єктів управління державної власності, можна поділити на:

– організаційно-дозвільні – управління господарськими організаціями, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, здійснюється суб'єктами управління об'єктами державної власності шляхом визначення повноважних представників держави. Із повноважним представником держави укладається договір доручення (ч. 3 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності») [5];

– організаційно-заборонні – корпоративні права держави, надані господарським структурам в управління, не можуть бути відчужені з державної власності без дозволу Кабінету Міністрів України. Стосовно них не можуть вчинятися дії, наслідком яких може бути відчуження цих корпоративних прав з державної власності. Відчуження корпоративних прав держави здійснюється відповідно до законодавства з питань приватизації (ч. 2 ст. 9 зазначеного Закону); корпоративні права держави не можуть передаватися господарським товариствам для формування їх статутних капіталів, крім передачі до статутних капіталів державних акціонерних товариств та державних холдингових компаній (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності») [5];

– організаційно-контрольні – ч. 1 ст. 5 зазначеного Закону передбачає такі контрольні функції центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері управління об'єктами державної власності: здійснює контроль та проводить аналіз результатів діяльності державних підприємств (у тому числі ефективності використання державного майна), господарських товариств, у статутному капіталі яких є державна частка, що належать до сфери його управління, та розробляє механізми підвищення ефективності їх роботи (п. 3); здійснює контроль за виконанням умов контрактів керівниками виконавчих органів господарських організацій, які перебувають у його управлінні (п. 7) [5].

Отже, до числа зовнішніх засобів впливу держави на здійснення корпоративних прав і корпоративного управління, які застосовує держава в сферах діяльності корпорацій, що становлять особливий публічний інтерес, а учасниками таких правовідносин є корпорація та відповідні органи державної влади. До зазначених засобів належать: державні програми з корпоративного розвитку, державна реєстрація, засоби із захисту економічної конкуренції, державне замовлення (державні закупівлі), емісія акцій, ліцензування видів господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

2. Корягіна Т.В. Державне регулювання розвитку корпоративного сектора в Україні: Автореф. дис. ... канд. з держ. упр. : 25.00.02. К., 2009. 20 с.
3. Щербина В. С. Публічні й приватні інтереси в господарських відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 28-31.
4. Хозяйственное право: Учебник / В. К. Мамутов, Е. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; Под ред. Мамутова В.К. К. : Юринком Интер, 2002. 897 с.
5. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 р. № 185-V // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>.

Сокол Владислав Олександрович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Минюк Олена Юрївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

АРБІТРАЖ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ

Інтенсивний розвиток господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності неможливий без виникнення спірних ситуацій між ними. Враховуючи різні недоліки вітчизняної системи судочинства, все більшої популярності набувають альтернативні способи вирішення господарських спорів. Одним з найрозповсюдженіших способів є арбітраж. Популярність звернення до арбітражів, як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів зумовлена декількома факторами:

1) арбітраж – це квазісудовий спосіб альтернативного вирішення спорів, який, якщо порівнювати його з медіацією має іншу природу, чітку процедуру, і відповідно, вищу ефективність;

2) арбітраж має ключову подібну ознаку з «класичним» судом – змагальна процедура, на відміну від примирних або консенсуальних способів вирішення спорів до яких належить медіація та інші примирні процедури;

3) арбітражний розгляд спору відбувається з ініціативи і за домовленістю сторін спору, що дає змогу оперативно вирішити спір, ефективно використовувати ресурси, зменшити збитки та зберегти ділові відносини між сторонами.

Термін «арбітраж» має французьке походження і у перекладі означає – «вирішення спору посередником». Проаналізувавши ряд визначень поняття «арбітраж» з різних вітчизняних і міжнародних джерел, було сформульовано наступне визначення: арбітраж – це процес вирішення фізичними та юридичними особами, державами, урядовими та неурядовими організаціями майнових і немайнових спорів, шляхом залучення незалежного посередника – арбітра (арбітражного судді) та вирішення ним спору відповідно до визначеної процедури. Дане визначення зазначається в широкому розумінні і залежить від конкретного спору, його характеру та суб'єктів.

Для формулювання більш вузького визначення поняття «арбітражу», варто класифікувати види арбітражу за рядом основних критеріїв: за характером спору (публічні і приватні спори), за предметом спору (цивільні правовідносини, господарські правовідносини, спортивні правовідносини, сімейні правовідносини та інші), за наявністю в спорі міжнародного елемента (внутрішні спори та міжнародні спори).

Враховуючи особливості господарських спорів, а саме: приватний характер, предмет – господарські правовідносини, можлива наявність або відсутність міжнародного елемента, можна сформулювати наступне визначення: арбітраж як альтернативний спосіб вирішення господарських спорів (у вузькому значенні) – це процес вирішення суб'єктам господарської діяльності (в тому числі, іноземні) господарських (комерційних) спорів, шляхом залучення незалежного посередника – арбітра (арбітражного судді), та передання на розгляд даному посереднику господарського спору на основі арбітражної угоди, з подальшим виконання (крім винятків) прийнятого арбітром рішення [1, с. 76].

Аналізуючи дане визначення можна виділити основні ознаки арбітражу як альтернативного способу вирішення господарських спорів:

- 1) суб'єктний склад (вітчизняні та іноземні суб'єкти господарської діяльності);
- 2) комерційний характер правовідносин, що оспоруються;
- 3) наявність спеціального суб'єкта – незалежного посередника – арбітра;
- 4) розмежування з формальною системою судочинства.

Додатково, варто зазначити, що арбітражі як способи вирішення господарських спорів, за основною ознакою – наявність міжнародного елемента, поділяються на дві основні групи, а саме: внутрішньодержавні арбітражі (третейські суди) та міжнародні арбітражі.

Міжнародний комерційний арбітраж слід відрізнити від внутрішньодержавного арбітражу – третейського суду. Так, внутрішні розглядають спори між фізичними особами – громадянами певної держави – або її юридичними особами лише на підставі чинного матеріального чи процесуального законодавства певної країни, а міжнародний комерційний арбітраж вирішує спори, які виникають між суб'єктами міжнародного приватного права (обов'язковим є наявність іноземного елемента в такому

спорі) у сфері міжнародного комерційного обороту. Таким чином, критерії, за якими третейські суди можна вважати внутрішніми, такі: сторонами спору виступають фізичні та юридичні особи даної держави, спірні правовідносини мають внутрішньогосподарський характер, спір вирішується без застосування норм іноземного права та норм міжнародних договорів, набуття чинності рішення суду та його виконання здійснюється виключно на підставі національного закону держави [2, с. 141].

Варто додати, що в свою чергу арбітражі поділяються на інституційні арбітражі та арбітражі ad hoc. Інституційний арбітраж проводиться під егідою і відповідно до процесуальних правил (регламенту) певного арбітражного інституту (установи). Арбітраж ad hoc, на противагу інституційному арбітражеві, не проводиться під егідою певної арбітражної установи. Процедура арбітражного розгляду може бути або повністю погоджена сторонами, або її наступне визначення може передаватися на розсуд складу арбітрів, про утворення якого є домовленість між сторонами, або в арбітражній угоді може робитися посилання на загальновідомі або загальноприйняті правила арбітражу ad hoc.

Незалежно від того, на якому виді арбітражу зупиняються сторони, таке їх волевиявлення оформлюється шляхом укладення угоди про передачу справи в арбітраж (арбітражної угоди). Законодавець передбачив у ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», що арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди. Дана норма також закріплена у ст. 2 Конвенції ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція).

Проаналізувавши законодавство, варто зазначити, що єдине визначення поняття «арбітражної угоди» передбачене ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», а саме: арбітражна угода – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди [3, ст. 7].

Особливості арбітражного процесу в міжнародних комерційних арбітражах, що здійснюють свою діяльність в Україні визначені Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [3], третейських судів, що здійснюють свою діяльність в Україні – Законом України «Про третейські суди» [4].

Основні етапи (стадії) арбітражного процесу:

- 1) початок арбітражного розгляду (відкриття провадження);
- 2) визначення підвідомчості розгляду спору (на основі арбітражної угоди)
- 3) подання сторонами процесуальних документів (позов та заперечення);

- 4) слухання та розгляд поданих сторонами документів;
- 5) мирова угода/винесення рішення/припинення арбітражного розгляду.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що враховуючи той аспект, що арбітраж поєднує в собі елементи (ознаки) формального і неформального судочинства, даний альтернативний спосіб вирішення господарських спорів характеризується високою ефективністю вирішення господарських спорів, дає змогу оперативно вирішити спір, ефективно використовувати ресурси, зменшити збитки та зберегти ділові відносини між сторонами спору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі // Право України. – 2011. – № 1. – С. 79-96.
2. Гуменюк В. Правові аспекти діяльності міжнародного комерційного арбітражу // Право України. – 2008. – № 4. – С. 139-145.
3. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України № 002-ХІІ від 24.02.1994. Верховна Рада України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 12.03.2021).
4. Про третейські суди: Закон України № 1701-IV від 1.05.2004. Верховна Рада України. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 12.03.2021).

Яковлев Кирило Олегович,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Останнім часом спостерігається підвищена увага до проблематики правового регулювання публічних закупівель з боку як науковців, так і законодавця, а також суб'єктів правозастосування. Обумовлено це такими факторами: по-перше, масштаби витрат на закупівлю товарів, робіт і послуг для потреб держави справляють значний вплив на економіку й потребують професійного управління ними; по-друге, публічні закупівлі є важливим інструментом для досягнення економічних, соціальних та інших цілей за різними напрямками державної політики; по-третє, в контексті інтеграції багатьох країн у регіональну та світову економіку, публічні закупівлі виступають потужним засобом забезпечення доступу суб'єктів господарювання до ринків товарів, робіт та послуг інших країн, у такий спосіб надаючи додаткові можливості для збуту продукції [1, с. 8].

Наразі, в юридичній та економічній науковій літературі зустрічаються досить різні визначення та тлумачення публічних або державних закупівель. Хоча сама дефініція «публічні закупівлі» почала вживатися у законодавстві

тільки з 25 грудня 2015 року з прийняттям Закону України «Про публічні закупівлі» [2].

В.Квач та Р. Афанасієв під публічними закупівлями розуміють процес придбання замовником товарів, робіт, послуг, необхідних для його повного та ефективного функціонування, який відбувається у визначеному законодавством про публічні закупівлі порядку, у межах добросовісної конкуренції з метою забезпечення ефективності та максимальної економії державних коштів [3, с. 886].

В.С. Щербина розглядає публічні закупівлі, як один з економіко-правових засобів державного регулювання господарської діяльності, на рівні з державним замовленням, регулюванням цін і тарифів; наданням інвестиційних, податкових та інших пільг, наданням дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [4, с. 38].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» [2] публічна закупівля – це придбання замовником товарів, робіт і послуг у порядку, встановленому цим Законом.

В свою чергу, замовниками виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи соціального страхування, створені відповідно до закону, а також юридичні особи (підприємства, установи, організації) та їх об'єднання, які забезпечують потреби держави або територіальної громади, якщо така діяльність не здійснюється на промисловій чи комерційній основі, за наявності однієї з таких ознак:

- юридична особа є розпорядником, одержувачем бюджетних коштів;
- органи державної влади чи органи місцевого самоврядування або інші замовники володіють більшістю голосів у вищому органі управління юридичної особи;

- у статутному капіталі юридичної особи державна або комунальна частка акцій (часток, паїв) перевищує 50 відсотків.

До замовників також належать юридичні особи та/або суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання та відповідають хоча б одній з таких ознак:

- органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування належить частка у статутному капіталі суб'єкта господарювання в розмірі більше ніж 50 відсотків або такі органи володіють більшістю голосів у вищому органі суб'єкта господарювання чи правом призначати більше половини складу виконавчого органу або наглядової ради суб'єкта господарювання;

- наявність спеціальних або ексклюзивних прав [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про публічні закупівлі» зазначений законодавчий акт застосовується до замовників за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тисяч гривень, а робіт - 1,5 мільйона гривень; до замовників, які здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання за умови, що

вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 1 мільйон гривень, а робіт - 5 мільйонів гривень.

Крім того, під час здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг, вартість яких не перевищує 50 тисяч гривень, замовники повинні дотримуватися принципів здійснення публічних закупівель та можуть використовувати електронну систему закупівель, у тому числі електронні каталоги для закупівлі товарів [2].

Публічні закупівлі проводяться на двох рівнях: державному та муніципальному. Однак, Закон України «Про публічні закупівлі» не передбачає відповідного поділу, але на практиці, публічні закупівлі проводяться на наступних рівнях:

– національному рівні (закупівлі на загальнодержавному рівні) (проводилися центральними органами виконавчої влади та іншими органами публічної влади, державними підприємствами тощо, а вже з 2017 року, також і Державною установою «Професійні закупівлі»);

– регіональному та місцевому рівнях, закупівлі на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць – Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст, районів в містах, селищ, сіл (через електронну систему Prozorro (<https://prozorro.gov.ua>) проводяться місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, комунальними підприємствами, комунальними закладами чи комунальними установами.

Закупівлі можуть здійснюватися шляхом застосування однієї з таких конкурентних процедур:

1) відкриті торги є основною процедурою закупівлі (кількість тендерів у 2019 р. – 85 840; 2018 р. – 78 322) [5];

2) торги з обмеженою участю застосовуються у разі потреби попередньої перевірки кваліфікації учасників шляхом проведення кваліфікаційного відбору (це нова процедура закупівлі, яка була ведена з 19.10.2020 р.) [2];

3) конкурентний діалог може бути застосований замовником у разі неможливості визначити необхідні технічні, якісні характеристики (специфікації) робіт або визначити вид послуг і для прийняття рішення про закупівлю необхідно провести переговори з учасниками процедури закупівлі (кількість тендерів у 2019 р. – 53 934; 2018 р. – 48 866) [5].

Отже, за п'ять років дії Закону України «Про публічні закупівлі» в нього було внесено 18 поправок, і це ще не кінець і кожен раз він має на меті, удосконалення, сприяння підвищенню ефективності закупівель, урегулювання проблеми допорогових закупівель, запровадження нових електронних інструментів тощо. Проте найбільш поширеними порушеннями залишаються як і серед замовників так і учасників, а саме:

– замовників закупівель: обрання не тієї процедури закупівлі; встановлення у тендерній документації дискримінаційних умов під час визначення кваліфікаційних критеріїв до учасників, у частині технічних вимог до предмета закупівлі, яким відповідає лише один виробник;

відхилення пропозицій переможців через ненадання ними зразків продукції, які відповідно до Закону не є складовою пропозиції та не можуть бути підставою для відхилення; відхилення переможців торгів через ненадання/невідповідність документів, які не передбачені Законом для їх надання, після проведення аукціону; неналежне планування закупівель;

– учасників закупівель: пропущення строків оскарження; оскарження вимог тендерної документації під час оскарження результатів процедури закупівлі; ненадання документів/надання інших документів, ніж вимагались у тендерній документації; ненадання додатків до документів, які визначені як його невід’ємна частина (додатки до договорів, додатки до ліцензій, дозволів, реєстраційних посвідчень тощо); помилки під час оформлення банківських гарантій: відсутність посилання на відповідну тендерну документацію або відсутність договору, яким визначаються умови та порядок виплати тендерного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малолітнева В.К. Господарсько-правовий інститут публічних закупівель: монографія. Київ: ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.Макутова Національної академії наук України», 2020. 412 с.

2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. №922-VIII// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.

3. Квач В. Ю., Афанасієв Р. В. Загальнотеоретичні положення про публічні закупівлі: поняття та призначення. *Молодий учений*. 2017. № 11 (51). С. 884-887.

4. Щербина В. С. Господарське право : підручник Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

5. Звіт що містить аналіз функціонування системи публічних закупівель та узагальнену інформацію про результати здійснення контролю у сфері закупівель за 2019 рік. URL: <http://surl.li/njlv>.

Секція 4. Фінансово-правові аспекти забезпечення виконання обов'язків у приватному праві

Bozhuk Iryna Ivanivna,
applicant for the second (master's)
level of higher education,

Educational and Scientific Institute of Law,
University of SFS of Ukraine

Supervisor:

Savchenko Anatoliy Petrovych

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Associate Professor of Modern European Languages,

University of the SFS of Ukraine

CURRENT ISSUES OF FINANCIAL MONITORING IN UKRAINE

In order to prevent the use of the state financial system to legalize proceeds from crime and ensure the stability of the financial system, the state, represented by the competent law enforcement and regulatory authorities, creates a system of legal and organizational measures. One of such areas is financial monitoring.

It is to overcome the problem of money laundering by public authorities that regulations are developed and implemented that regulate the limits of the necessary behavior of participants in financial relations, which contribute to the effective and sustainable functioning of the financial system of the state.

Today, there is no doubt that money laundering is one of the ways of doing business and is something acceptable for the business environment. It is becoming increasingly difficult to control this process every year, not to mention the complete eradication of this socio-economic destruction. The rise of organized crime today is an undesirable but inevitable component of the global economy and finance [1, p. 200].

That is why the prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime or terrorist financing are in the center of attention of scientists and practitioners, because overcoming this problem will contribute to the formation and development of Ukraine's financial system as a democratic and legal state.

The issue of financial monitoring in the system of prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing is devoted to the works of the following domestic scientists and practitioners: M.Ya. Azarova, P.P. Andrushka, V.I. Antipova, A.V. Bazyliuk, O.I. Baranovsky, Z.S. Varnaliya, O.O. Glushchenko, S.G. Gurzhiya, I.B. Dzedzyk, V.A. Zhuravlya, V.S. Zelenetsky, O.E. Koristin, M.E. Korotkevich, V.L. Krotyuk, D.A. Leonov, A.I. Mokiya, V.M. Popovich, V.A. Predborsky, O.I. Rymaruk, O.V. Turchinov, D.A. Fire, M.I. Fleichuk, J.V. Yanushevich, S.M. Yarovoy.

For proper and effective financial monitoring, the training of modern highly qualified specialists to combat economic offenses is becoming relevant, it is gaining national importance.

Financial monitoring – a set of measures taken by the subjects of financial monitoring to prevent and combat money laundering or terrorist financing, involving public financial monitoring and primary financial monitoring.

Financial monitoring is the activity of detecting and counteracting doubtful cash flows. Financial monitoring entities should report cases where the client cannot explain the legal origin of their money (sources of origin) used for payment.

The financial monitoring system is based on the rapid exchange of information between the specially authorized body of executive power on financial monitoring and the subjects of primary financial monitoring. Part of the relationship on financial monitoring in its content and set of measures is close to financial control.

According to M. Proshunin, financial monitoring is a procedure of normatively established information, financial control procedures carried out by bodies and agents (subjects of financial monitoring), the main purpose of which is to prevent the use of the financial system for money laundering and terrorist financing [2, p. 12]. That is, in the scientific work on the concept of "financial monitoring" the scientist is limited to a system of legally established procedures related not to the state financial control in general, but only to operations to legalize proceeds from crime and terrorist financing.

This issue is in the focus of international organizations, such as the United Nations, the Council of Europe, the World Bank, the International Monetary Fund, the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), and others.

In particular, the main events in the formation of the national system were: development and adoption of basic regulations in the field of AML (anti-money laundering), implementation of recommended and generally accepted international countermeasures, as well as the beginning of cooperation with international organizations in the field of AML and implementation recommended standards in this area.

In the context of transformational changes in state-building processes in Ukraine, there are new opportunities for systematic reform of financial monitoring processes at various levels by various authorities, as well as the development of tools for its implementation.

A positive development is that on April 28, 2020, the new Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" entered into force [3].

This Law on Financial Monitoring [3] aims to protect the rights and legitimate interests of citizens, society and the state, ensure national security by defining a legal mechanism to prevent and combat money laundering, terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction.

In addition, the Law on Financial Monitoring introduces the possibility of pre-trial settlement - concluding an agreement on settling the consequences of violating the legislation in the field of financial monitoring, under which the subjects of primary financial monitoring undertakes to pay a certain monetary obligation and take measures to eliminate and / or prevention of further violations of the legislation in the field of financial monitoring, to ensure increased efficiency and / or adequacy of the risk management system, etc.

The Law on Financial Monitoring is positively assessed by the professional community, as it significantly improves the legislation in the field of financial monitoring, establishes international and European standards. At the same time, the requirements for disclosing the ownership structure of clients and groups of companies controlled by them are growing both in Ukraine and abroad.

Ukraine is not the only one introducing stricter rules for financial monitoring. In the European Union, for example, the EU Anti-Money Laundering Directives have long been in place, with FATF recommendations having a significant impact.

In Switzerland, which is often cited as an example of the quality of transaction verification, in 2019 the number of reports of primary financial monitoring of suspicious transactions increased by 25% compared to 2018 (statistics MROS – The Money Laundering Reporting Office Switzerland) [4].

Based on the above, it should be noted the positive developments in the regulation of financial monitoring in Ukraine. Proper implementation of the financial monitoring system, as well as the professional attitude of the employees of the authorized bodies to their duties, is designed to prevent economic crime. Today's model of financial monitoring should be based on the integrated application of measures to improve the methods of coordination and coordination of actions of public authorities and the subjects of primary financial monitoring in Ukraine.

REFERENCES

1. Melnik O.P, Bozhuk I.I. Trends in the development of financial monitoring in Ukraine and world practice. Legal short stories. 2020. № 10. pp. 200–206.
2. Proshunin M.M. Financial monitoring in the system of counteraction to money laundering and terrorist financing (Russian and foreign experience): author's ref. diss. on soisk. scientist. steppe. Dr. jurid. Science: special. 12.00.14. Moscow, 2010. 44 p.
3. On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of proliferation of weapons of mass destruction: The Law of Ukraine of December 6, 2019, enters into force on April 28, 2020 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (date of application: 16.02.2021).
4. Andrusyak V. Financial monitoring 2020: all about the new law. Ukrainian Bar Association. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7453/> (date of application: 16.02.2021).

Гонцовська Ліана Володимирівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Шолкова Тетяна Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ

На сьогодні, оскільки ще продовжує змінюватися законодавство внаслідок реформи децентралізації, в українському бюджетному законодавстві з'являється все більше нових понять, які вимагають наукового розуміння. Одним з таких є міжбюджетні трансферти. А саме те, що з 2015 року в Україні з'явилися їх нові види: базова та реверсна дотації, стабілізаційна дотація, медична та освітня субвенції та інші.

Вивченням правового регулювання міжбюджетних трансфертів займалися такі видатні вчені, як Л. Воронова, І. Луніна, М. Кучерявенко, О. Музика-Стефанчук, О. Опарін, О. Орлюк, В. Швець та багато інших. При цьому міжбюджетні трансферти розглядалися багатьма науковцями, але так як відбулася реформа системи міжбюджетних відносин, яка в свою чергу тепер базується на абсолютно нововведеному механізмі фінансового вирівнювання та новій системі міжбюджетних трансфертів, то не всі аспекти даної проблематики за останні роки вивчені належним чином. Тому названа тема все одно потребує додаткового опрацювання для її комплексного і повного розуміння. Вищезазначеним зумовлюється актуальність обраної для дослідження теми.

Варто відмітити, що відповідно до п. 32 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, «міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого» [1].

Далі необхідно зупинитися на тому, що «з прийняттям Закону України від 28 грудня 2014 року «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» №79- VIII в Україні починаючи з 2015 року почала функціонувати нова система міжбюджетних відносин. Нова система міжбюджетних відносин базується на принципово новому механізмі горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, складовими якого є базова та реверсна дотації» [2, с. 1].

Потрібно звернути увагу на те, що в науковій літературі існують різні способи визначення самого поняття «дотація». Так, Т.М. Боголіб пише, що «дотація є головним інструментом фінансового вирівнювання, це

безвідплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня бюджету нижчому, яка не має цільового характеру та надається в разі перевищення видатків над доходами» [3, с. 284]. Однак наведене визначення є вже застарілим, так як наразі відсутні бюджети вищого і нижчого рівнів. Ми ж підтримуємо визначення, яке запропонувала Л.К. Воронова, а саме: «дотація – це кошти, що передаються з одного бюджету іншому, в твердій сумі й безповоротно для остаточного збалансування бюджету (для цільового призначення)» [4, с. 127].

Варто зупинитися на видах дотації. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 96 Бюджетного кодексу України, «базова дотація – трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій» [1]. Базова дотація не має призначення і використовуються для збалансування доходів і видатків у місцевому бюджеті. У свою чергу, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 96 Бюджетного кодексу України, «реверсна дотація – кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій» [1]. З визначення зрозуміло, що реверсна дотація протилежна базовій дотації і при ній відбувається перерахування коштів з місцевих бюджетів до Державного. Таким чином, «кошти реверсної дотації в подальшому є фінансовим ресурсом для перерахування базової дотації» [5, с. 148]. Цікавим також є те, що у практиці зарубіжних країн реверсні дотації отримали таку назву як «від'ємні трансферти». Наступним необхідно зазначити, що відповідно до Бюджетного кодексу України «максимальний розмір базової дотації не може перевищувати 80% від потреби (для досягнення значення індексу забезпеченості відповідного бюджету 0,9)», а «реверсна дотація передається з відповідного бюджету в обсязі 50% суми, що перевищує значення індексу податкоспроможності 1,1» [1].

Вартим уваги є те, що в чинному законодавстві України, а саме в розділі VI «Прикінцеві та перехідні положення» міститься поняття «стабілізаційна дотація», законодавче визначення якого відсутнє. Ми можемо лише допустити, що дана дотація має тимчасовий характер. Суть такої дотації полягає в тому, що розподіляються кошти, які вирівнюють бюджетні диспропорції, що виникли під час реформування міжбюджетних відносин.

Важливим міжбюджетними трансфертами є субвенції. Відповідно до п. 48 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України, «субвенції – міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання субвенції» [1]. Вони призначені лише для забезпечення коштів на конкретні події та можуть бути повернені, якщо вони порушують цільове використання. Тобто іншими словами, мають виключно цільове призначення, яке не може бути порушено. Як показує статистика, «найвищими абсолютними показниками у складі субвенцій характеризуються: освітня субвенція, медична субвенція, субвенція на

надання пілґ і житлових субсидій, субвенція на виплату допомоги сім'ям з дітьми» [6, с. 368].

Закон України «Про державний бюджет» визначає обсяги освітньої та медичної субвенцій і окремо для обласних і районних бюджетів, міських (міст Києва й Севастополя), бюджету Автономної Республіки Крим, бюджетів об'єднаних територіальних громад. Певною особливістю даного виду міжбюджетних трансфертів є те, що в складі субвенцій існує резерв коштів, розмір яких не може перевищувати 1% загального розміру субвенції.

У процесі розгляду даної теми ми помітили, що в Бюджетному кодексі України відсутні визначення деяких трансфертів, це здебільшого стосується тих, які з'явилися після реформи міжбюджетних відносин. Тому, на нашу думку, було б цілком необхідно закріпити на законодавчому рівні, а саме в Бюджетному кодексі України, всі існуючі на даний момент міжбюджетні трансферти, що в свою чергу виключило б неоднозначне розуміння цих понять і не допускало б виникнення певних колізій, які можуть з'являтися на практиці їх застосування. Ще однією достатньо серйозною проблемою, ми вважаємо, те, що останнім часом певні дотації роблять цільовими. До прикладу можна навести дотацію за бджолосім'ї. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» в редакції від 20 травня 2020 року №395, «дотація за бджолосім'ї надається на безповоротній основі фізичним особам та суб'єктам господарювання, які є власниками бджолосімей, за наявності в поточному році від 10 до 300 бджолосімей у розмірі 200 гривень за бджолосім'ю» [7]. А відтак можна стверджувати, що кошти надаються на конкретно визначену ціль (бджолосім'ї), що не можна назвати дотацією, яка не має цільового характеру, а, в даному випадку, це більш схоже на субвенцію. І тому, як вже вище нами зазначалося, це є певною юридичною колізією.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити наступні висновки. Нещодавні зміни до бюджетного законодавства України запровадили нову систему міжбюджетних трансфертів, яка однозначно має більший прогрес, ніж попередня. Однак, незважаючи на переваги нової системи міжбюджетних трансфертів, все ще має бути вирішено багато проблем, щодо їх визначення, розмежування та для однозначного розуміння їх особливостей і відмінностей для недопущення дублювання. А також збільшення обсягу міжбюджетних трансфертів з національного бюджету до місцевого бюджету. Сподіваємося, що надалі прогалин в цій сфері ставатиме все менше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 09.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2010. №№ 50–51. Ст. 572.
2. Ярошенко Л. Л. Міжбюджетні трансферти в умовах реформування системи міжбюджетних відносин. Ефективна економіка. 2015. №6. С. 1–3.

3. Боголіб Т. М. Дотації місцевим бюджетам як інструмент фінансового вирівнювання / Т. М. Боголіб // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. 29 (1). – С. 282–287.

4. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник / Л. К. Воронова // Київ: Прецедент. – 2006. – С. 448.

5. Кириленко О. П., Малиняк Б. С., Письменний В. В., Русін В. В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк, В. В. Письменний, В. В. Русін. – Асоціація міст України. – Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ»». – 2015. – С. 369

6. Сидор І. П. Міжбюджетні трансферти в системі доходів місцевих бюджетів: сучасний стан та напрями вдосконалення / І. П. Сидор // Інфраструктура ринку. – 2019. – Вип. 32. – С. 367–370.

7. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції : постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018. № 107. Офіційний вісник України. 2018. № 22. Стор. 88. Ст. 729.

Гончарова Юлія Юріївна,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Касьяненко Любов Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ПІЛЬГ НА ЦІНОУТВОРЕННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ТА РОЗВИТОК АГРОПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Постійне зростання цін в Україні на продукти харчування викликає дискусії з боку державних діячів, виробників сільськогосподарської продукції та продавців, а також споживачів стосовно того, чи потрібно регулювати ціноутворення в цій сфері з боку держави.

Відповідь однозначно має бути позитивною. В світі існує багато регулюючих інструментів з боку держави, якими не тільки стимулюється купівельна спроможність, а і забезпечується харчова безпека та здоров'я нації, а саме: обмеження цінової надбавки, нетарифне регулювання, регулювання діяльності закладів роздрібної торгівлі тощо.

В даному контексті предметом дослідження є надання державою податкових пільг та їх вплив на процес ціноутворення продуктів харчування, які мають забезпечити реалізацію одного з основних принципів податкового

законодавства – соціальну справедливість, а саме - установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків [1].

Проаналізуємо надання податкових пільг суб'єктами владних повноважень. Для більшої доступності продуктів харчування для населення на внутрішньому ринку необхідно визначити, який вид податку збільшує ціну продуктів харчування та для кого із суб'єктів з ланцюга постачання існує потреба встановлення податкової пільги. Серед правників існує декілька позицій з цього приводу. Так, на думку Н.В. Барахтян, правова база ціноутворення має складну різнорівневу структуру, яка включає норми різних галузей права. Зокрема, це норми господарського, адміністративного та податкового права [2].

На підтримку цієї позиції можна стверджувати, що при визначенні інструментів підтримки вирощування та переробки сільськогосподарської продукції, зокрема шляхом запровадження податкових пільг, доцільно було б брати до уваги стимулювання підвищення рівня зайнятості у сільській місцевості. Для цього при наданні пільг потрібно надавати перевагу більш трудомістким виробничим процесам при забезпеченні повного їх циклу (від вирощування до пакування). Отже, створюються умови з одного боку, для виробництва продукції з доданою вартістю, а з іншого – зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів. Такий підхід до надання податкових пільг для цієї сфери домінує в державах ЄС.

У виключних випадках, наприклад, пандемії COVID-19, необхідно приймати рішення про введення пільгової ставки на соціально значущі продукти харчування: хліб, молочну продукцію, м'ясо птиці та великої рогатої худоби, крупи, олію тощо. Такі заходи, включно з переліком цих продуктів харчування, мають бути законодавчо закріплені і носити тимчасовий характер. При цьому не слід забувати про необхідність забезпечення ще одного принципу податкового законодавства - стабільності, оскільки зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року [1].

Провідну роль у підготовці та внесенні пропозиції щодо податкових пільг повинно відігравати Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики в сфері економічного, соціального розвитку і торгівлі та ціноутворення, розробляє пропозиції щодо вдосконалення бюджетного та податкового законодавства та бере участь у формуванні та реалізації державної фінансової, бюджетної та податкової політики [3].

Іншим центральним органом виконавчої влади, відповідальним за підготовку відповідних пропозицій, має стати новоутворене Міністерство аграрної політики та продовольства України, на яке покладено формування та реалізація державної політики з питань продовольчої безпеки держави,

розвитку сільських територій та у сфері інноваційного розвитку агропромислового комплексу [4]. Відповідні зведені пропозиції мають подаватись до Міністерства фінансів України, для того, щоб такий механізм правового регулювання надання податкових пільг не став черговим популістичним та неефективним заходом.

Аналізуючи практику держав ЄС, можна зазначити, що такі податкові преференції застосовуються до податку на додану вартість, що за своєю суттю є податком на споживання. Дискусійним залишається питання про строковість такого виду податкової пільги, а також категорії товарів (продуктів), на які повинна надаватись така пільга.

Необхідно також вивчати та враховувати показники зовнішньої та внутрішньої торгівлі для того, щоб не стимулювати імпорту продуктів харчування, який може мати негативний вплив на національного виробника.

У переважній більшості країн надається державна підтримка агропромисловості, і така допомога вважається допустимою СОТ та ЄС. Україна не залишається осторонь і має низку інструментів для підтримки аграріїв, зокрема, у рамках Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», яким передбачено стимулюючі податкові заходи і можливість дотацій [5]. У цьому контексті постає питання: які податкові пільги та на якому етапі держава може надавати: на кінцеву продукцію чи на процес виробництва.

Серйозним фактором, який тисне на українського агровиробника, є зростаюча кількість договорів про вільну торгівлю, відповідно до яких вводиться не тільки преференційне мито, а й уніфікуються нетарифні методи регулювання торгівлі, зокрема, фітосанітарні правила. Україна, відкриваючи свій ринок, одночасно має надавати підтримку власному аграрному виробнику, оскільки, наприклад, в державах ЄС існує потужний захист внутрішнього ринку у вигляді вхідного мита на овочі та фрукти, квоти на ввезення імпортової агропродукції, а також значна державна допомога. При цьому не можна забувати, що будучи членом СОТ, Україна вимушена тримати складний баланс і не може на власний розсуд вводити недозволені торговельні бар'єри шляхом підвищення імпортного мита, яке призведе до дискримінації імпортерів.

У переважній більшості випадків, коли мова заходить про податкові преференції для сільського господарства, маються на увазі, перш за все, стимули для зростання обсягу виробництва продукції. Проте, також слід враховувати необхідність підвищення рівня зайнятості населення у сільській місцевості, а також стимулювання виробництва продукції з доданою вартістю та розвитку кооперації. І тут перед державою постає дилема: з одного боку, необхідно забезпечити харчову безпеку та достатній обсяг продуктів харчування, а також розвиток сільських територій, а з іншого - зберегти стабільність надходжень коштів до бюджетів усіх рівнів.

У цьому зв'язку можна запропонувати такі заходи у сфері податкових пільг:-

- доповнити перелік видів податкових пільг, визначений у статті 30 Податкового кодексу України, податковим кредитом, відстрочкою терміну сплати податків, зниженням податкової ставки, у разі утворення кооперації тощо;

- ввести податкові стимули для роботодавця, який залучає працю випускників професійно-технічних навчальних закладів сфери сільського господарства, першим місцем роботи яких є фермерські господарства;

- зменшити податкове навантаження на енергоресурси, які постачаються сільгоспвиробникам для вирощування агропродукції, зокрема для тепличних господарств;

- забезпечити державну програмну підтримку, яка включає в себе як пільгове оподаткування, так і доступ сільськогосподарських підприємств, що використовують інноваційні та ресурсозберігаючі технології, до фінансових ресурсів.

Ці заходи дозволять збалансувати вплив податкових пільг на ціноутворення продуктів харчування та розвиток агропромисловості в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 25.03.2021).

2. Барахтян Н.В. Проблеми правового регулювання ціноутворення. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 1–7.

3. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text> (дата звернення: 25.03.2021).

4. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лют. 2021 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-п#Text> (дата звернення: 27.03.2021).

5. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення: 27.03.2021).

Губський Костянтин,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Шолкова Тетяна Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

Навчально-наукового інституту права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНИХ ПРОЦЕДУР У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Фінансові процедури, що виникають у сфері функціонування публічних централізованих фондів грошових коштів, є складовими юридичного процесу, визначають порядок здійснення певної процесуальної дії, порядок здійснення юридичної діяльності. Вони унікальні та реалізуються у бюджетних, податкових, валютних та інших фінансових правовідносинах. Під час здійснення публічної фінансової діяльності у сфері функціонування публічних фондів грошових коштів неодмінно мають місце процесуально-процедурні відносини, що регламентуються нормами фінансового права. Загалом, процедура є офіційно встановленим чи узвичаєним порядком здійснення, виконання або оформлення чого-небудь; порядком оформлення яких-небудь дій, ходом виконання чого-небудь [1, с. 343].

Грошові фонди є грошовими ресурсами, виокремленими за цільовим призначенням. Централізовані фонди грошових коштів є публічними, оскільки функціонують для задоволення публічних потреб держави чи адміністративно-територіальної одиниці чи певного колективу людей; їх порядок формування, строки зарахування коштів до них, розміри платежів, управління отриманими грошовими коштами в межах функціонування цих публічних фондів та напрями їх використання врегульовано нормативними актами органів публічної влади (органів державної влади та місцевого самоврядування).

Нормативно-правове регулювання порядку формування, розподілу, управління й використання грошових коштів публічних централізованих фондів є безумовною ознакою останніх, а тому охоплює систему правових приписів, що видані суб'єктом публічної влади у формі нормативно-правового акту. За юридичною властивістю та правовою природою у системі правового регулювання здійснення фінансових процедур у сфері функціонування централізованих фондів грошових коштів в Україні діють закони та підзаконні нормативно-правові акти. До правових форм публічної фінансової діяльності належить Конституція України, закони України, акти Президента України, постанови Верховної Ради України, акти Кабінету Міністрів України, акти централізованих органів виконавчої влади, спільні акти органів влади, акти органів місцевого самоврядування.

Ефективна діяльність держави щодо вирішення поставлених завдань та виконання фундаментальних функцій безумовно залежить від стану реалізації бюджетних правовідносин. Для бюджетної процедури характерними є такі ознаки:

- 1) законність;
- 2) публічно-правовий характер;
- 3) специфічне коло суб'єктів здійснення;
- 4) послідовність передбачених бюджетним законодавством дій;

5) спрямованість на досягнення відповідного результату – формування, розподіл та використання централізованих фондів грошових коштів, необхідних для виконання завдань і функцій держави й органів місцевого самоврядування [2].

Виокремлення бюджетних процедур завдячує визначенню кола суб'єктів, які є їх учасниками, – уповноважених органів публічної влади (на державному та місцевому рівнях). Бюджетні процедури регламентують усі стадії руху грошових коштів в ході функціонування публічних централізованих грошових фондів коштів у такій формі як бюджети. Таким чином, бюджетні процедури поділяються на матеріальні та процесуальні, нормотворчі та правозастосовні. Окрему увагу заслуговують бюджетні контрольні процедури.

На думку П. Латковського, процедури контрольних заходів визначаються підзаконними нормативно-правовими актами або методиками; часто бюджетне законодавство України потребує подальшого вдосконалення у напрямку регулювання окремих процедур [3, с. 385].

Е. Дмитренко нормотворчим та регулятивним бюджетним процедурам відводить вагому роль у забезпеченні фінансової безпеки держави. Науковець виокремлює різновиди бюджетних процедур, що стосуються обліку розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, бюджетної звітності, бюджетного контролю [3, с. 262].

На стадії виконання бюджетів Х. Пешкова виокремлює процедури виконання бюджету за видатками, за доходами, за джерелом фінансування бюджету та інші, пов'язані з управлінням бюджетними доходами та видатками, дефіцитом державних ресурсів [4, с. 174–175]. Виконання бюджету за видатками представлене, на думку вченої, процедурами прийняття та підтвердження грошових зобов'язань, санкціонування їх сплати, підтвердження виконання; виконання бюджету за доходами містить процедури зарахування до бюджету платежів у формі податків, неподаткових платежів та інших надходжень; процедури заліку, повернення надмірно сплачених, надмірно стягнутих з суб'єктів господарювання сум платежів; уточнення адміністратором доходів бюджету обсягу платежів, здійснюваних на користь бюджету суб'єктом господарювання та ін.

Щодо Бюджетного кодексу України, то він у п. 4 ст. 27 визначає, що розгляд проекту закону про Державний бюджет України та проектів законів про внесення змін до нього відбувається за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України; а у п. 4 ст. 4 законодавець вказує на те, що розгляд законопроектів щодо їхнього впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини, здійснюється за особливою процедурою, визначеною вже згаданою вище ст. 27 [5]. Тому, вважаємо, що така нормотворча процедура є бюджетною.

У Бюджетному кодексі України знайшли свого закріплення і інші бюджетні процедури: складання Бюджетної декларації – документу середньострокового бюджетного планування, що визначає засади бюджетної

політики і показники державного бюджету на середньостроковий період та є основою для складання проекту Державного бюджету України і прогнозів місцевих бюджетів (ст. 33); відображення усіх надходжень бюджету та витрат бюджету на рахунках у хронологічному порядку (п. 5 ст. 56); розгляду у Верховній Раді України річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України (п. 2 ст. 62); закупівлі товарів, робіт та послуг розпорядниками бюджетних коштів (ст.ст. 29, 64, 66, 69); формування місцевих бюджетів (ст. ст. 67, 67¹, 67²); складання, розгляду, затвердження, виконання місцевих бюджетів (ст.ст. 72, 75–80); визначення отримувача субвенції (ст. 105).

Бюджетні процедури в органах місцевого самоврядування представлені процедурами підготовки, обговорення, затвердження, виконання і контролю за виконанням місцевих бюджетів та закріплені на рівні Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 № 280/97-ВР (ст. 28) [6]. Закон України "Про Державний бюджет України на 2021 рік" [7] є представленим планом формування та використання публічних фінансових ресурсів, що здійснюються органами державної влади, а тому, вважаємо, не регламентує порядок здійснення бюджетних, як і будь-яких інших, процедур.

Отже, правова регламентація бюджетних процедур залишається пріоритетним напрямом впорядкування фінансово-правових відносин. Вважаємо, що бюджетна процедура – складова бюджетного процесу, що визначає механізм послідовного вчинення юридично значущих дій суб'єктами бюджетних правовідносин в межах регламентованих бюджетним законодавством процесуальних повноважень, пов'язаних із формуванням, управлінням, розподілом та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Словник української мови: в 11 т.: АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980. Том 8, 1977.
2. Губський К. О. Основні засади здійснення фінансових процедур у сфері фінансової діяльності держави. *Правова позиція*. 2020. № 1 (26). С. 128–133.
3. Вороновські читання (Єдність адміністративних та фінансових процедур): збірник статей, доповідей та тез учасників міжнар. наук.-практ. конф, м.Львів, 5–6 жовтня 2018р.
4. Пешкова Х. В. Управленческие процедуры: инструментарий бюджетного устройства государства. *Труды Института государства и права РАН*. 2016. № 6. С. 174-175.
5. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.03.2021).

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.03.2021).

7. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15.12.2020 № 1082-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 22.03.2021).

Довга Маргарита Олександрівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Гарбінська-Руденко Альона Валеріївна
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: СУЧАСНИЙ АСПЕКТ

Податкові правовідносини через свій зв'язок з різними сферами життя суспільства мають комплексний і міждисциплінарний характер. Для того, щоб визначити співвідношення податкових правовідносин з іншими видами правовідносин потрібно, в першу чергу, проаналізувати основні аспекти їх взаємодії та конкуренції між ними. У доктринальних джерелах зазвичай виділяють два підходи щодо визначення поняття та встановлення зв'язку податкових правовідносин з іншими їх групами. Вчені, які схиляються до першого підходу визначають податкові правовідносини як різновид суспільних відносин, особливість яких зумовлена засадами податкового законодавства. Прибічники іншого підходу вважають, що під податковими правовідносинами слід розуміти економічні та організаційні відносини, а також їх об'єктивні властивості, які зумовлюють необхідність їх приналежності до сфери податково-правового регулювання та охорони.

Не дивлячись на те, що дослідженням цієї проблеми через призму багатьох галузей права вже займалися такі дослідники як Л. Касьяненко, М. Кучерявенко, О. Солдатенко, В. Теремецький та Н. Хімичева та ін. Питання сучасного правового регулювання податкових правовідносин все ще потребує належного дослідження. Адже, в сучасних умовах євроінтеграції та закономірностях упорядкування інтересів суб'єктів податкових правовідносин виникає потреба в удосконаленні чинного податкового законодавства.

Тому, в українському правовому полі податкові норми, що є інструментом врегулювання податкових правовідносин, прописані в нормативно-правових актах, чітко структуровані та ієрархічні. Правове

регулювання податкових правових відносин визначається Конституцією України, Податковим кодексом України, Митним кодексом України, чинними міжнародними договорами, що регулюють питання оподаткування і дозвіл на обов'язковість яких наданий Верховною Радою України, спеціальними законами щодо регулювання окремих питань у сфері оподаткування. Всі підзаконні нормативно-правові акти зобов'язані відповідати їм та лише деталізувати окремі положення. Так, Постанови Кабінету Міністрів України, положення та Накази Міністерства фінансів України та ДФС України, інструкції та листи виконавчо-розпорядчого характеру додають положення основних нормативно-правових актів та втілюють за своїми напрямками правове регулювання податкових правовідносин. Ще одним правовим механізмом урегулювання податкових правовідносин виступають судові рішення та висновки, які формують судову практику, та діють на розвиток податкових правовідносин шляхом роз'яснення та тлумачення окремих положень податкового законодавства [6].

Дослідивши нормативно-правову базу та судову практику щодо врегулювання та забезпечення функціонування системи податкових правовідносин, В. Теремецьким запропоновано розділити правове забезпечення системи податкових правовідносин в Україні на такі групи [5]: 1) конституційно-правове; 2) міжнародно-правове; 3) адміністративно-правове; 4) публічне та приватне договірне регулювання; 5) прецедентне врегулювання податкових правовідносин шляхом використання судових рішень і висновків щодо тлумачення окремих положень податкового законодавства.

Первинним основоположним та фундаментальним нормативним актом, який визначив та врегулював систему податкових правовідносин є Конституція України [2], а інші нормативно-правові акти лише деталізували її положення. Вона вперше підняла врегулювання питань оподаткування на конституційно-правовий рівень. Причому її засади не лише закріпили обов'язок кожного сплачувати податки і збори як елемент конституційно-правового статусу особи, але й встановили лінію правових гарантій, що забезпечують права платника податків та інтереси держави. Конституційні норми про податки в наступному отримали розвиток у Податковому кодексі України та в рішеннях Конституційного Суду України.

Використання конституційно-правових засад для структури раціональної, збалансованої системи податкових правовідносин є істотним підґрунтям плідного функціонування національної податкової системи. Загалом, відсутність правових механізмів забезпечення конституційних основ податкових правовідносин, низький рівень національної правової культури негативно відбиваються на авторитеті Основного закону, не дозволяють забезпечити прямої дії ряду конституційних норм.

Такі вчені як М. Кучерявенко та В. Чайка вважають, що законодавець насамперед повинен зважати на закріплені в Конституції основи державного устрою України, його соціальний, правовий та демократичний характер. Це

стосується також правового регулювання податкових відносин, принципів оподаткування та діяльності податкової системи держави [3]. Системна побудова права означає, що всі правові норми знаходяться між собою в певній залежності, взаємозв'язку. Присутність цих сталих зв'язків вказує на те, що одні норми можуть існувати та діяти, чинити регулятивну дію лише за наявності інших норм, з якими такий зв'язок передбачається. Адже, надання громадянам Конституцією України певного переліку прав передбачає водночас виконання ними податкового обов'язку з метою відшкодування державних витрат на задоволення публічних інтересів (згідно ст. 47, держава створює умови для побудови житла, придбання його у власність чи взяття в оренду), на отримання безоплатної медичної допомоги у державних і комунальних закладах ст. 49, на отримання безоплатної середньої та вищої освіти ст. 53), а також супроводження виконання обов'язку зі сплати податків та зборів платниками податків контролюючими органами в установленому законом порядку [2].

Для розвитку та подальшої ефективності податкового законодавства потрібно приділити належну увагу постійній динамічності положень ПК України, погодженню його з іншими галузями законодавства, міжнародними нормативно-правовими актами та усуненню існуючих прогалин і суперечностей. Також варто прислухатися до думки, що податкове законодавство повинно відповідати сучасним вимогам та враховувати всі аспекти розвитку політичного та економічного життя держави. Особливо, це питання є актуальним в наш час, коли воно не відповідає пріоритетним напрямкам економічного розвитку України. Саме це впливає на негативне ставлення громадян щодо свого обов'язку сплачувати податки та створює несприятливу основу для розвитку їх підприємницької діяльності.

З огляду на інноваційний розвиток національної податкової системи, можна виділити деякі аспекти перетворення сфери податкових правовідносин: 1) поступовий перехід від виключно адміністративно-фіскального до сервісного макету відносин платників податків і податкових органів; 2) кодифікація податкових знань з їх належним внутрішнім розподілом на спеціальні режими; 3) використання державою відповідних податкових режимів та їх використання платниками податків для вибору найоптимальнішого підходу до виконання податкових зобов'язань. Зупинимось більш детально на останньому [6].

Варто зазначити, що податкова система має містити широке коло податків, оскільки неможливо, щоб один податок виконував одразу дві функції.

Система оподаткування - це сукупність податків і зборів до бюджетів та до державних цільових фондів, що сплачуються у встановленому законами України порядку. Платники податків і зборів - це юридичні і фізичні особи, на яких відповідно до законів України покладено обов'язок сплачувати податки і збори [1]. Об'єктами оподаткування є доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), у тому

числі митна або її натуральні дані, спеціальне використання природних ресурсів, майно юридичних і фізичних осіб та інші об'єкти, визначені законами України про оподаткування [3].

Чинна податкова система все ще є недосконалою та зазнає нищівної критики як з боку науковців, так і з боку підприємців та політичних діячів. Під час розробки нового податкового законодавства потрібно враховувати фінансову та економічну спроможність держави, підтримання рівня добробуту громадян, витрати на обороноздатність, інші необхідні сфери функціонування держави, систему її управління. Тому, основною метою нового податкового законодавства повинно бути створення ефективної моделі поведінки суб'єктів таких правовідносин. Таке законодавство має базуватися на загальноприйнятих конституційних та податкових принципах.

Податкові правовідносини – це особлива правова категорія, яка постійно розвивається відповідно до розвитку держави в цілому. У законодавстві наразі немає чіткого правового визначення цього поняття. Переважно, це відносини, що врегульовані нормами Податкового кодексу України. Основною метою таких правовідносин є формування фінансових ресурсів для виконання державою та органами місцевого самоврядування своїх функцій та захист законних інтересів їх учасників.

Варто зазначити, що під час оновлення податкової системи нашої держави необхідно зважати не лише на зменшення рівня оподаткування. Теперішній рівень оподаткування в Україні має свої особливості, які є наслідком витрат бюджету. Проблема побудови дієвої податкової системи – одна із найбільш актуальних в процесі розвитку в Україні ринкових відносин та інтегрування української економіки та фінансової системи в світовий ринок. Вирішення цієї проблеми повинно здійснюватись шляхом дослідження, аналізу і критичного осмислення як існуючої в Україні нормативної бази, так і світового досвіду в сфері оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакун О.В. Громадянин як суб'єкт податкових правовідносин в умовах переходу до ринкової економіки. Автореферат на здобуття наукового ступеня. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2000. 16 с.;
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. -URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
3. Кучерявенко М.П. Податкові процедури: правова природа і класифікація. Монографія. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 460 с.;
4. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>;
5. Теремецький В.І. Поняття адміністративно-правового регулювання в сфері податкових правовідносин. Держава та регіони. Серія «Право». 2012. с. 50-54;

6. Хатнюк Н. С. Система податкових правовідносин: проблеми теорії та практики правового забезпечення: монографія / за заг. ред. д. ю. н., професора, заслуженого юриста України В. І. Литвиненка. Київ: «Видавництво Людмила», 2018. 464 с.

Кабанов Володимир Іванович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Мацелик Тетяна Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЩОДО ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У СПРАВАХ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Реалізація конституційної гарантії обов'язковості судового рішення, не дивлячись на високий рівень правової регламентації, залишається однією із проблем адміністративного судочинства в Україні. Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) у ч. 2–3 ст. 14 закріплює положення про обов'язковість судових рішень так: «Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення тягне за собою відповідальність, встановлену законом». У розділі IV КАС, починаючи з ч. 1–2 ст. 370, на обов'язковості виконання судових рішень наголошено окремо [1].

До інших нормативних положень КАС України, що входять до системи забезпечення своєчасного, точного, неухильного та повного виконання судового рішення зокрема, але не виключно, можна віднести:

- п. 1 ч. 2 ст. 45 щодо неприпустимості дій, які суд може визнати зловживанням процесуальними правами (вчинення дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання виконання судового рішення);

- ч. 9 ст. 118 щодо негайного виконання ухвали про забезпечення доказів (крім забезпечення доказів шляхом допиту свідків, призначення експертизи, огляду доказів) в порядку, встановленому для виконання судових рішень;

- п. 1 ч. 2 ст. 150 щодо забезпечення позову як до його пред'явлення, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або

ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду;

- абз. 3 ч. 1 ст. 167 щодо доказів про надіслання (надання) іншим учасникам справи (провадження) заяви, скарги, клопотання чи заперечення, які подаються на стадії виконання судового рішення, в тому числі в процесі здійснення судового контролю за виконанням судових рішень;

- п. 6 ч. 1 ст. 244 щодо з'ясування підстав для негайного виконання рішення;

- ч. 6 ст. 246 щодо змісту резолютивної частини рішення, а саме інформації про порядок і строк виконання рішення, надання відстрочення чи розстрочення виконання рішення тощо.

Представники суддівського корпусу, зокрема Я. Берназюк, неодноразово наголошували, що невиконання судового рішення, яке набуло законної сили, надання йому переоцінки, за загальним правилом, суперечить принципу верховенства права, складовою якого є принцип правової визначеності [2]. Така позиція відповідає аналітичній доповіді в рамках проєкту Ради Європи «Підтримка виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини» (2018 рік) щодо огляду практики цього суду із захисту права на розгляд справи та виконання судового рішення в розумний строк, що і підкреслює суддя Верховного Суду. Сам же Верховний Суд вказує, що судові рішення виконуються безпосередньо, та для його виконання не вимагається ухвалення будь-яких інших, додаткових судових рішень. Суд також врахував, що винесення судового рішення, яке передбачає оцінку судового рішення прийнятого в іншій справі, буде суперечити ст. 129-1 Конституції України.

В рамках КАС України пропонується виокремлювати такі основні процесуальні засоби, за допомогою яких адміністративний суд забезпечує належне виконання судового рішення, яке набрало законної сили:

- ст. 254 щодо роз'яснення судового рішення;

- ст. 382, 383 щодо судового контролю за виконанням судового рішення;

- ст. 379 щодо заміни сторони виконавчого провадження;

- ст. 376 щодо поновлення пропущеного з поважних причин строку пред'явлення виконавчого листа до виконання;

- ст. 378 щодо відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, зміна чи встановлення способу і порядку виконання;

- ст. 375 щодо зупинення виконання судових рішень лише у виключних випадках;

- ч. 4–7 ст. 78 щодо застосування як преюдиційних обставин, встановлених у судовому рішенні, що набуло законної сили, під час судового розгляду іншої справи тощо.

За експертними оцінками, законодавство з питань виконання судових рішень переважно захищає боржників, які широко використовують надані

законом форми впливу на процедуру виконання судового рішення (наприклад, процедура відводів у виконавчому провадженні, розстрочка чи відстрочка виконання рішення, зупинення судом реалізації майна, банкрутство боржника). Це використання призводить до суттєвого затягування процесу виконання судового рішення або робить його зовсім безперспективним. З іншого боку, за формально існуючих обов'язків боржника утриматися від вчинення певних дій чи виконати ті чи інші вимоги виконавця, реальних важелів впливу на боржника, механізмів притягнення його до відповідальності в разі невиконання зазначених обов'язків чи вимог, у виконавця практично немає або ж їх застосування пов'язане з необхідністю серйозної мобілізації зусиль виконавця, до чого він часто не завжди готовий [3, с. 39].

Таким чином, враховуючи результати аналізу положень КАС України щодо правового забезпечення виконання судового рішення, констатуємо наявність належних організаційно-правових засад для цього. Стадія виконання судового рішення є важливою складовою судового процесу. Для адміністративного судочинства вважаємо перевагою наявність основних та додаткових процесуальних засобів, за допомогою яких адміністративний суд забезпечує належне (своєчасне, точне, неухильне, повне) виконання судового рішення, яке набрало законної сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 29.03.2021).

2. Берназюк Я. Процесуальні засоби забезпечення реалізації конституційної гарантії обов'язковості судового рішення в адміністративному судочинстві. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 1 мая. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/166108-protseualni-zasobi-zabezpechennya-realizatsiyi-konstitutsiynoyi-garantiyi-obovyazkovosti-sudovogo-rishennya-v-administrativnomu-sudochinstvi> (дата звернення: 29.03.2021).

3. Першопричини невиконання рішень національних судів України. *Національна безпека і оборона*. 2019. № 3–4 (179–180).

**Капітонов Олександр Олексійович,
Сем'янків Дарина Олександрівна**
здобувачі першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Шолкова Тетяна Борисівна
кандидат юридичних наук, доцент
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

КОРУПЦІЯ У ПУБЛІЧНІЙ ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВА ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Українське законодавство надає юридичне трактування терміну «корупція» у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року. Згідно з ним корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [4]. Корупція є однією з основних перешкод на шляху досягнення цілей в розвитку держави, а потенційна неправомірна вигода в публічній фінансовій сфері ще більше ускладнює виконання цих цілей. Публічна фінансова сфера є одним з найважливіших механізмів держави, тому прояв корупції у даній сфері негативно впливає на функціонування всієї держави, саме тому дана тема є актуальною.

Системний прояв корупції має безпосередній вплив на особисті права людини. Для того щоб зрозуміти, що є корупція, та як її подолати - необхідно перш за все визначити головні причини, які сприяють її виникненню, як вона функціонує та як вона впливає на права людини.

Як вважають М. Камлик і Є. Невмержицький, значною мірою корупцію стимулює наявність істотних залишків старої командно-адміністративної системи як надмірно великого управлінського апарату з необґрунтовано широкими повноваженнями, зокрема розпорядчо-дозвільного змісту, та переважання в ньому, передусім за рахунок керівних посад, службовців старої генерації з консервативною психологією, які не сприймають потреби демократичних перетворень [2]. До основних факторів сприяння існуванню і поширенню корупції, окремі науковці відносять: історичну схильність до сприйняття корупції, низький рівень моральності окремих членів суспільства, перехідний тип економіки країни та політичну нестабільність, яка є сприятливою для незаконного збагачення окремих верств населення тощо [3]. Можна назвати не один десяток чинників, що зумовлюють поширення корупційної діяльності в країні, а саме у публічній фінансовій сфері та низьку ефективність заходів протидії. Але, на думку О. Кальмана, існує один чинник, який і забезпечує прояви всіх інших. Це – відсутність жорсткого соціально-правового контролю за діяльністю посадових осіб та їх відповідальністю в умовах демократизації суспільного життя й переходу до ринкових відносин [1]. Визначивши основні чинники корупції, можна зрозуміти як вона функціонує.

Корупція підриває економічний розвиток, демократичні цінності країни і загрожує безпеці правам людини в цілому. Наслідки системної

корупції на соціальні інститути мають прямий вплив на посилення кризи. Держави, що входять до складу ООН, визнають загрозу, яку представляє корупція, і закликають держави істотно знизити корупцію та хабарництво в усіх їх формах. Класифікацію проявів корупційної загрози в публічній фінансовій сфері запропонував М. Джонстон. Він виділив кілька типів корупції: хабарі чиновників в сфері торгівлі; відносини в патронатних системах, в тому числі заступництво на основі земляцьких, родинних, партійних принципів; дружба і кумівство; а також так звана кризова корупція, обумовлена тим, що підприємці змушені працювати в умовах надзвичайного ризику, коли рішення органів влади можуть призвести до суттєвих для бізнесу змін і тому ці рішення стають предметом торгівлі [5].

Незалежно від того, які корупційні діяння можуть бути поза сферою діяльності органів державної виконавчої влади, певною мірою можна стверджувати, що чистота діяльності організацій і установ з питань забезпечення законності та правопорядку є винятковою, оскільки саме працівникам цих органів влади доручено захищати безпеку і права всіх громадян. Для забезпечення такого захисту працівникам правоохоронних органів надано спеціальні повноваження і виняткові права. Але нині організована злочинність активно вишукує корумпованих відповідальних посадових осіб, у тому числі й серед співробітників правоохоронних, митних, податкових, інших контролюючих органів, які б захищали її інтереси щодо функціонування тіньової економіки, та створювали б для неї відповідні умови.

Зазвичай корупція асоціюється з погіршенням рівня економічного становища держави, загостренням соціальних проблем, зростаючою нерівністю і несправедливістю в суспільстві, підривом довіри населення до влади і погіршенням іміджу країни на світовій арені. При цьому слід зазначити, що зовсім ігнорується той факт, що корупція підриває головні цінності - права людини. Так Хуан Пабло Богославскі, незалежний експерт ООН з питань зовнішнього боргу, інших фінансових зобов'язань та прав людини зазначив у своєму інтерв'ю, щодо зв'язку корупції та порушення основних прав людини: «Дуже часто виникають питання, як корупція може бути пов'язана з правами людини. Насправді є дуже багато видів зв'язків. Найбільш очевидний — корупція висотує кошти з державних ресурсів. Замість того, щоб піти на будівництво шкіл, дитячих садків та підвищення пенсій, вони опиняються в кишенях олігархів. Це дуже чіткий прояв того, як корупція позначається на соціальних правах людини.» Але корупція має руйнівний вплив не лише на соціальні права людини, а також на політичні. Наявність таких форм корупції сприяє зростанню недовіри громадян до органів державної влади, а також формує негативне ставлення до виборчої системи. Громадяни вважають, що «немає сенсу голосувати — все і так вирішено за нас». Таке явище сприяє тому, що статистика людей на виборах з кожним роком стає меншою, однією з причин неяви громадян є наявність політичної корупції.

Незважаючи на наявність величезного обсягу знань, інструментів і успішних видів практики для обліку прав людини в різних областях розвитку, як і раніше потрібні додаткові ресурси для включення антикорупційних процесів в діяльність в області розвитку. Одна з можливостей полягає в використанні правозахисного підходу для обліку антикорупційних процесів в ході розробки програм Організації Об'єднаних Націй. Ще один урок, витягнутий з досвіду правозахисного руху, полягає в важливості зміцнення ролі неурядових організацій в боротьбі з корупцією, в тому числі як прихильників розширення сфери застосування Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції та моніторингу її здійснення.

Обов'язок держави одночасно проводити структурні реформи, спрямовані на усунення корінних причин соціальної ізоляції, нерівності та дискримінації. Незважаючи на те, що боротьба з корупцією є одним з центральних питань, правозахисний підхід підкреслює важливість прийняття всеосяжного, цілісного підходу. Викорінення корупції не призведе автоматично до реалізації прав людини, хоча і створить кращі можливості для груп, що знаходяться в найбільш уразливому положенні. У даний час існує багато способів боротьби з корупцією, проте жоден з них не буде дієвим постійно. Як боротися з корупцією завжди залежить від суті проблеми досвід антикорупційної політики свідчить про постійної напруженості між цілісним і цільовим підходами. Корупція є результатом системи факторів, які полегшують і стимулюють її. Ці чинники варіюються від індивідуального ставлення до міжнародних структурам можливостей, що вказує на підтримку цілісних підходів. Однак не всі вони здійсненні в будь-якій ситуації, що свідчить на користь цілеспрямованих підходів і пошуку можливостей для конкретних умов. Зусилля по боротьбі з корупцією повинні бути спрямовані не тільки на зміцнення конкретних слабких інститутів або функцій. Вони повинні створювати і зміцнювати системи, які включають ряд взаємозалежних суб'єктів, установ, законів і політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кальман О. Г. Місце і значення соціально-правового контролю в системі заходів протидії корупції в Україні // Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність = Liability of Public Officials for Corruption: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару. Харків : НЮА ім. Ярослава Мудрого; Харків. центр по вивченню організованої злочинності спільно з Амер. ун-том у Вашингтоні; Ін-т вивчення проблем злочинності Акад. прав. наук України, 2003. С. 148–151.
2. Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. К. : Знання, 1998. – 186 с
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII ст. 1
4. Яцків І. І. Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. С. 18.

5. Michael Johnston. Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy- Hamilton, New York, 2005.-p.5

Касьяненко Любов Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Коломієць Павло Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Результати аналітичного огляду законодавчих ініціатив та вже прийнятих на сьогодні нормативних актів правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки, зокрема сфери оподаткування, свідчать про наявні загрози податковій безпеці та нагальну необхідність їх нейтралізації, мінімізації та усунення.

З'ясуємо питання законодавчого закріплення поняття *«економічної безпеки держави»*. 25 березня 2021 року набрав чинності Закон України «Про Бюро економічної безпеки України», нормами якого визначено правові основи його організації та діяльності. Зокрема, Бюро економічної безпеки України, як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ), виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції [1]. Прийняття цього Закону, за твердженням його авторів, призведе до більш ефективної діяльності правоохоронних органів у сфері формування та використання фінансових ресурсів держави та її економічної безпеки, і як наслідок, зменшення тіньового бізнесу в Україні та збільшенні надходжень податків і зборів, оптимізації структури правоохоронних органів, матеріально-технічної бази та скорочення загальної кількості працівників, що протидіють злочинності у сфері фінансів [2].

Проте, ні в Законі України «Про Бюро економічної безпеки України», як втім, ні в інших нормативно-правових актах, немає законодавчого закріплення поняття *«економічної безпеки держави»*. Хоча, якщо орієнтуватися на визначення терміну «ризик» в Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» (п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону № 1150-IX), можна, напевно, зробити висновок про те, що основними сферами економічної безпеки України, що визначаються державою, на сьогодні є: бюджетна, податкова, митна, грошово-кредитна, інвестиційна, оскільки вплив загроз, що в них ідентифікуються, призводить до тінізації економіки та послаблення *економічної безпеки держави*. Але, одразу ж, постає питання: «А хіба невизначеність державної політики з питань правового регулювання

суспільних відносин *інших* складових переліку основних напрямів економічної політики, які визначаються державою і які задекларовані у Господарському кодексі України (далі – ГКУ), а саме: структурно-галузева; амортизаційна політика; політика інституційних перетворень; цінова політика; антимонопольно-конкурентна політика; валютна політика; зовнішньоекономічна політика (ч. 1 ст.10 ГКУ) не призводить до тінізації економіки та послаблення економічної безпеки держави?» Відповідь, на нашу думку, є однозначною, – саме недолуга державна політика у наведеному вище переліку основних напрямів економічної політики, призвела до появи: 1) нового сектору економіки у структурно-галузевому напрямі – «тіньового»; 2) протизаконних економічних структур, всупереч політики інституційних перетворень – «фіктивного підприємництва»; 3) неефективної цінової та антимонопольно-конкурентної політики, які не забезпечують створення оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання на умовах недопущення проявів дискримінації одних суб'єктів іншими, насамперед у сфері монопольного ціноутворення, що, у свою чергу, не сприяє зростанню ефективної соціально орієнтованої економіки; 4) «офшорів» і «податкових гаваней», які є загрозою не тільки національному ринку і вітчизняним товаровиробникам, а й національній безпеці України та податковій безпеці, зокрема. І у вирішенні цих проблем не останню роль мають відігравати валютна та зовнішньоекономічна політика.

Актуальною, на сьогодні, залишається і проблема термінологічної неузгодженості поняття «*питання системи оподаткування*», в контексті створення Бюро економічної безпеки України. Зокрема, в ч. 3 ст. 15 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» законодавцем застосовано поняття «*питання системи оподаткування*» при встановленні порядку призначення Директора Бюро економічної безпеки України, який призначається на посаду КМУ за поданням Прем'єр-міністра України за пропозицією комісії з проведення конкурсу (далі – конкурсна комісія), яка здійснює організацію та проведення конкурсу. До складу конкурсної комісії входять, крім інших, дві особи, визначені Верховною Радою України за поданням комітету Верховної Ради України, до *предмета відання* якого належать *питання системи оподаткування*.

З'ясуємо, *предметом відання* якого комітету Верховної Ради України є саме *питання системи оподаткування*. Частинами 1 і 5 ст. 5 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» [3], який визначає правовий статус комітетів Верховної Ради України, їх функції та організаційні основи діяльності, встановлено, що Верховна Рада України затверджує кількість комітетів, їх назви та *предмети відання*. Кількість комітетів, їх назви та *предмети відання* можуть бути змінені за рішенням Верховної Ради України нового скликання до вирішення питання про формування персонального складу комітетів. Порядок підготовки і розгляду Верховною Радою України питань про утворення, ліквідацію комітетів, зміну їх назв чи *предметів відання*, обрання, зміни їх керівництва та персонального складу визначається

на основі ст. 89 Конституції України, цим Законом та ст. 81-84 гл. 16 «Створення комітетів Верховної Ради України» Регламенту Верховної Ради України. Перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання встановлено постановою Верховної Ради України від 29.08.2019 року № 19-ІХ [4], відповідно до якої предметом відання Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Верховної Ради України дев'ятого скликання, між іншими питаннями, є: 1) *система оподаткування*, загальнодержавні податки і збори (мита, плата, інші обов'язкові платежі), місцеві податки та збори; 2) організація та діяльність податкових органів; 3) податкові пільги; 4) правове регулювання податкового контролю; 5) податковий борг та/або податкові зобов'язання; 6) діяльність із випуску та проведення лотерей, оподаткування суб'єктів такої діяльності, гральний бізнес...

І що ми маємо в кінцевому результаті? 1) Термін «*система оподаткування*» і тим більш «*питання системи оподаткування*» кожен має тлумачити тільки на свій розсуд, бо, як бачимо, з наведеного вище переліку предмету відання Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Верховної Ради України дев'ятого скликання, термін «*система оподаткування*» – це «?», оскільки немає його законодавчого визначення. А загальнодержавні податки і збори (мита, плата, інші обов'язкові платежі), місцеві податки та збори; організація та діяльність податкових органів; податкові пільги; правове регулювання податкового контролю; податковий борг та/або податкові зобов'язання; діяльність із випуску та проведення лотерей, оподаткування суб'єктів такої діяльності, гральний бізнес, в цьому випадку, вже не є «*питаннями системи оподаткування*»?

Варто відзначити, що податкові злочини входять до найбільш загальної групи протиправних діянь – економічних злочинів. До податкових злочинів слід віднести діяння проти державної системи, зокрема *податкової системи*, та спричинення шкоди у вигляді ненадходження податків, зборів та інших платежів до державних та місцевих бюджетів [5]. Цей нескінчений потік невизначеності державної податкової політики з питань правового регулювання суспільних відносин у сфері оподаткування треба, нарешті, зупинити. Тим більш, що в умовах європейської інтеграції та нових фінансово-економічних викликів, недосконалість податкового законодавства є ризиком, що загрожує не тільки безпосередньо податковій безпеці України, а й її національній безпеці. Сучасна проблематика правового регулювання податкової безпеки особливо в контексті взаємодії держави та бізнесу на їх шляху до європейської інтеграції, залишається нагально актуальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-ІХ. *Голос України* від 24.03.2021 р. № 54.

2. Пояснювальна записка до Проекту Закону про Бюро економічної безпеки України: Супровідний документ від 02.07.2020 р. до законопроекту
від 02.07.2020 р. № 3087-д. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3087-д&skl=10. (дата звернення: 29.03.2021).

3. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст.134.

4. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 р. № 19-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 35. Ст.147.

5. Відмивання доходів від податкових злочинів. Типологічне дослідження: Наказ Державної служби фінансового моніторингу України від 21.12.2020 р. № 122. С. 2-5. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/Typology%202020.pdf>. (дата звернення: 29.03.2021).

Попович Олег,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:
Касьяненко Любов Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Принципи податкового права та податкового законодавства формують напрям для конкретизації змісту поведінки суб'єктів податкових правовідносин. Їх завдання – служити суспільству. Н. Хатнюк наполягає на тому, що принципи податкових правових відносин є похідними від положень-вимог податкового законодавства та поліпшують їх розуміння правозастосування [1, с. 213]. Частково погоджуємося з цим, але наголошуємо на взаємозалежності та взаємовпливі вказаних категорій. Завдяки принципам, які містить податкове законодавство, як влучно підкреслює Р. Браславський, забезпечується реалізація систематизуючої та стабілізуючої функцій; при цьому систематизуюча функція дає змогу об'єднати всі податкові приписи нормативного характеру в цілісну конструкцію нормативного характеру, натомість стабілізуюча функція забезпечує сталість розвитку податкових відносин [2, с. 5].

Принципи податкового права, і загальні, і спеціальні, у цілому є інтегративною категорією, що включає як принципи оподаткування, так і принципи податкового законодавства. Принципи податкового права включають у себе весь масив різномірних вихідних положень, які можуть отримувати свою фіксацію в актах міжнародного права й національного законодавства, актах підзаконної нормотворчості, судовій практиці тощо. Тобто, вони можуть знаходити свою фіксацію в нормотворчих актах та актах правозастосування.

Реалізація загальних принципів права у сфері оподаткування через правозастосування здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування. Серед умов правильного правозастосування є досягнення відповідного юридичного результату, передбаченого нормативно-правовим актом. Для правозастосування роль принципів є неоціненною. Як керівні засади, ідеї, концепти, принципи права складають основи реалізації приватного і публічного інтересу в оподаткуванні. Про зв'язок загальноправових принципів податкового права із діяльністю судової гілки влади вже наголошувалося неодноразово. Судові органи активно застосовують загальноправові принципи під час здійснення правосуддя у податкових спорах [3, с. 289].

Організація судової влади та здійснення правосуддя в Україні регламентовані Законом України «Про судоустрій і статус суддів в Україні» від 02.06.2016 № 1404-VIII [4]. Відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону, Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Серед його повноважень, закріплених Законом та реалізація яких сприяє забезпеченню загальних принципів права, пропонуємо виокремити такі: здійснення правосуддя як судом касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як судом першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом; здійснення узагальнення судової практики; надання висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування. Норми окремої статті Закону, а саме п. 10¹ та п. 10² ч. 2 ст. 46, закріплюють повноваження Пленуму Верховного Суду щодо забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ (узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує

оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані; за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ).

Частиною 5 статті 13 Закону висувається вимога до всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт висновки щодо якого, викладені у постановках Верховного Суду, обов'язково їх враховувати.

Процесуальні норми, у т.ч. положення ч. 5 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства від 06.07.2005, уможливають реалізацію вказаних вище повноважень Верховного Суду. Зокрема мова йде про таке: при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду [5].

Таким чином, правові позиції Верховного Суду повинні враховуватися під час правового регулювання відносин у сфері оподаткування не лише органами судової гілки влади, а й органами державної влади взагалі.

На такому важливому аспекті наголошують і практики, аналізуючи постанови Верховного Суду України та Верховного Суду [6; 7]. У свою чергу, своєрідним посібником із формулювання правових висновків є постанови касаційного суду. На думку М. Шумила, в них «наводяться, окрім формально-юридичних аргументів на підтвердження чи спростування доводів касаційної скарги, але і застосування інших інструментів правничої герменевтики, які пояснюють логіку і алгоритм ухвалення рішення касаційним судом. Такий підхід опосередковано сприятиме забезпеченню єдності та сталості судової практики, оскільки окрім результату вирішення спору та формулювання правового висновку, важливими є і застосовані підходи, які уможливили такий результат (правовий висновок)» [8, с. 53].

Однак є й інша позиція – повернення до практики прийняття роз'яснювальних постанов Пленуму Верховного Суду сьогодні є неможливим. Як аргумент вказується таке: «постанови Пленуму – це абстрактні висновки щодо правильного застосування норм права, порушується принцип розподілу влади, оскільки судова влада перебирає на себе функції законодавця, порушується принцип незалежності та неупередженості судді, приймаються без залучення учасників справи та врахування їхніх аргументів тощо» [7].

Розвиток судового правозастосування із дотриманням загальноправових принципів відповідає меті та завданням судової реформи в Україні. Вітчизняна судова практика у податкових спорах, впроваджуючи принципи справедливості, розумності, рівності, правової визначеності, відповідає європейським стандартам. Аналіз правових позицій Верховного Суду у податкових спорах демонструє, що він не лише удосконалює, але й

кардинально змінює судову практику з метою впровадження нових підходів до розв'язання системних проблем у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хатнюк Н. Принципи податкових відносин в Україні: реалізація та шляхи удосконалення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С.209–214.
2. Браславський Р. Г. Принципи податкового права України: автореф. дис. д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2019. 44 с.
3. Попович О. В. Роль загально правових принципів у податкових правовідносинах. Практичний аспект. *Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої науковій школі заслуженого юриста України, професора, д.ю.н. В. Т. Білоуса. м. Ірпінь, 27 листопада 2020 року. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 438 с. С. 287–292.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 29.03.2021).
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text=%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%A1%D1%83%D0%B4%D1%83#w1_84 (дата звернення 29.03.2021).
6. Бережна Т. Верховний Суд і податкові спори: що нового, що старого? *Юрист & Закон*. 22.02.2018. № 7. URL: <https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine/900450> (дата звернення 29.03.2021).
7. Луспенник Д. Постановити пріоритети. *Судовий вісник*. 26.11.2020. № 11 (175). URL: <https://pravo.ua/articles/naprjamok-ruhu/> (дата звернення 29.03.2021).
8. Шумило М. Правові висновки касаційного суду: inter praeteritum et futurum. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 47–54.

Кравзюк Аліна Вікторівна,
Головний консультант секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань фінансів, податкової та митної політики,
Науковий керівник:
Новицький Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

На шляху до адаптації національного законодавства до вимог світової економіки, Україна у Національній економічній стратегії на період до 2030 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179, визначила цифрову економіку одним з основних векторів розвитку країни на зазначений період [2]. Це зумовлено тими динамічними процесами, які сьогодні відбуваються в світі. На сьогодні весь світ переживає бурхливий розвиток інформаційних систем та хмарних технологій, які проникаючи у всі сфери життя людини, відкривають принципово нові і більш широкі можливості розвитку бізнесу і суспільства, трансформуючи всі сектори економіки переводять промислову автоматизацію на нову ступінь індустріалізації, світова економіка переходить в цифрову площину. У світі це явище отримало визначення - Четверта індустріальна революція або Industry 4.0. Сам термін з'явився в Європі, коли у 2011 році під час однієї промислової виставки в Ганновері Німеччина заговорила про необхідність більш широкого застосування інформаційних технологій у виробництві. Із запровадженням карантинних заходів, спричинених епідемією Covid-19 у більшості країн світу увага до цифрових (Інтернет) відносин значно підвисилась.

Цифрова економіка змінює відносини, які складаються в системі виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів і послуг на ринку, впроваджується людинозаміна база інтелектуального управління підприємством.

На сьогодні потенціал цифрових трансформацій у світі оцінюється сотнями триліонів доларів, при цьому основною рушійною силою цифрової економіки визнаються цифрові платформи, про значимість яких свідчить той факт, що сім з восьми найбільших компаній світу по показнику ринкової капіталізації використовують платформені бізнес-моделі [1].

Прикладами цифрових бізнес-платформ є онлайн-магазини Amazon та Aliexpress, месенджери (Facebook або Telegram), а також корпорації, в яких широко використовуються цифрові технології (Uklon, Uber, Bolt) та інші.

Не зважаючи на активний розвиток цифрових платформ, а також те, що більшість країн світу визначили стратегії цифрового розвитку як високо пріоритетні і реалізують комплекс заходів по цифровізації економіки і соціуму, цифрова економіка залишається малодослідженою сферою, а розроблені стратегії не встигають за постійною трансформацією у цій сфері. Одним із визначальних завдань, яке постає перед всіма державами світу, пов'язане з розвитком цифрових платформ, стає питання оподаткування.

Окремі країни світу розробили та запроваджують спеціальні податки які безпосередньо стосуються економічної діяльності цифрових платформ, а інші розуміють, що з однієї сторони розвиток і поширення цифрових платформ відкриває значні можливості для податкових органів по всьому світу перевести діяльність, яка відбувалася в секторі неформальної економіки на цифрові платформи з реєстрацією операцій в електронному вигляді, а з іншої - неузгоджені дії в частині правил оподаткування цифрових платформ,

які сьогодні запроваджуються у світі, можуть мати негативний вплив на інвестування та економічний розвиток в цілому у світі.

З метою адаптації та уніфікації існуючих у світі правил оподаткування цифрової економіки Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розробила Типові правила звітності ОЕСР для операторів цифрових платформ, які були опубліковані 3 липня 2020 року [4].

Очікується, що реалізація положень розроблених рекомендацій сприятиме міжнародному співробітництву в частині обміну інформацією між податковими органами щодо доходів, отриманих продавцями через цифрові платформи, у тому числі з місцем розташування в інших країнах.

Крім того Україна не стає виключенням в частині запровадження податку на цифрові бізнес-платформи. Відповідно до діючого національного законодавства частина електронних послуг, що надаються міжнародними корпораціями в мережі Інтернет оподатковується податком на додану вартість та податком на прибуток підприємств через механізм делегування обов'язку декларувати податкові зобов'язання їх покупцями – суб'єктами господарювання, навіть якщо такі покупці не зареєстровані платниками цих податків, тобто використовується інститут податкового агента. Але надання компаніями нерезидентами електронних послуг особам, які не мають статусу суб'єктів господарювання не дає можливості реалізувати норми Податкового кодексу України, а відтак діяльність таких компаній на території України провадиться без належного оподаткування.

З метою врегулювання питання оподаткування цифрових бізнес-платформ, які на території України генерують прибуток, народними депутатами Верховної Ради України розроблений проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам (реєстраційний № 4184 від 02.10.2020) [3].

Законопроектом по суті не запроваджується новий податок, але передбачаються окремі процедури нарахування та сплати податку на додану вартість цифровими платформами та транснаціональними корпораціями, які надають послуги в електронній формі на території України.

За умови прийняття цього законопроекту, він стане першим кроком на шляху впорядкування діяльності цифрових платформ на території України.

Підсумовуючи, слід зазначити, що залежно від того, як швидко Україна зможе адаптувати свої національне податкове законодавство до вимог сьогодення залежить ефективність податкової системи та економічний розвиток нашої держави у найближчому майбутньому; Україна може стати або повноправним учасником ринку цифрової економіки та мати вплив на учасників ринку, або залишиться країною застарілих технологій та щорічно втрачати мільйони гривень у вигляді несплачених податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доклад о цифровой экономике 2019. Создание стоимости и получение выгод: последствия для развивающихся стран.– Режим доступа: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf;

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179 «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року». - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>;

3. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам (реєстраційний № 4184 від 02.10.2020).- Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70112);

4. Model Rules for Reporting by Platform Operators with respect to Sellers in the Sharing and Gig Economy.- Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/exchange-of-tax-information/model-rules-for-reporting-by-platform-operators-with-respect-to-sellers-in-the-sharing-and-gig-economy.pdf>.

Корінна Надія Миколаївна,
жддобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Науковий керівник:

Шолкова Тетяна Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПЛАТИ ПЛАТЕЖІВ З ДОХОДІВ ВІД ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТСЬКОГО БЮРО

Відповідно до пунктів 1 та 2 частини 1 статті 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі Закон - № 5076-VI) адвокат – фізична особа (фіз.ос.), яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом, а адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [1]. Згідно із частиною 3 статті 4 Закону, адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро (далі АБ) чи адвокатського об'єднання [4]. Відповідно до частини 1 статті 14

Закону № 5076-VI, АБ є юридичною особою (далі юр.ос.), створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту [4]. Згідно із частиною 2 статті 14 Закону № 5076-VI державна реєстрація АБ здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб – підприємців» [4], [5]. Крім того, відповідно до частини 6 статті 14 Закону № 5076-VI, АБ може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах [4].

Згідно із статтею 133.1 Податкового кодексу України (далі ПКУ) платниками податку – резидентами, зокрема є суб'єкти господарювання – юр.ос., які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, крім юр. ос., визначених пунктами 133.4 та 133.5 цієї статті [1].

Відповідно до частин 1 та 2 статті 55 Господарського кодексу України (далі ГКУ) в даному випадку суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є господарські організації – юр. ос., створені відповідно до Цивільного кодексу України (далі ЦКУ), державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юр. ос., які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку [2]. Згідно із статтею 80 ЦКУ юр.ос. є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [3]. Відповідно до частини 1 статті 58 ГКУ суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юр. ос. чи фізична особа – підприємець у порядку, визначеному законом [2]. Виходячи із вищевикладеного, АБ - є юр.ос., створене одним адвокатом, діє на підставі статуту, підлягає державній реєстрації як юр. ос., та, безумовно, несе обов'язок сплати платежів з доходів від своєї діяльності. Але, в той же час, АБ має деякі відмінності від інших юр. ос., що здійснюють господарську діяльність, а саме керуючий АБ, він же і засновник може здійснювати свою, визначену статутом, діяльність без нарахування заробітної плати, а відтак і податків, та, безумовно має право на отримання дивідендів. Отже, базою оподаткування згідно із статтею 135.1 ПКУ є грошове вираження об'єкту оподаткування, визначеного згідно із статтею 134 цього Кодексу з урахуванням положень цього Кодексу [1]. Об'єктом оподаткування відповідно до засад статті 134.1 ПКУ прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці [1]. Крім того, для платників податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний період не

перевищує сорока мільйонів гривень, об'єкт оподаткування може визначатися без коригування фінансового результату до оподаткування на усї різниці [1]. На підставі статті 136.1 ПКУ базова (основна) ставка податку становить 18 % [1]. Тобто, після сплати всіх необхідних податків та обов'язкових платежів, виплати заробітної плати, інших обов'язкових нарахувань за законом та відповідними договорами, керуючий та засновник АБ має право та може у терміни, встановлені законодавством України та відповідним рішенням засновника виплатити собі дивіденди. Порядок виплати дивідендів та сплати податкового зобов'язання з податку на прибуток при виплаті дивідендів визначено п.п. 167.5.1, п.п. 167.5.2 ст. 167 та п. 170.5 ст. 170 ПКУ [1]. Так, податковим агентом платника податку під час нарахування на його користь дивідендів, є емітент корпоративних прав або за його дорученням інша особа, яка здійснює таке нарахування. Будь-який резидент, який нараховує дивіденди, включаючи того, який сплачує податок на прибуток підприємств (далі ППП) у спосіб, відмінний від загального (є суб'єктом ССО), або звільнений від сплати такого податку з будь-яких підстав, є податковим агентом під час нарахування дивідендів. Дивіденди остаточно оподатковуються податковим агентом під час їх нарахування платнику податку. Ставка податку встановлена у розмірі 18% - для пасивних доходів, у тому числі нарахованих у вигляді дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування. Ставка податку у розмірі 5% встановлена для дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами - платниками ППП (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування). Крім того, дивіденди, нараховані на користь фіз. ос. за акціями або іншими корпоративними правами, які мають статус привілейованих або інший статус, що передбачає виплату фіксованого розміру дивідендів чи суми, яка є більшою за суму виплат, розраховану на будь-яку іншу акцію (корпоративне право), емітовану таким платником податку, прирівнюється з метою оподаткування до виплати заробітної плати оподаткуванням за ставкою 18% [7]. Таким чином, дивіденди оподатковуються за ставками 5 або 18 %, залежно від того, чи є податковий агент платником ППП. Крім того, з 01 січня 2021 року набрала чинності нова редакція пп.14.1.49 ПКУ, за якою дивіденди — це платіж, який здійснює юр.ос., в т. ч. емітент корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь їх власника, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бух обліку [1].

Для цілей оподаткування до дивідендів прирівнюють також: - платіж у грошовій чи негрошовій формі, який здійснює юр.ос. на користь її засновника та/або учасника (-ків) у зв'язку з розподілом чистого прибутку (його частини);-суми доходів у вигляді платежів за цінні папери (корпоративні права), які виплачують на користь нерезидента, зазначеного в

п.п. «а», «в», «г» п.п. 39.2.1.1 ПКУ, у контрольованих операціях понад суму, яка відповідає принципу «вितягнутої руки»; - вартість товарів (робіт, послуг), крім цінних паперів та деривативів), які придбавають у нерезидента зазначеного в п.п. «а», «в», «г» п.п. 39.2.1.1 ПКУ, у контрольованих операціях понад суму, яка відповідає принципу «вितягнутої руки» та інші [8]. Але, незважаючи на те, що здійснення адвокатом адвокатської діяльності в організаційно-правовій формі АБ є найбільш оптимальнішою з боку податкового навантаження, все ж таки проблемні питання є, і на даний час основне та актуальне – це проблеми, пов'язані з набранням чинності 28 квітня 2020 року Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-ІХ (далі Закон № 361-ІХ) від 06 грудня 2019 року [6]. Саме, відповідно до засад зазначеного Закону № 361-ІХ адвокат є одним із спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що в певній мірі призводить до значних ризиків саме адвоката – керуючого АБ. Тобто, фактично, на даний час мають бути випрацьовані та закріплені на законодавчому рівні певні особливості застосування адвокатами ризик-орієнтованого підходу та критерії визначення таких ризиків, а також процедура проведення ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта, що звертається за допомогою до адвоката, в тому числі і до керуючого АБ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
5. Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
6. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
7. Офіційний портал ДПСУ: URL: <http://zp.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-270289.html>
8. Офіційний портал Державної фіскальної служби України: URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100021458-opodatkuvanni-dividendiv-z-01-01-2021-r-za-novimi-pravilami>
- 9.

Мироненко-Шульган Олена Миколаївна,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Кармаліта Марія Володимирівна,
доктор юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ВІТЧИЗНЯНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У КАРАНТИННИЙ ПЕРІОД

Основним завданням розвитку сучасної правової системи є не відмова від державного регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання, а створення максимально сприятливих умов для розвитку підприємництва. Вагому роль у формуванні сприятливого клімату для підприємців відіграє податкове законодавство. Відповідно до ст. 3 Податкового кодексу України (далі – ПК України) дане поняття включає Конституцію України; ПК України; Митний кодекс України та закони з питань митної справи; чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування; нормативно-правові акти, прийняті на підставі та на виконання ПК України та законів з питань митної справи; рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийнятих за правилами, встановленими ПК України [1].

ПК України пропонує нормативне визначення поняття «податковий контроль» у ст. 61. Ним є система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Податковий контроль органами, уповноваженими на це ПК України, здійснюється шляхом ведення обліку платників податків, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів, перевірок та звірок, моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків відповідно до статті 39 цього Кодексу (ст. 62 ПК України).

Ефективність заходів податкового контролю є запорукою успішного управління фінансами. Податковий контроль є одним із різновидів

державного фінансового контролю, безпосереднім засобом впливу держави на діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання. Його метою є забезпечення виконання конституційного обов'язку зі сплати податків та оперативне реагування на відхилення у податковому процесі.

Перегляд способів управління, в основу яких було покладено владні повноваження та чіткі бюрократичні процедури, на такі, що орієнтуються на надання якісних публічних послуг може свідчити про прагнення досягти узгодження інтересів в оподаткуванні з метою формування збалансованої податкової системи та має відбуватися, ураховуючи низку критеріїв, серед яких економічна ефективність (інтереси платників податків – мінімізація негативного впливу оподаткування на економічні процеси); фіскальна достатність (інтереси держави – забезпечення її необхідним обсягом фінансових ресурсів для виконання покладених на неї функцій); соціальна справедливість (інтереси громадян – взаємозв'язок сплачених податків та зборів із зворотним потоком якісних суспільних благ) [2, с. 136; 3, с. 112].

Податкові перевірки відносяться до тих питань, що безупинно хвилюють вітчизняний бізнес. На тому, що звернення, пов'язані із оскарженням їх результатів займають топові місця серед звернень щодо порушень державних органів, неодноразово наголошувала Рада бізнесомбудсмена (далі – РБО), у тому числі обравши тематикою заключного квартального звіту 2020 року саме податкові перевірки [4]. Як вказується у документі, попри всі заходи, що запровадив Кабінет Міністрів України для полегшення умов ведення бізнесу у часи корона кризи, було отримано на 14% більше скарг підприємців, ніж за аналогічний квартал минулого року. І якщо спочатку кількість скарг податкового блоку зменшилася на 3% (з 297 до 289), на IV квартал 2020 року вона знову пішла вгору (на 26% більше скарг, ніж у попередній квартал). У період з 18.03.2020 по 08.08.2020 в Україні проводилися лише деякі види податкових перевірок, на які дію мораторію не було поширено. Зокрема, це камеральні перевірки та позапланові документальні перевірки, що проводяться перед виплатою бюджетного відшкодування ПДВ, або у зв'язку з декларуванням значного його від'ємного значення. З початку серпня 2020 року до цього переліку додалися фактичні перевірки у сфері обігу підакцизних товарів таких як пальне, алкоголь, тютюн, а також перевірки, які проводяться на підставі звернень платників податків (ліквідаційні перевірки).

З лютого 2021 року дозвіл на проведення перевірок було надано щодо:

- тимчасово зупинених та незавершених документальних та фактичних перевірок, що були розпочаті на дату запровадження мораторію;
- документальних перевірок суб'єктів господарювання реального сектору економіки, які за даними аналітичної системи проводять ризикові операції та опрацьовуються у межах роботи Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування оприлюднених у засобах масової інформації фактів можливих корупційних дій посадових осіб органів державної влади;

- документальних перевірок щодо дотримання граничних строків надходження товарів за імпорнтними операціями та/або валютної виручки за експортними операціями;

- позапланових документальних перевірок, необхідність для проведення яких виникла за результатами розгляду скарг на дії чи бездіяльність контролюючих органів щодо неправомірного нарахування грошових зобов'язань платників податків [5].

Причинами відновлення контрольних заходів з боку держави є і деструктивні наслідки мораторію як для бюджету, так і для бізнесу, який працює чесно. Оподаткування передбачає участь осіб у формуванні публічного фонду та фінансуванні видатків, що приводить до належного функціонування держави. Невиконання податкового обов'язку одними значно зменшує можливість фінансової допомоги тим, хто в умовах пандемії найбільше її потребує. Офіційна позиція держави така: помірковане надання дозволу на проведення деяких видів податкових перевірок не є збільшення тиску на бізнес, а відновлення можливості забезпечити рівні умови ведення бізнесу для всіх податків [5].

Частково погоджуючись, зазначаємо, що пандемія COVID-19 внесла численні вагомні зміни у організацію соціально-економічного життя країни. Органи державної влади усього світу вживають рішучих заходів для захисту своїх громадян, підтримки бізнесу та заохочення інвестицій. Українська держава також реагує на кризу низкою способів, серед яких зниження ставок податків, запровадження податкових пільг, послаблення окремих заходів податкового контролю. Цілком логічним є те, що зміни практики перевірок є лише тимчасовими. Платники податків уже відчули послаблення мораторію на перевірки, а у довготривалій перспективі є пересторога й взагалі отримати посилення контрольних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17> (дата звернення: 29.03.2021).
2. Крисоватий А. І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 371 с.
3. Кармаліта М. В. Приватний і публічний інтерес у системі податкових правовідносин: монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2019. 328 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 139).
4. Квартальний звіт Ради бізнес-омбудсмена (жовтень–грудень 2020). URL: <https://boi.org.ua/publications/quarterlyreports/1369-kvartalnij-zv-t-radi-b-znes-ombudsmena-zhovten-gruden-2020/> (дата звернення 29.03.2021).
5. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/uriad_skorotiv_stroki_dii_obmezhen_na_provedennia_podatkovikh_perevirok-2686 (дата звернення 29.03.2021).

**Нінічук Валерія Русланівна,
Єрмоєнко Дар'я Олександрівна**
здобувачі першого (бакалавського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

**Науковий керівник:
Гарбінська-Руденко Альона Валеріївна,**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ефективна та стабільна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні. Банківська система дуже розгалужена та складна, так як є основною складовою фінансової системи України, яка, в свою чергу, є складовою економічної системи України. Здійснюючи регулювання і нагляд у сфері фінансово-кредитних відносин, держава має не лише визначати правила їх реалізації, а й прогнозувати їхні зміни та вплив на соціально-економічний розвиток України.

Законодавчі й нормативні акти мають сприяти розвитку банківської системи, підвищувати її надійність, захищати фінансово-кредитні установи від надмірного втручання в їхню поточну діяльність адміністративних і контролюючих органів, а також розв'язувати різні проблеми в питаннях фінансово-кредитної взаємодії між різноманітними економічними суб'єктами.

Дослідженню ефективності правового регулювання присвятили свої праці: О. Береславська, А. Гальчинський, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, Г. Карчева, О. Копилук, З. Мамедов, Л. Примостка, Т. Смовженко, М. Савлук та ін.

Основним та головним у цій системі є Національний банк України, який здійснює нагляд за усіма банками та банківською системою загалом, шляхом інспектування та отримання звітності від банків та є особливим центральним органом державного управління, принципи організації якого визначаються Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України». Банківська система країни працює під пильним наглядом Національного банку, який створює правове поле банківської діяльності та її функціонування.

Ця система включає в себе Національний банк України, інші банки, тобто резиденти та нерезиденти, які є зареєстрованими у встановленому

відповідно до закону, порядку, та небанківські фінансові установи, виключною діяльністю яких є прийняття вкладів, розміщення кредитів або ведення рахунків клієнтів та інше.

Недостатня кількість законів у цій сфері пояснюється, з одного боку, складною і повільною процедурою їх прийняття, а з іншого, – тим, що банківські відносини надто динамічні. Це зумовлює потребу постійно вносити зміни, спрямовані на вдосконалення зазначеної діяльності, що забезпечують оперативним прийняттям підзаконних нормативних актів. [1]

Отже, законодавство перекошене в бік відомчих нормативних актів. Такі акти (постанови, інструкції, положення і правила) видають на виконання закону та в його межах, і вони покликані усунути прогалини в правовому регулюванні банківських суспільних відносин. Причинами проблемності банку можуть бути: - стратегічні похибки (щодо позиціонування на ринку, мережі філій та організаційної структури); - порушення нормативних вимог або ж шахрайство (вкрай ризикова політика, відсутність прозорості у структурі власності банку та інше); - зовнішні фактори (зміна ринкової ситуації, непередбачені зовнішні обставини). [2, с. 35-97]

Як ми бачимо із досвіду світових країн, проблеми банку з ліквідністю дуже рідко можуть виникнути самі по собі, як правило, вони є сигналом наявності більш серйозних проблем.

Правопорушення законодавства про банки і банківську діяльність переважно закріплюється за спеціальними суб'єктами – службовими та посадовими особами. Оскільки у посадових осіб за посадовою інструкцією закріплюються кваліфікаційні вимоги, службові повноваження, та, у разі, коли посадова особа не знає того, що вчинювані дії чи бездіяльність підпадають під ознаки адміністративного правопорушення, це свідчить про неналежне виконання посадових обов'язків, а так, відповідно до ст. 68 Конституції України, незнання закону не звільняє від юридичної відповідальності. [3].

Таким чином, для вітчизняного банківського законодавства характерні такі негативні риси:

- багаторівневість правового регулювання банківської діяльності та наявність значної кількості підзаконних нормативних актів;
- відсутність єдиного кодифікованого акта з банківської діяльності;
- динамічність норм банківського права, постійне внесення змін і доповнень до нормативних актів;
- суперечність і складність багатьох нормативних актів, їхня неузгодженість із актами, що стосуються ринкового господарювання.

Непримусові заходи впливу застосовуються при незначному рівні підвищеного ризику та глибини проблем у фінансово-кредитній діяльності такого банку та носять добровільний характер вирішення таких проблем та, звичайно, розуміння наявності певних проблем з боку комерційного банку. [4, с. 23-52;]

Одним із варіантів розв'язання цієї проблеми є вивчення та впровадження в сучасну вітчизняну банківську практику кращих здобутків нормотворчої діяльності центральних банків зарубіжних країн. Поруч із цим є реальна потреба адаптації, гармонізації й апроксимації чинних і майбутніх вітчизняних правових актів з основними положеннями та нормами законодавства Євросоюзу.

Отже, з метою забезпечення умов для зміни основних засад інтеграційного розвитку вітчизняної банківської системи відповідно до світових стандартів доцільно реалізувати систему послідовних правових заходів, що охоплюють [5]:

- проведення масштабних досліджень нормативно-правових актів НБУ щодо їх відповідності законодавству. За результатами аналізу необхідно розробити механізм їх узгодження, уникаючи при цьому подвійних стандартів;

- систематизацію законодавчих та нормативних правових документів, що регулюють функціонування банківської сфери в єдиний кодифікований акт – Кодекс банківської діяльності (Банківський кодекс), який визначав би правове положення суб'єктів банківської системи держави, підстави створення і порядок діяльності комерційних банків, регулював розрахункові та кредитні відносини, а також регулював інші відносини у сфері банківської діяльності;

- надання правовій базі регулювання діяльності банків ознак стабільності та прогнозованості розвитку;

- розроблення норм банківського законодавства щодо забезпечення належного рівня корпоративного управління в банках України;

- підвищення рівня капіталізації банків;

- удосконалення системи регулювання та нагляду за банками, а саме: зменшення рівня доларизації кредитного портфеля банківської системи України; вирівнювання структурного розриву у прирості депозитної бази та кредитних активів банківських установ;

- повернення довіри населення до банківського сектору України та підвищення фінансової грамотності;

Таким чином, на банківське законодавство покладено завдання адекватного вираження внутрішньої суті банківської системи, створення правових умов для підтримки її стабільності та водночас закладення механізмів гнучкого реагування на зміну ситуації. Виконанню цього складного завдання сприяють поступова гармонізація національного законодавства, насамперед зміна його відповідно до європейських стандартів.

При порушенні вимог законодавства та інших «правил поведінки» у банківській сфері, банки підлягають вжиттю заходів впливу до таких банків та особливому контролю за їх діяльністю у подальшому. Отже, наша банківська система на етапі розвитку та удосконалення для подальшого вдосконалення своєї роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близнюк О. Юридичні особливості діяльності Національного банку України з управління грошовим обігом Підприємництво, господарство і право. 2006. № 4. С. 119-123.
2. Дзюблюк О. До питання про суть комерційного банку і специфіку банківського продукту // Вісник НБУ № 4, 1999
3. Усков О. Законодавство про банківську діяльність: про відповідальність за порушення. 2020. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7664/print/>
4. Костюченко О. А. Банківське право: Навч. посіб. К.: МАУП, 2000. 240 с.
5. Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень // Офіційний Вісник України. 2010. № 29. С. 99.

Новицька Наталія Борисівна,
доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
завідувач кафедри фінансового права,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Сластьоненко Оксана Олександрівна.
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри фінансового права,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

СУЧАНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ І МИТНОЇ ПОЛІТИКИ

На сучасному етапі відбуваються трансформаційні процеси, що впливають на всі сторони розвитку суспільства. Функціонування сучасної міжнародної економіки, а, також, науково-технічна революція, особливо у сфері інформаційних технологій, призвели до розвитку глобалізаційних процесів. Однією з основних тенденцій розвитку світової економіки є прискорення темпів економічного та соціального зростання. Це, в свою чергу, зумовлено міжнародною міграцією капіталу, міжнародним розподілом праці, посиленням спеціалізації виробництв, налагодженням більш тісних економічних відносин між світовими господарствами. За цих умов нерівномірність розвитку країн обумовлює загострення економічної, у тому числі, і податкової і митної конкурентної боротьби між окремими регіонами, галузями, товаровиробниками. Особливої вагомості це набуває на початку XXI сторіччя.

Відповідно до Положення, Міністерство фінансів України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Місія Міністерства фінансів України полягає у фінансовому забезпеченні виконання державних функцій на основі виваженої бюджетної політики, створенні умов для стабільного розвитку економіки шляхом управління державними фінансами за принципами збалансованості, ефективності, неупередженості, цілісності, стійкості та прозорості [1].

Мінфін є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну фінансову політику та забезпечує формування державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства. Міністерство фінансів України відповідає за формування та реалізацію таких ключових сфер державної політики як податкова та митна політика. Цей напрям полягає у побудові сучасної податкової та митної системи, що забезпечить досягнення стратегічних цілей сталого економічного розвитку.

Вважаємо за необхідне відзначити, що серед основних завдань, які поставлені перед Міністерством фінансів, на нашу думку, особлива увага повинна бути приділена напряму, що забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової і митної політики.

Відповідно до п. 3 Положення «Про Міністерство фінансів України» Мінфін забезпечує серед іншого формування та реалізацію єдиної державної податкової політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску [1].

Державна податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Основним документом, що регулює відносини, пов'язані із встановленням, зміною та скасуванням податків і зборів в Україні, визначає вичерпний перелік податків і зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків і зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів і повноваження їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю та інших адміністративних функцій, а також відповідальність за порушення податкового законодавства є Податковий кодекс України [2].

Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки основними пріоритетами Міністерства фінансів України у забезпеченні формування та реалізації державної податкової політики є:

- підвищення ефективності, стабільності та прогнозованості податкової системи;

- підвищення якості та ефективності податкового адміністрування;
- ефективне акумулювання ресурсів, необхідних для виконання державою своїх функцій;
- забезпечення справедливості та рівності податкової системи її адаптацію до норм та правил Європейського Союзу;
- відсутність негативного впливу для ведення бізнесу та сприяння економічному розвитку;
- розширення бази оподаткування [3.]

Відповідно до статті 5 Митного кодексу України «державна митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики [4].

Пріоритетними напрямами у частині реалізації Міністерством фінансів України державної митної політики є:

- сприяння безпеці та міжнародній торгівлі, включаючи спрощення та гармонізацію митних процедур;
- сприяння ефективному справлянню митних платежів;
- розвиток інфраструктури, електронних технологій та сервісів для міжнародної торгівлі;
- захист суспільства, громадського здоров'я і безпеки навколишнього природного середовища та боротьба з незаконним переміщенням наркотичних засобів та зброї;
- підвищення ефективності міжнародного митного співробітництва [5].

В результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що ефективна система управління державними фінансами є основою для реалізації державної політики загалом. Метою удосконалення державної податкової і митної політики є досягнення стратегічних цілей розвитку України шляхом забезпечення дотримання загальної фінансової дисципліни, стратегічного розподілу бюджетних коштів та ефективного надання державних послуг. На сучасному етапі розвитку нашої держави система управління державними фінансами потребує удосконалення, оскільки ще не повною мірою відповідає вимогам часу. Одним із проявів недостатньої ефективності діяльності держави у цій сфері є низький рівень задоволення потреб населення у державних послугах. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне звернути увагу щодо удосконалення процедур надання державних послуг у сфері державної податкової і митної політики. Для цього необхідно: активно та оперативно співпрацювати на основі партнерства, взаємодопомоги та взаємопідтримки; сприяти створенню правового, організаційного, інформаційного середовища для співпраці між різними відомствами; забезпечувати інформаційний обмін з питань податкового та митного законодавства; організовувати спільні, в тому числі, публічні заходи

для обговорення актуальних питань застосування податкового та митного законодавства, а також заходи, спрямовані на обмін досвідом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про Міністерство фінансів України: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2021).

2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16. ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 03.03.2021).

3. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.03.2021).

4. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47. ст.552. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t124495?an=106> (дата звернення 17.03.2021).

5. Митна політика: Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/customs-policy> (дата звернення: 17.03.2021).

Пилипенко Вікторія Анатоліївна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Шолкова Тетяна Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового права,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

На сьогоднішній день ринок фінансових послуг значною мірою залежить від діяльності фінансових посередників, які виступають ключовою фігурою і займають центральне місце у всіх його сегментах. В Україні в сучасних умовах функціонування цих суб'єктів обумовлюються рядом проблем (недосконалість законодавчої бази, відсутність дієвої системи регулювання фінансових установ, великі ризики та відповідно недовіра й

низькі доходи населення), які потребують доцільного розкриття та вирішення.

Дослідженням цим питань займаються такі вчені як О. Л. Некрасова, В. Л. Смагін, Є. М. Сич, , В. П. Левченко, П.М. Рубанов, О. І. Бала, В. П. Ходаківська, О. Є. Кузьміна, Т. Б. Шолкова. У їхніх публікаціях досліджується як позитивні, так і негативні аспекти діяльності фінансових посередників в Україні.

Слід зазначити, що науковці мають розбіжності в поглядах щодо визначення поняття фінансових посередників.

На думку О. Л. Некрасової, «фінансові посередники - це юридичні особи, що беруть активну участь в організації процесу переміщення коштів у межах єдиної фінансової системи та надають фінансові послуги у встановленому законом порядку, здійснюють свою діяльність на ринку фінансових послуг з метою отримання прибутку або задоволення потреб суб'єктів цього ринку у фінансових послугах» [1, с. 155].

В. Л. Смагін вважає, що «фінансові посередники - це фінансові інститути, що опосередковують рух коштів від індивідуальних інвесторів до їх кінцевих користувачів» [1, с. 155].

Є. М. Сич зазначає, що «фінансові посередники - це фінансові установи, які спеціалізуються в акумулюванні коштів фізичних та юридичних осіб і подальшому їх наданні позичальникам на комерційних засадах» [2, с. 226].

Не зважаючи на різні погляди щодо самого поняття, однозначною є мета посередництва, яка полягає у здійсненні їх професійної діяльності, пов'язаної з акумулюванням тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку для задоволення попиту у фінансових послугах учасників фінансових операцій з метою отримання прибутку.

В сучасних умовах існують різні підходи до розгляду фінансових посередників. В. П. Левченко, для прикладу, пропонує класифікацію фінансових посередників за характером проведення операцій. При такому підході виділяють:

а) депозиторські установи - класичні комерційні банки, ощадні установи, кредитні спілки, характер проведення операцій яких полягає в тому, що вони залучають тимчасово вільні фінансові ресурси у фізичних та юридичних осіб і потім розміщують їх у вигляді кредитів суб'єктам господарювання;

б) ощадні установи контрактного типу - страхові компанії із страхування життя, страхові компанії, що забезпечують інші види страхування, та недержавні пенсійні фонди;

в) інвестиційні посередники - інвестиційні банки, різноманітні інвестиційні фонди та компанії з управління активами, які безпосередньо працюють на ринку капіталу з цінними паперами емітентів [3, с. 135].

Фінансові посередники як самостійні й рівноправні суб'єкти ринку фінансових послуг розкривають свої повноваження через такі функції як:

- трансформація фінансових активів;
- надання можливості, з одного боку, власникам капіталу ефективно та в короткий строк розмістити свої ресурси в прибуткові активи, а з іншого боку, позичальникам швидко отримати вільні кошти для фінансування певних виробничих або власних потреб на зворотній основі;
- забезпечення та організація руху фінансових ресурсів до найбільш ефективних з економічної точки зору споживачів шляхом використання різноманітних спеціальних інструментів;
- акумуляція заощаджень одних суб'єктів та їх подальше інвестування в проекти інших суб'єктів;
- підвищення ефективності розміщення інвестицій в умовах невизначеності;
- мінімізація фінансових ризиків за рахунок їх перерозподілу між учасниками процесу інвестування [4, с. 207-208].

На жаль, в наших реаліях все не зовсім так і часто особи, які звертаються до фінансових посередників напругу стикаються з негативними моментами їх функціонування на ринку фінансових послуг та навпаки підпадають під великі фінансові ризики, про що говорить великий поріг недовіри українців. Особливо, це прослідковується в діяльності інвестиційних посередників [5]. З одного боку, внаслідок зміни ринкової кон'юнктури середні ціни на всі акції та облігації постійно змінюються (падають або ростуть) й уникнути ризику неможливо; з іншого - окремі компанії можуть збанкрутувати або покращити своє фінансове становище і цього ризику можна уникнути шляхом купівлі диверсифікованого портфеля акцій і облігацій багатьох компаній. Особи, які здійснюють інвестування через фінансових посередників, підпадають під ризик, пов'язаний із загальним рухом ринкових цінностей, а індивідуальні інвестори, які вкладають кошти в купівлю акцій та облігацій взагалі підпадають під два види ризику.

Таким чином, можна зробити висновок, що функціонування фінансових посередників справді відіграє надзвичайно важливу роль на ринку фінансових послуг, оскільки їхня діяльність повністю сприяє стимулюванню діяльності суб'єктів за рахунок акумуляції та перерозподілу коштів. Для подальшого розвитку фінансового посередництва в Україні потрібно розробити законодавчі акти відповідно до міжнародних стандартів, які б надали можливість фінансовим посередникам якісно працювати на ринку фінансових послуг, а також активізувати новий механізм діяльності для реальної мінімізації фінансових ризиків та збільшення довіри населення до фінансових посередників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фаріон В. Я. Роль посередників на фінансовому ринку України. Економічний аналіз : збірник наукових праць. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. Т. 24. № 1. 155 с.

URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2518/1/22.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).

2. Ксьондз С. М. Роль фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Випуск 24. С. 226. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2014/n24/44.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).

3. Мисник Т. Г. Теоретичні аспекти фінансового посередництва в Україні. С. 135. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/133.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).

4. Рубанов П. М. Види та роль фінансових посередників на сучасному етапі розвитку фінансової системи. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Економічні науки». № 23(15). С. 207-208. URL: <file:///D:/%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82/3%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%20%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80/204-209.pdf> (дата звернення: 05.03.2021).

5. Шолкова Т.Б., Гарбінська-Руденко А., Кабанов В., Кармаліта М., Мацелик Т., Субіна Т. Захист прав споживачів фінансових послуг на деокупованих територіях України. Навчальний посібник. Київ: Алтера, 2020. 270 с.

Рамазанова Уляна Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Рамазанов Станіслав Ігорович,
здобувач Ірпінського коледжу економіки та права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИНЦИПІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Діяльність вітчизняних підприємств здійснюється в умовах нестабільного зовнішнього середовища, що пов'язано із виникненням факторів ризику та суттєво знижує рівень їх життєздатності. В таких умовах невизначеності і значних економічних суперечностей, зумовлених особливістю ринкової трансформації, важливим є вміння визначити основні сфери ризиків і загроз економічної безпеки та у зв'язку з цим приймати оптимальні рішення для нормального функціонування [5, с. 130]. Важливим напрямом ефективного функціонування підприємництва є його безпека, що представляє сукупність відповідних принципів щодо нейтралізації потенційних небезпек і створення таких умов для господарюючих суб'єктів, щоб забезпечити економічний розвиток і ефективну діяльність згідно поставлених цілей та висунутих завдань, також ефективної побудови та діяльності системи економічної безпеки суб'єкта господарювання. Принцип

– це основне вихідне положення якої - небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. Будь-яка система повинна будуватися на певних принципах, і система економічної безпеки підприємства тут не виняток. Адже саме принципи виступають методологічним підґрунтям при розробці заходів з організації системи економічної безпеки підприємства [1, с. 36].

На сьогодні існують декілька підходів до формулювання принципів економічної безпеки підприємства. Так, В.Ф. Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков навели такі принципи економічної безпеки підприємства: законність; системність та комплексність; повнота охоплення за рівнями фінансово-господарської діяльності; повнота охоплення за часом фінансово-господарської діяльності; економічна доцільність [3, с. 145–147]. А.П. Судоплатов та С.В. Лекарев вважають, що економічна безпека підприємства повинна бути: безперервною; плановою; централізованою; активною; надійною; універсальною; комплексною [3, с. 30–31].

А.О. Грунін та С.О. Грунін розрізнили такі принципи економічної безпеки підприємства: комплексності або системності; пріоритету заходів попередження (своєчасність); безперервність; законність; плановість; економічність; взаємодії; поєднання гласності та конфіденційності; компетентності [7, с. 41–43].

В.П. Мак-Мак серед принципів економічної безпеки підприємства виділив: пріоритет заходів попередження; законності; комплексне використання сил та засобів; координації та взаємодії всередині й ззовні підприємства; поєднання гласності та конфіденційності; компетентності; економічної доцільності; планової основи діяльності; системності [6, с. 10].

На особливу увагу заслуговує позиція І.В. Большотенко, яка, виходячи зі змісту окреслених елементів системи економічної безпеки суб'єкта аудиту, спираючись на думку Л.О. Корчевської, принципи організації системи економічної безпеки, систематизує на шість блоків – цільові, структурні, функціональні, процесні, операційні та системні принципи. Цільові принципи – досяжність, конкретність, гнучкість, вимірність, сумісність. Структурні принципи – принцип одночасності «чотирьох ролей», поєднання централізації і децентралізації, ієрархічність, пріоритет об'єкта над суб'єктом, координованість, єдиноначальність, мінімальна складність структури, персональна відповідальність. Функціональні принципи – автономність, актуалізація, зосередженість, багатофункціональність, нейтралізація. Процесні принципи – комбінація превентивних та реакційних заходів, комбінація гласності й конфіденційності, правомірність (законність), економічна доцільність, еквіфінальність. Операційні принципи – пропорційність, прямоточність, рівномірність, паралельність, безперервність, спеціалізація. Системні принципи – цілеспрямованість, комплексність, емерджентність, відкритість, зв'язність, адаптивність [1, с. 38].

На думку Н.С. Іванової, система економічної безпеки підприємства може бути побудована на основі таких принципів: пріоритет заходів попередження, законність, комплексне застосування сил і коштів, координація та взаємодія ззовні й усередині підприємства, компетентність, економічна доцільність, планова основа діяльності, системність [4, с. 59].

Перераховані дослідження науковців дозволяє сформулювати наступну групу принципів побудови системи економічної безпеки підприємства:

- усі прийняті управлінські рішення з розробки системи економічної безпеки не повинні суперечити чинному законодавству (принцип законності);

- елементи системи управління економічною безпекою підприємства повинні бути взаємопов'язані та узгоджені (принцип системності побудови);

- ефективність роботи системи безпеки повинна бути вище її вартості (принцип економічної доцільності);

- витрати на заходи з ліквідації, нейтралізації або мінімізації загроз економічним інтересам підприємства повинні бути менше, ніж можливі збитки від їх реалізації (принцип ефективності управлінських рішень);

- своєчасне попередження та/або ефективне подолання негативного впливу загроз, при цьому забезпечуючи розвиток підприємства (принцип результативності) [2, с. 22];

- витрати на попередження та/або подолання загроз повинні бути адекватними за їх рівнем та обсягом (принцип оптимізації витрат);

- всі заходи безпеки повинні проводитися з використанням сучасних досягнень науки і техніки, надавати надійний захист на певних рівнях безпеки (принцип обґрунтованості);

- забезпечення збалансованості економічних інтересів підприємства, окремих його підрозділів, персоналу (принцип збалансованості);

- своєчасність розробки і прийняття заходів щодо нейтралізації загроз економічної безпеки і економічним інтересам підприємства (принцип своєчасності);

- процес управління економічною безпекою підприємства повинен проходити безперервно (принцип безперервності);

- постійний системний моніторинг зовнішнього середовища підприємства з метою своєчасного виявлення та ідентифікації загроз економічним інтересам підприємства (принцип постійного моніторингу);

- реалізація активних дій і заходів захисту економічних інтересів підприємства з використанням нестандартних форм і способів захисту (принцип активності);

- координація заходів щодо забезпечення економічної безпеки на підприємстві; організація взаємодії заходів зі всіма підрозділами підприємства і здійснення єдиного управління процесом безпеки підприємства, організація взаємодії з державними та правоохоронними органами (принцип координації і взаємодії);

- єдиний підхід до виконання своїх функцій учасниками процесу забезпечення безпеки при координуючій ролі і методичному керівництві з боку підрозділу економічної безпеки підприємства (принцип централізації);
- система управління економічною безпекою підприємства повинна бути органічно інтегрована в загальну систему менеджменту підприємства (принцип інтегрованості) [1, с. 39];
- всі прийняті управлінські рішення не повинні суперечити загальній стратегії економічного розвитку підприємства (принцип спрямованості на стратегічні цілі).

Управління економічною безпекою підприємства має базуватися на визначених принципах та реалізовуватися за допомогою виокремлених функцій управління. На сьогодні, незважаючи на значну кількість досліджень, питання формулювання змісту та сутності принципів економічної безпеки підприємства залишаються дискусійними. На теперішній час відсутній єдиний методичний підхід до формулювання змісту та сутності принципів економічної безпеки підприємства. Питання формулювання змісту та сутності принципів економічної безпеки підприємства залишаються відкритими, і тому при виконанні поставлених перед собою функцій, завдань підприємство має можливість прийняти до уваги будь – який принцип, на основі якого буде базуватися вся подальша діяльність учасників економічного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення про Міністерство фінансів України: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2021).
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. №2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16. ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 03.03.2021).
3. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.03.2021).
4. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47. ст.552. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t124495?an=106> (дата звернення 17.03.2021).

Цимбалюк Анатолій Володимирович,
кандидат економічних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ, ЇХ ЗМІСТ ТА ВПЛИВ НА ВИКОНАННЯ ПЛАТНИКАМИ ПОДАТКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ

Правова природа податкових пільг визначається не лише місцем пільги, як елемента в системі цілісного податкового механізму, а і відношенням до виконання податкового обов'язку платника. В теорії податкового права податковий обов'язок розглядається як сукупність обов'язків, які виникають у платника податку при набутті ним відповідного статусу. Варто врахувати, що в даному випадку не можна зневажати на фундаментальні підстави, які пов'язані із принциповими моментами регулювання системи податкового обов'язку. Таке регулювання здійснюється в межах публічної галузі права (складного інституту податкового права, як елементу галузі фінансового права).

Держава закріплює підстави першочергового, безумовного податкового обов'язку (ст.67 Конституції України) і закладає відповідну норму-принцип, яка будує принципове відношення до засобів її реалізації в податковому праві.

Особливість правового регулювання відносин у галузі оподаткування вимагає підлеглість волі та дій платників податків і зборів, волі держави, яка здійснює фінансову діяльність в т.ч. через податкові органи. При цьому відношення, які виникають щодо податкового обов'язку, будуються на базі юридичної нерівності суб'єктів, що відображається у змісті їх прав та обов'язків.

Саме вищенаведене має бути підставою для формування системи обов'язків платників, за відношенням до якої необхідно розглядати особливості пільгових наслідків. Якщо податковий обов'язок виступає як цілісна система обов'язків платників і це пов'язано зі сплатою податкових платежів, то податкові пільги виступають як окремі звільнення, або ж зменшення конкретних обов'язків такої цілісної системи. Тому на наш погляд доцільно та важливо аналізувати будь-який різновид пільги розпочинати з визначення її зв'язку з податковим обов'язком платника, відповідно до якого застосовується пільга.

Так, М.П. Кучерявенко вважає, що загальний податковий обов'язок включає систему локальних обов'язків, які поділяються на три групи:

- Обов'язки платників щодо податкового обліку;
- Обов'язки платників зі сплати податків і зборів;
- Обов'язки платників з податкової звітності.

Необхідно зазначити, що податкові пільги застосовуються лише до обов'язків платників зі сплати податків і зборів, при чому платник не звільняється від обов'язків щодо обліку та звітності. Зважаючи на викладене, необхідно акцентувати увагу на наступне:

По-перше, зміст надання пільг, як звільнення від сплати платежу (зменшення податкового обов'язку) реалізує не тільки інтереси платників, а й

інтереси держави. У цьому випадку виділяються напрями, за якими на державу покладено певні обов'язки, пов'язані із виділенням коштів. Так, допомога найбільш незахищеним групам населення здійснюються дотаційні виплати, які пов'язані із реалізацією державної допомоги. При цьому більш логічним є не розгортання системи грошових податків (виключно від платників податків до бюджетів, а потім із бюджетів до окремих категорій платників у вигляді дотацій та субсидій), а зменшення руху коштів за рахунок того, що певні категорії фізичних та юридичних осіб-платників, залишають у своєму розпорядженні ту частину надходжень, яку вони повинні були сплатити у відповідні централізовані та децентралізовані державні фонди коштів.

По-друге, стверджуючи, що податкові пільги відносяться лише до сплати податків, необхідно врахувати, що зміни саме цього елементу податкового обов'язку викликають деякі зміни у інших обов'язках, тобто принципові звільнення від сплати приводять до часткового спрощення обліку і звітності. Таким чином, податкові пільги як повне так і часткове звільнення від сплати, надаються на підставі особливостей статусу відповідних суб'єктів (соціальна податкова пільга, податкова знижка) або особливості діяльності цих суб'єктів (податковий кредит).

По-третє, податкові пільги прив'язуються до певного терміну часу. При цьому платник податків по закінченню цього терміну повинен звернутися до податкового органу, де він знаходиться на обліку і надати відповідні документально засвідчені підстави свого звільнення від сплати податку (під час подання податкової декларації).

По-четверте, податкові пільги як звільнення від сплати окремих податків торкаються виключно прибутків та доходів платника, які отримані ним без порушення чинного податкового законодавства.

Надання податкових пільг пов'язано з певною однорідністю, коли пільговий режим передбачає однорідне коло платників або на основі інших підстав (видів, об'єктів). Таким чином, відокремлюється певна група, що виділяється із загальної маси платників за окремими характеристиками, з якою законодавець пов'язує надання пільгового режиму. До інших платників чи об'єктів оподаткування застосовуються загальні підходи при оподаткуванні. Відповідно специфічна особливість, що характеризує надання пільг, обов'язково закріплюється в законодавстві, крім цього закріплюється нормою заборона використання індивідуальних податкових пільг.

На наш погляд, податкова пільга є звільненням платників податків від певного виду податкового обов'язку в повному або частковому обсязі, яке будується на особливостях статусу платника чи його виду діяльності. У цій тезі необхідно звернути увагу на наступне.

По-перше, навряд чи можливо ставити питання про податкову пільгу як звільнення від усього комплексу податкових зобов'язань платника. Податкова пільга може торкатися лише окремого виду обов'язку (як приклад сплати податку), але не всього комплексу видових обов'язків, які складають

цілісну систему родового поняття податкового обов'язку. Чи можливо ставити питання про те, що особа має підстави не виконувати всі податкові обов'язки, так, але до того моменту, коли вона набула статус платника податку, а виникнення, зміна і припинення податкового обов'язку врегульовано ст.37 ПКУ. Не сплата податку може мати місце коли в платника за звітний період немає доходу і відповідно не буде обов'язку зі сплати податкового платежу, але обов'язок щодо надання податкової звітності буде безумовно.

По-друге, звільнення можуть торкатися як певного виду податкового обов'язку в цілому, так і його частини зокрема.

По-третє, фактично надання платнику пільгового режиму повинно базуватися на певному правовому статусі, саме через який і закладено один з найпринциповіших моментів у податкових пільгах – виділення пільгових категорій платника, через що закладається неможливість індивідуалізації пільг. Саме особливий правовий статус є підставою виділення категорій платників податку (підприємства з іноземними інвестиціями, певні виробники сільськогосподарської продукції; ветерани війни, постраждалі від аварії на ЧС тощо). Таким же чином зберігається підхід, коли виділяється група платників, як і формують категорію осіб, що займаються певним видом діяльності. Надаючи таким платникам звільнення, переваги в оподаткуванні державою, фактично визначаються напрями, в яких держава зацікавлена і тоді можемо стверджувати, що йде приховане фінансування відповідних галузей, суб'єктів господарської діяльності. Цей висновок можна зробити тому, що кошти, які б надходили до бюджетів, залишаються у платників і збільшують оборотні кошти для розширення виробництва.

У Податковому кодексі України унормовано, що пільга характеризується як право платника використати її чи ні. На нашу думку, більш точно сутність податкової пільги характеризується як «правообов'язок», який одночасно реалізується як через право так і через обов'язок платника. Дійсно, платник податку має право на використання податкової пільги, яке доповнюється щонайменше двома обов'язками: по-перше, обов'язок довести підстави податкової пільги, по-друге, обов'язок звітувати, що податкова пільга використовуватиметься саме на тих підставах, на яких вона була надана. В ст.30.8 ПКУ зазначено, що податкові пільги, використані не за призначенням чи несвоєчасно повернуті, повертаються до відповідного бюджету з нарахуванням пені в розмірі 120 відсотків річних облікової ставки НБУ. Таким чином, закріплюється звітний обов'язок щодо податкової пільги, на підставі якого податковим органом робиться висновок щодо доцільності та законності реалізації права на податкову пільгу. Саме тому застосування податкової пільги необхідно розглядати як реалізацію «правообов'язку» платника податку.

Підсумовуючи, важливо наголосити на тому, що податкова пільга змінює, а не зменшує податковий обов'язок, надаючи певні звільнення. Зменшити податкову пільгу може лише один із видів обов'язків – сплату

податку. Коли ж йдеться про відношення податкової пільги до податкового обов'язку в цілому – це безумовно його зміна, а не зменшення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучерявенко Н.П. Податкове право України : Академічний курс :. – Київ; «Правова єдність» Всеукраїнська асоціація видавців; 2008. 701 с.
2. Податковий кодекс України К.; ДП. «СВЦ», 2018. 400 с.

Шакірова Олена Вадимівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ГРОШОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН

У сфері економічного реформування держави є проблема становлення української національної системи грошово-кредитних відносин. Одним з основних завдань процесу регулювання відносин між суб'єктами фінансової системи, є створення безпечних умов їх функціонування.

Грошовий обіг потребує належного державного врегулювання та впливу на нього з боку уповноважених органів державної влади. Знаходячись у тісному взаємозв'язку з усією економічною системою держави, він набуває різноманітних форм, а також зачіпає різноманітні сфери суспільних відносин, що певною мірою ускладнює належний вплив на нього з боку держави [1]. Питання грошей висвітлено в працях таких вчених, як Алісов Є., Ашмаріна О., Василюк В., Діланян Ф., Ковальчук А., Лукашов О., Посполітак В., Ситник О., Фролова Є. та інших.

Відповідно до Наказу Міністерство економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», від 29.10.2013 р. № 1277 виділяють наступні складові фінансової безпеки:

- банківська безпека
- безпека небанківського фінансового сектору
- боргова безпека
- бюджетна безпека
- валютна безпека
- грошово-кредитна безпека [2].

Ключовим елементом підсистеми фінансової безпеки України є грошово-кредитна безпека. Для кожної країни має велике значення політика у сфері грошового обігу та кредиту, оскільки, шляхом регулювання пропозиції грошей, вона впливає на перебіг багатьох процесів у країні.

Умовою забезпечення економічної безпеки держави є грошово-кредитна політика. Слід зауважити, що ступінь впливу існуючої грошової

маси в обігу на рівень фінансової безпеки юридичних та фізичних осіб і держави загалом багато в чому визначається характером заявленої монетарної політики, яка є найважливішою складовою грошово-кредитної політики, і практичними кроками щодо її реалізації.

Стан соціально-економічного розвитку держави, потенціал країни визначає характер декларованої монетарної політики. Суть змісту грошово-кредитної політики і грошово-кредитного регулювання дозволяє розширити сприйняття цих категорій, які Хорошева А. трактує в такий спосіб:

1. Грошово-кредитна політика – курс держави у сфері забезпечення її економічної безпеки методами грошово-кредитного регулювання, що виражається в сукупності заходів грошово-кредитного характеру.

2. Грошово-кредитне регулювання – одна з функціональних підсистем забезпечення економічної безпеки держави, що є цілеспрямованим впливом держави на стан економіки за допомогою грошово-кредитного механізму усунення відхилень від визначеного курсу[3].

Значущість грошово-кредитної політики у життєдіяльності держави зумовлена необхідністю уникнення фінансових шоків і перекосів у реальному секторі економіки, зниження темпів інфляції, забезпечення стабільних темпів економічного розвитку і стійкості фінансової системи, протидії широким коливанням обмінного курсу національної валюти. А західні фахівці вважають, що в широкому розумінні грошово-кредитна політика включає також регулювання і нагляд за банківською системою[4].

Водночас лауреат Нобелівської премії з економіки Мілтон Фрідмен і науковий співробітник Національного бюро економічних досліджень (США) Анна Шварц зазначали: «Наш власний висновок... полягає в тому, що передача грошових і банківських установлень на розсуд ринку призвела б до задовільнішого результату, ніж той, якого нині досягнуто завдяки державному втручанням» [5].

Розвиток глобальної фінансової кризи показав, що жоден центральний банк не зміг забезпечити ефективного досягнення стратегічних та тактичних цілей національних грошово-кредитних політик. Це було пов'язано з швидким процесом фінансової глобалізації і значної інтеграції національних фінансових ринків, в наслідок чого національна політика у сфері грошово-кредитних відносин стала біль вразливою до зовнішніх шоків. Тому, проводячи національну грошово-кредитну політику, будь-який центральний банк повинен враховувати широке коло зовнішніх чинників, які в тому числі характеризують становище на світових фінансових ринках.

При здійсненні в розвинених країнах реформи фінансового регулювання показують, що триває пошук нових підходів до визначення пріоритетів грошово-кредитної політики і цілей діяльності національних центральних банків. Так, до переліку повноважень центрального банку включено - підтримання фінансової стабільності, запобігання росту цін на активи [6]. Це передбачає, що центральному банку має бути надане повноваження регулювати діяльність усіх фінансових посередників.

Публічна фінансова діяльність, що має безперервний, постійний характер, може спиратися й базуватися також лише на адекватних економічних відносинах. Цьому відповідає і грошовий обіг, правове регулювання якого зумовлюється потребами організації публічної фінансової діяльності та їй підпорядковується. Це, у свою чергу, визначає провідну роль в правовому регулюванні грошового обігу норм, передусім, фінансового права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Михальський Ю.А. Фінансово-правове підґрунтя грошового обігу Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016.
2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 29.10.2013 р. № 1277.URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
3. Хорошева А. С. Содержание денежно-кредитного регулирования в контексте экономической безопасности государства // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 2. – С. 198–205
4. Шулер К. Пост-Вашингтонский консенсус по денежно-кредитной политике // Трансформация.1998.Октябрь. С. 20.
5. Friedman Milton, Schwartz Anna. Has Government Any Role in Money? // Journal of Monetary Economics.1986. № 17. P. 37–62
6. Алісов Є.О. Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні Текст : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 / Є.О. Алісов. Х., 2006. 445 с.

Секція 5. Кримінально-правове забезпечення охорони фінансової політики

Зайтов Віталій Рушанович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ УХИЛЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ

Ухилення від оподаткування є наслідком дії багатьох обставин, факторів і причин.

Зауважимо, що кримінологія приділяє багато уваги категорії причинності. Це зумовлюється тим, що злочинність і її причинність є основними елементами предмету науки кримінології, і для дослідження сукупності кримінальних правопорушень необхідно встановити якомога більше обставин, що визначають зміст і структуру досліджуваного явища [11].

Причинність завжди має об'єктивний характер. У загальнофілософському розумінні причинність є всезагальною, бо не існує явищ, які б не мали певних причин. Також не існує явищ, які б не породжували тих чи інших наслідків. Ухилення від оподаткування є наслідком дії певних причин.

Причини ухилення від оподаткування, можна поділити на два основних напрями: соціологічний і біологічний (біопсихологічний).

В сучасній Україні більшість учених таких як В.В. Голін, О. Г. Кальмана, О. М. Костенка, О. М. Литвака, В. М. Поповича, В. О. Тулякова, В. І. Шакуна та ін. є представниками соціологічного напрямку. Вони вважають, що основні причини злочинності полягають насамперед у соціальних умовах життя суспільства й тому недоцільно шукати причини злочинності у криміногенних якостях людей і генетичних факторах людської індивідуальності.

Таким чином характерною ознакою сучасних вітчизняних реалій ухилення від оподаткування є гостра нестача фінансових ресурсів, необхідних для проведення важливих економічних реформ, підвищення рівня життя в країні, створення нових робочих місць тощо. За таких умов проблема ухилення від оподаткування набуває все більшого значення. Останнім часом більшість суб'єктів господарювання намагаються ухилитись від оподаткування, для них це стало нормою поведінки, тому що в підсумку вони отримують невинуваті прибутки для ведення бізнесу та неформального вирішення виробничих й соціальних проблем. Водночас, наслідком ухилення від оподаткування є - зменшення фінансових надходжень до державного бюджету, що поступово призводить до розвитку негативних тенденцій в

економіці країни та соціальній сфері. До таких тенденцій можна віднести: порушення правил чесної конкуренції; недостатнє фінансування соціального сектору; зростання корупції; відтік капіталу за кордон тощо.

У системі ринкових відносин явище ухилення від оподаткування набуло поширення і стає дедалі більш загрозливим, оскільки впливає не лише на податкову базу України, а й на світову фінансову систему в цілому.

У 2017 р. Україна приєдналася до плану Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо протидії розмиванню податкової бази й виведенню прибутку з-під оподаткування (План BEPS) [7].

У науковому середовищі постали питання щодо необхідності визначення ефективних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній [9], механізмів регулювання трансфертного ціноутворення та мінімізації ризиків, які виникають під час його використання [10]. Отже, в Україні практично відсутні результати досліджень, де б питання ухилення від сплати податків та державної політики протидії цим процесам узгоджувалися б із механізмами та інструментами державної політики забезпечення фінансової безпеки держави.

Стан фінансової безпеки України на нинішньому етапі її соціально-економічного розвитку є недостатній. Системна криза все ще характерна для банківського сектору і кредитної компоненти фінансової безпеки; нестабільним (як у бік зростання, так і в бік спаду) залишається курс гривні відносно базових валют; украї слабкими й нерозвинутими є позиції парабанківського фінансового сектору та фондового ринку; наростають обсяги боргових зобов'язань країни; незадовільними є фінансово-економічна ефективність і фінансовий стан суб'єктів реального сектору економіки та ін. До послаблення фінансової безпеки України призвів вплив низки чинників (об'єктивних та суб'єктивних, внутрішнього та зовнішнього характеру). Серед них особливо загрозливими (в тому числі з огляду на те, що виходять за межі фінансової безпеки, деформують засадничі положення функціонування національної економіки) є ті, що «підривають» систему зсередини, могли б бути контрольованими і, відповідно, нівельованими, пов'язані з корупцією та неефективністю системи державного управління і контролю, мають критично великі масштаби [7]. Виходячи із зазначеного, метою державної політики у визначеному нами фокусі проблеми має стати зміцнення фінансової безпеки України шляхом протидії ухиленню від сплати податків.

Наразі ухилення від оподаткування в Україні стало не епізодичним явищем, а масовим, масштаби якого суттєво впливають на макроекономічні показники, тому боротьба з ухиленням від оподаткування має стати пріоритетом, як для правоохоронних органів, так і для органів державної влади.

Низький рівень податкової культури українського суспільства, податковий та правовим нігілізм, недосконалість правової бази у сфері оподаткування, дефективність сформованих в суспільстві соціальних

відносин та інші причини зумовлюють бажання ухилитися від оподаткування, що призводить до кримінальних правопорушень або податкових девіацій – вчинення певних заходів, що суперечать прийнятим, законодавчо встановленим нормам податкової поведінки [1, с. 105].

Причини девіантності платника податків можна поділити на: загальносоціальні, економіко-політичні, правові, морально-психологічні та інституційні.

До загальносоціальних причин можна віднести: середовище, що формує дисгармонію або деформацію потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій конкретної особистості, які стають основою її криміногенної мотивації; наявність самої криміногенної мотивації; ситуації, в яких перебуває особистість у процесі формування життєдіяльності і безпосередньо в процесі вчинення кримінального правопорушення і які сприяють виникненню та реалізації криміногенної мотивації в поведінці; толерантне ставлення суспільства до податкового нігілізму; низький рівень податкової грамотності й не сформованість податкової культури населення; погіршення соціально-економічного рівня суспільства.

У свою чергу, економіко-політичними причинами є: високі ставки податків; множинність податків; надмірно жорстка податкова політика й дисципліна; низькі імпортні мита на товари іноземних фірм-конкурентів та високий рівень контрабанди цих товарів; витік валюти за кордон внаслідок надмірно ліберального валютного контролю та несприятливого інвестиційного клімату в країні; розвиток натурального обміну продукцією і одночасно інтенсивного готівкового грошового обігу; доступність послуг посередницьких фірм з відмивання грошей та здійснення фіктивних угод; високий рівень корумпованості чиновників та політиків; незадоволеність обсягом і якістю державних послуг.

Правові причини девіантності платника податку є не менш важливими. До таких причин можна віднести: низьку якість й складність законодавства у сфері оподаткування; нестабільність податкової системи держави; існування апробованих схем ухилень від оподаткування.

Морально-психологічними причинами є: схильність до протиправної діяльності; психофізіологічні й психологічні особливості особистості, що підсилюють її чутливість до криміногенних впливів ззовні та стимулюють перетворення їх у внутрішню позицію; незнання або невиконання своїх службових обов'язків; невдала мінімізація податкових зобов'язань.

Інституційні причини включають в себе: неефективні права власності; нерозвиненість правоохоронної та судово-виконавчої систем; низька ефективність контрольної роботи держави; низький рівень антимонопольної діяльності держави; високі адміністративні бар'єри входу на ряд ринків товарів та послуг; превалювання інститутів неформальних відносин; недостатність розвитку демократичних свобод[2, с. 409-410].

Ліквідація вищевказаних причин ухилення від оподаткування є основою запобігання кримінальних правопорушень у податковій системі України.

Ухилення від оподаткування стало своєрідним каналом нелегального збагачення та однією з причин зростання тіньового сектору економіки України. Тіньова економіка – це господарська діяльність, яка розвивається поза державним обліком та контролем, а тому не відображається в офіційній статистиці. Виділяють три сфери тіньової економіки, які використовуються для ухилення від оподаткування: - неофіційна економіка – легальні види економічної діяльності, у рамках яких має місце не фіксоване офіційною статистикою виробництво товарів і послуг, приховування цієї діяльності від оподаткування; - фіктивна економіка – хабарництво, спекулятивні угоди й інші види шахрайства, пов'язані з одержанням й передачею грошей, що враховуються при обчисленні грошових зобов'язань при оподаткуванні; - підпільна економіка – усі заборонені законом види економічної діяльності, які не оподатковуються [3, с. 290-291].

Існує два напрями ухилення від оподаткування: перший пов'язаний з кримінальною діяльністю або використанням незаконних методів, другий полягає в легальному ухиленні через використання платником податків дозволених чи незаборонених законодавством способів зменшення суми податкових платежів тобто використання недосконалого податкового законодавства. У якості легальних методів скорочення податкового навантаження платники застосовують податкове планування та податкове маневрування. Тому в податковій практиці України способи ухилення від оподаткування поділяють на 2 основні групи. По-перше, здійснюється неправомірний бухгалтерський облік при врахуванні в ньому всіх існуючих коштів та їх оборотів. По-друге, використовуються специфічні способи приховування й заниження об'єктів оподаткування. Це так звані юридичні та бухгалтерські методи ухилення від оподаткування [4, с. 234].

Також, лєвова частка схем ухилення від оподаткування діє за участю посередницьких фіктивних фірм – так званих «вигодоформуєчих» суб'єктів господарювання діяльність яких направлена не на проведення господарської діяльності, а на формування податкової вигоди підприємствам реального сектору економіки. Останні за рахунок проведення безтоварних операцій з «вигодоформуєчими» суб'єктами господарювання незаконно зменшують базу оподаткування, як результат - ухилення від сплати податків та зборів.

Поширення практики ухилення від оподаткування негативно позначається на дієвості механізмів та інструментів управління економікою. Безумовно це призводить до негативних тенденцій в соціально-економічному житті суспільства будь-якої країни, а також до формування податкових загроз економічній безпеці держави [5, с. 200].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ярема Б. П. Податковий менеджмент: навч. посіб. Львів: Магнолія 2009. 224 с.

2. Іванов Ю. Б. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій: навч. посібн. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2010. 492 с.
3. Баранова В.Г. Податкова система: навч. посіб. Одеса: ВМВ, 2014. 344 с.
4. Чайковський Р. Й. Напрями ухилення від оподаткування в прикордонному регіоні та шляхи подолання цього явища: європейський досвід й Україна. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. №7. С. 232–238.
5. Сало Л. К. Сучасні аспекти ухилення та уникнення від сплати податкових платежів серед загроз економічній безпеці України. *Економічний простір*. 2014. №87. С. 193–204.
6. Баранов С. О. Ухилення від сплати податків як основний чинник тіньової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 12. С. 102–106.
7. Васильців Т. Г., Мульска О. П., Василечко Н. В. Стратегічні пріоритети державної політики протидії ухиленню від сплати податків з використанням офшорних юрисдикцій. *Регіональна економіка*. 2020. № 1 (95). С.113–122.
8. Гуль В. Способи ухилення від сплати податків суб'єктами господарювання. *Вісник прокуратури*. 2018. №6. С.109–111.
9. Zhukova, O. (2019). Kontrol'ovani inozemni kompaniyi: problemy mozhlyvoyi identyfikatsiyi ta maybutn'oho opodatkuvannya [Foreign controlled companies: problems of possible identification and future taxation]. *Visnyk. Ofitsiyno pro podatky – Bulletin. Officially about taxes*, 5, 6-10. [in Ukrainian].
10. Karnaukh, T. M. (2015). Transfertne tsinoutvorennya: sutnist' ta perspektyvy zaprovadzhennya v Ukrayini [Transfer pricing: the essence and prospects of implementation in Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky – NaUKMA Scientific papers. Legal sciences*, 168, 120-124. [in Ukrainian].
11. Кримінологія: Курс лекцій Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С.. К.: МАУП, 2002. 295 с. С.62

Зія Гасимов,
доктор філософії з права,
головний радник відділу Державної служби
і кадрових питань Апарату
Парламенту Азербайджанської Республіки,
Бодунова Олеся Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З КІБЕРШАХРАЙСТВОМ В УКРАЇНІ

Увесь масштаб Інтернету вказує на те, що певні аспекти кібершахрайства не обмежуються територією певної країни, тому законодавство на міжнародному рівні має регулювати дане питання, відповідати загальновізнаним стандартам, аби його діяльність була ефективною.

Більше того, процес становлення злагодженої системи правового регулювання боротьби з кібершахрайством неможливий без урахування досягнень до недоліків, що були надбані іноземними державами при формуванні даного інституту.

У зв'язку з активним розвитком кібершахрайства, запобігання йому має бути актуальним завданням для держави. Проте, у багатьох зарубіжних країнах дана система вже давно налагоджена та приносить свої позитивні результати. Тому, проаналізувавши сучасні вітчизняні реалії, ми можемо відзначити незавершеність даного процесу в Україні та необхідність подальших трансформацій.

Розпочнемо з досвіду Сполучених Штатів Америки, як держави, яка потерпіла чимало атак від кібершахраїв і є чи не найпершою в історії, що розробляла відповідні норми для регулювання злочинів даного типу. Головними нормами Національної стратегії національної безпеки США, прийнятої у 2015 році, є ті, що встановлюють необхідність захисту від кібератак у кіберпросторі. Сполучені Штати Америки, які проголосили себе батьківщиною Інтернету, взяли на себе відповідальність забезпечення кібербезпеки у всьому Інтернет-просторі. Крім того, було проголошено курс щодо оптимізації законодавчої бази та підвищення її стандартів захисту прав та інтересів громадян [1, с. 78-82].

Таким чином Сполучені Штати Америки є однією з провідних країн-дослідників у галузі досвіду. Оскільки у цій країні триває активна діяльність з протидії таким негативним явищам, як кримінальні правопорушення у віртуальному просторі, зокрема, кібершахрайству, то багато уваги приділено безпеці громадян. США можна назвати головною мішенню кібершахраїв, тому досвід саме цієї країни надзвичайно корисний для розробки правових інструментів протидії даному явищу. Незважаючи на все вище зазначене, в США переважає методика саморегуляції Інтернету, як результат законодавство в цій галузі представлено лише кількома нормативно-правовими актами.

Зокрема, це Закон про електронний підпис, що прийнятий у 2000 р. Основною його метою є забезпечення правового регулювання використання електронного підпису в комерційних відносинах. Найбільша кількість нормативно-правових актів діє у сфері випуску цінних паперів, захисту інтелектуальної власності, а також від неавторизованого доступу до інформації, авторських прав, тощо. Для прикладу, у США кримінальна відповідальність за неналежне зберігання, обробку, знищення особистої інформації, у формі, що непередбачена законодавством. Для порівняння, у країнах Європейського Союзу кримінальні справи порушуються лише у

випадку шкоди безпеці держави або основним правам громадян, що вказує на те, що соціальний аспект правового регулювання боротьби з кібершахрайством має велике значення.

Цікаво також звернути увагу на досвід регулювання такої проблеми у країні, яка як і наша входила до колишнього СРСР, у якій було створено спеціальний орган для боротьби з кримінальними правопорушення у віртуальному просторі Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь. 27 лютого 2001 року у структурі кримінальної поліції МВС з'явилося управління оперативно-організаційної діяльності, у складі якого до листопада 2002 року діяло відділення по розкриттю кримінальних правопорушень у сфері новітніх інформаційних технологій.

Даний орган має статус самостійного оперативно-розшукового підрозділу Міністерства, яке здійснює координацію підрозділів головного управління кримінальної поліції МВС і органів внутрішніх справ при виявленні ними злочинів проти інформаційної безпеки. Для здійснення взаємодії з іншими правоохоронними органами і організаціями застосовується умовне найменування Управління «К» МВС Республіки Білорусь.

Загалом законодавча боротьба з кримінальними правопорушеннями у сфері високих технологій представлена невеликою кількістю норм та законів: Глава Кримінального кодексу Республіки Білорусь, Закон про електрозв'язок, закон про інформацію, інформатизацію і захист інформації, Конвенція про кіберзлочини, Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочини, Указ «Про заходи щодо вдосконалення використання національного сегменту мережі Інтернет», Указ «Про деякі питання розвитку інформаційного суспільства в Республіці Білорусь», Указ «Про затвердження Положення про порядок взаємодії операторів електрозв'язку з органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність». У цілому варто відзначити схожість законодавчої основи Республіки Білорусь та України, проте особливим є Указ «Про затвердження Положення про порядок взаємодії операторів електрозв'язку з органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [2, с. 35-44].

Проаналізувавши правове регулювання боротьби з кібершахрайством, можна стверджувати про спроби встановлення контролю за Всесвітньою мережею, проте важливим аспектом є те, що наявні заборони не містять порушення прав та свобод людини і громадянина. У досліджуваних країнах існує взаємозв'язок між державою та суспільством, який позитивно впливає на розуміння суспільством проблем та необхідністю встановлення меж для їх вирішення. Доцільно відзначити й роль міжнародного законодавства та міждержавних угод, що мають значний вплив на відносини громадян у різних державах. Це ще раз вказує на те, що їх роль у вітчизняному праві необхідно оптимізувати до вищого рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тихомиров О.О. Протидія кіберзлочинності як складова державного забезпечення інформаційної безпеки. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* : зб. матНПК, (Київ, 22 берез. 2011 р.). Ч. 2. К. Вид-во НА СБ України, 2011. С. 78-82.
2. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. *Правоведение*. 2000. №4 (231). С. 35-44.

Гмирін Андрій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Аналізуючи злочинність та її окремі види, можна констатувати, що вона робить виклик для національної безпеки України, суттєво знижуючи безпеку нашого суспільства в цілому. Доволі серйозна проблема злочинності простежується особливо на рівні прикордонних територій країни, тих, що межують з кордонами інших держав. Так, за останній період загострюється не лише ситуація зі злочинністю, але і її трансформація у нові форми і види; збільшується ступінь суспільної небезпеки загальної злочинності; злочинці почали частіше застосувати зброю; під час вчинення кримінальних правопорушень набуло поширення застосування сучасних технологічних процесів, найефективніших досягнень науки і технічного прогресу; вже давно прослідковується тенденція до виникнення такого явища, як спеціалізована злочинність окремого регіону; простежуються міграційні процеси злочинності, в межах країни, з одних регіонів до інших; укорінюються та поширюються транснаціональні співробітництва між злочинними угрупованнями, інші види трансформації злочинності. Злочинність становить собою загрозу для безпеки всіх сфер життєдіяльності суспільства, завдає шкоду правопорядку, негативно впливає на соціальний, культурний та економічний розвиток, істотно підсилює рівень соціальної напруги в країні і її регіонах. Найбільшою актуальною проблемою сучасності для нашої держави є суспільний стан злочинності яка загрожує економічній безпеці держави. На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбуваються кардинальні реформи, що охоплюють євроінтеграційні та децентралізаційні процеси. Правоохоронні органи запроваджують нові стандарти у своїй діяльності. У таких умовах перетворень і реформацій найбільш ефективними заходами запобігання злочинності стають регіональні програми [1].

Однією з важливих причин зростання ухилень від сплати податків, а разом з тим, й податкових кримінальних правопорушень в Україні називають нестабільність та недосконалість податкового законодавства. Постійне

очікування підвищення оподаткування змушує платників податків заздалегідь занижувати обсяг своїх податкових зобов'язань, та і в цілому кожна зміна податкового законодавства спонукає бути обережним, якщо платник, звичайно, зацікавлений в тому, щоб заплатити менше. Недосконалий механізм оподаткування та його окремі складові дозволяє шукати і застосовувати різні способи ухилення від сплати податків і зборів. Також недостатньо продуманий механізм обчислення і сплати податків дає можливість використовувати різні схеми здійснення правопорушень у сфері оподаткування [2].

До першочергових заходів, які необхідно застосувати, відносять оптимізацію податкового тиску, удосконалення податкового законодавства та забезпечення законності та збалансованого підходу до користування податковими пільгами. Вказують також на необхідність посилення роботи з роз'яснення норм законодавства, його регулятивної і охоронної складових. На сьогодні виникає необхідність провадження заходів стимулювання законслухняності платників податків та переглянути ідеологію взаємовідносин бізнесу та органів з оподаткування. Залишається відкритим питання вдосконалення механізмів протидії корупції у податковій сфері. Окремої уваги заслуговують правові заходи, зокрема кримінально-правового характеру [3].

Варто звернути увагу на специфічність податкових кримінальних правопорушень. Ця особливість проявляється в тому, що їхнє виявлення можливе тільки за допомогою податкових перевірок, ревізій, експертиз. Та і сам факт, що таке кримінальне правопорушення було вчинено, може бути виявлений з плином часу. На це можуть знадобитись місяці, іноді й роки. Саме це має спонукати до необхідності оптимізації способів виявлення податкових кримінальних правопорушень. Серед них можна виділити аналіз податкової та бухгалтерської документації. Оскільки слід від такого кримінального правопорушення, його вчинення, сам факт і результат злочинних дій обов'язково знаходить відображення в податкових, бухгалтерських чи фінансових документах, як основних носіях інформації про податкове кримінальне правопорушення, механізм його здійснення та коло причетних осіб [4].

Отже, як свідчить практика, однією з найпроблемніших сфер для запобігання злочинності є злочинність у сфері оподаткування. Для зниження злочинності у сфері оподаткування слід продовжувати вдосконалення системи оподаткування, визначаючи наявні криміногенні фактори щодо подальшого їх усунення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко А. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах причорномор'я материкової України <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1234/1/%D0%91%D0%B0%D0>.
2. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25985/1/%d0%a1%d0%bb%d0%b0%d0%b1%d0%b8%d0%ba%20%d0%90.%d0%9f..pdf>

3. <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9272/>

4. Типові слідчі ситуації та особливості методики розслідування: https://studme.com.ua/167304267541/pravo/tipovye_sledstvennyye_situatsii_osobennosti_metodiki_rassledovaniya.htm#44.

Дідківська Галина Василівна,
доктор юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗНАЧЕННЯ РІШЕНЬ ООН У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

Досліджуючи співпрацю між державами у запобіганні злочинності, варто зазначити, що найбільш вагомим у контексті досліджуваного питання, змістовним і послідовним являється співпраця держав у боротьбі зі злочинністю в рамках ООН. Так, наприклад, Статутом ООН створено принципово нові правові підвалини для міжнародної співпраці з визначених питань, проголошено прагнення народів Об'єднаних Націй знову затвердити віру в основні права людини, у гідність та цінність людської особистості [1].

Аналізуючи діяльність ООН, у своїй монографії Є.В. Зозуля звертає увагу, що в рамках цієї організації розгорнулася серйозна боротьба проти політики апартеїду, у наслідку чого стало прийняття в 1973 році Конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього. Конвенція кваліфікує апартеїд як кримінальне правопорушення проти людства. Акти, що є наслідком політики й практики апартеїду, розглядаються в Конвенції як протиправне діяння, що порушує принципи міжнародного права, зокрема цілі й принципи Статуту ООН. Суб'єкти, що вчиняють кримінальні правопорушення апартеїду, підпадають під дію юрисдикції міжнародної кримінальної відповідальності. Держави, що приєдналися до Конвенції зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення кримінальної відповідальності осіб, що несуть відповідальність або обвинувачені в здійсненні актів, які, відповідно до Конвенції, кваліфікуються як кримінальне правопорушення апартеїду [2].

Згідно з Конвенцією, злочинним діянням, яке карається законом, оголошення будь якої ідеї, заснованої на расовій зверхності або ненависті, підбурювання до расової дискримінації, усі акти насильства або підбурювання до таких актів, спрямовані проти будь-якого народу, певної групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження, а також надання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, включаючи її фінансування [3].

Як показує міжнародна практика, постійно з'являється безліч нових видів кримінальних правопорушень. Ці кримінальні правопорушення посягають на інтереси держав у різних сферах. Різноманітність цих сфер діяльності можна охарактеризувати наступними нормативно-правовими актами. У 1973 році в Нью-Йорку була відкрита для підписання Конвенція

про запобігання злочинам й покарання осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів. У 1979 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про боротьбу із захопленням заручників. У 1980 році у Відні відкрито для підписання Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу. У 1988 році на конференції в Римі були прийняті Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, і Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі [4].

Разом з тим, у 1989 році Генеральною Асамблеєю було прийнято Конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. Також укладено низку багатосторонніх конвенцій, що мають на меті забезпечити безпеку у цивільній авіації. У всіх цих документах ідеться про неприпустимість дій, якими є кримінальні правопорушення, що підлягають кримінальному переслідуванню й покаранню. Варто погодитися, що «разом із тим жодним чином не зменшувалося значення запобігання тим видам злочинів, які є класичними загально кримінальними, які за набутою розповсюдженістю займають перші позиції з огляду на зусилля, яких докладають держави щодо їхнього припинення. Це такі кримінальні правопорушення які пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і міжнародним тероризмом [4].

Досліджуючи доступні наукові праці щодо становлення міжнародної співпраці України в міжнародній системі запобігання злочинності та значення в ній рішень ООН, варто звернути увагу на наступне, а саме, поряд із запобіганням злочинності, починають розглядатися проблеми чинників та тенденцій злочинності, заходи з її запобігання, проблемні питання ресоціалізації правопорушників і діяльності пенітенціарних систем. Еволюцію співпраці пов'язують не лише із розвитком кримінального законодавства, а й з появою нових наукових напрямків, у тому числі і в кримінологічній науці. Продовжується розвиток спільної правової координації у запобіганні кримінальним правопорушенням, які посягають на інтереси декількох держав та починає зароджуватися інформаційний науковий напрям міжнародної співпраці запобігання злочинним проявам, де, також, значна роль відводиться ООН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього доступу URL: http://www.president.gov.ua/content/un_2.html.

2. Конвенция о пресечении преступления апартеида и наказания за него от 30 ноября 1973 года. *Международная защита прав и свобод человека*. Москва : Юридическая литература, 1990.

3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. *Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки*. 1989. № 13. Ст. 108.

4. Зозуля Є.В. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ України: історико-правове дослідження : монографія. Донецьк : ДЮІ, 2014.

Козачина Сергій Сергійович
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

За даними досліджень Європейського парламенту, відсутність в масштабах Європейського Союзу узгоджених дій у боротьбі з організованою злочинністю і корупцією обходиться Європейському Союзу в 71 млрд. євро в рік [1].

Рівень незаконного збагачення в Україні впродовж останніх років зростає й загрожує економічній безпеці нашої держави. Через зміни соціально-економічних умов дана категорія кримінальних правопорушень постійно трансформується в нові види і форми. Видозмінюються й засоби вчинення цих правопорушень. Все це обумовлює необхідність проведення досліджень з цієї проблематики і пошуків найбільш ефективних заходів попередження незаконного збагачення.

Встановлення кримінальної відповідальності за «незаконне збагачення», повернення активів, міжнародне співробітництво, режими кримінальної конфіскації, а також пов'язані з ними механізми забезпечення повернення корупційних доходів є дедалі важливішими напрямками діяльності правоохоронних органів. Водночас, суттєвою перешкодою на шляху повернення корупційних доходів є складність притягнення до відповідальності за корупцію, для чого в деяких випадках потрібні докази, які важко отримувати, та потреба в технічній обізнаності, яку, з огляду на її високу вартість, можуть задовольнити дуже небагато країн. Процес приведення антикорупційної політики України у відповідність із міжнародними стандартами у сфері запобігання і протидії корупції не завершився і національна антикорупційна система фактично не розпочала ефективно виконувати свою функцію.

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена у законодавстві щонайменше 48 держав світу. Вона застосовується в різних державах вже кілька десятків років, у т. ч. із використанням принципу екстериторіальності, що свідчить про міжнародно-правовий характер злочину "незаконне збагачення". Для України питання криміналізації незаконного збагачення особливо загострилось з прийняттям Конвенції ООН проти корупції, стаття 20 якої передбачає, що за умови дотримання своєї

Конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи (функціонера), яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [2].

З 2011 року на виконання ст. 20 Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 у Кримінальний кодекс України (далі – КК України) впроваджено відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК) – *прим. до 26 лютого 2019 року*. Саме з метою необхідності забезпечення протидії усім формам корупційних діянь норма, закріплена в ст. 368-2 КК, відіграє важливу роль. Встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення у вигляді спеціальної статті фактично являє собою останній елемент контролюючого характеру в механізмі кримінально-правової протидії корупції, який спрямований на забезпечення невідворотності відповідальності за усі злочинні форми корупційного (незаконного) збагачення [3 с. 147].

Зміст диспозиції статті, якою встановлено кримінальну відповідальність за незаконне збагачення гостро критикувалося вітчизняними та зарубіжними науковцями, та і на практиці ця стаття не стала інструментом протидії корупції, оскільки жодного обвинувального вироку так і не було винесено стосовно службових осіб, у яких була виявлена істотна різниця між задекларованими (офіційними) доходами та їх активами (в тому числі витратами).

Так, недієвість та практично неможливість доведення існуючої у редакції ст. 368-2 КК України була визнана неконституційною Рішенням Конституційного суду України від 26.02.2019. Україна — не перша держава, яка проходить на випробування конституційності норми про переслідування за незаконне збагачення. Подібні суперечки щодо нібито неконституційності редакції статті мали місце і у Литві. Однак, розглянувши це питання, литовський Конституційний Суд визнав норму «Незаконного збагачення» такою, що відповідає Основному Закону держави, пославшись зокрема на «прагнення зробити економічно невігідними злочини, пов'язані з корупцією, власністю, економікою, фінансами, інші корисливі злочини, а також запобігти таким діянням і нанесенню збитків державі та суспільству»[18].

Так само і Конституційний Суд Республіки Молдова визнав інститут незаконного збагачення таким, що відповідає Конституції, визнавши, що оспорювані положення не перевищують межі конституційних норм і виправдані інтересами державної безпеки і боротьби з корупцією. Водночас, судом зауважено, що обов'язок доводити незаконне збагачення лежить виключно на державних органах (п. 107); а норма ст. 330-2 Кримінального кодексу не вимагає від державного службовця "раціонально обґрунтувати" своє майно [17].

Прийняте в лютому 2019 року рішення Конституційного Суду України щодо визнання статті про незаконне збагачення такою, що не відповідає Основному закону, фактично декриміналізувало один із ключових злочинів, задля боротьби з якими створювали нові антикорупційні органи. Станом на 26.02.2019 детективи НАБУ розслідували факти незаконного збагачення на загальну суму понад півмільярда гривень в межах 65 кримінальних проваджень. Серед осіб, походження статків яких викликає питання на предмет законності джерел походження, — чимало суддів, прокурорів, народних депутатів, колишніх та чинних керівників органів державної влади. Прийняття зазначеного вище рішення КС призвело до закриття кримінальних проваджень в частині, що стосувалися незаконного збагачення цих осіб [5].

Водночас, Конституційний Суд України звернув увагу на те, що можливість криміналізації незаконного збагачення можлива лише «за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи». При цьому, на думку Суду, при криміналізації будь-якого суспільно небезпечного діяння треба виходити насамперед із принципів та норм Конституції України, адже закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Далі Суд, з посиланням на юридичну визначеність як елемент верховенства права, закріпленого статтею 8 Конституції, детально виклав позиції ЄСПЛ щодо якості закону, змісту презумпції невинуватості, щодо неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, вимогам чіткості, точності, однозначності та юридичній визначеності як складовій принципу верховенства права, закріпленого у ст. 8 Конституції України.

Станом на 26.02.2019 детективи НАБУ розслідували факти незаконного збагачення на загальну суму понад півмільярда гривень в межах 65 кримінальних проваджень. Поновити розслідування стосовно фігурантів всіх 65 кримінальних проваджень, а також підозрюваних та обвинувачених за вже викритими фактами незаконного збагачення (в разі повернення відповідної статті до КК України) буде неможливим, адже закон не має зворотної сили [5]. Прийняте в лютому 2019 року рішення Конституційного Суду України щодо фактично декриміналізувало один із ключових злочинів, задля боротьби з якими створювали нові антикорупційні органи. Як наслідок, НАБУ і САП змушені були закрити повністю 27 кримінальних проваджень і ще 38 — в частині ст.368-2 Кримінального кодексу України [6, с. 64].

Після декриміналізації, з метою створення нової кримінально-правової норми, присвяченої незаконному збагаченню, Верховною Радою України прийнято нову редакцію норми незаконного збагачення, викладену в статті 368-5 КК України, що так само у більшості науковців та практиків викликає стурбованість у її відповідності принципам права.

Слушною видається думка вчених, які стверджують, що, попри широке міжнародне визнання криміналізації незаконного збагачення, воно не

одержало загального визнання як антикорупційний захід. Ця норма продовжує викликати активні дискусії та суперечки. Найбільш очевидний потенціал конфлікту між незаконним збагаченням і правами людини стосується як презумпції невинності, так і права на зберігання мовчання (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012). Недоліки застосування цього інструменту полягають, насамперед, у високій імовірності порушення низки кримінальних процесуальних гарантій, а також у складнощах його застосування в контексті сучасних стандартів доказування в кримінальному судочинстві України.

Рубащенко М.А. вважає, що нова редакція лише завуальовує порушення конституційних принципів, наведених у рішенні КСУ, а тому український парламент «реанімував» «незаконне збагачення» шляхом виключення спірного елемента «відсутність доказів законності/відсутність раціонального обґрунтування», що тільки посилило неконституційність закону [7, с. 13].

Також, викликає стурбованість відповідність нової норми принципу правової визначеності. Так, у рішенні ЄСПЛ «S.W. проти Сполученого Королівства» від 23.09.1998 вказано, що будь-який злочин має бути чітко визначений у законі, при цьому необхідно, аби кожен міг зрозуміти з тексту відповідної статті, а якщо потрібно – за допомогою судового тлумачення, за яку дію або бездіяльність передбачено кримінальну відповідальність [16]. .

Водночас, хоч світова спільнота та практика Європейського Суду з прав людини й оцінює право на повагу до приватного та сімейного життя людини (стаття 8 Конвенції) як обов'язок органів державної влади не втручатися у приватне життя особи, однак, приймаючи 26.10.2006 року рішення у справі «Зегналова проти Чеської республіки» ЄСПЛ зазначив, що особиста сфера має певні межі, що цілком правомірно обмежуються правомірними діями держави. У зв'язку з чим, право, констатоване у статті 8 Конвенції не є абсолютним і підлягає цілком легітимним обмеженням. До таких обмежень віднесені і спеціальні статуси окремих осіб, що пов'язані з виконанням функцій держави. [15]. Так, відповідно до практики ЄСПЛ публічні особи та посадові особи органів державної влади зазнають обґрунтованого та легітимного обмеження своїх прав. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ від 04.12.2007 у справі «Діксон проти Сполученого Королівства» суд дійшов висновку, що національні органи державної влади роблять первинну оцінку стосовно справедливого балансу інтересів (держави та особи) до остаточної оцінки цим Судом, певна свобода розсуду, в принципі, надається національним органам для проведення такого оцінювання. Обсяг такої свободи розсуду варіюється і залежить від цілого ряду чинників, в тому числі від характеру діяльності, що обмежується, та цілей, переслідуваних обмеженнями [14].

У пункті 6 Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 25.12.2008 року №1165 (1998) вказано, що публічні особи повинні

усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя [13].

При доказуванні особливу увагу слід приділяти суб'єкту злочину. Тому при розслідуванні складних і заплутаних схем (технологій) незаконного збагачення слід визнати доцільним з'ясування горизонтальних і вертикальних зв'язків підозрюваних з іншими особами. Топорецька З.М. вказує, що це полегшить встановлення кінцевого бенефіціара, прихованого за маскою номінального власника [11, с. 305].

Для цього необхідне комплексне здійснення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, під час яких, передусім, повинні бути проаналізовані відкриті дані щодо осіб і активів, які містяться в різних державних реєстрах та електронних інформаційних системах або їх частинах, доступ до яких не обмежується їх власниками, володільцями або утримувачами чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту [12].

Отже, нова редакція норми про незаконне збагачення не цілком відповідає досвіду конструювання та практичній реалізації відповідних норм у кримінальному законодавстві деяких іноземних країн. Водночас, з часу запровадження нової редакції статті про незаконне збагачення у провадженні детективів НАБУ перебувало 7 (сім) кримінальних проваджень за попередньою правовою кваліфікацією за статтею 368-5 КК України, в яких не досліджуються обставини можливого незаконного збагачення, вчиненого до набуття чинності вказаною статтею КК України. Станом на 01.04.2021 три таких правопорушення закрито на підставі п.2 ч.1 ст. 284 КПК України (жодній особі про підозру не повідомлялося), 1 (одне кримінальне провадження закрито на підставі п. 4 ч.1 ст. 284 КПК України). Три правопорушення за цією статтею перебувають у провадженні.

Закон і право, як неодноразово підкреслювалося і в рішеннях ЄСПЛ це «живий організм», що варто розглядати у сукупності із суспільними правовідносинами з урахуванням ключової позиції ЄСПЛ - всі доходи можуть бути правомірно пояснені за потреби чи щодо них буде правове підтвердження в уповноважених органів державної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Maurice E. 23 March 2016. Corruption costs EU€71 bn a year. EU Observer. URL: <https://euobserver.com>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
3. Кубальський В. Н. Незаконне збагачення: аналіз новели кримінального законодавства Юридичний вісник. 2013. № 3 (28). С. 146–150.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. НАБУ «Скасування статті про незаконне збагачення – крок назад в антикорупційній реформі України» від 27.02.2019. URL:

<https://nabu.gov.ua/novyny/skasuvannya-statti-pro-nezakonne-zbagachennya-krok-nazad-v-antikorupciyniy-reformi-ukrayiny>.

6. Звіт Національного антикорупційного бюро України за I півріччя 2019 р. - С. 64. URL: <https://nabu.gov.ua/reports>.

7. Рубашенко М.А. Незаконне збагачення: міфічна природа та загрози криміналізації Вісник Асоціації кримінального права України. 2019. № 1 (12). С. 1–31.

8. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І. Д. до рішення Конституційного Суду України № 1-р/2019 від 26 лютого 2019 року. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2627>. С. 4.

9. Михайленко Д. Г. Місце норми про незаконне збагачення у механізмі кримінально-правової протидії корупційним злочинам / Д. Г. Михайленко // «Young Scientist». 2015 №2 (17). С. 807–812. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/489.pdf>

10. Дудоров О.О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 129–142. URL : http://lsej.org.ua/1_2017/35.pdf.

11. Топорецька З. М. Криміналістична характеристика незаконного збагачення / З.М. Топорецька // Криміналістика і судова експертиза.– 2019 – Вип. 64.- с. 305-319. URL: [file:///C:/Users/pc/Downloads/krise_2019_64_31%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/krise_2019_64_31%20(1).pdf)

12. Шепітько В. Ю., Шевчук В. М., Білоус В. В., Керик Л. І. Система заходів протидії незаконному збагаченню в сучасних умовах. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип. 16. 2016. С. 5–16.

13. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи 1165 (1998). Право на приватність. URL: <https://cedem.org.ua/library/rezolyutsiya-1165-1998-pravo-na-privatnist>.

14. Рішення ЄСПЛ від 04.12.2007 у справі «Діксон проти Сполученого Королівства». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO4137>.

15. Рішення ЄСПЛ від 26 жовтня 2006 року у справі «Зегналова проти Чеської республіки». URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/CASE%20OF%20WALLOVA%20AND%20WALLA%20v.%20THE%20CZECH%20REPUBLIC%20>.

16. Рішення ЄСПЛ «S.W. проти Сполученого Королівства» від 23.09.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_106#Text

17. Рішення Конституційного Суду Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=358414&lang=2>.

18. Рішення Литовського Конституційного Суду. URL: <http://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1688/summary>.

Забарний Максим Михайлович,

кандидат юридичних наук,

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

У сучасних дослідженнях виділяють відповідні закономірності характеристики особи злочинця в економічній сфері. Серед них вирізняють відносно високе соціальне становище, цілеспрямованість у досягненні поставленої мети за допомогою соціальних зв'язків в різних галузях, у тому числі в злочинному середовищі. Суб'єкт кримінального правопорушення в економічній сфері має чітке розуміння методики виробничої діяльності, технологічних процесів, методики завищення або заниження на виробництві вихідної продукції чи використання сировини; знання методики окремих злочинних діянь [1, с. 17–18].

Варто зазначити, що є нетиповим для економічної злочинності створення злочинних угруповань. У такій категорії кримінальних правопорушень, згідно статистики, не зустрічаються факти створення злочинних груп, які складають більше чотирьох осіб, а число кримінальних правопорушень, які вчинено за участю трьох осіб, становить лише 4 % [2, с. 81].

За кількістю учасників вчинення економічних кримінальних правопорушень не перевищує двох осіб, якими, у більшості випадків, є керівники і бухгалтери. Зокрема, домовленості між керівниками підприємства і бухгалтерами дозволяють застосовувати різноманітні способи приховування об'єктів оподаткування і вносити неправдиву інформацію в будь-які документи бухгалтерського обліку і звітності. Як співучасники кримінального правопорушення у деяких випадках виступали заступники керівника, касири, товарознавці, кладовщики. Серед осіб, що вчиняли економічні кримінальні правопорушення, є незначна кількість осіб, які були раніше судимі. Їх лише 7 %, що в першу чергу пояснюється високим соціальним станом, інтелектуальним рівнем і матеріальним забезпеченням осіб цієї категорії [2, с. 81]. При вчиненні кримінальних правопорушень бухгалтери частіше всього виступають співучасниками. Згідно даних кримінологічного аналізу кримінальних проваджень, лише в 6 % випадків кримінальних правопорушень вчинялися бухгалтерами [2, с. 81].

Важливе значення має цілеспрямоване формування з використанням усіх громадських організацій лояльного відношення населення до платників, закріплення в суспільстві моральних норм, що заохочують прагнення жити в злагоді із законом, вносити свій посильний внесок в укріплення державної основи, що повинно бути одним з основних завдань держави по виховуванню у наших співвітчизників податкової культури [2, с. 80]. Внаслідок проведення спеціальних досліджень більше як 2 % опитаних респондентів відзначили недостатню роботу податкової служби щодо інформування платників податків, підвищення їх податкової грамотності. Тому частково

змінити ситуацію можливо лише змінами суспільної свідомості щодо обов'язків сплачувати податки [3, с. 5–6].

Варто звернути увагу на особливі ознаки особи злочинця в економічній сфері та специфічність цих кримінальних правопорушень. Ця особливість проявляється в тому, що їхнє виявлення можливе за допомогою податкових перевірок, ревізій, експертиз. Та і сам факт, що таке кримінальне правопорушення було вчинено, може бути виявлений з плином часу. На це можуть знадобитись місяці, іноді й роки. Саме це має спонукати до необхідності оптимізації способів виявлення економічних кримінальних правопорушень. Оскільки слід від такого кримінального правопорушення, його вчинення, сам факт і результат кримінально караних дій може знаходити відображення в податкових, бухгалтерських чи фінансових документах, як основних носіях інформації про економічне кримінальне правопорушення, механізм його здійснення та коло причетних осіб [4].

Здійснюючи кримінологічний аналіз, варто зазначити, що вирішального значення набуває питання правових наслідків вчинення кримінальних правопорушень, підслідним органам, відповідальним за додержання законодавства. Саме тому питання ефективного поповнення Державного бюджету України є основним питанням для органів, що здійснюють контроль за додержанням законодавства, оскільки нестача надходжень негативно впливає на загальноекономічну ситуацію в Україні, тим самим знижуючи соціально важливі потреби держави [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павлов В. А. Формирование налоговой культуры как важнейшее условие финансовой стабильности в стране: материалы Первой межведомственной научно-практической конференции ФСНП России. С.5–6.
2. Антонян Ю. М., Жалинский А. Э., Звирбуль В. К. Теоретические основы предупреждения преступности. Юрид. лит., 1977. 256 с.
3. Козлов В. А. Значение криминалистической характеристики для установления субъекта налоговых преступлений. Правоведение, 2004. № 1 (252). С. 75–86.
4. Типові слідчі ситуації та особливості методики розслідування. URL:https://studme.com.ua/167304267541/pravo/tipovye_sledstvennyye_situatsii_osobennosti_metodiki_rassledovaniya.htm#44 . Дата звернення 1.03.2021 р.
5. Потапенко А. С. Теоретичне пізнання кваліфікації злочинів, підслідних органам, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2020/43.pdf (дата звернення 1.03.2021 р.).

Карпенко Наталія Василівна,
кандидат юридичних наук,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

На сучасному етапі розвитку виникають проблеми щодо розбіжності між доктриною, практикою та діючим законодавством при звільненні особи від кримінальної відповідальності. Важливу роль при розвитку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики відіграє інститут кримінальної відповідальності, адже саме даний інститут визначає конкретне коло осіб, що можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності.

Проблематиці звільнення від кримінальної відповідальності приділялась велика увага. Зокрема кримінально-правовим проблемам присвячена значна кількість наукових робіт. Що стосується саме інституту дійового каяття, то даним дослідженням займалися, як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Ю. В. Баулін, С. С. Беляєв, Г. І. Глобенко, М. Є. Григор'єва, Л. А. Долиненко, О. С. Козак, Т. І. Никифорова, А. Н. Ричева та інші.

Відповідно до Кримінального кодексу України, кримінальна відповідальність у зв'язку з дійовим каяттям передбачена статтею 45, яка передбачає, що особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покаялася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [1].

О. С. Козак, яка пропонує оцінювати ефективність інституту звільнення від кримінальної відповідальності як ефективність механізму його правового регулювання. При цьому повинні враховуватись не тільки результати досягнення поставлених цілей, а і засоби досягнення результатів, а також діяльність відповідних державних органів щодо реалізації поставлених перед ними завдань. Механізм оцінки ефективності звільнення від кримінальної відповідальності складається з чотирьох елементів [2]:

- оцінка рівня застосування звільнення від кримінальної відповідальності;
- оцінка рівня недопущення вчинення нових злочинів особами, які раніше були звільнені від кримінальної відповідальності (критерієм цього показника є мінімальна кількість осіб, раніше звільнених від кримінальної відповідальності, які знову вчиняють злочини);
- оцінка рівня компетентності суду при застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності;
- оцінка рівня узгодженості роботи суб'єктів застосування

звільнення від кримінальної відповідальності (слідчий–прокурор–суддя) [2, с. 96–100].

Визначимо особливості звільнення від кримінальної відповідальності, а саме це: відмова, що є офіційною від застосування до особи, якою було вчинено злочин, обтяжень кримінально-правового характеру, також відсутність офіційного обвинувачення з боку держави у вигляді винесення вироку суду і припинення відносин кримінально-правового характеру між державою та звільненою особою.

За загальним правилом дійове каяття, не виключає, а лише пом'якшує кримінальну відповідальність. Тому закон надає даному кримінально-правовому явищу значення обставини, що звільняє від кримінальної відповідальності, тільки при наявності певних умов.

Щоб з'ясувати значення даного виду дійового каяття, необхідно ретельно досліджувати дані умови. Тим більше, в юридичній науці існує багато дискусійних питань пов'язаних з ними.

Кримінальне правопорушення вважається вчиненим вперше, якщо особа раніше не вчиняла суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК, про що на практиці свідчить [3]:

- відсутність в особи непогашеної або не знятої судимості за раніше вчинений злочин;
- відсутність кримінальної справи, порушеної в зв'язку із вчиненням особою будь-якого злочину.

Особою, що вчинила кримінальне правопорушення вперше, з юридичної точки зору слід також визнавати особу, яка раніше хоча й вчиняла злочин, але вона:

- була виправдана судом за пред'явленим обвинуваченням;
- була звільнена від кримінальної відповідальності;
- була реабілітована;
- була засуджена без призначення покарання або звільнена від покарання;
- відбула покарання за діяння, злочинність і караність якого усунута законом [3].

Слід звернути увагу на те, що фактично закон про кримінальну відповідальність допускає неодноразове звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, хоча таке положення суперечить позитивній посткримінальній діяльності винного.

У зв'язку з ситуацією, яка склалася, П. В. Хряпинський пропонує закріпити в кримінальному законі положення, згідно з яким особа звільняється від кримінальної відповідальності тільки один раз. Повторне застосування до тієї ж особи ст. 45 КК України неприпустимо [4].

До того ж звільнення від кримінальної відповідальності передбачає повне звільнення від обмежень певних прав та свобод особи та не тягне за собою кримінально-правових наслідків.

Щодо стимулювання правомірної поведінки в особи, то можна

виокремлювати в різних розуміннях, а саме, як функцію, або ж як принцип кримінального права.

Якщо розглядати у ширшому розумінні «стимулювання», то можна вказати це як важіль управління поведінкою людини. У вузькому ж розумінні стимулювання правомірної поведінки особи, що вчинила кримінальне правопорушення, являє собою діяльність уповноважених органів, що має свій прояв у заохоченні особи, щодо вчиненні позитивних дій, або ж, навпаки, у застосуванні чи обтяженні вже призначеного покарання особі за вчинення негативних дій.

Таким чином, норми Кримінального кодексу України, які передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності являються заохочувальними.

Зазначимо, що таке заохочення проявляється у спонуканні державою активної позитивної діяльності особи після вчинення злочину.

Кримінальна політика України неухильно рухається в напрямі гуманізації вітчизняного законодавства, гармонізації до законодавства провідних європейських країн. І результатом впровадження в Україні правової системи за європейською моделлю передбачається, серед іншого, належна повага до права, визнання його дійсної соціальної цінності не тільки як інструмента регулювання й консервативної охорони суспільних відносин, а насамперед ефективного засобу реалізації й захисту прав, свобод і законних інтересів громадян [5].

Відновлення соціальної справедливості все більш частіше розглядається як головна функція кримінально-правової охорони. Покарання несе собою одну з найголовніших функцій примусу держави та його не можна виключати із заходів кримінально-правового регулювання. Покарання у вигляді позбавлення волі повинно бути конкретно регламентовано та застосовуватися саме в тих випадках, що насправді потребують ізоляції від суспільства.

Таким чином, проаналізувавши статтю 45 Кримінального кодексу України, визначимо, що дійове каяття характеризується такими елементами, а саме: щирим та відкритим розкаянням, активним сприянням розкриттю злочину, повним відшкодуванням заподіяних збитків або усуненням нанесеної шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Козак О. С. Звільнення від кримінальної відповідальності: дис. канд. юрид. наук: Дніпропетровськ, 2018. 228 с.
3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. К : Атіка. 296 с.
4. Хряпинский П. В. Деятельное раскаяние как обстоятельство, освобождающее от уголовной ответственности или смягчающее наказание. Новый Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення:

Юрінком Інтер. 2012. С. 77–80.

5. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: Х. 20 с.

Лугіна Наталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ СУДІВ

Іноземний досвід свідчить, що одним із механізмів подолання корупції в Україні є створення антикорупційних судів. Експерти Антикорупційної ініціативи ЄС, зазначають, що створення антикорупційного суду – практика багатьох країн, які зіткнулися з недовірою суспільства до можливостей звичайних судів розглядати судові справи, пов'язані з корупцією на високому рівні. Однак найпоширенішим аргументом для створення антикорупційного суду все ще залишається необхідність подати сигнал не тільки міжнародній громадськості, а й громадянам країни про те, що держава продовжує реформуватися і підсилює боротьбу з корупцією, в тому числі на високому рівні.

Експерти Антикорупційної ініціативи ЄС зазначають, що існують три основні механізми, які можуть допомогти таким судам бути ефективними. По-перше, спеціалізований суд, який розглядає тільки справи про корупцію, отримає більш сприятливе співвідношення кількості суддів і кількості справ, що розглядаються, у зв'язку з чим зможе швидко приймати рішення. По-друге, антикорупційні суди можуть налагоджувати процедури розгляду справ про корупцію багатьма шляхами. Наприклад, деякі антикорупційні суди є судами першої інстанції, апеляційні заяви на оскарження рішень яких йдуть відразу до верховного суду країни, минаючи звичайні проміжні апеляційні суди. По-третє, для прискорення розгляду справ про корупцію різні країни встановлюють спеціальні кінцеві терміни розгляду справ для своїх антикорупційних судів [1].

Так, перший механізм, що пов'язаний із кількістю суддів та справ, що ними розглядаються в різних країнах реалізується по-різному, і в різних країнах кількість суддів, що розглядають справи про корупцію, істотно відрізняється. У більшості країн судді, що спеціалізуються на розгляді справ про корупцію, мають статус звичайних суддів, тому процедури їх призначення та відставки, контролю за ними, а також умови служби такі ж, як і для інших суддів на аналогічному рівні судової ієрархії. У більшості країн судді спеціалізованих антикорупційних судів мають той же статус та проходять ті ж процедури відбору, що і судді загальної юрисдикції

аналогічного рівня. Однак у певних країнах застосовують спеціальні процедури відбору суддів антикорупційних судів. Як правило, це спеціальні вимоги щодо необхідної кваліфікації або практичного досвіду [2]. У Словаччині, наприклад, судді також повинні пройти спеціальну перевірку для підтвердження відсутності будь-яких негативних факторів, які б могли бути використані для шантажу чи інших форм незаконного впливу на них. Тепер така перевірка розповсюджується на усіх суддів без винятку. Найбільш комплексно до питання запровадження спеціальних процедур відбору для антикорупційних судів підійшли в Індонезії. У спеціалізованих судах справи тут розглядаються не лише професійними суддями, але й *ad hoc* суддями, якими, як правило, виступають професійні юристи, судді у відставці, чи інші професіонали у сфері права. В Україні ж процес добору суддів Вищого антикорупційного суду відрізняється від відбору суддів у звичайні суди, зокрема через роль Громадської ради міжнародних експертів (ГРМЕ) з правом виносити вето на прийняття тих чи інших кандидатів при наявності доказів їх невідповідності вимогам [1].

Другий механізм, що пов'язаний із варіативністю процедури розгляду справ про корупцію багатьма шляхами, теж в різних країнах застосовується по-різному. Упровадження ефективного інституціонального механізму реалізації міжнародної й національної антикорупційної політики є стратегічним кроком у боротьбі та протидії корупції. Для визначення юрисдикції антикорупційних судів, наголошує Слюсар А., використовуються різні критерії: за категорією злочинів; за тяжкістю злочинів; за суб'єктами. Так, за категорією злочинів – більшість антикорупційних судів розглядають справи про корупційні і пов'язані з корупцією злочини. Однак, деякі зі спеціалізованих судів мають і ширшу підсудність, яка також включає і інші тяжкі злочини. У більшості країн (у тому числі європейських, наприклад Словаччині, Болгарії та Хорватії) антикорупційні суди є судами з розгляду не лише корупційних злочинів, а й злочинів, пов'язаних із відмиванням грошей, злочинів проти власності, злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми [3]. Для більшості антикорупційних судів підсудність скоріше визначається за категоріями злочинів, а не за їх тяжкістю, проте в деяких країнах застосовують і такий підхід.

Третій механізм пов'язаний із встановленням спеціальних кінцевих термінів розгляду справ. Кінцеві терміни розгляду справ в антикорупційному суді в значній мірі відрізняються в різних країнах частково через відмінності в структурі, функціях та організації судів. Суд по розгляду справ про корупцію в Палестині славиться своїми особливо жорсткими кінцевими термінами: в рамках формального статутного права цей суд повинен розглянути будь-яку справу, що надходить до нього, протягом 10 днів, і прийняти рішення протягом 10 днів після слухання, з дозволеним збільшенням процесуального строку не більше ніж на 7 днів. На момент введення спеціалізованих антикорупційних судів в Малайзії середній термін розгляду справи про корупцію з часу його надходження і до винесення

остаточного рішення становив 8,5 років. Тому Малайзія встановила правову вимогу розгляду справ антикорупційними судами протягом одного року (вимога не поширюється на суддів звичайних судів) [1].

З наведеної інформації можна зробити висновок, що запровадження антикорупційних судів у цих країнах мало як позитивні результати так і створювало певні ризики, що мали негативні наслідки. Так, слід погодитись із Слюсарем А. щодо позитивних аспектів запровадження антикорупційних судів, а саме: 1) можливість застосувати більш ефективні процедури відбору та сформуванню штату чесних та незалежних суддів; 2) можливість зменшення навантаження на суддів у зв'язку з визначеною юрисдикцією суду і порівняно меншою кількістю справ для розгляду, 3) підвищення професійної спеціалізації суддів у зв'язку з розглядом ними справ однієї чи близьких категорій та застосування новітніх підходів до організації роботи та забезпечення документообігу [2].

Негативними аспектами запровадження антикорупційних судів є: 1) неефективність і сповільнений розгляд справ, а також корумпованість суддів; 2) фактичне запровадження двох паралельних судових систем, коли одні й ті ж категорії справ можуть розглядатись судами загальної юрисдикції або ж спеціалізованими, що означає застосування різних процедур розгляду та ставить під питання законність таких рішень; 3) створення антикорупційного суду утворює можливість порушити чинну систему [3; 4].

У сукупності наведені фактори вплинули суперечливо на ефективність антикорупційних судів. Таким чином, наведена інформація демонструє, що робота антикорупційної судової системи не може викоринити корупцію. Врешті, в країнах з низьким рівнем корупції таких судів взагалі немає. Це говорить, що наявність профільних судів – не ознака відсутності корупції.

Іноземний досвід свідчить, що функціонування антикорупційних судів носить суперечливий та проблемний характер. Водночас, зазначає Гарник К., Вищий антикорупційний суд може бути ефективним в Україні, але для цього необхідно забезпечити реформування всієї системи та підвищити гарантії незалежності судів та суддів, збільшити зарплати суддів, створити нормальні умови їхньої праці, посилити захист від зовнішнього впливу.

На наш погляд, такий результат діяльності антикорупційних судів у наведених вище країнах також є наслідком недостатньої уваги до правового регулювання саме адміністративно-правових відносин антикорупційних судів. Оскільки в основному міжнародні експерти висвітлювали найбільш нормативно-врегульовані аспекти правового статусу антикорупційних судів, то серед поширеної у наукових роботах та засобах масової інформації відомостей, найбільш урегульованими виявились адміністративно-правові відносини цих судів, що пов'язані із конкурсом на посади суддів антикорупційних судів та визначенням їх кількості. Водночас, наявні на даний час результати наукових досліджень правового регулювання діяльності антикорупційних судів у інших країнах свідчать про прогалини

правової регламентації щодо моніторингу доброчесності суддів антикорупційних судів протягом усього часу обіймання ними посади; щодо підвищення рівня професійної компетентності суддів цих судів; фінансового забезпеченням діяльності цих судів; забезпеченням безпеки їх суддів тощо. Тому, враховуючи зазначені висновки, вважаємо за необхідне звернути увагу наукової спільноти, юристів практиків та законодавців на необхідність приділення більшої уваги питанням правової регламентації адміністративно-правових відносин ВАС України для забезпечення його ефективного функціонування та недопущення реалізації у вигляді негативних наслідків ризиків, що проявились в системі антикорупційних судів інших країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Як спрацювали спеціалізовані антикорупційні суди в світі? Уроки для України. Антикорупційна ініціатива ЄС. URL: <https://apostrophe.ua/ua/artide/politics/judiciary/2018-09-n/kak-srabotali-spetsializirovannyie-antikormptsionnyie-sudyi-v-mire-sh'oki-dlya-ukrainyi/20562>.09.2018.
2. Слюсар А. Антикорупційний суд в Україні: передумови утворення та гарантії ефективності. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/02/15/7135474/>
3. Косиця О. О. Організаційно-правові підстави створення антикорупційного суду в Україні. Судова та слідча практика в Україні. 2017. Вип. 4. С. 6-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jiru_2017_4_3
4. Сенченко Н.М. Суддя - носій морально-правового потенціалу. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2415-3095/article/view/106177>

Мамка Григорій Миколайович,

доктор юридичних наук,

заслужений юрист України,

Народний депутат України ІХ скликання,

заступник Голови Комітету

Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності

БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ

28 січня року Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» (№1150-ІХ), який набрав чинності 25 березня 2021 року, згідно якого передбачено створення нового органу Бюро економічної безпеки України (далі - БЕБУ).

Економічними злочинами в Україні займалися всі: податкова міліція, яка входить в структуру Державної фіскальної служби України, відділ боротьби з економічною злочинністю Служби безпеки України (СБУ), відповідний відділ Національної поліції України. Але ефективність цих

правоохоронних органів у розслідуванні економічних злочинів дуже сумнівна, а бізнес постійно скаржить на «безпредел» з боку цих структур.

Після підписання Президентом України Закону №1150-IX, усі функції виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, які загрожують життєво важливим інтересам України, будуть передані новому правоохоронному органу - Бюро економічної безпеки. При цьому податкова міліція ліквідується. Саме цього вимагав від України Міжнародний валютний фонд (МВФ) для отримання чергового кредитного траншу.

Отже, Бюро економічної безпеки України - це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави.

Відповідно до покладених завдань БЕБУ виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції.

Оскільки БЕБУ є центральним органом виконавчої влади то підпорядковується безпосередньо Кабміну.

Основними завданнями БЕБУ є:

1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;

4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності;

7) виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги;

8) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності

При цьому, БЕБ України в порядку, визначеному законом, має безпосередній, у тому числі автоматизований, доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів і банків (баз) даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, у тому числі урядовими, засобами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами.

Державна служба фінансового моніторингу України з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, передає Бюро економічної безпеки України інформацію, у тому числі узагальнені матеріали (додаткові узагальнені матеріали), в порядку, визначеному законом.

В БЕБУ працюватимуть детективи, які не лише збиратимуть аналітичну інформацію про економічні злочини, але й вестимуть оперативно-розшукову діяльність на рівні з іншими силовими структурами.

Директора Бюро обиратиме на відкритому конкурсі конкурсна комісія, яка за поданням Прем'єр-міністра України за пропозицією комісії з проведення конкурсу.

До складу конкурсної комісії входять:

- три особи, визначені Радою національної безпеки і оборони України;
- три особи, визначені Верховною Радою України (дві за поданням комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання системи оподаткування, одна особа, за поданням комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання організації та діяльності правоохоронних органів, оперативно-розшукової діяльності;
- три особи, визначені Кабінетом Міністрів України.

Кандидат на посаду директора Бюро економічної безпеки повинен мати Директором Бюро економічної безпеки України може бути громадянин України, не молодший 35 років, який має вищу юридичну та/або економічну освіту за ступенем не нижче спеціаліста (магістра), стаж роботи за спеціальністю не менше 10 років, досвід роботи на керівних посадах в органах державної влади, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності не менше п'яти років, вільно володіє державною мовою і здатний за своїми діловими та моральними якостями, освітнім і професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні службові обов'язки.

Бюро економічної безпеки України є юридичною особою публічного права та здійснює свої повноваження через центральний апарат і територіальні управління.

Територіальні управління Бюро економічної безпеки України утворюються, реорганізуються та ліквідовуються Кабінетом Міністрів України.

Структура Бюро економічної безпеки України може включати підрозділи детективів, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні та інші підрозділи.

Структура, штатний розпис Бюро економічної безпеки України, положення про структурні підрозділи центрального апарату та територіальних управлінь, посадові інструкції працівників Бюро економічної безпеки України затверджуються Директором Бюро економічної безпеки України.

Гранична чисельність працівників центрального апарату і територіальних управлінь Бюро економічної безпеки України становить не більше 4 тисяч осіб.

Особливі умови та розміри оплати праці і грошового забезпечення працівників Бюро економічної безпеки України визначаються Кабінетом Міністрів України. Посадовий оклад осіб, які мають спеціальні звання, не може становити менше 20 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року (45400 грн.)

Для забезпечення прозорості та контролю при Бюро економічної безпеки має бути створена Рада громадського контролю в складі 15 осіб, яка формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу шляхом рейтингового інтернет-голосування громадян України.

Законом України про Держбюджет на 2021 рік Бюро передбачено 587 мільйонів.

Відповідно до *Прикінцевих положень* Закону 1150-ІХ:

Бюро економічної безпеки України розпочинає свою діяльність не пізніше шести місяців з дня набрання чинності цим Законом – тобто 25 вересня 2021 року крайній строк коли БЕБУ повинен почати працювати.

Рекомендувати Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо формування конкурсної комісії з призначення Директора Бюро економічної безпеки України, утворення Бюро економічної безпеки України та його територіальних управлінь (як показує практика, є момент щодо створення аналогічної комісії по ДБР – вже більше року не можуть створити).

Рекомендувати Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо формування Ради громадського контролю при Бюро економічної безпеки України не пізніше двох місяців з дня набрання чинності цим Законом. (тобто до 25 травня 2021 року повинна бути створена Рада громадського контролю БЕБУ)

Відкритий конкурс на зайняття посад у центральному апараті Бюро економічної безпеки України проводиться у чотиримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом. (тобто до 25 липня 2021 року).

При цьому, Кабінету Міністрів України не пізніше трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом повинен:

забезпечити проведення аудиту матеріально-технічних ресурсів, озброєння та спеціальних засобів Державної фіскальної служби України та їх передачу Бюро економічної безпеки України;

прийняти нормативно-правові акти, що впливають із цього Закону;

забезпечити перегляд міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Крім того, Кабмін не пізніше шести місяців з дня набрання чинності цим Законом забезпечити ліквідацію Державної фіскальної служби України.

Органам державної влади у тримісячний строк з дня відповідного звернення Бюро економічної безпеки України забезпечити передбачені цим

Законом надання доступу, передачу відомостей (даних) державних електронних інформаційних ресурсів та автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків (баз) даних до Бюро економічної безпеки України.

Матеріали кримінального провадження, які на день початку діяльності Бюро економічної безпеки України перебувають в іншому органі досудового розслідування на стадії досудового розслідування, але відповідно до закону підслідні Бюро економічної безпеки України, протягом двох місяців з дня прийняття рішення про початок діяльності Бюро економічної безпеки України передаються органом досудового розслідування відповідному прокурору у кримінальному провадженні для подальшого прийняття рішення у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України.

Матеріали кримінального провадження, які перебувають в органах досудового розслідування, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, на стадії досудового розслідування, передаються відповідному прокурору у кримінальному провадженні для подальшої передачі до Бюро економічної безпеки України у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України.

Оперативно-розшукові справи, які перебувають в оперативних підрозділах податкової міліції, мають бути реалізовані шляхом початку досудового розслідування або їх закриття відповідно до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом. Забороняється заведення оперативно-розшукових справ оперативними підрозділами податкової міліції з дня набрання чинності цим Законом.

Крім того, є один важливий нюанс щодо створення БЕБУ. На даний час, в комітеті Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності готується проект 3959-1, який по – суті дозволить визначити законодавче підґрунтя для створення та реалізації окремих завдань запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності.

Так, детективам БЕБУ пропонується надати повноваження здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, визначених наступними статтями КК України:

ст. 199 Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів;

ст. 204 Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів;

ст. 205-1 Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців;

ст. 206 Протидія законній господарській діяльності;

- ст. 212 Ухилення від сплати податків, зборів обов'язкових платежів);
- ст. 212- 1 Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- ст. 218-1 Доведення банку до неплатоспроможності;
- ст. 219 Доведення до банкрутства;
- ст. 220-1 Порухення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності;
- ст. 220-2 Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи;
- ст. 222 Шахрайство з фінансовими ресурсами;
- ст. 222-1 Маніпулювання на фондовому ринку;
- ст. 223-1 Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів;
- ст. 223-2 Порухення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів;
- ст. 224 Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів;
- ст. 229 Незаконне використання знаку для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару;
- ст. 231 Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю;
- ст. 232 Розголошення комерційної або банківської таємниці;
- ст. 232-1 Незаконне використання інсайдерської інформації;
- ст. 232-2 Приховування інформації про діяльність емітента;
- ст. 233 Незаконна приватизація державного, комунального майна.

Наразі у Комітеті з питань правоохоронної діяльності створена робоча група до якої входять народні депутати, представники центральних органів виконавчої влади. Без прийняття цього проекту БЕБУ не може працювати в законодавчому полі країни.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, з позиції практика висловлю свою позицію щодо створення цього органу:

1. Створення нового органу розтягнуто у часі – до 25 вересня 2021 року, але враховуючи, що в країні дуже погана ситуація з пандемією, це відкладе створення БЕБУ на 2022 рік. Крім того, з точки зору практики, КМУ не зможе провести повний аудит матеріально-технічних ресурсів, озброєння та спеціальних засобів Державної фіскальної служби України та передати їх на баланс Бюро економічної безпеки України

2. Оскільки не прийнято проект 3959-1 БЕБУ позбавлений однієї з основних функцій - запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, що також відтермінує його створення

3. Існує велика ймовірність, що Кабмін буде через цей новий орган збирати компромат на бізнес для ще більшого контролю. Скажу більше: з більш розширеними повноваженнями, які є в нового органу, тиск на бізнес може посилитись, а це призведе лише до недовіри бізнесу та інвесторів.

4. Закон пропонує зняття частини повноважень з СБУ. Відповідно до інформації, яка є на сайті Офісу Президента, СБУ втратить невласливі спецслужбам функції з розслідування злочинів щодо корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління та економіки. Ці повноваження перейдуть до БЕБ, яке, в першу чергу, буде не силовим, а аналітичним органом. Але наскільки ефективно зможе замінити новий орган СБУ та податкову міліцію у площині економічних відносин? Раніше під час своїх виступів я говорив про те, що на 70% цей орган мав би займатись моніторингом, тож варто було б залучати аудиторські служби. В Україні є Державна аудиторська служба, яка має скорочений штат працівників, а самі держпідприємства в нас продаються за копійки. Державну аудиторську службу потрібно було включити в новий орган, сюди ж приєднати Державну службу фінансового моніторингу.

5. Якби ці два органи були введені у склад новоствореного БЕБ, то з'явилась би можливість забезпечити 70% моніторингу правовідносин фінансової господарської діяльності.

6. Є запитання і до кількості працівників: передбачено, що гранична кількість штату БЕБ передбачає 4000 осіб. Навіщо стільки? Хотілося б, аби призначення на посади всіх працівників БЕБ відбувалось у рамках процедури відкритого конкурсу, а не так, як іноді відбувається в нашій країні.

7. До ініціативи створення БЕБ був ряд зауважень від Європейської Бізнес Асоціації. Зокрема, там застерігали, що завдання і повноваження БЕБ не співвідносяться в повній мірі із тими проблемами економічної злочинності, які є в країні. До того ж, на думку експертів Асоціації, вибір керівника БЕБ та спосіб визначення організаційної структури не сприятимуть становленню незалежної інституції, яка була б вільна від політичних впливів. Сумнівними виглядають і механізми контролю за діяльністю БЕБ. Існують вимоги щодо щорічного звіту БЕБ, який подається Президенту та Верховній Раді. Він спирається на, здебільшого, кількісні дані. По суті, це є продовженням існуючої моделі оцінки діяльності правоохоронного органу, яка заснована на порівнянні статистичних показників із попередніми періодами. Такий момент створює, в свою чергу, ризик штучного завищення показників роботи органу і може ускладнити реальну оцінку його ефективності.

8. І наостанок: створення нового правоохоронного органу підтримується міжнародними партнерами України. Очевидним є факт, що підписання указу про БЕБ - це не що інше, як демонстрація іноземним партнерам своєї слухняності для отримання чергового траншу. Чи вистачило б у депутатів волі голосувати за цей орган, якби не тиск Євросоюзу та МВФ, відповідні зобов'язання перед якими взяв на себе Київ? Не думаю.

Мірошниченко Сергій Сергійович,
доктор юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасна економіка України розвивається у складних умовах глобальної фінансово-економічної кризи, впливу міжнародних фінансових організацій та внутрішніх загроз і викликів (політична нестабільність, деструктивні суспільні протиріччя, недосконалість державного регулювання і управління, криміналізація економіки і падіння виробництва та ін.), що на тлі поширення корона вірусної хвороби, у сукупності, посилює розбалансування фінансової системи країни.

За таких обставин економічна і взаємопов'язана з нею фінансова безпека держави постають наріжним завданням сьогодення, оскільки справляють безпосередній вплив на реалізацію конституційних засад її суверенного розвитку. У сукупності вони є однією із складових національної безпеки, відображають такий стан економіки і фінансів, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів та соціально спрямований розвиток держави.

Насамперед йдеться про захищеність фінансових інтересів на всіх рівнях грошових відносин, певний рівень незалежності, стабільності й стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх факторів дестабілізації, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання [1].

Фінансову безпеку будь-якої держави, наголошує П. С. Пацурківський, визначає її фінансова незалежність. При цьому важливе значення має розмір зовнішньої допомоги міжнародних фінансових інституцій, економічних союзів, урядів окремих країн, обсяги іноземних інвестицій у національну економіку [2, с. 72]. Тобто, чим більше запозичених коштів перебуває в обігу держави, чим більше держава звертається за фінансовою допомогою до інших держав і міжнародних організацій, тим меншою є її фінансова незалежність [3, с. 175]. Звідси - відсутність фінансової безпеки унеможлиблює вирішення жодного із завдань, що стоять перед державою. Нехтування станом фінансової безпеки може призвести до непередбачуваних наслідків, нерідко, занепаду цілих галузей, банкрутству підприємств і, зрештою, порушення системи життєзабезпечення держави з подальшою втратою суверенітету.

Серед актуальних завдань підтримання фінансової безпеки та соціально-економічного розвитку держави вагоме місце посідає необхідність захисту банківського сектору. Адже, як зазначають економісти, в умовах

поглиблення процесів фінансової глобалізації, розширення асортименту фінансових послуг, розвитку інформаційних та інноваційних технологій, консолідації капіталу істотно збільшується можливість виникнення негативних та непрогнозованих змін зовнішнього та внутрішнього середовища банківської системи [4].

Злочинна діяльність у фінансовій сфері реалізується виконанням певних алгоритмів дій, які хоч і неоднорідні за своєю кримінально-правовою характеристикою, але мають спільні кримінологічні ознаки. У досягненні злочинної мети один економічний злочин виступає умовою вчинення іншого. Тож уся злочинна діяльність у цій сфері набуває вигляду складних взаємопов'язаних діянь «технології злочинного збагачення».

Зокрема, концентруючи значні обсяги коштів, фінансово-банківська діяльність виступала й виступає сприятливою для здійснення розкрадань та інших зловживань сферою як з боку банкірів, так і з боку суб'єктів господарювання. У цій сфері злочинне збагачення обумовлюється, у т. ч., технологіями незаконного отримання та розкрадання кредитних ресурсів банку, розкрадання безготівкових грошових коштів клієнтів банку з використанням фіктивних поточних документів та електронно-обчислювальної техніки, шляхом створення центрів конвертації та легалізації доходів, отриманих злочинним способом тощо.

Відповідно до чинного кримінального законодавства України основними кримінальними правопорушеннями проти фінансових інтересів держави, у т. ч. у банківській сфері виступають, зокрема, такі: фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України), привласнення кредитних ресурсів банку (ч. 2 ст. 191 КК України); шахрайське одержання кредиту (ст. 190 КК України); легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України); порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1 КК України); фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України); фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України). Допоміжними на шляху вчинення зазначених кримінальних правопорушень, як правило, виступають правопорушення у сфері службової діяльності.

Вчинення протиправних кримінально-правових правопорушень обумовлюється сукупністю факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, а саме: суперечливе банківське законодавство; зловживання службовим становищем працівниками банків; можливість доступу посадових осіб до грошових коштів та інших фінансових ресурсів клієнтів банку; характер, вид та особливості проведення тієї чи іншої фінансової операції, що виконується

в банку та інше.

Проблема кримінально-правового забезпечення фінансової безпеки держави є надзвичайно актуальною для сучасної України. Запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на економічні основи держави і суспільних відносин виступає важливим інструментом формування та реалізації її внутрішньої політики. Боротьба зі злочинністю є однією з основних засад державної політики у сфері розбудови державності (Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»).

Відтак для захисту від кримінальних правопорушень бюджетної, податкової, банківської та інших сфер економіки, корпоративного сектору, валютного і фондового ринку тощо необхідність формування національної кримінально-правової політики у сфері фінансової безпеки держави має постати одним із пріоритетних завдань держави.

Частково реалізація цього завдання здійснюється в контексті сучасного реформування кримінального законодавства України, концепція якого передбачає структурне і змістовне оновлення кримінального закону. В одному із пропонованих розділів (книга 6) Особливої частини нового КК України передбачається об'єднання злочинів проти власності, фінансів і господарської діяльності, у т. ч. злочини проти фінансової системи.

Водночас, розробникам проекту нового КК України доцільно звернути увагу на те, що сам термін «фінансова система» є доволі широким і не має в нормативного визначення, що може спричинити труднощі правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Миронов В. В., Петько В. М. Фінансова безпека як складова економічної безпеки України URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1256>.
2. Пацурківський П. С. Правові засади фінансової діяльності держави: проблеми методології. Чернівці: ЧДУ, 1997. 244 с.
3. Музика-Стефанчук О. А. Фінансова безпека як принцип бюджетної діяльності. *Принципы финансового права* : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 19-20 апр. 2012 г. / редкол. : В. Я. Таций, Ю. П. Битяк, Л. К. Воронова и др., Харьков: Право, 2012. 320 с.
4. Штефан Л. Б. Аналіз деяких індикаторів фінансової безпеки банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 862-870. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/131.pdf.

Нікітін Юрій Вікторович,

доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА АРХІТЕКТОНІКА КРИМІНОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Розвиток вищої освіти і, зокрема кримінології, як однієї із дисциплін кримінально-правового циклу ОНП підготовки фахівців-кримінологів щодо запобігання та протидії злочинності і, зокрема у фінансовій сфері, поставило перед вищою освітою завдання – **розвивати творчий потенціал** студента-науковця. Це веління часу, адже XXI століття – це вік конкуренції розумів і творчих здібностей.

Творчість – це свідомо цілеспрямована діяльність людини, яка ставить завдання перетворення дійсності, створення нових оригінальних предметів, нових напрямків дослідження тощо, яких раніше не було. З огляду на це, архітектоніка методології кримінологічних досліджень включає в себе наступні якості: а) бачення проблеми, можливість її формулювання, постановку запитань; б) самостійного визначення шляхів пошуку відповідей щодо досліджуваної проблеми; в) пошуку вирішення визначених завдань; г) мотивацію стосовно розв'язання проблеми: усвідомлення цінності, життєвого смислу її вирішення, значущості можливих результатів; д) смислу одержання нового унікального результату (процес його досягнення характеризується новизною і своєрідністю) [1].

Якраз збагачення внутрішнього світу, і зокрема в сфері кримінології, створеного самим суб'єктом відповідно до законів саморозвитку і творчості, стає могутнім джерелом повноцінного розвитку студента-науковця.

Особистісні зміни фахівця відбуваються у двох аспектах: 1) опанування визначеної проблематики шляхом аналізу наукових джерел, законодавчої бази тощо; 2) аналізу імперичних даних які необхідно дослідити та зробити по ним наукові висновки, пропозиції тощо. Але обидва ці аспекти важливі при науковому пошуку.

Основними детермінантами формування і розвитку творчої пізнавальної активності є внутрішні чинники (самооцінка, стійкість в умовах стресових ситуацій, усвідомленість «Я» та ін.) та зовнішні чинники (прагнення до професійної самоактуалізації, адекватна професійна спрямованість та ін.) (Н.М. Давидюк).

Беручи це до уваги параметрами (якості) **креативності**, на яких ґрунтується розвиток процесів творчості, є:

- оригінальність;
- семантична гнучкість (новий спосіб використання дослідженого матеріалу);
- образна адаптивна гнучкість (зміна форми стимулу, щоб побачити в ньому нові ознаки);
- розвиток здібності до взаємодії двох типів ментальних образів – візуального і слухового (наприклад, відображення поняття, теоретичного положення у вигляді схеми, рисунку, таблиці тощо);
- здатність народжувати нові ідеї в нерегламентованих умовах.

Таким чином, **творчість** дослідника (науковця) у архітектоніці кримінологічного дослідження – це одержання ним чогось нового, додавання нового соціального досвіду до свого індивідуального досвіду. Але творчість

не є синонімом мислення. *Мислення* – це інтелектуальна обробка матеріалу, акцент на його розумінні, на процесі обробки окремих деталей, із якого народжується новий науковий продукт. *Творчість* – завжди спонтанність і раптовість (проте вона корелює з креативністю) у вирішенні завдання.

Розвиток *креативності* (дивергентного мислення) полягає у наступному:

1). Наукову інформацію потрібно сприймати не для механічного запам'ятовування, а для *логічного* опрацювання, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Важливо дотримуватися принципу наукової організації розумової праці.

2). Проявляти *самостійність, критичність*, уміти сприймати нові ідеї та відмовлятися від своїх помилкових думок.

3). Формувати *пізнавальну компетентність*, яка виявляється в таких уміннях:

- працювати з текстом, який має недостатню або суперечливу інформацію (шукати відомості, яких не вистачає);
- інтерпретувати неузгоджений і неоднозначний матеріал;
- характеризувати суперечливу інформацію і формулювати гіпотези вирішення пізнавальної проблеми;
- пояснювати, оцінювати альтернативні погляди, формувати власне ставлення до них.

Умовами, на підставі яких формується підґрунтя для об'активного наукового пошуку та творчості в професійній діяльності, є :

1). *Продуктивність мислення* – виявляється в кількісних характеристиках пізнавальної діяльності (аналіз, синтез, порівняння та ін.) і в якісних показниках (успішне розв'язання поставлених наукових завдань, формування власного погляду, свого ставлення до визначеної проблеми і власного бачення шляхів її вирішення).

2). *Критичність мислення* – прагнення до обґрунтованості та доказовості своїх ідей і міркувань.

3). Розвиток *рефлексивності*:

- готовність до об'єктивної самооцінки;
- спроможність до дискусії з собою;
- здатність до саморегулювання.

4). *Працелюбність* – цілеспрямованість у роботі.

5). *Внутрішня єдність* – цілеспрямована позиція стосовно здійснення мети.

6). Загальний *культурний рівень* – розвиток духовно-моральних якостей особистості.

Аналіз літературних джерел дає підстави виокремити *стадії творчого процесу* (за В.П. Зінченко):

1). Виникнення проблеми, розуміння важливості її вирішення, мобілізація розумових сил, інтелектуальне напруження.

2). Аналіз ситуації, усвідомлення проблеми.

3). Формування гіпотези, пошук шляхів вирішення проблеми (аналізуються і уточнюються умови розв'язання визначених завдань).

4). Вирішення поставленої наукової проблеми (єдність свідомого і несвідомого), перевіряється гіпотеза.

5). Виникає ідея правильного шляху (засобу, прийому) розв'язання проблеми.

6). Практична реалізація ідеї.

Лише за таких умов, розвитку суб'єктивної творчості до мислення, підключається інтуїція – швидкий процес знаходження вірного способу розв'язання проблеми на основі пошуку орієнтирів, які іноді логічно не пов'язані або не піддаються логіці міркування. *Інтуїція* – здатність до безпосереднього збагнення, осягнення істини, коли висновок ґрунтується переважно на здогадці, на підсвідомості. Інтуїція – унікальний інстинкт здогаду; засіб народження ідеї; проникливість в осягнення істини без логічного міркування; виникає випадково та є елементом мимовільності [2]. Інтуїція допомогла багатьом ученим здобути значних наукових досягнень і зробити великі наукові відкриття (наприклад, періодична система І.Д. Менделєєва, структура атома Н. Бора, майбутнє людства Нострадамуса, етичні закони Лютера-Кальвіна тощо). Зараз є гіпотеза, що підсвідомість підключена до Всесвітньої свідомості, до космічного інформаційного поля (академіки Г.І. Шипов, М.М. Моїсєєв, І.О. Ільїн, В.Д. Тихоплав та ін.).

Отже, треба ставити питання, шукати відповіді, міркувати – і проблема, в сфері визначеного кримінологічного дослідження, неодмінно вирішиться, адже цьому допомагатиме також інтуїція. Навчитися їй неможливо, але інтуїція та логічне розмірковування становлять єдність. Розв'язує завдання не інтуїція, а дивергентне мислення (кримінологічний менеджмент) [3], а тому для вирішення теоретичних та практичних аспектів юридичної науки і, зокрема проблем кримінології потрібно виявляти зусилля та розмірковувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нікітін Ю.В., Нікітіна І.В. Методологія наукових досліджень та її значення для кримінології та запобігання злочинності. Юридична Україна, №6, 2019. С. 16 – 20.

2. Нікітін Ю.В., Козлов П.П., Нікітіна І.В. Забезпечення інтуїції та пильності при запобіганні та розкритті злочинів. Юридична наука. 2011. № 6. С. 144 – 152.

3. Нікітін Ю.В., Нікітіна І.В. Кримінологічний менеджмент як соціальна складова модернізації кримінального кодексу України. Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17 – 19 жовт. 2019 р. / редкол.: В.Я. Тацій, (голов. ред.), А.П. Гетьман, Ю.В. Баулін та ін. – Харків : Право, 2019. С. 104 – 108.

Топчій Василь Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

На сьогодні, одним з актуальних питань у кримінальному праві є відновне правосуддя і процедура медіації. За визначенням Рекомендацій РЄ медіація є процесом, у якому беруть участь сторони конфлікту, проводячи бесіди у присутності нейтральної та неупередженої особи – медіатора. Метою цих бесід є договір, на який погодилися б обидві сторони. Програми примирення жертви і правопорушника з'явилися у кінці 70-х років минулого століття у США та на початку 80-х років у Європі. Рада Європейського Союзу 15 березня 2001 р. прийняла Основоположне рішення “Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві” (2001/220/ЖНА). Відповідно до нього, всі країни Європейського Союзу зобов'язані прийняти закони, які забезпечували б проведення посередництва у кримінальних справах. Нині чинне кримінальне законодавство України, на підставі ст. 46 Кримінального кодексу і ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу, надає суду можливість звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим особу, що вперше вчинила незначне кримінальне правопорушення, а також щодо кримінальних правопорушень приватного обвинувачення. Однією з проблем вбачається у тому, що чинне кримінальне законодавство, хоча і встановлює порядок закриття судом кримінального провадження у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, однак не створює жодних умов для досягнення такого примирення [1].

Так, В.В. Шаблистий вважає, що функція кримінального права є формою його призначення у суспільстві, що відбивається у формулюванні вимог щодо небезпечності певних діянь та визнання їх злочинними, а так само заходів реагування на них. На його думку, соціальна функція кримінального права може проявлятися в тому, що кримінально-правова охорона – регулює, а кримінально-правове регулювання охороняє. Із такого «тандему» явно випадають інші функції кримінального права, що призводить до висновку про те, що соціальна функція кримінального права поєднує в собі регулятивну й охоронну, а тому є лише частиною функцій кримінального права [2, с. 125].

І хоча медіацію вважають результатом проникнення диспозитивних категорій у кримінальне судочинство, для кримінального права притаманний у більшості випадків імперативний метод правового регулювання. Тому медіація обмежується кримінальними проступками та нетяжкими злочинами, тобто такими, через які інтереси суспільства і держави менше потерпають аніж інтереси конкретного потерпілого. На думку І Митрофанова, соціальне призначення кримінального права полягає в: визначенні злочинної та

незлочинної поведінки; запобіганні кримінально-правовим конфліктам, а в разі їх виникнення, виникає потреба у відновленні соціальної справедливості. Соціальні функції кримінального права виконуються всією сукупністю норм кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права [3, с.142].

Тож, як бачимо, соціальна функція кримінального права проявляється через інститут примирення винного з потерпілим, тобто в межах існування підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. У цьому контексті медіація є логічним результатом розвитку правового інституту примирення винного з потерпілою особою, що дозволяє сторонам вирішувати кримінально-правовий конфлікт не традиційними способами здійснення кримінального правосуддя, а шляхом пошуку можливості примирення за допомогою третьої сторони. Варто зазначити, що існує потреба поступово здійснити зміну самої концепції кримінального переслідування, відходити від репресивної стратегії до здійснення відновного правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відновне правосуддя в Україні: Бюлетень України. 2007 р. URL: <http://aau.edu.ua/static/lll/texts/mediation/RJU.Vol.5.pdf>.

2. Шаблистий В. В. Співвідношення соціальної та інших функцій кримінального права. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали між-нар. наук.-практ. конф., (Харків 12–13 жовт. 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 125–129.

3. Митрофанов І. І. Розуміння соціального призначення кримінального права через механізм реалізації його норм. Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали між-нар. наук.-практ. конф., (Харків 12–13 жовт. 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 137–142.

Топчій Віталій Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Кримінально-правовий захист прав інтелектуальної власності є одним із важливих напрямів розвитку суспільства, що характеризується тим, що воно має і гуманістичну і економічну складові. Зокрема спрямовується на захист всіх прав людини, а також окремо на економічні, де домінують товари і послуги, створені високими технологіями.

На даному етапі розвитку суспільства найпоширенішими порушеннями права інтелектуальної власності є правопорушення, які пов'язані з незаконним використанням виключних майнових прав авторів творів та незаконне розповсюдження творів. На даний час відсутня однозначна та єдина позиція з приводу того, як необхідно запобігати, профілакувати та попереджувати порушенням авторського права в мережі Інтернет, а також законодавчо не конкретизовано напрями їх виявлення.

Дійсно проблемним є й правове регулювання виключних прав на адресу (доменне ім'я), яка ідентифікує інформаційний ресурс в мережі. Більш того, «специфіка мережі Інтернет проявляється в тому, що кожен інтернет-ресурс може відноситись до окремої території включно за рахунок реєстрації доменного імені в конкретному сегменті мережі» [3, с. 31], а це, в свою чергу, може означати те, що реєстрація веб-сайту за ознакою доменного імені ще не значить фактичне його розташування в певному регіоні, що може бути визначений наперед в його адресі. Наприклад, можлива ситуація, коли певний веб-ресурс знаходиться у доменній зоні “.ru”, що роб сам сервер, що обслуговує даний ресурс, розташовується в Україні, тим самим, породжуючи додаткову проблему визначення підсудності можливого застосування територіальних критеріїв, що впливають на визначення підсудності, до діяльності у мереж діяльність в Інтернеті, може не мати ні торгового приміщення, ні офісу, ні складу, ні персоналу, і єдиними його ознаками, які зможуть виступати ідентифікаторами його діяльності, будуть адреса інтернет-сайту та веб-сервера [4, с. 26].

Слід відмітити, що Інтернет – це всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [1]. Розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є їх відтворенням у розумінні статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2].

Злочинності у сфері інтелектуальної власності притаманний високий рівень латентності, а використання нових технологій забезпечує правопорушникам одержання значних прибутків, що актуалізує потребу вдосконалення правового регулювання кримінально-правової охорони інтелектуальної власності. Варто наголосити, що залежно від того, якими саме кримінально-правовими засобами охороняється право інтелектуальної власності, можна вести мову про ступінь захищеності в нашій країні конституційних прав громадян у сфері інтелектуальної власності [3].

Сам по собі факт розміщення на сайті відповідача твору чи об'єкта суміжних прав, тотожного об'єктові інтелектуальної власності, майнові права на який належать позивачу, свідчать про факт порушення таких прав відповідачем за умови, що останнім не подано суду доказів на підтвердження правомірності розміщення ним на своєму сайті спірного об'єкта інтелектуальної власності [2].

Таким чином, проблемною залишається можливість фактичного

доступу на конкретній території до контенту, який розміщено у мережі Інтернет на відповідному веб-сайті, що не означає приналежність доменного імені до конкретної країни (як-от .ru, .ua), отже місцем заподіяння шкоди шляхом розміщення інформації на інтернет-сайті може бути будь-яка територія, з якої здійснено доступ на цей сайт.

Проблемною залишається передбачена Кримінальним кодексом необхідність конфіскації всієї контрафактної продукції, включаючи також і реалізованої покупцям, які не знали про порушення прав інтелектуальної власності. Окремі труднощі у правоохоронній сфері викликає документування кримінальних правопорушень, вчинених не з фізичними носіями, наприклад факти Інтернет-піратства. Сучасні технології, які весь час перебувають у процесі розвитку, породжують нові форми вчинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності, особливо в мережі Інтернет, що вимагає високої кваліфікації працівників правоохоронної сфери та суду. Саме тому й досить значними проблемами є саме невідповідність кадрів поліції, прокуратури та суду, які не в повному обсязі орієнтуються в законодавстві, що регулює питання інтелектуальної власності. Також окремі колізії виникають при визначенні розміру матеріальної шкоди, яка завдана правовласнику, а відсутність конкретних методик з цього питання спричиняють додаткові прогалини. Враховуючи це, окрему увагу необхідно приділити реформуванню інституту судових експертів та скасування державної монополії, яка наразі існує в цій сфері, а також логічно буде впроваджувати в законодавство рекомендації по окремим спеціалізаціям практичних працівників, зокрема, і у сфері інтелектуальної власності.

Необхідно також відзначити, що наразі Кримінальний кодекс України містить норми щодо охорони прав інтелектуальної власності, які на нашу думку є застарілими і латентними, зокрема використання тих чи інших об'єктів, що підпадають під сферу дії кримінального кодексу в частині охорони прав інтелектуальної власності, може принести набагато більший прибуток винній особі, аніж покарання, яке буде до неї застосовано в разі виявлення таких правопорушень, саме тому необхідно змінити санкції статей, посиливши їх, що здійснюють охорону прав інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про телекомунікації: Закон від 18.11.2003 № 1280-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова від 17.10.2012 р. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Ломакіна А. А. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони інтелектуальної власності в Україні. *Національний вісник Ужгородського університету*. 2015. С. 35
4. Незнамов А. В. Особенности компетенции по рассмотрению Интернет-спорov: национальный и международный аспекты : дис... канд.

Топчій Наталія Степанівна,
ад'юнкт Національної
академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕРОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Аналізуючи сучасний стан законодавства України у сфері регулювання кримінальних процесуальних правовідносин та практичні аспекти вищевказаних правовідносин (в тому числі судові прецеденти), можна зробити висновок, що питання захисту відомостей на стадії досудового розслідування потребує додаткового вивчення з метою виявлення та узгодження основних аспектів нерозголошення відомостей досудового розслідування.

Питання захисту відомостей на стадії досудового розслідування вивчає багато науковців, серед яких варто виділити В. Павловського та О. Осауленка. Також, слід зазначити про вагомий внесок в удосконалення процесу захисту відомостей судьями-практиками шляхом винесення рішень і створення прецедентів.

Зважаючи на вищевказане, слід звернути увагу на Постанову від 04.11.2014 № 826/14720/14 Окружного адміністративного суду м. Києві «Про визнання протиправною бездіяльності щодо ненадання інформації на адвокатський запит від 03.09.2014 та зобов'язання вчинити певні дії» [1].

У вищевказаній постанові суд вказує на те, що у процесі попередження розголошення відомостей (даних) досудового провадження важливе значення має поняття і структура механізму нерозголошення. Так, суд пропонує поняття механізму недопустимості розголошення даних кримінального провадження [1].

Механізм недопустимості розголошення даних кримінального провадження – це законодавчо санкціонований порядок організації фактично і юридично значимих дій уповноважених суб'єктів обирати й застосовувати правові засоби механізму кримінального процесуального забезпечення недопустимості розголошення даних кримінального провадження з метою захисту досудового розслідування. Такий механізм розкривається через окремі аспекти [1].

Загалом, у науковій літературі можна зустріти різні пропозиції щодо аспектів механізму недопустимості розголошення даних кримінального провадження. Серед них слід згадати наступні.

Нормативно-правові приписи та формулювання правових заборон розголошувати без дозволу органів досудового розслідування чи прокурора інформацію, здобуту під час кримінального провадження, які викладені у

нормах кримінального та кримінального процесуального законодавства [4]. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) передбачає захист відомостей на стадії досудового розслідування. У частині першій статті 222 КПК України вказано, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим [3].

Частиною другою статті 222 КПК України передбачений обов'язок слідчого, прокурора попереджати осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Санкцією за незаконне розголошення відомостей досудового розслідування є кримінальна відповідальність встановлена законом [3].

Загалом, спеціальна норма права, що стосується досліджуваного питання є невеликою за обсягом. Так, наприклад, у статті 222 КПК України відсутнє уточнення допустимих меж обсягу відомостей, які можуть бути розголошені з письмового дозволу слідчого або прокурора [3].

Варто вказати, що Кримінальним кодексом України (далі – КК України) передбачено окрему норму щодо розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Так, частина перша статті 387 КК України передбачає загалом заборону розкриття даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування без письмового дозволу уповноваженої особи та санкцію у випадку порушення цієї норми [2].

Частина друга статті 387 КК України містить санкцію щодо розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні [2].

Наступним важливим аспектом у структурі механізму кримінально-процесуального забезпечення недопустимості розголошення даних кримінального провадження є *правосвідомість*, що міститься у внутрішній потребі в законслухняній поведінці у сфері забезпечення недопустимості розголошення даних у кримінальній справі. Правосвідомість – це суб'єктивний фактор, який залежить, в першу чергу, від виховання та професійної свідомості особи. Будь-яка важлива інформація є цінним ресурсом і ціна інколи може бути дуже високою. Проте, правосвідомість у сучасному суспільстві потрібно закріплювати прямими правовими заборонами та санкціями [4]. Саме *юридична відповідальність* за порушення учасником кримінального процесу обов'язку по нерозголошенню даних у кримінальній справі є ще одним аспектом захисту інформації [1].

Слід також вказати про процесуальний статус суб'єктів кримінального процесу, зокрема, їх процесуальний обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування. Кожна особа, що має

найменше відношення до закритої інформації повинна бути попереджена про заборону розголошення такої інформації. Проте, тут може виникнути питання в відношенні особи до певного процесуального статусу, адже випадковий свідок, який володіє закритою інформацією, але не має офіційного статусу свідку і є невідомим слідчому, може не знати про існування заборони розголошення відомостей досудового розслідування [4].

Тут виникає важливий ще один аспект – *правова обізнаність суспільства*. Кожна особа, що є частиною соціуму повинна знати про заборону розголошення відомостей досудового розслідування. У сучасному технологічному світі правова свідомість чудово виховується соціальною рекламою, банерами та роз'ясненнями.

Необхідно звернути увагу на важливий аспект – наявність *рішення*, що визначають зміст документів, які забезпечують нерозголошення даних у кримінальній справі. Рішення слідчого чи прокурора оформлене відповідно до законодавства з дотриманням усіх процесуальних вимог є гарантією розкриття виключно тієї інформації, що міститься в такому рішення та гарантією захисту іншої закритої інформації [1].

Отже, з усього вищезазначеного можна зробити висновок, що дане питання цікавить багатьох науковців та суддів адже в їх практичній діяльності трапляються відповідні правові прецеденти.

У результаті проведеного аналізу, виявлених та запропонованих аспектів забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування, можна вказати на те, що всі вони становлять дієвий комплекс (механізм) та є невід'ємно пов'язаними. З цього випливає, що недостатньо одного аспекту – наявності нормативно-правових приписів та формулювання правових заборон, адже цей аспект є лише частиною дієвого механізму. Без наявності правової свідомості, юридичної відповідальності (в тому числі прецедентів такої відповідальності), правової обізнаності та наявності рішення про заборону розголошення відомостей досудового розслідування не може бути гарантовано безпеку закритих відомостей такого розслідування. Саме тому, усі вищевказані аспекти (в комплексі) повинні використовуватись кожен раз, коли виникає необхідність захисту відомостей досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Категорія справи № 826/14720/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41298365>.
2. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. (Редакція від 28.03.2021, підстава – 124-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. (Редакція від 17.03.2021, підстава – 256-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Кримінальні процесуальні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. 2015. №7. С. 185–193.

5. Павловський В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. №12. С. 164–166.

Топчій Оксана Василівна,
доктор юридичних наук,
викладач кафедри іноземних мов,
Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК НАПРЯМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Злочинність неповнолітніх була і є однією з найболючіших на всіх етапах розвитку будь-якої країни. Вивчення проблеми злочинності неповнолітніх, а головне її запобігання, з точки зору криминології є вкрай важливим завданням, в першу чергу, для того, щоб розуміти чинники, які зумовлюють даний вид злочинності і можливі дієві заходи профілактики та запобігання злочинності неповнолітніх та дітей загалом. На жаль в Україні відсутня чітка програма запобігання злочинності серед неповнолітніх, що є першочерговим завданням для держави.

Аналізуючи окремі проблеми злочинності серед неповнолітніх, важливо виокремити сукупність факторів та обставин, які сприяють підвищенню її динаміки та рівня. Однозначно, найважливіший соціальний інститут – це сім'я, в якій виховується неповнолітній. Також впливає і відсутність контролю з боку суспільства загалом і часткова відсутність запобіжної, попереджувальної та профілактичної роботи і, звичайно, вплив негативних фонових явищ. Однозначно, найпоширенішим та найдієвішим методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх є запобігання їй, що є важливим та пріоритетним завданням для всієї правоохоронної системи нашої держави. Запобігання злочинам неповнолітніх, як і протидія злочинності різних видів, дуже переплітається з соціальними детермінантами, оскільки протидія злочинності неповнолітніх має справу з конкретними соціальними групами або окремими особистостями та життєвими ситуаціями, до яких потрапляють неповнолітні. Протидія в цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на ті чи інші категорії людей.

Ефективною формою кримінально-правового захисту прав дітей є застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В статті 105 Кримінального кодексу України встановлено дані заходи [1].

Заходи раннього попередження мають своїм змістом: попередження і усунення істотних порушень нормальних умов життя і виховання неповнолітніх шляхом нагляду і контролю за додержанням правових норм, що регулюють ці умови, надання соціальної допомоги у різноманітних

формах для своєчасного їх поновлення; усунення джерел негативного впливу на умови життя і виховання неповнолітніх; цілеспрямоване коригування відхилень у розвитку особи на початковій стадії, а також нормалізацію умов і оздоровлення середовища життя і виховання конкретних підлітків або їх певних груп [2, с. 35].

Таким чином, запобігання злочинності серед неповнолітніх має відповідати в першу чергу засадам загальносоціального, спеціально-кримінологічного і безпосереднього характеру, які повинні забезпечити належний рівень добробуту, культури, навчання молодих людей та виховання. Вказані заходи повинні бути в комплексі, тобто поєднувати в собі соціальну, економічну, політичну, карну та молодіжну політику держави. Окрім цього, реалізація вказаних заходів повинна також відбуватися через окремі цільові програми надання матеріальної чи іншої допомоги сім'ям і дітям, які цього потребують, щоб не призводити у майбутньому до негативних фонових явищ серед молоді.

Окремо, слід не забувати про створення самостійної законодавчої бази, щодо запобігання бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх; яка повинна містити комплекс правових актів, що регулюватимуть питання нейтралізації впливу негативних факторів на молодь, створення оптимальних умов життя, виховання дітей і молоді, захисту їх прав та інтересів, на них, запобігання бездоглядності, аморальним проявам і т. ін.; та забезпечуватиме діяльність усіх суб'єктів профілактики злочинів серед неповнолітніх. Вказана база повинна спиратися на окрему інформаційно-аналітичну базу та забезпечуватися бюджетним фінансуванням, адже стосується важливого соціального інституту – неповнолітніх. Основним найважливішим етапом профілактики злочинності неповнолітніх повинна бути саме рання профілактика.

Таким чином загалом профілактика та запобігання злочинності неповнолітніх повинні бути спрямовані в першу чергу, щоб: допомогти неповнолітнім, які вже потрапили до негативного впливу, опинилися у несприятливих умовах життя, оздоровити їх середовище і впливати на виховання таким чином, щоб негативний вплив не проявився у поведінці неповнолітніх осіб (як захід ранньої профілактики); забезпечити виправлення та соціалізацію осіб із уже значним ступенем дезадаптації, запобігти їх переходу на злочинний шлях та виявляти осіб, які вчиняють правопорушення незлочинного характеру, але вже є вразливим до негативних проявів (як захід безпосередньої профілактики); встановити і притягнути до кримінальної відповідальності дорослих осіб, які втягнули їх у вчинення злочину; забезпечити неможливість переходу на шлях кримінальних правопорушень та зробити таким чином, особи, які систематично вчиняють такі правопорушення виправлялися; впливати на осіб, характер і інтенсивність дій яких свідчать про вірогідність вчинення злочину у найближчому майбутньому (як захід індивідуальної профілактики); профілакувати, запобігати та припиняти рецидив злочинності неповнолітніх, які раніше

вчинили кримінальні правопорушення (профілактика рецидиву).

Окреме значення для запобігання злочинності серед неповнолітніх має також процесуальна діяльність судів, які здійснюють провадження у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, адже ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально запобігати вчиненню ними нових кримінальних правопорушень та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя щодо неповнолітніх, суди повинні забезпечити надійний та повний захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як неповнолітнього підсудного, так й інших учасників процесу.

Попередження та запобігання злочинності серед неповнолітніх є складним, проте доволі необхідним соціально-правовим процесом, який знижує та обмежує антисоціальні, негативні, антисуспільні явища, породжені злочинністю. Проте, напевно одним із заходів запобігання злочинам неповнолітніх та й злочинності загалом є принцип неминучості кримінального покарання за вчинене кримінальне правопорушення. В даному випадку не слід відразу розглядати тяжкість вказаного покарання, а взагалі неповнолітній, який вчинив кримінальне правопорушення повинен усвідомити, що кожне кримінальне правопорушення державною буде виявлено і відповідним чином оцінено в кримінально-правовому вимірі. Запобігти негативній, протиправній, злочинній поведінці неповнолітньої особи – це і буде однією із форм захисту прав дитини на свободу навчання спілкування з батьками та іншим оточенням, вибору професії і здорового способу життя та корисного і розумного напрямку дозвілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. К. : Право, 2019. 176 с.
2. Яровий А. Проблеми правового регулювання діяльності установ виконання покарання для неповнолітніх. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 7 (20). С. 51–58.

Секція 6. Роль кримінального процесу та криміналістики в реалізації економічної політики

Антонюк Анастасія Борисівна,
кандидат юридичних наук,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ УХИЛЕННЯМ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)

Відомо, що успіх розслідування більшості злочинів прямо залежить від того, наскільки оперативно і кваліфіковано проведені першочергові слідчі (розшукові) дії. Необхідність в їх проведенні виникає, як правило, раптово. Провести такі дії потрібно якомога швидше і організовано. Разом з тим зробити це можливо лише за умови активного використання науково-технічних засобів і передового досвіду організації слідчої роботи [2].

Відповідно до ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [1].

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає такі види слідчих (розшукових) дій, як: допит; пред'явлення особи для впізнання; пред'явлення речей для впізнання; проникнення до житла чи іншого володіння особи; обшук; огляд; слідчий експеримент; освідування особи; експертиза.

Найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями при розслідуванні злочинів щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), на нашу думку, є допит, огляд та обшук.

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією у кримінальних провадженнях щодо ухилення від сплати податків. При підготовці до допиту цієї категорії справ рекомендується провести консультацію з фахівцями відповідної сфери [3].

Фахівці допоможуть конкретизувати деякі обставини, що встановлені у кримінальному провадженні, проконсультувати слідчого по спеціальних питаннях, пов'язаних профілем своїх професійних знань. Готуючись до допиту, бажано, щоб слідчий вивчав різні посібники, інструкції, довідники. Разом з тим це не позбавляє його проводити консультації про те, де можна знайти такі матеріали і як вони можуть бути більш раціонально використані.

Оскільки одним з основних процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях щодо вчинення злочинів у сфері оподаткування є документи, то, відповідно, і першочергові слідчі (розшукові) дії та заходи забезпечення кримінального провадження в їх досудовому розслідуванні мають бути спрямовані на якнайшвидший та найбільш повний збір усіх

документів, які стосуються господарських операцій, відображення яких у податковому обліку призвело до несплати податків.

У зв'язку з цим важливу роль відіграє проведення ретельного огляду та вивчення вилучених документів бухгалтерського та податкового обліку з метою їх систематизації, визначення ознак підробки тощо. Таким чином, досягнення результатів під час розслідування податкових злочинів можливе лише в разі проведення своєчасного і в повному обсязі слідчого огляду та вилучення документів. Характерною особливістю даної категорії злочинів є те, що особи, які їх вчиняють, вимушені використовувати різного роду документи.

Відповідно, своєчасне проведення обшуку позбавляє злочинців можливості приховати від слідства або знищити документи, що мають доказове значення у кримінальних провадженнях щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Вилучення документів при обшуку може відбуватися у вищестоящій організації, обслуговуючій аудиторській фірмі, страховій компанії чи транспортній організації, а також на підприємствах, з якими відбувалася фінансово-господарська діяльність.

Перед проведенням обшуку слід враховувати необхідний попередньо продуманий цілий комплекс організаційних заходів. До них відносяться: відповідні консультації зі спеціалістами (бухгалтерами, криміналістами тощо); планування проведення слідчої (розшукової) дії; створення відповідних слідчо-оперативних груп; доручення проведення виїмки (обшуку) окремими співробітниками; підготовка необхідних технічних засобів (наприклад, комп'ютерної техніки) [4].

При розслідуванні злочинів у сфері ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у більшості випадків обшук проводиться з метою виявлення і вилучення предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом для забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочином, а також документів, не витребуваних під час перевірочних дій слідчого. До таких документів належать різні записи, нотатки, звіти, що відображають тіньовий облік грошових коштів і матеріальних цінностей, списки клієнтів, контрагентів, партнерів по господарсько-фінансових зв'язках, схеми, технології незаконних операцій, ухилення від сплати податків.

Часто тактика проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) залежить від початкової інформації, отриманої в ході початкового етапу розслідування даного виду злочинів. Такою інформацією часто виступають первісні дані про вчинений злочин, які отримані в результаті документальної перевірки співробітниками територіальних органів податкової служби; здійснення оперативно-розшукових заходів підрозділами слідчих підрозділів фінансових розслідувань; спільних заходів оперативних та слідчих підрозділів ДФС і відділу документальних перевірок територіальних органів податкової служби.

Отже, значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання та перевірки доказів і звідси – основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань. Безпосередньо на збирання доказів спрямовані допит, огляд, обшук, залучення експерта та проведення експертизи. На перевірку вже отриманих доказів спрямовані слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання, освідування, такий різновид допиту, як одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клименко Н.І. Використання спеціальних знань у розслідуванні економічних злочинів / Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності . Харків, 2009. С. 206-209.
2. Пальцева И. В. Проблемы методики расследования налоговых преступлений : автореф. дисс. на соиск. науч. Степени к.ю.н. : спец. «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Краснодар, 2000. 32 с.
3. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» К. : НУВСУ, 2006. 20 с.
4. Пирцхалава К.А. Выявление и первоначальный этап расследования уклонений от уплаты налогов или страховых взносов в государственные внебюджетные фонды : дисс. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. М., 1999. 169 с.

Гарбовський Леонід Антонович,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Долгий Олександр Андрійович,
доктор наук з державного управління, професор,
головний науковий співробітник Інституту
державного управління та наукових
досліджень з цивільного захисту

КООРДИНАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ З МЕТОЮ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ (поняття, цілі, роль прокуратури)

Економічна злочинність не тільки в Україні, а й у всьому світі, є досить проблемним явищем, яке, загрожуючи економічній безпеці держави, є чи не найголовнішим випробуванням для нашої країни як самостійної, незалежної та суверенної держави. Економічна безпека відіграє вирішальну

роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, підтримці зростання національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності [1, с. 201]. Протидія економічній злочинності, у контексті забезпечення економічної безпеки держави, є і ще довго буде актуальним напрямом наукових досліджень, пріоритетним і, водночас, складним завданням діяльності правоохоронних органів не тільки України, а і багатьох країн світу. Його вирішення можливе лише за умови належної координації діяльності уповноважених державних органів, їх структурних підрозділів, службових осіб та приватного бізнесу.

Взагалі етимологічне значення поняття «координація» перекладається з латинської як «узгодження», «погодження» – дій, підходів, понять [2, с. 557]. Іноземні науковці концептуально визначають координацію як свідому діяльність, спрямовану на поєднання та синхронізацію розрізнених зусиль таким чином, щоб вони перебували у гармонії при досягненні організацією своїх намірів [3]; як узгодження дій правоохоронних органів щодо цілей, часу, місця проведення, виконавців і програм, з урахуванням компетенції кожного з цих органів [4, с. 32]. Ми погоджуємося з думкою Л. Прінґ [5, с. 28], що під координацією діяльності правоохоронних органів слід розуміти спрямовану на зміцнення законності та правопорядку спільну розробку та практичну реалізацію узгоджених заходів щодо своєчасного виявлення, розкриття, припинення та попередження кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, які сприяють їх вчиненню. У нашому випадку – стосовно кримінальних проявів у сфері економіки – економічних злочинів.

На сьогодні визначення поняття «економічний злочин» у кримінальному законодавстві України відсутнє. У теорії використовуються поняття «злочини у сфері економіки», «злочини економічної спрямованості», «економічні злочини». У науковій та навчальній літературі економічна злочинність іноді ототожнюється з «бізнес-злочинністю», «злочинністю у сфері бізнесу», «білокомірцевою злочинністю». Немає чіткого визначення терміну «економічний злочин» й у Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 р. № 1150-IX [6]. Натомість, у ч. 6 ст. 2 «Визначення термінів» цього Закону дається визначення терміну «ризик» – як загроза, що ідентифікується в бюджетній, податковій, митній, грошово-кредитній або інвестиційній сфері, вплив якої призводить до «тінізації» економіки та послаблення економічної безпеки держави. Однак, «ризик» – це ширше за «правопорушення» поняття, і не завжди ризик на практиці можна ототожнювати з кримінальним правопорушенням.

Отже, єдиної думки щодо віднесення тих чи інших кримінальних правопорушень до категорії економічних злочинів немає. Кожен дослідник розглядає цю категорію, виходячи із суб'єктивного аналізу правопорушення, що, в свою чергу, створює окремі незручності під час кваліфікації в

правоохоронній практиці того чи іншого кримінального правопорушення у сфері економіки.

Необхідно відмітити, що будь-яке з названих понять не дає чіткого уявлення про предмет дослідження, і нерідко в них вкладається різний за обсягом зміст. Наприклад, наркобізнес, безсумнівно, є видом бізнес-злочинності, однак вважати його різновидом економічної злочинності мабуть буде не вірним. Також корупція виступає елементом білокомірцевої злочинності і часто має тісний зв'язок з господарською діяльністю, але також віднесення її до економічної злочинності є питанням спірним, хоча в окремих випадках існує чіткий взаємозв'язок між корупцією та економічною злочинністю. Тому узгодження дій правоохоронних органів, на які безпосередньо покладено обов'язок протидії економічній злочинності, та тих, що опосередковано приймають участь у цьому процесі, є важливою складовою протидії злочинам у сфері економіки і зумовлює необхідність їхньої координації.

Характерною особливістю координації діяльності цих органів є те, що під час її здійснення формуються конкретні цілі, що коригують чи підтримують внутрішні та зовнішні фактори впливу стосовно забезпечення узгоджувальних дій правоохоронних органів з протидії злочинності, створюються ситуації, за яких досить часто потрібно оперативно приймати управлінські рішення.

Шлях розбудови України як незалежної правової держави показав, що тільки прокуратура мала необхідний кадровий потенціал і була найбільш підготовлена до виконання функції координації зусиль у боротьбі із злочинністю [7, с. 22]. Завдання держави сьогодні – посилити цей потенціал.

Виконання прокурором функції координації не означає, що прокурор, взаємодіючи з іншими правоохоронними органами, не повинен у необхідних випадках вживати заходів організаційного характеру та, у випадку виявлення ознак кримінального правопорушення, вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочинати досудове розслідування. Проте, він зобов'язаний це робити в межах координації правоохоронної діяльності і нагляду за додержанням законності під час кримінального провадження.

Чинна редакція Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII (п. 2 ст. 25) [8] передбачає координаційну діяльність органів прокуратури під час здійснення нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, та координацію діяльності правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності, що охоплює й економіку.

Прокуратура України – це єдина система, предметом уваги якої є не відомчі інтереси, а захист прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави на основі законності. Саме цим визначається зміст основних цілей і завдань функціонування прокурорської системи, в тому числі – щодо протидії злочинності та корупції у сфері економіки. При цьому, роль прокурорів в координації діяльності з протидії злочинності зовсім не

означає втручання їх в організацію роботи правоохоронних органів, що діють незалежно, в тому числі і від органів прокуратури [див.: 9, с. 206–207], а спрямовується на вжиття заходів для узгодження дій лише органів, які спеціально створені для протидії злочинності та виконують це завдання повсякденно, поширюючи їх і на сферу економіки країни.

Таким чином, координація є необхідністю для правоохоронної практики в державі щодо встановлення оптимальних взаємовідносин між правоохоронними органами при вирішенні питань взаємодії, що виникають між ними, і тих, які стосуються додержання законності. Тому та роль, що відведена прокуратурі державою в цій сфері, ми вважаємо, не випадкова і, по-суті, відображає умови, що склалися історично. Це пояснюється і тим, що при здійсненні нагляду за додержанням законності у визначених законом сферах, саме органи прокуратури найбільш повно виявляють порушення законів, що є підставою для відповідного реагування і їх усунення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарбовський Л. А. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, як складова забезпечення економічної безпеки України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 1–2 (10–11). С. 200–205.

2. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с.

3. Haimann T., Scott W.G. *Management in the Modern Organization*, 2 nd. Boston, Mass: Houghton. Mirrlin, 1974. P. 126.

4. Зинуров Р. Н. Концептуальные основы и научно-практические проблемы координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью (тенденции и закономерности): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Рафаил Нариманович Зинуров. 2003. 351 с.

5. Прінь Л. Організація координаційної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2005. № 1. С. 27–33.

6. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

7. Сухонос В. В. Взаємодія прокуратури з правоохоронними органами в умовах розбудови Україною правової, незалежної, демократичної держави. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2008. № 1. С. 19–23.

8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014р. № 1697-VII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

9. Михайленко О. Р. Прокуратура України: підручник. 2-ге вид. перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2011. 336 с.

Івашко А.О.,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Науковий керівник:
Амеліна Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ОСНОВНІ СХЕМИ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ В УКРАЇНІ

Ухилення від сплати податків стало своєрідним каналом нелегального збагачення. Окремі суб'єкти підприємництва у своїй діяльності використовують складні фінансові схеми, що дають змогу зменшити або повністю виключити сплату податків, зборів (обов'язкових платежів). Злочинні фінансові схеми ухилення від оподаткування, способи злочинної діяльності постійно змінюються та удосконалюються. Для підготовки до злочину та приховування його слідів злочинцями застосовуються різноманітні заходи, що полегшують скоєння ухилень від сплати податків та унеможливають їх виявлення податковими органами.

Існуючі схеми ухилення від оподаткування умовно можна поділити на дві групи: незаконні (шахрайські) та способи податкової оптимізації без порушення законодавства.

Ухилення від сплати податків без порушення існуючого законодавства передбачає [1, с.25]: штучне збільшення витрат виробництва та відповідне зменшення оподаткованого прибутку; прискорене списання амортизації, як автоматично зменшує оподатковуваний прибуток; використання транснаціональними монополіями податкових «канікул»; дарування, застосування ліберальних правил списання «безнадійних боргів»; вкладання коштів в облігації місцевих органів влади, а також у благодійні та довірчі фонди; застосування міжнародних трансфертних цін; використання «податкових укриттів» – офшорних центрів.

До основних схем оптимізації оподаткування з використанням офшорних механізмів слід віднести так званий «реінвойсінг» – тобто формальне аниження оподаткованого доходу компаній у випадку, коли основний прибуток від експортно-імпортних операцій приходиться на долю власної офшорної структури, а ідприємством, що знаходиться у країні основного розташування «показується» лише мінімальна доля прибутку, яка і підлягає оподаткуванню [2, с.90].

Також одним із способів ухилення від сплати податків через співпрацю з офшорними центрами є використання такого виду міжгосподарського кредиту як толінг. Застосування такої схеми реалізується через співпрацю заводу-виробника продукції з компанією-постачальником

сировини, зареєстрованою в офшорній зоні з пільгами по сплаті податків (офшорна трейдерська компанія-посередник) і, як правило, пов'язаною із власниками заводу «певними» домовленостями (іноді шахрайськими) [3, с.22].

Однак значна частина випадків ухилення від оподаткування характеризується незаконними діями платників податків. Найбільш популярними способами ухилення від сплати податків, що характеризуються порушенням закону та шахрайством, є [4, с.286]:

- нелегальна діяльність з виробництва товарів і надання послуг: підприємницька діяльність без відповідної державної реєстрації, імітація зупинення діяльності підприємства;

- приховування чи заниження об'єктів оподаткування: неподання податкових декларацій та інших документів, що пов'язані з обчисленням і сплатою податків, чи подання їх з перекручуванням або несвоєчасно; заниження сум фактично виплаченої заробітної плати;

- маскування фактичних подій фіктивними: оформлення поставок обладнання та продукції через фіктивні фірми; використання документів фіктивних фірм з метою незаконного формування витрат і податкового кредиту при придбанні робіт, послуг (фіктивний субпідряд);

- порушення правил ведення бухгалтерського та податкового обліку, фальсифікація даних бухгалтерської та фінансової звітності;

- відкриття та використання декількох розрахункових рахунків у банківських установах; використання кредитних рахунків банків для несплати податків;

- підкуп податкових чиновників, неправомірне використання податкових пільг, контрабанда та ін.

Таким чином, ухилення від оподаткування може здійснюватися як шляхом незаконних дій, так і без порушення чинного законодавства, використовуючи наявні в ньому «лазівки» та прогалини. Реальні податкові схеми зазвичай є напівлегальними, тому що передбачають поєднання та комбінування легальних і незаконних операцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вавілов П.М. Ухилення від сплати податків в Україні: причини виникнення та шляхи подолання проблеми. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. №2. С. 24-27.

2. Мірошніченко О. В. Використання офшорних механізмів ухилення від сплати податків серед загроз економічній безпеці України. Вісник економічної науки України. 2011. № 1 (19). С. 88-94.

3. Глущенко С. В. Мінімізаційні податкові схеми: зарубіжна та українська практика. Магістеріум. Економічні студії. 2014. Вип.56. С. 21-25.

4. Безкрєвна А. В. Податки: причини та наслідки їх несплати. Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. 2010. Вип.29. С. 286-288.

Козак Наталія Степанівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ У КІБЕРПРОСТОРИ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і систем супроводжується суттєвим зростанням злочинів у цій сфері, завдаючи значних економічних збитків. З кожним роком так звані кіберзлочини (або комп'ютерні злочини) стають більш масовими, небезпечними. Таким прикладом в Україні є масштабна атака вірусом Petya Ransomware, яка відбулася у 2017 році: були уражені енергетичні компанії, українські банки, аеропорт "Бориспіль", аеропорт Харкова, Чорнобильська АЕС, урядові сайти тощо. За даними експертів Міжнародного валютного фонду, економічні втрати від атаки даного вірусу становили майже 850 млн. доларів. [1]. У травні 2020 року в месенджері Telegram з'явився бот, який видавав персональні дані громадян та іншу інформацію, зокрема було надано 4,5 млрд. логінів і паролів. За фактом розповсюдження персональної інформації громадян було розпочато розслідування кримінального провадження за ч. 2 ст. 361 Кримінального кодексу (КК) України [2].

Відповідно до ст. 1 Закону [3] кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – це суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України. Кіберпростір - середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [3].

У зв'язку з тим, що програмно-технічні засоби, методи збирання, обробки, передачі даних (первинної інформації) досить динамічно розвиваються, а терміни, що використані у КК України та законодавстві в інформаційній сфері, потребують оновлення, вважаємо за доцільне звертатись до термінології з комп'ютерних наук, актуальної на даний момент.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) - сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, обробки, зберігання, розповсюдження, демонстрації та використання даних в інтересах їх користувачів. Інформаційна система (ІС) передбачає використання в якості основного технічного засобу обробки інформації комп'ютери і засоби комунікації, що реалізують інформаційні процеси і видачу інформації, необхідної для прийняття рішень задач з будь-якої області. Реалізація функцій ІС неможлива без знання орієнтованої на неї

ІКТ. ІКТ може існувати і поза сферою ІС. ІКТ є більш ємким поняттям, що відображає сучасне уявлення про процеси перетворення інформації в інформаційному суспільстві [4].

Передбачаємо, що до кіберзлочинів слід віднести наступні групи злочинів: 1) основними знаряддями вчинення злочинів є ІКТ та ІС, а предметом - комп'ютерна інформація (злочини, передбачені у розділі XVI КК України); 2) ІКТ та ІС є основними знаряддями вчинення, а об'єктом є інші відносини, наприклад, у сфері економічної діяльності, у фіскальній, банківській сфері тощо, коли інформація з обмеженим доступом різного змісту є предметом злочинів (чч. 3, 4 ст. 190, ст.200, 209, 231, ч.4 ст.301 КК України та ін.); 3) ІКТ та ІС є середовищем зберігання в собі інформації, що може бути використана як доказ про готування, вчинення, приховування інших злочинів, наприклад терористичних актів тощо.

Призначення криміналістичної характеристики злочинів полягає в тому, що вона є теоретичною концепцією (як основа формування окремих методик розслідування злочинів) і робочим інструментом розслідування [5, с. 207]. Криміналістична характеристика кіберзлочинів (комп'ютерних злочинів) містить такі елементи, як: спосіб вчинення злочину; слідова картина події; предмет злочинного посягання; характеристика особи злочинця та ін.

Предмет безпосереднього посягання визначають як різні фізичні об'єкти (речі, предмети) органічного і неорганічного походження, що є матеріальним вираженням суспільних відносин. Зважаючи на те, що комп'ютерна інформація має ознаки матерії і не мислиться без матеріального, поділяємо позицію щодо включення до поняття предмета посягання певних об'єктивно існуючих явищ та утворень, до яких відноситься комп'ютерна інформація [6, с. 421].

До предметів злочинних посягань, передбачених у розділі XVI КК України, окремі автори відносять: 1) комп'ютерну інформацію; 2) електронно-обчислювальні машини (ЕОМ) (комп'ютери); 3) автоматизовані системи (АС); 4) комп'ютерні системи і мережі, 5) програмні й технічні засоби, призначені для незаконного проникнення в ЕОМ, їх системи і комп'ютерні мережі; 6) комп'ютерні технології, програмні засоби тощо [5, с. 469; 6, с. 556].

Досліджуючи предмет злочинних посягань у кіберпросторі, О. А. Самойленко виділяє 2 групи предметів посягань: 1) інформаційний продукт (первинний предмет; інформація/відомості, що зафіксовані у електронній формі, як результат задоволення потреб користувача/ів кіберпростору) та інформаційний ресурс (сукупність інформаційних продуктів, що організована за допомогою певної інформаційної технології); 2) майно (матеріальні цінності), комп'ютери, комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку та документи (вторинні предмети) [7, с. 95, 317].

Виходячи з цього, предмети злочинних посягань - ЕОМ (комп'ютери), АС, ІС, комп'ютерні системи і мережі, комп'ютерні (інформаційні)

технології, програмні засоби можна об'єднати категорією інформаційно-комунікаційні технології та системи (ІКТС).

На нашу думку, Закон про електронні комунікації [8] в певній мірі відповідає сучасним тенденціям ІКТС. З метою уніфікації термінології в законодавстві пропонуємо доповнити Прикінцеві та перехідні положення закону вказівкою про внесення змін до назви розділу XVI КК України і змісту статей.

Комп'ютерна інформація безспірно є предметом протиправних посягань у кіберпросторі. Мають місце різні підходи до визначення поняття «комп'ютерна інформація». Під ним розуміємо дані у вигляді фактів, службових відомостей і програм, отриманих з використанням ІКТС, на носіях інформації і пристроях або переданих комунікаційними мережами. Криміналістично значима комп'ютерна інформація має свою специфіку, що впливає на можливість розкриття і розслідування кіберзлочинів [5].

Підтримуємо позицію, що до інших предметів злочинних посягань слід віднести матеріальні цінності у вигляді грошових готівкових або безготівкових коштів, товарів; у вигляді певних технічних або комбінованих засобів (банківська платіжна картка) автоматизованої обробки інформації. Технічні засоби отримання інформації, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, зброя, бойові припаси та вибухові речовини виступають безпосереднім предметом посягання при вчиненні в кіберпросторі злочинів, що порушують встановлений порядок обігу певних речей [7, с.105, 107].

Предмети кіберзлочинів незалежно від їх поділу на певні категорії знаходяться у взаємозв'язку і не існують відокремлено.

З урахуванням диспозицій статей КК України, динамічного розвитку ІКТ та ІС, термінологічної бази комп'ютерних наук, пропонуємо віднести до предметів злочинних посягань у кіберпросторі: комп'ютерну інформацію (інформаційний продукт), інформаційно-комунікаційні технології та системи, програмні й технічні засоби, призначені для незаконного проникнення в них, відповідні матеріальні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газізова Ю. Кіберзлочинність в Україні. Ера цифрових технологій – ера нових злочинів // «Юрист & закон» : електронне видання. 2020. Квітень, №12. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA013606 (дата звернення 25.03.2021)
2. Гуцалюк М. В. Шляхи посилення спроможностей правоохоронних та інших державних органів у сфері боротьби з кіберзлочинністю // Інформація і право. № 3(34)/2020. С. 75-87. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/220997> (дата звернення 29.03.2021)
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України 05.10.2017 р. № 2163-VIII із зм. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 25.03.2021)
4. Інститут інформаційно-комунікаційних технологій та систем

Національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана : сайт. URL: https://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/ndi/iikts/ (дата звернення: 25.03.2021)

5. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика: навч. посібник : у 2 ч. Ч.2. К.: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 474 с. URL: <http://ipp.kpi.ua> (дата звернення: 26.03.2021)

6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

7. Самойленко О.А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі. Монографія. за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Одеса: ТЕС, 2020. 372 с.

8. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення 25.03.2021)

Копотун Ігор Миколайович

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
проректор з міжнародних зв'язків
Академії ГУСПОЛ

(м. Куновіце, Чеська Республіка),
професор кафедри кримінального права та судочинства
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені Академіка Степана Дем'янчука,
(м. Рівне, Україна),

Рудик Микола Миколайович

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейського права,
Національної академії внутрішніх справ

**ПЛАТНІ КАМЕРИ У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ УКРАЇНИ: ВПЛИВ
ЧЕРГОВОГО РЕФОРМАТОРСЬКОГО КРОКУ НА
ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ ВЦІЛОМУ**

У Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України серед проблемних аспектів наголошується на тому, що система хронічно недоотримує фінансування від держави на проведення капітального ремонту існуючих та будівництво нових установ, що призводить, зокрема, до неналежних умов тримання в слідчих ізоляторах. Так, згідно з даними останніх років, обсяг недофінансування пенітенціарної системи складає близько 60 % [1, с. 22–23].

Натомість у сучасних програмних документах на порядку денному перебувають питання щодо приведення існуючої системи виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення у повну відповідність принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини, а умов тримання

засуджених та осіб, узятих під варту, – у відповідність з європейськими стандартами [2, с. 11]. Тому одним із напрямів, на якому було зосереджено увагу керівництва Міністерства юстиції України, стало поступове вирішення проблеми, яка полягає в тому, що частина режимних корпусів слідчих ізоляторів перебуває у незадовільному технічному або навіть аварійному стані та непридатна для тримання осіб, узятих під варту.

Відтак, було запроваджено експериментальний проєкт щодо створення платних камер у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України, зміст якого зводиться до наступного: у слідчих ізоляторах великих міст «запрацював» певний відсоток платних камер з умовами підвищеного комфорту; акцент з метою обґрунтування законності такого кроку зроблено на тому, що слідчі ізолятори є тими місцями, де утримуються особи, щодо яких немає вироку суду і які вважаються невинуватими у вчиненні злочину.

Теоретико-прикладні дослідження з проблем реформування та розвитку пенітенціарної системи України проводили такі вітчизняні вчені, як: І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. В. Коваленко, І. О. Колб, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський та ін.

Відповідний експеримент було формалізовано відповідним чином, зокрема наказом Міністерства юстиції України від 06.05.2020 р. № 1587/5 затверджено Порядок проведення експериментального проєкту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України [3]. Такий нормативно-правовий акт було прийнято й з огляду на те, що ні чинне законодавство (Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про попереднє ув'язнення» й інші закони пенітенціарного спрямування), ні відомчі нормативно-правові акти (основними серед яких є Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України [4]) не передбачають нормативного механізму надання відповідних платних послуг.

В ідеалі, здається все добре. Невинуваті особи, які тримаються під вартою у слідчих ізоляторах, не мають зазнавати будь-яких обмежень, і умови їх тримання мають бути різними, залежно від сучасних умов ринкової економіки й розшарування суспільства на бідних і багатих, а в установах виконання покарань усі (засуджені) будуть у рівних умовах і відбудуватимуть встановлене судом покарання за вчинений злочин.

Пенітенціарне керівництво такий інноваційний крок пояснює об'єктивною необхідністю, так званім «резервом» поліпшення стану справ у відповідних установах за умов незадовільного рівня фінансування пенітенціарної системи з боку держави.

Водночас офіційна позиція пенітенціарного відомства не знайшла широкої підтримки. Тому основним аргументом опонентів створення платних камер у слідчих ізоляторах є відсутність у всіх ув'язнених

можливості оплатити поліпшені послуги з тримання у відповідних приміщеннях (у середньому близько тисячі гривень за добу), через що такий експеримент визнається правозахисниками як дискримінація в'язнів [5]. Хоча за офіційною позицією Міністерства юстиції, отримані кошти слідчі ізолятори будуть спрямовувати на підтримання належних умов утримання у безкоштовних камерах та на покриття собівартості утримання камер з поліпшеними умовами.

Проте виходить, що на очах одних ув'язнених інші за гроші отримують пільги, яких перші позбавлені за так званим «майновим цензом». Це на кшталт того, що багаті батьки у школах купують своїм дітям сучасні парти, в той час як діти незаможних батьків вимушені навчатися за старим матеріальним фондом, а керівники закладів освіти цьому потурають. За таких обставин примарною видається побудова правової й соціальної держави за принципом справедливості й рівних можливостей.

Тобто з одного боку маємо офіційне визнання керівництвом Міністерства юстиції «негуманних умов тримання у звичайних, безкоштовних камерах», а з іншого – оголошення «торгів» на кращі умови. Виходить, посилення недостатнє фінансування пенітенціарної системи стає виправданням порушення принципів справедливості та рівності ув'язнених перед законом.

У ситуації, що аналізується, ми стоїмо на позиції, що важливими аспектами при реформуванні пенітенціарної системи України є урахування як принципів кримінально-правової політики, так і галузевого законодавства у сфері виконання покарань – за умов 100-відсоткового державного забезпечення системи кримінальної юстиції, до якої належить пенітенціарна.

У будь-якому випадку, варто пам'ятати «прописну істину» юриспруденції, згідно з якою «права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої людини», поширюючи її і на кримінально-виконавчі правовідносини. Така позиція не має перебувати осторонь реформаторських дій сучасного керівництва Міністерства юстиції України.

Більше того, не варто забувати, що одну з відмінних ознак будь-яких правовідносин складає метод правового регулювання, який у кримінально-виконавчому праві є в більшості випадків імперативним. Тому не варто «реформувати» кримінально-виконавчі правовідносини, запроваджуючи в них засади цивільно-правового принципу «оферти – акцепту», оскільки це може призвести до крайньої форми криміногенної зараженості кримінально-виконавчої сфери – зрощування кримінального елемента з посадовими особами органів і установ виконання покарань.

Отже, на підставі вищенаведених науково-прикладних аргументів, доходимо висновку, звертаючи увагу керівництва Міністерства юстиції України, як суб'єкта забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, що запровадження платних камер у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України під гаслом «чергового реформаторського кроку»

не має бути квазі-заміною належному фінансуванню потреб пенітенціарної системи, адже криє в собі як криміногенні й інші інституціональні ризики, так і являє собою один зі способів порушення принципів справедливості та рівності перед законом відповідних суб'єктів правовідносин у сфері кримінальної юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нецветаєв Є., Жупанов Д. Моніторинг пенітенціарної реформи в Україні у 2016–2019 рр. Київ: ГО «Український інститут з прав людини», 2019. 84 с.
2. Богатирьов І. Національна програма трансформації Кримінально-виконавчої системи в Пенітенціарну систему України: проект. Юридичний вісник України. № 3 (1280) (24–30 січня 2020 року). С. 11.
3. Про затвердження Порядку проведення експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 06.05.2020 р. № 1587/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0405-20#Text> (дата звернення: 29.06.2020).
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 р. № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19> (дата звернення: 29.06.2020).
5. Створення платних камер у СІЗО – це дискримінація в'язнів. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/stvorennia-platnykh-kamer-u-sizo-tse-dyskryminatsiia-v-iazniv/> (дата звернення: 29.06.2020).

Кузьменко Олена Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Левчук Петро Романович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СТОРІН ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Економічні злочини завдають істотної шкоди суспільству і підривають ефективність проведених реформ, що в остаточному підсумку

призводить до загострення соціальної напруженості. Ефективна процедура проведення досудового розслідування економічних злочинів вимагає комплексного підходу до вирішення загальнодержавної проблеми їх викорінювання, максимально повного використання потенціалу оперативних підрозділів і органів досудового розслідування, а також дотримання всіх вимог та положень вітчизняного законодавства.

Конституційна засада змагальності сторін – це демократична, процесуальна основа, що створює сприятливі умови для пошуку істини та ухвалення справедливого судового рішення. Загалом змагальність сторін має прогресивний характер, що є очевидним, оскільки вона значно розширює права сторін щодо відстоювання своїх інтересів і, як наслідок, підвищує об'єктивність суду. Це зумовлено тим, що сутність засади змагальності сторін у судовому процесі у звичайному уявленні полягає в тому, що правовий спір ведуть між собою дві сторони: обвинувачення та захист [1, с. 87].

На думку Р. В. Міліціанова, змагальність зводиться до заперечення якогось явища чи поведінки, наявності певного протистояння, конфлікту, спору, який передано на вирішення суду, під час яких сторони висловлюють власні погляди з приводу всіх правових питань обов'язковому учаснику процесуальних правовідносин – суду, який, у свою чергу, ухвалює рішення, констатує обґрунтованість позиції однієї сторони. При цьому, протиставлятися можуть як інтереси сторін, так і невизнання чи заперечення певних прав, фактів (зокрема винуватості у вчиненні злочину), обставин, правовідносин, адже навіть у рамках окремого провадження заявник доводить перед судом правомірність своїх вимог, за якими відсутній спір про право матеріальне, але не визнаються фактичні обставини, котрі впливають на правовий статус особи. Зацікавлені особи можуть виражати свої заперечення за заявою або ж утриматися від цього, тобто скористатися диспозитивними повноваженнями, що є умовою існування змагальності [2, с. 29].

Характерними ознаками змагальності судового процесу є: а) наявність сторін із протилежними матеріально-правовими інтересами; б) наділення їх рівними процесуальними правами; в) наявність незалежного від сторін юрисдикційного органу, завданням якого є вирішення правового спору по суті. Поєднання трьох наведених ознак свідчить, що сторони і суд виконують зовсім різні функції, тому у разі їх перерозподілу чи суміщення буде змінюватись і тип судового процесу [1, с. 91].

Діючий Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України засаду змагальності поширює не лише на судові стадії, а на все кримінальне провадження, починаючи з досудового розслідування. Змагальне кримінальне провадження – це принципово нове явище у правовій дійсності України, обумовлене формуванням її як правової держави, утвердженням міжнародних демократичних стандартів побудови кримінального провадження [3, с. 105].

На нашу думку, слід також зазначити, що Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що змагальність є фундаментальним принципом судового розгляду. Крім цього, ЄСПЛ наголошує на тому, що відповідно до змісту цього принципу кожна сторона повинна отримати можливість ознайомитися з усіма доказами та зауваженнями, що надані іншою стороною, та відповісти на них. Водночас практика ЄСПЛ не визначає доцільність розширення сфери дії згаданого принципу на досудову стадію здійснення кримінального провадження (стадію досудового розслідування). Не йдеться про стадію досудового розслідування й у Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, де в ч. 1 ст. 6, п. «b», «c» та «d» ч. 3 ст. 6 вказано на прояви змагальності тільки під час судового розгляду [4, с. 119].

З метою розширення засади змагальності на стадію досудового розслідування в ст. 22 КПК України закріплено, що здійснення кримінального провадження відбувається на підставі принципу змагальності, а також розкрито його зміст: самостійне обстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України [5].

Можливості отримання доказів у сторін кримінального провадження на стадії досудового розслідування відрізняються за своїм об'ємом. Однак, у ч. 1 ст. 93 КПК України зазначено, що сторони кримінального провадження й потерпілі здійснюють збирання доказів у порядку, що передбачений КПК України. Сторона обвинувачення має право проводити слідчі (розшукові) дії, у той час як сторона захисту може тільки ініціювати їх проведення перед слідчим, прокурором шляхом подання відповідного клопотання. У випадку відмови в задоволенні клопотання вона може бути оскаржена слідчому судді. Тобто фактично можливість реалізації стороною захисту своїх повноважень у цьому випадку залежить від рішення вказаних вище посадових осіб. Необхідно додати, що в ст. 220 КПК України визначено, що клопотання сторони захисту задовольняється у випадку наявності відповідних підстав, тобто такі клопотання не є обов'язковими для виконання слідчим або прокурором. Звичайно, мова не може йти про розширення прав сторони захисту шляхом надання повноважень щодо особистого звернення до слідчого судді, наприклад, із клопотанням про проведення обшуку чи інших слідчих (розшукових) дій [4, с. 120].

Оскільки за таких обставин суди будуть переповнені клопотаннями недобросовісних захисників, що бажають будь-яким способом довести невинуватість свого клієнта або зробити видимість роботи, складаючи клопотання навіть щодо тих слідчих (розшукових) дій, проведення яких є недоцільним.

На нашу думку, слід погодитись з Л. В. Півненко, що для реалізації принципу змагальності під час заявлення та вирішення клопотань необхідно передбачити обов'язок слідчого передати прокурору клопотання разом із матеріалами кримінального провадження у разі, якщо він відмовляє у

задоволенні клопотання, та зобов'язати прокурора самостійно вивчити заявлене клопотання та прийняти стосовно нього відповідне рішення, або скасувати постанову слідчого та дати йому вказівку про виконання дій, зазначених в клопотанні, або самостійно винести постанову про відмову у задоволенні клопотання [6, с. 164].

Отже, змагальність сторін – це встановлена законом можливість реалізації та практичне втілення наданих учасникам судового процесу процесуальних прав при безумовному виконанні покладених на них процесуальних обов'язків на всіх стадіях судового процесу за участю компетентного суду.

Крім того, економічні злочини, загалом, мають досить складний характер, у зв'язку зі значним обсягом роботи, необхідністю дослідження великої кількості документів, застосування знань з різних галузей науки. Виходячи із наведеного виникає потреба в повсякденному діловому контакті слідчого з оперативними працівниками, передусім слідчих, які закріплені за розслідуванням злочинів у сфері економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сердюк В. В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 85-93.
2. Міліціанов Р. В. Сутність та зміст змагальності сторін як основної конституційної засади судочинства. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 3. С. 27-34.
3. Подолінська І. С. Засада змагальності та її реалізація у діяльності сторони захисту у кримінальному провадженні. *Європейські перспективи*. 2013. № 9. С. 104-109.
4. Кицан Ю. І. Реалізація засади змагальності сторін на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 17(2). С. 119-121.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2265> (дата звернення: 26.03.2021).
6. Півненко Л. В. Щодо змісту магальності сторін у кримінальному провадженні. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2014. Вип. 22. С. 161-166.

Лазебний Анатолій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
Онофрей В.С.,

здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

РОЛЬ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

В останні роки кількість злочинів проти статевої свободи людської особистості залишається на досить високому рівні. Серед злочинів проти життя, здоров'я, свободи та гідності особистості сексуальні злочини займають особливе місце як за ступенем соціальної небезпеки, так і за труднощами розслідування. Сексуальні злочини є найбільш цинічним видом злочинів проти особи, оскільки вони мають руйнівний характер на психіку жертви. Найважливіше місце у розслідуванні сексуальних злочинів посідають біологічні докази сексуального насильства, що несуть інформацію про властивості та характеристики осіб, які їх залишили. Вони набувають особливо важливе значення, якщо відсутні інші джерела інформації про обставини вчиненого насильства або їх дуже мало. У зв'язку з цим виникає широкий спектр проблем, який лягає на плечі як звичайних медичних працівників, так і судових експертів. Немає сумнівів, що не лише доля підозрюваних, але й еволюція психічних та фізичних травм жертв та їхніх родичів залежить від їх обізнаності, внутрішньої готовності та здатності робити правильні висновки за допомогою судово-медичної експертизи.

Науковці, що працювали над дослідженням питання судово-медичної експертизи статевих злочинів, це Грязін В.І., Коваль М. М., Чорний М. В.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх громадян визначають зміст і спрямованість діяльності держави [5]. Злочини проти статевої свободи та сексуальної цілісності людини є тяжкими та особливо тяжкими кримінальними правопорушеннями, і важливою характеристикою їх розслідування є необхідність втручатися в інтимні стосунки осіб. Досудове розслідування цих злочинів визначає їх особливий характер, необхідність детального вивчення не тільки обставин даного правопорушення, а й різних аспектів приватного життя потерпілого, підозрюваних та обвинувачених.

До статевих злочинів відносять діяння визначені статтями 152-156 Кримінального кодексу України. Такими злочинами є зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до вступу в статевий зв'язок, розбещення неповнолітніх, вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку та домагання дитини для сексуальних цілей [6].

Іноді жертва довго не повідомляє про подію в поліцію після зґвалтування, а іноді про цей факт повідомляють інші джерела. Своєчасне

звернення до правоохоронних органів спрощує пошук винного та встановлення факту злочину.

Судова-медична експертиза призначається після відкриття кримінального провадження з метою отримання інформації про факт статевого акту та встановлення виду тілесних ушкоджень, що свідчать про насильницький акт сексуального характеру. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [3].

Лікарі та спеціалісти проводять дану експертизу відповідно до порядку, який встановлений законодавством України. Залежно від питань, які поставлені на вирішення експертизи, вона проводиться судово-медичним експертом одноосібно або із залученням фахівців інших спеціальностей: акушера-гінеколога, венеролога, уролога тощо [4, с. 161].

За допомогою судово-медичної експертизи визначають факт статевих стосунків та наслідки зґвалтування (тяжкість травм, вагітність, венеричні захворювання тощо). У переважній більшості випадків, у випадку зґвалтування або спроби зґвалтування, предметом криміналістичного розслідування є жива особа (жертва та підозрюваний), її одяг, взуття та інші речові докази. І лише у випадку, якщо зґвалтування призвело до смерті, це може бути труп жертви,

Такі експертизи проводяться за ухвалою суду. У деяких випадках їх можна проводити на прохання потерпілих та батьків або законних представників неповнолітніх, щоб своєчасно отримати зразки, необхідні для розслідування. Судово-медична експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами відповідно до ст. 242 Кримінально-процесуального кодексу України [7]. Однією з важливих умов у випадках зґвалтування є вчасність проведення експертизи, оскільки час може знищити докази (сліди сперми тощо), а пошкодження можуть втратити свій первісний вигляд. Участь судового експерта в огляді надзвичайно необхідна, щоб з'ясувати обставини справи та отримати речові докази.

Огляд потерпілої може виявити ураження дівочої пліви, сліди виділення рідини, садна, синці тощо. При огляді підозрюваного на його тілі (одязі) можуть бути виявлені пошкодження, волосся, мікрочастинки, тканини чи плями крові [1, с. 117]. Судово-медична експертиза не обмежується оглядом живих людей (потерпілого, підозрюваного), але також вивчає різні сліди на одязі (кров, сперму, волосся жертви). Крім цього, до того, як у потерпілого або підозрюваного вилучено матеріали, одяг, взуття та інші предмети у справі, слідчий або прокурор повинні взяти зразки крові, слини та волосся у потерпілого або підозрюваного для порівняння. Важливо зазначити, що Завидянк В.І. приділяє увагу тому факту, що останнім часом під час розслідування кримінальних правопорушень про зґвалтування набувають поширення генноідентифікаційні експертизи, основним завданням

яких є ідентифікувати конкретну особу на основі генетичної інформації, що є в біологічних частинках, шматочках шкіри, а також у рідинах – слині, крові, поту [2, с. 81].

Обстеження жертви може бути проведене не тільки з метою встановлення насильницького сексуального акту, але також для встановлення вагітності жертви, зараження венеричними захворюваннями. Судово-медична експертиза проводиться незалежно від того, чи вчинила потерпіла гігієнічні заходи.

Результати експертизи повинні бути задокументовані в "Висновку експерта", який може послужити підставою для притягнення особи до відповідальності, для кваліфікації кримінального правопорушення або для виявлення підозрюваного.

Отже, аналізуючи все вище сказане, ми можемо зробити висновок, що судово-медична експертиза статевого злочину, що стався, є досить складним завданням, яке вимагає достатнього рівня уваги. У зв'язку з цим експерт несе пряму відповідальність за надання точного і правдивого висновку про сам факт статевого акту з певною жертвою, а також обставини його вчинення, включаючи тяжку фізичну травму, збочену форму статевого акту тощо. Дана експертиза вимагає максимальної пильності та об'єктивності при формулюванні висновків та суджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грязін В.І. Судово-медична та судово-психіатрична експертизи при статевих злочинах. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. С. 114-122;
2. Завидняк В.І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених з особливою жорстокістю. *Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Випуск 1 (2). С. 78–85;
3. Закон України «Про судову експертизу» (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.03.2021);
4. Коваль М. М., Малиновська А. В. Експертизи, які проводяться під час розслідування кримінальних проваджень про згвалтування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 159-162;
5. Конституція України (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.03.2021);
6. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.03.2021);

7. Кримінальний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.03.2021).

Мікулін Дмитро Миколайович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ФІКСАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Фіксація доказової інформації, на думку більшості процесуалістів та криміналістів є самостійним етапом процесу доказування поряд із виявленням, вилученням, збереженням та оцінкою доказів. При цьому процесуалістами робиться наголос на процесуальній формі закріплення доказів, тоді як криміналісти зосереджують увагу на змістовній складовій, роблячи нахил на діяльності з фіксації та засобах цієї діяльності.

Так, І. В. Макаров пише, що: фіксація у криміналістиці - це система цілеспрямованих дій по закріпленню виявлених фактичних даних [1]. В свою чергу В. Є. Шабалін визначає фіксацію як: діяльність певних осіб, котра виконується із додержанням процесуальних правил і за допомогою засобів та прийомів криміналістики і спрямована на збереження фактичних даних, що мають відношення до кримінальної справи [2]. Ще більш ускладнене визначення фіксації доказової інформації пропонує М. М. Лисов, який розуміє під нею: особливу видовотипову групу дій при здійсненні діяльності з виявлення та розкриття злочинів, за допомогою яких ототожнюються і зберігаються (консервуються) атрибутивні, просторово-часові, генетичні та функціональні характеристики станів об'єктів, процесів, явищ, що викликані злочинною діяльністю [3].

Кримінальний процесуальний закон передбачає три форми, за допомогою яких знайдена чи виявлена доказова інформація може бути зібрана і приєднана до кримінальної справи: 1) протокол слідчого огляду; 2) додатки до протоколу (до їх числа відносять схеми, фотознімки, плани, документи; 3) речові докази.

Методи фіксації доказової інформації, з процесуальної точки зору, доцільніше поділяти на обов'язкові (наприклад, протоколювання), тобто імперативно запропоновані законом, і необов'язкові – застосування яких залежить від внутрішнього переконання слідчого чи суду [4].

На основі теоретичного аналізу суджень про методи фіксації доказової інформації, їх логічний зв'язок і послідовність дозволяють зробити

висновок про те, що криміналістичні методи фіксації доказової інформації можуть бути поділені на такі види:

- вербально-графічні методи криміналістичної фіксації доказової інформації (вимірювання та опис у протоколі; графічне виконання планів, схем, малюнків);

- запам'ятовуючі видові і звукові методи криміналістичної фіксації доказової інформації (фотозйомка; кіно-, відеозйомка; звукозапис);

- криміналістичні методи фіксації доказової інформації у вигляді моделювання (виготовлення зліпків з різних об'ємних об'єктів; об'ємне моделювання особи людини – посмертна маска, у тому числі і моделювання особи людини за допомогою черепа, та інших об'ємних об'єктів);

- криміналістичні методи фіксації доказової інформації у вигляді перенесення їх на спеціальні матеріальні носії (перенесення поверхневих слідів на спеціальні плівки – слідів рук чи ніг на дактилоплівки) або вилучення об'єктів в оригіналі [4].

Підставами для класифікації методів фіксації є:

- універсальність і значення в процесі доказування (за цією ознакою методи фіксації поділяються на основний – опис, протоколювання і додаткові (всі інші));

- законодавча регламентація методів фіксації; методи фіксації поділяються на регламентовані (протоколювання звукозапис, відеозапис, фотографування) і нерегламентовані (пошукові методи) [4].

Для закріплення фактичних даних кримінального правопорушення слідчий за допомогою спеціаліста повинен застосовувати технічні прилади, апарати, засоби та методи, які розроблені на основі досягнення науки та техніки. Слідчий повинен залучити спеціаліста у разі проведення слідчих розшукових дій тому, що в окремих випадках він не має спеціальних знань для фіксації обставин кримінального правопорушення. Спеціаліст застосовує необхідні спеціальні навички, елементи пізнання, які допускаються для збирання, закріплення, перевірки, оцінки та демонстрації доказів. Головним, на його думку, є обов'язкова відповідність застосування технічних засобів критеріям законності, вірогідності отриманих результатів, доцільності, економічності та ефективності проведення досудового розслідування.

На підставі проведених наукових досліджень за чинним КПК України було надано нове визначення класифікації застосування технічних засобів у кримінальному провадженні стороною обвинувачення. Класифікація встановлює наступні положення, а саме:

- використання науково технічних засобів за результатами встановлена та процесуально зафіксована матеріальна інформація, як доказ встановленого факту вчинення кримінального правопорушення;

- під час проведення слідчих (розшукових) дій та використання науково технічних засобів отримана фактична інформація про предмети,

документи, речі, які вказують на джерела доказової інформації, шляхом проведення оперативно-розшукових заходів;

– застосування науково технічних засобів під час проведення слідчих розшукових дій встановлюється та закріплюється фактична інформація про вчинення кримінального правопорушення, яка може бути визначена як судовий доказ та покладена в основу вироку, який ухвалює та проголошує суддя [5].

Негласне отримання інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій в процесі оперативно-розшукової діяльності має значення допустимого доказового значення у викритті підозрюваного.

Наукові положення технічного фіксування кримінального провадження повинні бути визначені як можливість пізнання предмету доказування, як він відображений під час проведення слідчої (розшукової) дії та гарантованість отримання результату, яку можна перевірити шляхом проведення додаткових слідчих (розшукових) дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавель В.А. Досягнення науки і потреби практики як підґрунтя вдосконалення засобів фіксації доказової інформації. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2009. № 9. С. 9-21.

2. Макаров И. В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике. Труды ВШ МВД СССР. Москва. 1971. № 31.

3. Лысов Н. Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва. 1995.

4. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації : монографія / за ред. П.Д. Біленчука. Київ : ННПСК КНУВС, 2009. 96 с.

5. Лазарєв А.П. Механізм проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2018. 231 с.

Приходько Юрій Павлович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістичного забезпечення

та судових експертиз,

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Головним завданням кримінального судочинства, являється повне, неупереджене та швидке розслідування злочинів, яке покладається на слідчі органи тобто органи досудового розслідування. Забезпечення якісного розслідування злочинів, залежить від впровадження у діяльність органів досудового розслідування сучасних науково-технічних засобів. Впровадження та розробки сучасних науково-технічних засобів у більшій мірі потребують експертні установи.

В нашій державі, виконання судових експертиз, згідно чинного законодавства, можуть здійснювати науково-дослідні установи і організації, вищі навчальні заклади, юридичні особи незалежно від форм власності. Завдання, яке постає перед експертами при виконанні судових експертиз є всебічне, повне, об'єктивне дослідження об'єктів, у результаті чого формуються науково-обґрунтовані висновки про об'єкти дослідження, особливості вчинення певних дій, обставини, що є наслідком утворення певних фактів [1].

Вагомий внесок у науковий розвиток криміналістики та судової експертизи, комплексної розробки теоретичних основ експертного забезпечення досудового розслідування, зробили відомі вчені-криміналісти, зокрема, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, А.М. Васильєв, В.К. Весельський, А.В. Дулов, С.П. Єфімічев, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, І.В. Пиріг, О.Р. Росинська, М.Я. Сегай, Г.М.Соколовський, В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько, та багато інших.

Експертна діяльність, на думку І.В. Пирога, є специфічним видом людської діяльності, яка: базується на практичних та теоретичних наукових знаннях; має пізнавальний, дослідницький характер; може проводитись у різних сферах суспільної діяльності; використовує методи та методики, що не суперечать законам та нормам моралі і ґрунтуються на сучасних досягненнях науки; має за мету всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, процесів або явищ; має результатом отримання нової інформації та формування висновків [2, с. 32].

На сучасному рівні виконання судових експертиз неможливе без впровадження новітніх науково-технічних засобів, передових методів та оновлених методик.

Ми погоджуємось з позицією І.В. Пирога, що науково-методичне забезпечення є складовою частиною судово-експертної діяльності, тому що процес дослідження базується на наукових методах і методиках, має творчий характер та є підґрунтям для наукових розробок у галузі судової експертизи і вдосконалення експертних методик [2, с.43].

В.П. Бахін та В.К. Лисиченко під науково-методичним забезпеченням розуміють створення умов для запровадження досягнень науки і техніки у практику боротьби зі злочинністю (апробація, уточнення умов і порядку застосування, розробка методичних рекомендацій чи інструкцій, підготовка користувачів тощо) [3, с. 6].

Важливу роль а можливо і основну при провадженні судових експертиз відіграє застосування криміналістичної техніки. В науковій літературі багато є поглядів щодо розуміння поняття науково-технічних засобів, які використовуються при розслідуванні злочинів. На нашу думку під науково-технічними засобами у криміналістиці слід розуміти спеціальні прилади, пристосування, матеріали, які використовуються для збирання, дослідження та оцінки речових доказів.

В.Г. Гончаренко вказує, що під поняттям «науково-технічні засоби» слід охоплювати усі без винятку засоби і методи їх застосування, використовувані ... у слідчій роботі, а терміном «техніко-криміналістичні засоби» – технічні засоби, спеціально створені для криміналістичних цілей чи пристосовані для цього шляхом зміни загально технічних засобів» [4, с. 10].

В.Ю. Шепітько, науково-технічні засоби класифікує таким чином: 1) взяті без змін з різних технічних і природничо-технічних наук; 2) спеціально пристосовані для криміналістичних цілей; 3) спеціально розроблені для цілей криміналістики [5, с. 58].

Розробка та впровадження в експертну практику технічних засобів дослідження об'єктів є найбільш перспективним, хоча і найскладнішим напрямком розвитку технічного забезпечення експертних підрозділів. Експертна техніка застосовується залежно від завдань, що вирішуються на кожній стадії проведення експертизи. І.В. Пиріг пропонує таку класифікацію засобів експертної техніки в залежності від стадій проведення експертизи: 1) технічні засоби аналізу властивостей і ознак об'єктів; 2) пристрої для проведення експериментів та отримання експериментальних зразків; 3) засоби порівняння досліджуваних об'єктів; 4) засоби, що дозволяють оцінити дані, отримані при дослідженні [2, с. 373].

Розвиток технічних засобів попередження злочинів, на думку В.Ю. Шепітька, має такі основні напрями: «1) удосконалення захисту документів від підробок (розробка бланків різних типів документів; пропонування певних реквізитів документів; нанесення спеціальних захисних сіток; застосування поліграфічних особливостей виготовлення документів; використання спеціальних захисних чорнил чи відбитків печаток тощо); 2) розробка профілактичних приладів і пристроїв (наприклад, пристроїв охоронної сигналізації; електронних контролерів; приладів спостереження в нічний час; відеоспостереження важливих об'єктів; пристроїв різних конструкцій проти викрадення автомобілів; хімічних засобів захисту тощо)» [5, с. 68–69].

Таким чином, розглянувши коротко основні критерії науково-технічного забезпечення експертної діяльності, можна зазначити, що використання техніко-криміналістичних засобів при проведенні судових експертиз є дуже важливим елементом повноти і якості експертного дослідження. Проблемним у даному напрямку є розробка нових видів сучасних технічних засобів які розробляються з використанням

інформаційних технологій та програмних комплексів. І хоча державні підприємства не мають зацікавленості у розробці окремих видів технічних засобів, на наш погляд цю ініціативу можуть взяти на себе комерційні структури та підприємці малого і середнього бізнесу. В чому, в такому разі є перевага, в тому що розробки не потребують великих грошових ресурсів і технічні засоби можуть випускатись невеликими кількостями, тобто відповідно до потреб експертних установ.

Ще однією проблемою, щодо забезпечення судово-експертних установ сучасною технікою є недостатність матеріальних ресурсів, що виділяються з державного бюджету. Це очевидно пов'язано із складним соціально-економічним становищем у державі. Однак треба пам'ятати, що процеси, пов'язані з інтеграцією України до Європейського Союзу, вимагають дотримання європейських стандартів у багатьох галузях, включаючи і протидію злочинності, що є неможливим без оснащення правоохоронних органів сучасними техніко-криміналістичними засобами [2, с. 382].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ (1994) / Електронна база «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Пиріг І.В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015.432 с.
3. Бахін В.П. Проблеми науково-методичного забезпечення слідчої діяльності. Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів : зб. наук. праць. – К., 1996.
4. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике К. : Вища школа, 1984.
5. Шепітько В.Ю. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авт. : Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Ін Юре, 2001.

Свінцицький Андрій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
директор Українського науково-дослідного
інституту спеціальної техніки та
судових експертиз Служби безпеки України

ДОСВІД ФРН ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ОСІБ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Соціально-правове призначення норм у романо-германському праві зумовлене необхідністю встановлення засад соціального порядку, що визначаються ідеями соціальної рівності й економічного розвитку в суспільстві. У континентальній системі права на перший план висунуто норми, які розглядаються як загальне правило поведінки на майбутнє, що відповідає вимогам справедливості і моралі. Тому в цих країнах гарантуються права та законні інтереси, зокрема право на свободу та особисту недоторканність.

Практика застосування норм кримінального процесуального законодавства показала, що слід дотримуватись таких засад при розгляді питання про застосування такого запобіжного заходу, як тримання під вартою:

1) тримання під вартою не повинно бути запобіжним заходом, що застосовується в обов'язковому порядку, судовий орган повинен приймати рішення з урахуванням усіх обставин справи;

2) тримання під вартою повинно розглядатись як винятковий захід;

3) тримання під вартою повинно застосовуватись чи продовжуватись лише у випадку суворої необхідності і не повинно застосовуватись із метою покарання;

4) будь-яке рішення про тримання під вартою повинно формулювати якомога точніше зміст обвинувачення і підстави на користь утримання під вартою, воно повинно бути негайно доведено до відома особи, яка тримається під вартою;

5) особа, яка тримається під вартою, повинна бути проінформована про свої права і про порядок їх реалізації

У Німеччині нормами, що обмежують права особи, виступають Закон про судоустрій та Кримінально-процесуальний кодекс Німеччини, прийняті в 1877 р. Крім законів, джерелом права в Німеччині вважаються рішення Федерального конституційного суду та інших вищих судових установ. Судова практика як форма вираження права має значення і при застосуванні закону, і в разі виявлення неточностей або прогалин у законодавстві [1].

Законодавством Німеччини передбачено випадки обмеження таких прав задля забезпечення ефективності кримінального судочинства. Такими випадками є застосування заходів забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні.

Відповідно до КПК Німеччини для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою прокурор або посадова особа поліції звертається до дільничного судді. Останній видає (або відмовляє у видачі) письмовий ордер на арешт залежно від наявності «серйозної підстави».

Слід зауважити, що в науці німецького кримінального процесуального права є три види підстав: проста (необхідна для відкриття кримінального провадження), достатня (підтримання публічного обвинувачення в суді) і серйозна (обґрунтовує арешт обвинуваченого) [2].

Звертаємо увагу на те, що строк досудового арешту не повинен перевищувати шести місяців, але законодавством передбачено можливість його продовження вищим земельним судом. У виняткових випадках прокурор або поліція може заарештувати підозрюваного без ордеру. У цьому випадку арештований повинен бути доставлений до судді. Дільничний суддя має право обрати більш легкий запобіжний захід за наявності до того підстав. Крім того, заарештований на досудовій стадії має право подати клопотання про судовий розгляд питання щодо анулювання ордеру на арешт або про його призупинення. Тобто в Німеччині діє процедура «habeas corpus». Отже, вирішення питання про запобіжний захід відбувається в змагальній формі.

У Німеччині попереднє ув'язнення застосовується лише до обвинуваченого і є винятковою компетенцією дільничного судді, який видає наказ про арешт обвинуваченого і поміщення його під варту. Прокурор може лише клопотати перед судом про видання наказу про арешт [1].

Для тримання обвинуваченого під вартою достатньо «серйозної підстави», що він учинив кримінально каране діяння, а також, що він ухиляється або буде переховуватися від досудового розслідування, чи може перешкоджати встановленню істини (знищити або сфальсифікувати докази, впливати на інших обвинувачених, свідків або експертів тощо).

Поряд з тим, ці підстави не є обов'язковими для застосування арешту до обвинуваченого в учиненні тяжкого кримінального правопорушення (умисне вбивство, участь у геноциді та інші). Крім того, арешт застосовується з метою запобігання продовженню злочинної діяльності.

На відміну від України, у Німеччині попереднє ув'язнення застосовується щорічно лише до 4-5 % підозрюваних та обвинувачених. До того ж, відповідно до параграфа 112 КПК Німеччини даний запобіжний захід застосовується лише до осіб, які вчинили тяжкі кримінальні правопорушення, але й у цьому випадку його не можна застосовувати, якщо заходи виправлення та забезпечення йому не відповідають [1]. До інших осіб цей запобіжний захід може бути застосований, якщо на підставі обґрунтованих фактів можна вважати, що обвинувачений переховуватиметься від досудового розслідування чи впливатиме на учасників процесу або спонукатиме до цього інших осіб та продовжуватиме вчиняти кримінальні правопорушення.

Характерним примусовим заходом для Німеччини є домашній арешт, який тут застосовується як міра покарання. Із цього приводу хочемо зауважити, що в німецькій федеральній землі Гессен у 2000 р. проходив експеримент по застосуванню замість покарання так званого домашнього арешту з електронним браслетом на нозі, у якому брало участь понад 400 осіб. Здебільшого це засуджені за вчинення кримінальних правопорушень, які майже відбули покарання і подали клопотання на заміну тюремного ув'язнення умовним покаранням, або ті особи, які подали клопотання про заміну попереднього ув'язнення під час досудового розслідування. Практики вважають, що результати експерименту є позитивними.

Проте в Німеччині серед науковців існують дві думки щодо «домашньої в'язниці». Так деякі вчені підтримують введення цієї форми покарання як можливість уникнути позбавлення волі і допомогти засудженому стати на істинний шлях власними силами. Ще одним важливим аргументом є те, що таким чином можна заощадити вартість утримання засудженого у в'язниці, де один день перебування обходиться державі в 110 євро на людину. Інші вважають, що введення домашнього арешту може негативно вплинути на родичів засудженого [3, с.307].

Варто зазначити, що необхідною умовою заміни тюремного ув'язнення на домашній арешт є згода засуджених або підозрюваних. Якщо вказані особи виявили бажання застосувати домашній арешт, на нозі закріплюється електронний браслет. У їхньому телефоні монтується передавач, який у разі несанкціонованого виходу з певної території посилає сигнали на центральний пульт. Співробітник служби нагляду повинен відразу зреагувати на сигнал. Якщо причина відсутності – не похід до магазину або «забудькуватість» ув'язненого, то співробітник вживає заходів щодо встановлення його місцезнаходження. Ми вважаємо, що норма про «забудькуватість» не є ефективною, адже підозрюваний або обвинувачений може пояснити невдалу втечу «поганою пам'яттю».

Отже, обвинувачений або підозрюваний у процесі відбування покарання у вигляді домашнього арешту зобов'язаний також відвідувати психологічні курси або обов'язкові роботи. Особи, які перебувають під домашнім арештом, повинні виконувати певні роботи мінімум двадцять годин на тиждень. Така норма є дієвою, оскільки зайняття суспільно корисною працею допомагає перевихованню та налаштуванню на мирний спосіб життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) // Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ / Науч.-практ. комментарий и пер. текста закона; со вступ. статьей проф. Уве Хелльманна. 325 с.
2. Schroder F. Chr. Eine funktionale Analyse des strafprozessualen Zwangsmittel. Juristenzeitung. 1985. S. 1028–1030.
3. Бондаренко О. М. Зарубіжний досвід застосування деяких запобіжних заходів. Держава і право. 2013. Вип. 62. С. 305–310.